T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TÜRK EDEBİYATINDA ŞEHRENGİZLER

Fatih TIĞLI
2502060068

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. M. A. Yekta SARAÇ

İSTANBUL-2020

ÖZ

TÜRK EDEBİYATINDA ŞEHRENGİZLER

FATİH TIĞLI

Türk edebiyatının türlerinden biri olan şehrengiz, belirli bir şehir bağlamında şehrin tanınmış, bilinen, meşhur kişilerinin anlatıldığı manzum eserlerdir. Daha çok mesnevi nazım şekliyle yazılmakla birlikte diğer nazım şekilleri ile de kaleme alındığı görülmektedir. XV. yüzyılın sonlarına doğru Mesîhî tarafından Edirne şehri için yazılan ilk örneğin daha sonraki yıllarda rağbet görmesiyle Osmanlı Devleti'nin başkentleri olan Bursa, Edirne, İstanbul başta olmak üzere Manisa, Üsküp, Budin, Belgrad, Revan, Bağdat vb. diğer şehirler için de kaleme alınmıştır. XVI. yüzyılda oldukça popüler olmuş bu türün yazılış seyri XVII. yüzyıldan itibaren düşüşe geçmiş ve XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren artık görülmemeye başlanmıştır.

Şehir ve şehrin sakinlerini konu alması bakımından şehir şiirleri, mesnevilerdeki şehir tasvirleri ile isim redifli diğer şiirler ile benzerliği olduğu düşünülmektedir. Bu yönüyle çalışmanın I. bölümü türün isminden yola çıkarak mesnevilerdeki şehir tasvirleri ile birlikte isim redifli gazeller, murabba ve muhammeslerin değerlendirilmesiyle şehrengizler arasında benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur. Mevcut şehrengiz örneklerinin değerlendirmesi yapılmış, türün belirgin, ayırt edici özellikleri vurgulanmış ve güncel bir tanımı yapılmıştır.

II. bölümde ise bu tanıma uygunluk gösteren yayınlanmış ve yazma halindeki metinlerin bir kataloğu verilmiştir. Tam metni elimizde olmayıp değişik kaynaklarda isimleri geçen ve birkaç beyti bulunan örnekler ayrı bir başlık altında listelenmiştir. Yine son yıllarda şehrengiz başlığı altında yayınlanan bazı metinlerin, I. bölümde tarif edilen ve özellikleri ortaya konan şehrengiz türüne ait olmadığını düşündüğümüz örneklerin, neden şehrengiz sayılamayacağı sebepleriyle açıklanmıştır. Bu bölümün son başlığı ise katalog ve diğer çalışmalarda yanlışlıkla şehrengiz olarak kaydedilen metinlerin incelenmesi ve türleri hakkında bilgi verilmesidir.

III. bölümde ise şehrengiz olarak kabul edilen metinlerin tür, şekil ve muhteva yönlerinden incelemesi yapılmıştır. Metinler nazım şekli, varsa metinlerde kullanılan

diğer nazım şekilleri, vezin, tertip, güzellerin seçimi ve sıralanması başlıklar halinde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

IV. bölüm ise tez çalışmamıza başladığımızda yayınlanmamış ve yazma halindeki örneklerin transkripsiyon alfabesine aktarılmış metinlerinden oluşmaktadır.

Elde edilen bulgular çalışmanın Sonuç bölümünde incelenmiş ve türün net bir panoraması ortaya konmuştur. Bu veriler ışığında türün tanımı güncellenerek yeniden belirlenmiştir. Tartışma ve öneriler kısmında tür ile ilgili olarak yapılacak diğer çalışmalar için bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şehir şiirleri, şehrengiz, şehrâşûb, şehir, güzeller, mesnevi.

ABSTRACT

SHAHRANGIZES IN TURKISH LITERATURE

FATİH TIĞLI

One of the genres of Turkish literature, shahrangiz is a literary work narrating poetically known and famous people of a city by focusing on the city. It is mostly written in mathnawi style along with other verse styles. At the end of the XVth century it was firstly written by the poet Mesîhî for the city of Edirne. After taking attention, it was also written for mainly the capitals of Ottomans Bursa, Edirne, İstanbul and also Manisa, Skopje, Budapest, Belgrade, Yerevan, Baghdad and etc. This genre became so popular in the XVIth century and started to lose its popularity in the XVIIth century. After the first quarter of the XVIIIth century, it was not seen in the literature.

In terms of discussing the city and its inhabitants, it is considered that the city poems have similar features to the city depictions in the mathnawis and other poems written with the personal names as rhyme. In this respect, the first part of this study takes its departure from the name of the genre shahrangiz and the description of cities in mathnawis together with an investigation of the poems written with the personal names as rhyme and other tetrastichs and pentastichs. By doing so it aims to discuss similarities and differences between mathnawis. This part aims to examine to show distinctive features of this genre and give a contemporary definition of it.

In the Part II, there is the catalogue of published and manuscript works which suits to the definition of the first part for the genre of shahrangiz. In a separate subheading, there are also texts whose manuscripts are not available but mentioned in another sources with some of verses of these texts. Moreover, this part also engages with some other texts published under the name of shahrangiz but they cannot be thought under the genre of shahrangiz because of the definition given in the first part. This is explained by its reasons. Lastly, in this part, there are also an investigation of catalogue mistakes according to which some manuscripts are recorded as shahrangizes. It includes an analysis of these wrong recorded texts in catalogues and other studies.

The Part III of this study focuses on an analysis of genre, form and content of these texts which are accepted as shahrangiz according to the description. The analysis includes some separate headings under which they are examined according to their basic poetic forms and secondary forms used in the poem, meter, composition, selection of the mentioned beautiful persons of the city and their sorting.

The Part IV consists of the transcription study of some examples of shahrangizes which were not published when I conducted this study.

In the conclusion part, all results coming from the inquire made in these parts are analysed for giving an exact panorama of this genre. According to the conclusion, a new definition of this genre is made. Lastly, it offers some new insights for the further studies on the genre of shahrangiz.

Key words: Poems of cities, shahrangiz, shahrâşûb, city, beautiful persons of a city, mathnawi.

ÖNSÖZ

Klasik Türk edebiyatında son yıllarda yapılan çalışmaların (tez, kitap, makale vb.) sayısı hızlı bir artış göstermektedir. Bununla birlikte yapılan çalışmaların artmasına rağmen söz sanatları, nazım şekilleri, türler, aruz vezni konusundaki uygulamalar vb. bazı konular hakkında tartışmalar hala devam etmektedir. İşte bunlardan biri de tezimizin konusu olan şehrengizlerdir.

Şehrengizlerle ilk temasım Bursalı Rahmî Çelebi'nin divanını yüksek lisans tezi olarak hazırladığım vakitlerde Yenişehir için yazdığı metin ile olmuştu. Bu esnada o gün için tespit edebildiğim ve ulaştığım üç nüshasını alıp karşılaştırmalı bir şekilde okumuştum. Daha sonra Manisalı Câmi'î'nin bir mecmua içinde yer alan Manisa şehrengizini gördüm. Kullanılan nazım şekli ile diğerlerine pek benzemeyen bu örneği önce bir bildiri olarak sundum, daha sonra da makale şeklinde yayınladım. Bu iki örnekten sonra şehrengizlere karşı bir ilgim oluşmaya başladı. Kerîmî'nin Edirne için yazdığı şehrengizin metnini iki nüsha üzerinden hazırladım. Böylelikle türün üç farklı örneğini görmüş oldum. Şehrengiz hakkında hangi çalışmalar yapılmış derken bir bibliyografya denemesi hazırladım ve yayınlandı. O günlerden beri şehrengizler ile ilgilenmekteyim. Doktora tezi olarak çalışacağım konunun belirlenmesi esnasında şehrengizleri bir tür (:genre) olarak çalışmayı düşünmüştüm. Fakat kısmet olmadı. Daha sonra konu değişikliği yapma mecburiyeti ihtiyacı olunca ilgim olan bu konu aklıma geldi. İlk danışmanım, Prof. Dr. Kemal Yavuz Hocamın emekliliği ile yeni danışmanım Cemal Aksu olmuştu. Cemal Hocama konuyu özetleyen bir taslak sunduğumda konuyu kabul etmiş ve hemen tez önerisini enstitüye bildirmiştik. Genç yaşta yakalandığı amansız bir hastalık neticesinde vefat etmesi sebebiyle kendisiyle bitirmek nasip olmadı. Daha sonra Hocam Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç danışmanlığında tezime devam ettim.

Öncelikle hazırlamış olduğum bibliyografya denemesi ile diğer çalışmalarda yer alan eserleri incelemeye başladım. Yayınlanmamış, yazma halinde kalan eserleri kütüphanelerden temin ettim. Bu esnada birçok kişinin yardımlarını gördüm, bu kişilere şükran borçluyum. Yazma metinleri okudum ve transkripsiyon alfabesi ile yazdım. Bunlardan bir kısmı daha sonra değişik araştırmacılar tarafından yayınlandı.

Görebildiğim ve ulaşabildiğim kadarıyla yayımlanmış çalışmaları topladım. Böylelikle bütün metinlere sahip olmaya çalıştım.

Çalışmanın I. Bölümünde şehrengizlerin bir şehir bağlamında şehrin sakinlerini ele alması sebebiyle hem şehir hem de kişi yönünün olduğu düşüncesinden hareketle şehri ve kişileri konu edinen manzum eserler üzerinde duruldu. Mesnevilerdeki şehir tasvirleri, isim redifli gazeller ve musammatlar ve şehir sakinlerinin isimlerinin geçtiği manzum mektuplar incelendi. Bu inceleme ve şehrengiz örneklerinden yola çıkılarak şehrengizin yeni bir tanımı yapıldı. II. Bölümde bu tanıma uyan ve uymayan metinlerin bir katalog denilebilecek dökümü yapıldı. Daha sonra tanıma uyan ve şehrengiz olarak değerlendirilen bu metinler III. Bölümde çeşitli yönleriyle incelendi. Yazma olarak bulunan ve tarafımızdan okunan metinler IV. Bölümde yer almaktadır. Bu bölümde okunamayan kelimeler (…), okunuşunda tereddüt edilen kelimeler için de (?) ile işaret edilmiştir.

Çalışmada, günümüzde yaygın bir şekilde, hatta moda denilebilecek ölçüde yeniden yaygınlık kazanan şehrengiz kelimesinin/teriminin kullanımına dair müstakil bir bölüme yer verilmesi düşünülmüştü. Fakat bunun farklı disiplinlerle birlikte değerlendirilmesine düşündüğümüz için bu konuda daha sonra farklı bir çalışma yapmayı planlıyoruz.

İçinde bulunduğu yoğun çalışma şartlarında dahi tezimi yakından takip eden ve ilgilenen Hocam ve Danışmanım Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç'a, tez izleme komitemde yer alan Prof. Dr. A. Azmi Bilgin ve Prof. Dr. Mustafa Çiçekler Hocalarıma bu zorlu süreçte yardımlarını esirgemedikleri ve her zaman ilgi ve alakalarıyla beni yüreklendirdikleri için müteşekkirim. Tez sürecinde danıştığım her konuda, her zaman ellerinden gelen gayreti cömert bir şekilde gösteren Prof. Dr. Mücahit Kaçar ve Prof. Dr. Sadık Yazar'a, tezin yazımı esnasında görüşlerini ve değerlendirmelerini benimle paylaşan Dr. Fatih Odunkıran ve Arş. Gör. Ömer Arslan'a katkıları için teşekkür ederim.

Her çalışmada olduğu gibi bu tezde de elimizden gelen gayreti göstermemize rağmen eksiklik, hata ve yanlışlıkların olması muhtemeldir. İlmin bir tekâmül süreci olduğuna inandığımız için konu ile ilgili devam eden çalışmamızda ve başkaları

tarafından yapılacak konu ile ilgili diğer çalışmalarda bunların ikmal edileceğini, düzeltileceğini düşünüyoruz.

Tezimin ilk danışmanı, çok sevgili Ağabeyim ve Hocam Doç. Dr. Cemal Aksu'yu rahmet ve minnetle anıyorum. Derecâtı âli, menzili mübarek olsun. Lisans yıllarından beri şahit olduğum her zamanki güler yüzü ve sıcak tavırları ile bana ve çevresindeki bütün kişilere sergilemiş olduğu bu eşsiz davranışı unutulmayacaktır.

Fatih TIĞLI

İSTANBUL-2020

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ……ii

ABSTRACT……..…iv

ÖNSÖZ……...…vi

KISALTMALAR LİSTESİ…….……xv

GİRİŞ……...……1

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEHRENGİZİN TANIMI VE DİĞER TÜRLERLE İLİŞKİŞİ

1.1. Şimdiye Kadar Yapılmış Şehrengiz Tanımları..……10

1.2. Şehrengiz-Mesnevi İlişkisi…….....21

1.3. Şehrengiz-Gazel İlişkisi……...……...……48

1.4. Şehrengiz-Musammatlar İlişkisi……...……..……68

1.5. Şehrengiz-Manzum Mektup İlişkisi……...…….77

1.6. Şehrengiz Tanımı…….…….....….....….79

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE ŞEHRENGİZLER

2.1. İlk Şehrengizi Kim, Ne Zaman Yazdı?.....81

2.1.1. Mesîhî ile Zâtî'nin Şehrengizlerindeki Ortak İsimler……..….86

2.1.2. Mesîhî'nin Diğer Şairlere Olan Tesiri……..…..…….....93

2.1.2.1. Şehrengizlerde Mesîhî Vurgusu…….….93

2.1.2.2. Şair Tezkirelerinde Mesîhî Vurgusu……...….103

2.2. Şehrengiz Olarak Kabul Edilen ve Elimizde Olan Metinler…….….104

2.2.1. Abdî'nin Kütahya Şehrengizi……..…104

2.2.2. Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi…….107

2.2.3. Ârif'in Kütahya Şehrengizi……..……108

2.2.4. Âşık'ın Siroz Şehrengizi ……..……...…108

2.2.5. Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi……..…….109
2.2.6. Behiştî Bursa Şehrengizi……..110
2.2.7. Beliğ'in Bursa Şehrengizi……112
2.2.8. Beyânî'nin Sinop Şehrengizi ……..……113
2.2.9. Câmi'î'nin Manisa Şehrengizi…….....114
2.2.10. Cefâyî'nin Rize Şehrengizi……114
2.2.11.Cemâlî'nin Siroz Şehrengizi……...115
2.2.12. Cemâlî'nin İstanbul Şehrengizi……..115
2.2.13. Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu……...…….116
2.2.14. Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi……117
2.2.15. Hâcı Dervîş'in Mostar Şehrengizi……..…117
2.2.16. Hâdî'nin Saray Şehrengizi……...…..118
2.2.17. Hâlî'nin Üsküp Şehrengizi…….120
2.2.18. Hayretî'nin Belgrad Şehrengizi…….....121
2.2.19. Hayretî'nin Yenice Şehrengizi……...…121
2.2.20. Hısali'nin Bursa Şehrengizi……...……122
2.2.21. İshak Çelebi'nin Bursa Şehrengizi…….123
2.2.22. İshak Çelebi'nin Üsküp Şehrengizi……123
2.2.23. Kâmî'nin Revân Deyrengizi……..……124
2.2.24. Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi……...…….125
2.2.25. Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi…….…….126
2.2.26. Lebibî'nin Eyüp Şehrengizi……...……127
2.2.27. Maksadî'nin Yenice Şehrengizi……...……..128
2.2.28. Maksadî İştip Şehrengizi……128
2.2.29. Mânî'nin Bursa Şehrengizi……129
2.2.30. Meçhul Biri Tarafından Derlenen Belgrad Şehrengizi…..…129
2.2.31. Meçhul Bir Şairin Budin Şehrengizi……..130
2.2.31. Meçhul Bir Şairin İstanbul Şehrengizi…….…..131
2.2.33. Meçhul Bir Şairin Lefkoşa Şehrengizi……...132
2.2.34. Mesîhî'nin Edirne Şehrengizi……132
2.2.35. Nâzükî'nin Taşköprü Şehrengizi……...……134
2.2.36. Neşâtî'nin Edirne Şehrengizi…….135

2.2.37. Nüvîsî'nin İstanbul Şehrengizi……..……..136
2.2.38. Rahmî'nin Yenişehir Şehrengizi……137
2.2.39. Râsih'in Aydın Şehrengizi……137
2.2.40. Ravzî'nin Edincik Şehrengizi……....139
2.2.41. Sânî'nin İnebahtı Şehrengizi…….……140
2.2.42. Seyrî'nin Halep Şehrengizi……141
2.2.43. Sıyâmî'nin Antakya Şehrengizi……...……..142
2.2.44. Ulvî'nin Manisa Şehrengizi……...……144
2.2.45. Usûlî'nin Yenice Şehrengizi……..……148
2.2.46. Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir Şehrengizi…….148
2.2.47. Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi……...149
2.2.48. Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi…….150
2.2.49. Yahya Bey'in Edirne Şehrengizi……...151
2.2.50. Za'fî'nin İştip Şehrengizi……...152
2.2.51. Za'fî'nin Yenice Şehrengizi……...152
2.2.52. Za'fî'nin Moton Şehrengizi……...153
2.2.53. Za'fî'nin Âbkır Şehrengizi……..……...153
2.2.54. Za'fî'nin Meçhul Bir Şehir Şehrengizi……..153
2.2.55. Zâtî'nin Edirne Şehrengizi…….154
2.3. Kaynaklarda Adı Geçen ve Yalnızca Bazı Beyitleri Elimizde Olan Şehrengizler ……...……....….....155
2.3.1. Ahdî'nin Diyarbakır Şehrengizi…….....155
2.3.2. Âşık Çelebi'nin Bursa Şehrengizi……...…….……156
2.3.3. Beliğ'in Bursa Şehrengizi…..……....……..…157
2.3.4. Feyzî'nin Şehrengizi……...…….158
2.3.5. Fikrî'nin Şehrengiz(ler)i……..……...159
2.3.6. Firdevsî'nin Edirne Şehrengizi……159
2.3.7. Garamî'nin Karaferye Şehrengizi……160
2.3.8. Hâlife'nin Âmid [Diyarbakır] Şehrengizi……...…….161
2.3.9. Halîl'in Bursa Şehrengizi……...…….…161
2.3.10. İntizâmî'nin Budin Şehrengizi……..…….162
2.3.11. Kemâlî'nin İstanbul Şehrengizi…….....163

2.3.12. Kıyâsî'nin İstanbul Şehrengizi…..…….....165
2.3.13. Selâmî'nin Saray Şehrengizi……..165
2.3.14. Sülûkî'nin Şehrengizi……...…….166
2.3.15. Tab'î'nin İstanbul Şehrengizi…….……167
2.3.16. Tâbi'î'nin Edirne Şehrengizi……..171
2.4. Şehrengiz Olarak Yayınlanan Fakat Müstakil Bir Eser Hüviyetinde Olmayıp Başka Bir Şehrengizin Parçası Olan Metinler…..….....171
2.4.1. Bir Hakîrin Şehrengizi…….……171
2.5. Şehrengiz Olmayan Fakat Şehrengiz Olarak Yayınlanan Metinler……173
2.5.1. Adlî Çelebi'nin Mostar Şehrengizi…….….173
2.5.2. Ahmed Nuri Baba'nın Ankara Şehrengizi……...174
2.5.3. Cem'î'nin Podgorica ve İşkodra Şehrengizleri……178
2.5.4. Dürrî'nin Gümülcine Şehrengizi……..182
2.5.5. Dürrî'nin Moton Şehrengizi…….....184
2.5.6. Kâtib Davud'un İstanbul ve Vize Şehrengizi……..185
2.5.7. Künûzî'nin Kaşa Şehrengizi……...…….188
2.5.8. Maksadî'nin Yenice Şehrengizi ……..190
2.5.9. Nâzik Abdullah'ın Bursa Şehrengizleri……...…192
2.5.10. Rıfkî'nin İstanbul Şehrengizleri…….195
2.6. Kataloglarda Yanlışlıkla Şehrengiz Olarak Kaydedilen Metinler…….…196
2.6.1. Ferdî'nin Şehrengizi…….....197
2.6.2. Mahfî'nin Şehrengiz Destanı……...…....197
2.6.2.1. Rûzî'nin Esnaf Destanı [Hûbân-nâme-i Nev-edâ].....198
2.6.2.2. Meçhul Bir Şairin Belgrad Destanı….. ...……..200
2.6.3. Neşâtî'nin İstanbul Şehrengizi…….202
2.6.4. Sûfî'nin İstanbul Şehrengizi…….203
2.6.5. Süheylî'nin İstanbul Şehrengizi……...204
2.6.6. Usûlî'nin Edirne Şehrengi……204
2.6.7. Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi……..….205
2.6.8. Veysî'in İstanbul Şehrengizi……206

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞEHRENGİZ METİNLERİNİN İNCELENMESİ

3.1. Şekil Yönünden İnceleme……...208
3.1.1. Şehrengizlerde Kullanılan Nazım Şekilleri…..…….……208
3.1.2. Şehrengizlerde Kullanılan Vezinler…….214
3.2. Muhteva Yönünden İnceleme ……..……..214
3.2.1. Özel Bir İsimle Anılan Şehrengizler……...…214
3.2.2. Şehrengizlerde Kullanılan Diller…….……217
3.2.3. Yazılışına Tarih Düşürülen Şehrengizler……....218
3.2.4. Şehrengizlerdeki Güzel Kimdir?.....220
3.2.5. İlk Güzelin Tespit Edilmesi ve Kullanılan İbareler……223
3.2.6. Son Güzelin Tespit Edilmesi ve Kullanılan İbareler..…….231
3.2.7. Gayrimüslim Güzeller……..……...241
3.2.8. İsimleri Gizlenen Güzeller……..……...……249
3.2.9. Birden Fazla Güzelin Yer Aldığı Beyitler……...……253
3.2.10. Güzellerin Ele Alındığı Beyit Sayıları...……..…….258
3.2.11. Devlet Adamlarına İthaf Edilen veya Sunulan Şehrengizler..259
3.2.12. İçinde Şehrengiz İbaresi Geçen Metinler……..……270

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
METİNLER

4.1. Âşık'ın Siroz Şehrengizi ……...277
4.2. Behiştî'nin Bursa Şehrengizi ……...….290
4.3. Cefâyî'nin Rize Şehrengizi ……....….304
4.4. Hâlî'nin Üsküp Şehrengizi ……...…....318
4.5. Hısâlî'nin Bursa Şehrengizi……...…....330
4.6. İntizâmî'nin Tuhfetü'l-İhvân Mesnevisi [Budin Şehrengizi]……...….357
4.7. Meçhul Biri Tarafından Derlenen Belgrad Şehrengizi…….…….378
4.8. Meçhul Bir Şairin İstanbul Şehrengizi…….……..383

4.9. Meçhul Bir Şairin Lefkoşa Şehrengizi …….…….396
4.10. Nazükî'nin Taşköprü Şehrengizi…….398
4.11. Râsih'in Aydın Şehrengizi……...……411
4.12. Sıyâmî'nin Antakya Şehrengizi……...……427
4.13. Ulvî'nin Manisa Şehrengizi [İstanbul Üniversitesi Nüshası]….....438
4.14. Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi…….……...…….470
4.15. Za'fî'nin Âbkır Şehrengizi ……..….476
4.16. Za'fî'nin Meçhul Bir Şehir Şehrengizinden Parça…….……..480
SONUÇ ……...…482
KAYNAKÇA ……..……485
ÖZGEÇMİŞ ….....507

KISALTMALAR LİSTESİ

ŞEHRENGİZ METİNLERİ

AKŞ : Abdî'nin Kütahya Şehrengizi: Yunus Kaplan "Abdî ve Kütahya Şehrengizi".

AGŞ : Âli'nin Gelibolu Şehrengizi: İ. Hakkı Aksoyak, "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi".

AİŞ : Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi: Ülkü Çetinkaya "Bir Kadın Şehrengizi: Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi".

ARKŞ : Ârif'in Kütahya Şehrengizi: Ebubekir S. Şahin, "Ârif'in Kütahya Şehrengizi".

ASŞ : Âşık'ın Siroz Şehrengizi: IV. Bölüm

BBŞ : Behiştî Bursa Şehrengizi: IV. Bölüm.

BLBŞ : Beliğ'in Bursa Şehrengizi: Abdulkerim Abdulkadiroğlu, "Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Beliğ'in Bursa Şehrengizi".

BSŞ : Beyânî'nin Sinop Şehrengizi: Gülçin Tanrıbuyurdu, "Beyânî'nin Sinop Şehrengizi".

CİŞ : Cemâlî İstanbul Şehrengizi: Aysun Eren, "Defter-zâde Ahmed Cemâlî'nin Metâli'-i Cemâlî ve Şehr-engîz-i İstanbul Adlı Eserleri".

CMŞ : Câmiʿî'nin Manisa Şehrengizi: Fatih Tığlı, "Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Câmi'î'nin Manisa Şehrengizi".

CRŞ : Cefâyî'nin Rize Şehrengizi: IV. Bölüm.

CSŞ : Cemâlî Siroz Şehrengizi: Lokman Turan, "Defterdar-zade Ahmed Cemâlî'nin Siroz Şehrengizi".

EBŞ : Esîrî Bağdat Şehrâşûbu: Yaşar Aydemir, "Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu".

FİŞ : Fakîrî İstanbul Şehrengizi: Taner Gök, "Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi".

HBŞ : Hayretî'nin Belgrad Şehrengizi: Mehmed Çavuşoğlu, "Hayretî'nin Belgrad Şehr-engizi".

HDMŞ : Hâcı Dervîş'in Mostar Şehrengizi: Beyhan Kesik, "Yeni Bir Nüshadan Hareketle Hacı Derviş'in Mostar Şehrengizi".

HSBŞ : Hısâlî'nin Bursa Şehrengizi: IV. Bölüm.

HSŞ : Hâdî'nin Saray Şehrengizi, Yaşar Aydemir, "Hâdî'nin Saray Şehrengizi".

HÜŞ : Hâlî'nin Üsküp Şehrengizi: IV. Bölüm.

HYŞ : Hayretî'nin Yenice Şehrengizi: Mehmed Çavuşoğlu, "Hayretî'nin Yenice Şehr-engîzi".

İBŞ : İshak Çelebi'nin Bursa Şehrengizi: Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, "Şehrengîz-i İshak Çelebi".

İTİ : İntizâmî'nin Tuhfetü'l-ihvân'ı: IV. Bölüm

İÜŞ : İshak Çelebi'nin Üsküp Şehrengizi: Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, "Şehrengîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb".

KEŞ[a] : Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi: Zeynep Kılıç, Şehr-engîz-i Şehr-i Edirne 'Afâ 'Anhü Kerîmî", İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü TY-615 Numarada Kayıtlı Bulunan Mecmû'a-i Gazeliyyât (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)

KEŞ[b] : Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi: Zehra Göre, "Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi".

KRD : Kâmî'nin Revân Deyrengizi: Zahide Efe, "Kâmî ve Revan Şehrengizi".

LBŞ[a] : Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi: Mustafa İsen-Hamit Bilen Burmaoğlu, "Bursa Şehr-engîzi (Lami'î Çelebi).

LBŞ[b] : Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi: Nuran Tezcan, "Güzele Bir Şehrengizden Bakış".

LEŞ : Lebibî'nin Eyüp Şehrengizi: Hanife Koncu, "Bir Eyüp Şehrengîzi (Şehrengîz-i Lebîbî Cüvânân-ı Ebî Eyyûb-ı Ensârî)".

MBŞ : Mânî'nin Bursa Şehrengizi: Şener Demirel, 16. Yüzyıl Şairlerinden Mânî: Dîvân ve Şehr-engîz-i Bursa.

MDBŞ : Meçhul Biri Tarafından Derlenen Belgrad Şehrengizi: IV. Bölüm.

MEŞ : Mesîhî'nin Edirne Şehrengizi: Mine Mengi, "Edirne Şehrengizi", Mesîhî Dîvânı.

MİŞ : Maksadî'nin İştip Şehrengizi: Murat Öztürk, "Maksadî'nin Yenice ve İştip (İştib) Şehrengizleri".

MŞBŞ : Meçhul Bir Şairin Budin Şehrengizi: Zahide Efe, "Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri"

MŞİŞ : Meçhul Bir Şairin İstanbul Şehrengizi: Büşra Çelik, "Müellifi Bilinmeyen Bir İstanbul Şehrengizi",

MŞLŞ : Meçhul Bir Şairin Lefkoşa Şehrengizi: IV. Bölüm.

MYŞ : Maksadî'nin Yenice Şehrengizi: Murat Öztürk, "Maksadî'nin Yenice ve İştip (İştib) Şehrengizleri".

NEŞ : Neşâtî'nin Edirne Şehrengizi: Mahmut Kaplan, "Edirne Şehrengizi", Neşatî Divanı.

NİŞ : Nüvîsî'nin İstanbul Şehrengizi: Yakup Karasoy-Orhan Yavuz, "Nüvîsî ve 'Şehrengîz-i İstanbul'u".

NTŞ : Nazükî'nin Taşköprü Şehrengizi: IV. Bölüm.

RAŞ : Râsih'in Aydın Şehrengizi: IV. Bölüm.

REŞ : Ravzî'nin Edincik Şehrengizi: Yaşar Aydemir, "Ravzî'nin Edincik Şehrengizi".

RYŞ[a] : Rahmî'nin Yenişehir Şehrengizi: Fatih Tığlı tarafından hazırlanan basılmamış çalışma.

RYŞ[b] : Rahmî'nin Yenişehir Şehrengizi: Mustafa Erdoğan, "Bursalı Rahmî ve Yenişehir Şehrengizi".

SAŞ : Sıyâmî'nin Antakya Şehrengizi: IV. Bölüm

SHŞ : Seyrî'nin Halep Şehrengizi: Yunus Kaplan, "Seyrî ve Halep Şehrengizi".

SİŞ : Sânî'nin İnebahtı Şehrengizi: İshak Taşdelen, "…Civânân-ı İnebahtı… Medh-i Kal'a-i Mezkûr", Sani Beg Divanı.

UMŞ[a] : Ulvî'nin Manisa Şehrengizi [İstanbul Üniversitesi nüshası]: IV. Bölüm.

UMŞ[b] : Ulvî'nin Manisa Şehrengizi: Büşra Çelik, "Derzi-zâde Ulvî ve Manisa Şehrengizi".

UYŞ : Usûlî'nin Yenice Şehrengizi: Mustafa İsen, Usûlî Hayatı Sanatı ve Divanı.

VGŞ **:** Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi: IV. Bölüm.

VMYŞ : Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir Şehrengizi: Kahraman, Bahattin, "Lâlezâr Yenişehr-i Fenâr Şehrengizi", Vahîd Mahtûmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni.

YEŞ : Yahya Bey'in Edirne Şehrengizi: Mehmed Çavuşoğlu, "Edirne Şehrengizi", Yahyâ Bey Dîvan.

YİŞ : Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi: Mehmed Çavuşoğlu, "İstanbul Şehrengizi", Yahyâ Bey Dîvan.

ZAŞ : Za'fî'nin Âbkır Şehrengizi: IV. Bölüm.

ZEŞ[a] : Zâtî'nin Edirne Şehrengizi: Orhan Kurtoğlu, "Zâtî Dîvânı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma".

ZEŞ[b] : Zâtî'nin Edirne Şehrengizi: Derya Karaca, "Zâtî'nin Edirne Şehrengizi".

ZİŞ : Za'fî'nin İştip Şehrengizi: Bilal Çakıcı, "The Shahrangiz of Shtip by Za'fî".

ZMŞ : Za'fî'nin Moton Şehrengizi: Zehra Göre, "Za'fî-i Gülşenî'nin Moton Şehrengizi".

ZMŞŞ : Za'fî'nin Meçhul Bir Şehir Şehrengizi: IV. Bölüm.

ZVYŞ : Za'fî'nin Vardar Yenicesi Şehrengizi: Bilal Çakıcı, "Za'fî'nin Vardar Yenicesi Şehrengizi".

KAYNAK ESERLER

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.

TEŞ : M. İzzet, Türk Edebiyatında Şehrengizler.

TEŞBŞ **:** Metin Akkuş, Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Bursa Şehr-engizleri.

TEŞM **:** Barış Karacasu, "Türk Edebiyatında Şehr-engizler".

TEŞŞİ : Agâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul.

DİĞER KISALTMALAR

a.e. : Aynı eser

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

a.mlf. : Aynı müellif

b. : Beyit

bkz. : Bakınız

bn. : Bend

C. : Cilt

h. : Hicrî

Haz. : Hazırlayan

m. : Miladî

nr. : Numara

s. : Sayfa

sy. : Sayı

t.y. : Tarih yok

vb. : Ve benzeri, ve bunun gibi

vd. : Ve diğerleri

vr. : Varak

Yay. Haz. : Yayına hazırlayan

yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

Türk Edebiyatında Şehrengizler başlıklı tezimizde, Klasik Türk edebiyatında içinde yaşanılan coğrafyayı, şehri ve sakinlerini mevzu edinen manzumelerden belki de en tanınmışı olan şehrengizlerin ortaya çıkışını, yazım usulünü, türleşmesini; bu türdeki ilk metnin kim tarafından ve ne zaman yazıldığını, konusunu, genel özelliklerini, bölümlerini ve diğer özelliklerini mevcut örneklerden yola çıkarak karşılaştırmalı bir şekilde, genel bir bakış açısı ile değerlendirerek şehrengiz terimini yeniden tanımlamaya çalışacağız.

Çalışmamızda aşağıdaki temel soruların cevapları araştırılacaktır: Şehir ve/veya şehirde yaşayanları konu edinen hangi metinler şehrengiz sayılabilirler? Bir manzumenin şehrengiz sayılabilmesi için hangi özelliklere sahip olması gerekir? Şehrengizlerde şehir mi yoksa şehirde yaşayanlar mı ön planda yer alır? Bir şehrengiz metni neden ve nasıl yazılır, şair nelere dikkat eder? Yazılan bu metinleri kimler okur ve okuyanlarda nasıl bir tesir meydana getirir? Şehrengizler edebî metinler olmalarının yanı sıra mimari, sanat tarihi, iktisat, tarih vb. diğer alanlarda okuyucuya katkılarda bulunurlar mı? Klasik bir şehrengizin kompozisyonu nasıldır, içinde hangi bölümler bulunur?

Son yıllarda müstakil şehrengiz metinlerinin neşri ile ilgili çalışmalarda artış görülmektedir. Buna ilave olarak örneklerin azalması sebebiyle benzer metinlerin de şehrengiz türü ile ilişki kurularak, hatta çeşitli ifadelerle (şehrengiz muhtevalı, içerik olarak şehrengiz özelliği taşıyan vb.) şehrengiz olarak değerlendirilerek yayınlandığı da görülmektedir. Çalışmaların artışı ve türe gösterilen bu ilgi sebebiyle türün genel özelliklerinin belirgin bir biçimde ortaya konması ihtiyacının ortaya çıkması; genel, kapsayıcı ve güncel bir çalışmanın olmayışı daha önce bu tür hakkında yapılmış çalışmaların sonuçlarının yeniden ele alınma ihtiyacını doğurmuştur.

Bununla birlikte çalışmanın bazı sınırlılıkları da vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

Şehrengiz türü ile ilgili çalışmaları bulunan bazı araştırmacılar tarafından öne sürülen türün Arap ve Fars edebiyatlarında yer alan aynı/benzer tür veya türlerden

etkilendiği meselesi, çalışmamızın konusunu dil ve alan farklılığı sebebiyle aşacağından kapsam dışında tutulmuştur.

Yine metinlerde yer alan şahısların sadece erkek güzeller olması sebebiyle bu türün cinsellik ögeleri taşıdığı iddia edilmektedir. Aslında bu tartışma sadece şehrengiz özelinde değil bütün Klasik Türk edebiyatının kapsamı dâhilinde ele alınmalıdır. Zira klasik edebiyattaki güzelin cinsiyeti meselesi sürekli tartışılmıştır. Bu konu ile ilgili, şair ve metin merkezli değerlendirmeler yapılacaktır.

XVIII. yüzyıldan itibaren değişmeye başlayan edebiyatımız gibi şehrengizlerin de muhteva bakımından değişerek Hubannâme, Zenannâme, Şevkengîz vb. farklı eserlere evrildiği fikri de mevcuttur. Bu türden eserler hakkında yapılacak karşılaştırmalı bir değerlendirmenin ayrı, müstakil bir çalışmanın konusu olduğunu düşündüğümüzden çalışmamızın kapsamı dışında tutulmuştur.

Türün şehir kitaplarına evrilmesi veya son yıllarda çeşitli alanlarda (özelikle kitap, dergi, TV ve radyo programları, dükkân isimlerine varıncaya dek geniş bir sahada) kullanılmasının incelenmesi edebî ve sosyolojik açıdan disiplinlerarası bir okuma ve çalışmayı gerektirdiğinden daha sonra ayrıntılı bir şekilde ele alınmak üzere tezin dışında bırakılmıştır.

Ortaya koyacağımız yeni tanıma göre şehrengiz sayabileceğimiz -XV. yüzyıl şairlerinde Mesîhî'nin Edirne şehri ile başlayıp XVIII. yüzyılda Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir için yazdığı son örneğe kadar- yayınlanmış veya yazma hâlinde olan Türkçe metinler, çalışmaya dâhil edilmiştir.

Türün genel özelliklerine göre şehrengiz olmadığını/tam olarak türü temsil etmediğini düşündüğümüz metinler (Fehîm'in İstanbul şehrengizi ve şairi meçhul *Narhnâme* isimli eser) incelemeye alınmayacaktır.

Şimdiye kadar türden bahseden ve tür ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında terimin ilk olarak şuara tezkirelerinde geçtiğini görmekteyiz. Tezkirelerde şehrengizler, şairlerin eserleri arasında zikredilmiş ve bazı yönlerden değerlendirilmiştir. Tezkire yazarlarının ifadeleri hem edebiyat tarihi, hem de edebiyat eleştirisi yönüyle önemlidir. Latîfî, Âşık Çelebî, Ahdî, Beyânî, Kınalızâde Hasan Çelebi ve diğer tezkire yazarlarının bazı değerlendirmeleri aşağıda verilmiştir:

"Mesîhînüñ Şehrengîzine andan yeg kimse nazîre dimemişdür." (Latîfî, Tâbi'î Çelebi)[1]

"*Ve bir şehr-engîzi vardur. İnsâf budur ki gâyetde hûb dimişdür."* (Kınâlızâde, Sülûkî)[2]

"Hilâf-ı mu'tâd-ı şu'arâ-yı zemâna şehr-i İstanbulda olan tâ'ife-i zenâne Şehr engîz diyüp meşhûr-ı devrân ve makbûl-ı halk-ı zemân olmışdur." (Kınâlızâde, Azîzî)[3]

"Zümre-i zenâna şehr-engîzi vardur. Haylî müsta'iddâne dimişdür. Mevzû'ı ehl-i meşrebâne olmamagın îrâdı revâ görilmedi." (Riyâzî, Azîzî)[4]

"Mezkûr mehâbîb-i şehr-i Âmid içün şehrengîz-i mihr-âmîz dimiş." (Ahdî, Hâlife)[5]

"Bu ebyât-ı nüzhet-âmîz şehr-engîzindendür." (Rızâ, Ârif)[6]

Bazı şehrengizlerden de sadece tezkirelerde bahsedildiğini görmekteyiz. Âşık Çelebi Bursalı Sun'î'den bahsederken böyle bir ifade kullanır:

"Hakîr sene semân ve erba'în ve tis'ami'ede Burusa dil-berleri hakkında şehr-engîz yazduğumda merhûmı böyle yâd itdüm" [7]

Tab'î'nin İstanbul şehrengizinden sadece Ahdî Gülşen-i Şu'arâ isimli tezkiresinde aşağıdaki şekilde bahsetmiştir:

"*İslâmbol'dandur. Dânişmend-i hûşmend tâifesinden tab'-ı pür-zîver olmağın şehr-i mezkûruñ cevânları içün şehrengîz-i mahabbet-âmîzi dimiş ki makbûl-i erbâb-ı 'ayş ü huzûr olmışdur."* [8]

---

[1] Rıdvan Canım, **Latifî Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 198.
[2] Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-şu'arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 444-445.
[3] **a.e.**, s. 563.
[4] Riyâzî Muhammed Efendi, **Riyâzü'ş-Şuara (Tezkiretü'ş-Şuara)**, e-kitap, Haz.: Namık Açıkgöz, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 230.
[5] Süleyman Solmaz, **Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 288.
[6] Mehmed Rızâ, **Rızâ Tezkiresi**, e-kitap, Haz.: Gencay Zavotçu, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 173.
[7] Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C.3, s. 1303.
[8] Süleyman Solmaz, **Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 403.

Kâtib Çelebi'nin önemli bir bibliyografik eseri olan *Keşfü'z-zünûn*'da da şehrengizler ayrı bir başlık altında sıralanmıştır. Eserde Kemâlî, Mesîhî, Sulûkî, Yahya, Lâmi'î ve Âşık Çelebi şehrengiz şairleri olarak geçmektedir.[9]

Bu tarihî kaynaklardan sonra şehrengizi bir bütün olarak ele alan çalışmaların olduğunu görmekteyiz. İlk çalışma Ahmed Hamdi [Tanyeli][10]'nin yayınlamayı planladığı bir kitaptır. "Kütüphane-i Nefâis-i Eslâf" dizinin ilk kitabı olarak yayınladığı *Eş'âr-ı Nedîm* isimli eserinin (1920) arka kapağında yayımlanacak eserler listesinde iki numarada "*Şehrengizler*" isimli kitap yer almaktadır. Eser hakkında yapılan açıklamada: *"Azîzî'nin "Medh-i Taife-i Zenân ü Mahbûbân" ismindeki manzum eseri [zamanındaki güzel kadınların bir destan-ı hüsn ü ânıdır] tamamen, Mesîhî'nin, Hayretî'nin, Edirneli Kerîmî'nin, Revânî'nin, Mağnisalı Câmi'î'nin, Yenişehirli Belîğ'in cüvânân medhindeki eserlerinden mutena parçalar"* denmektedir. M. Seyfettin Özege'nin *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Katalogu*'nda ve *Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası*'nda yaptığımız taramalarda bu eserin nüshasını göremedik, basılmamış olması kuvvetle muhtemeldir; nitekim serinin diğer kitapları da maalesef basılamamıştır.

Basılmamış, elimize ulaşamayan bir çalışma olmasına rağmen A. Hamdi'nin bu konuda çalışmayı planlaması, eserler toplaması ve bunları neşretmek için gayret ve çaba sarf etmesi takdire şayandır. Şehrengizler hakkında hazırlanmış/hazırlanması planlanan, erken döneme ait bir eser olması bakımından oldukça önemlidir. Bu çalışma muhtemelen kendisinde bulunan şiir mecmualarına dayanılarak hazırlanmıştır. Nitekim aşağıda bahsedeceğimiz M. İzzet de tezini hazırlarken A. Hamdi Tanyeli'deki

[9] "Şehrengiz", **Keşf-el-Zunun**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971, c.2, s. 1068.

[10] **Ahmed Hamdi Tanyeli (1876?-1957):** Bekirağa Bölüğü ismiyle meşhur, Harbiye Nezareti'nin içinde yer alan askeri hapishanenin müdürlerinden Binbaşı Bekir Ağa'nın oğludur. Babası gibi askeriye yolunu seçmiş Harbiye Mektebi'ne girmiştir. Gözündeki rahatsızlıktan dolayı askerlik mesleğinden ayrılarak sahaflık yapmaya başlamıştır. Daha sonra Başvekâlet Arşivi'nde uzman olarak çalışmıştır. Çeşitli dergilerde tarihi konularda yazdığı makaleleri mevcuttur. Babası hakkında *Tarih Hazinesi* isimli dergide yazdığı yazının girişinde yer alan "…75 yaşında oğlunun kaleminden…" ibaresinden 1876 doğumlu olduğu anlaşılmaktadır. (Ahmet Hamdi Tanyeli, "Meşhur Bekir Ağa ve Bölüğü", Tarih Hazinesi, no: 4, 01.01.1951, s. 192.) Kızı Ayda Tanyeli (Yörükan) tarafından Hasan Ali Yücel'e yazılan 6 Mayıs 1957 tarihli mektupta yer alan bilgiye göre 01 Nisan 1957 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. (Mektubun bir kopyasını veren kıymetli sahaf Emin Nedret İşli'ye teşekkür ederim. Mektuptan bu tarihi öğrendikten sonra gazetede yayınlanan vefat ilanı ile de teyit ettik. Vefat ilanı için bkz.: Cumhuriyet, 02 Nisan 1957, s. 2.)

şiir mecmualarından faydalanmıştır. Bu mecmuaların akıbeti hakkında maalesef bilgimiz yoktur.

M[ustafa] İzzet [Deliçay][11] tarafından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde 1935-36 eğitim yılında hazırlanan "*Türk Edebiyatında Şehrengizler*" isimli mezuniyet tezi, bu konuda yapılmış ilk kapsamlı incelemedir.

Ahmet Caferoğlu, Ali Nihad Tarlan ve Ragıp Hulusi Özdem tarafından kabul edilen ve şehrengizler üzerine ilk akademik çalışma olan bu tezin iki sayfalık önsözünden sonra "Şehrengizlerin başlangıç ve inkişafı", "Şehrengizlerin karakterleri", "Şehrengizlerin mana ve tarifine dair" ve "Şehrengize benzeyen eserler hakkında" isimli dört başlık çalışmanın ilk bölümünü oluşturur. İkinci bölüm ise "metinler ve tetkikler" başlığı altında *Mesîhî'nin Edirne, Zâtî'nin Edirne, Neşatî'nin Edirne; Kerimî'nin Edirne, Lâmi'î'nin Bursa, İshak Çelebi'nin Bursa, Nazigî'nin Bursa, Beliğ'in Bursa, Hayretî'nin Belgrat, Usulî'nin Yenice, Yahya'nın İstanbul, Azizî'nin İstanbul, Ahmed Cemâlî'nin İstanbul, Tab'î'nin İstanbul, Sâfî'nin İstanbul, Fehim'in hezeliyat, Ulvî'nin Manisa ve Vahid Mahtûmî'nin Yenişehir şehrengizleri ile Fakîrî'nin Risale-i Tarifat'ı ve müellifi meçhul Narhname-yi Dilberan* olmak üzere yirmi eseri incelemiştir. Bunlar arasında bugün nüshası elimizde olmayan Tab'î'nin İstanbul şehrengizi önemlidir. M. İzzet, bu şehrengizi yukarıda isminden bahsettiğimiz sahaf A. Hamdi Tanyeli'de bulunan başı ve sonu eksik bir mecmua parçasından aldığını belirtiyor. Bu eserden günümüze sadece inceleme kısmında iktibas edilen 16 beyit ile 13 mısra ulaşmıştır.

Daha sonra "Başlıca menba'lara göre yazılmış olan şehrengizler veya yazan şairlerin listesi" başlıklı bir liste vererek mevcut olan ve kaynaklarda kaydına rastladığı

[11] **Mustafa İzzet Deliçay (1906/1907-1976):** Amasya'da doğmuştur. İstanbul Erkek Lisesinden sonra girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 1935-1936 eğitim yılında hazırladığı "Türk Edebiyatında Şehrengizler" isimli bitirme tezi ile mezun olmuştur. Erzurum, Kayseri, Eskişehir ve Haydarpaşa liselerinde edebiyat öğretmenliği ve müdürlük yapmıştır.

Erzurum'da iken aynı liseden öğretmen arkadaşı Sıtkı Dursunoğlu'nun başkanlığını yaptığı Erzurum Halkevi'nin Dil-Edebiyat Şubesinde üye olarak yer aldı. Halkevinin *Atayolu* isimli dergisinde ve aynı ilde yayınlanan *Doğu* Gazetesinde, 1954 yılında Ankara'da Remzi Oğuz Arık önderliğinde bir grup tarafından çıkarılan *Gurbet* Dergisinde yazıları yayınlandı. 24 Şubat 1976 tarihinden İstanbul'da vefat etmiştir. Erzurum Lisesinden öğrencilerinden edebiyat eleştirmeni Fethi Naci [İsmail Naci Kalpakçıoğlu]'nin hatırlarında ismi sıkça geçmektedir.

eserleri sıralamıştır. Listelenen bu eserlerden biri olan Ahdî'nin Diyarbakır şehrengizinin sahaf Ahmet Hamdi'de bir nüshası olduğu nakledilmektedir.

Elimizde olan bu ilk çalışma, erken tarihli ve muhteva bakımından genel bakış açısına sahip bir çalışma olması, Tab'î'nin İstanbul şehrengizini tanıtması ve Ahdî'nin Diyarbakır şehrengizinden bahsetmesi gibi özellikleri bakımından önemlidir. Ayrıca kendisinden sonraki çalışmalara kaynaklık etmiştir. Özellikle Agâh Sırrı Levend'in kitabına kaynaklık ettiği düşünülmektedir.[12] Tezde bahsedilen diğer eserler hakkında günümüzde güncel ve ayrıntılı araştırmalar mevcuttur.

Şehrengizler ile ilgili olarak yapılmış kitap hüviyetindeki ilk ve tek çalışma Agâh Sırrı Levend'in[13] *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul* isimli eseridir. Bu çalışma, özellikle meşhur kitapçı Raif Yelkenci'de olan bir şehrengiz mecmuası ile birlikte ulaşabildiği kişi (Abdülbaki Gölpınarlı, Fahri Bilge ve Kemal Edip Kürkçüoğlu gibi yazma kitap sahipleri) ve kütüphanelerde bulunan şehrengizlerin [Hüseyin] Avni Aktuç[14] ve Vasfi [Hami] Çataloğlu[15] tarafından istinsah edilen metinlerden oluşmaktadır.

Eser isminden de anlaşılacağı üzere iki kısımdan oluşmaktadır: Birinci kısımda, Türk edebiyatında yer alan 46 şehrengiz veya şehrengiz olarak kabul edilen metinler hakkında bilgiler (şairinin hayatı, nüshaları, muhteva özellikleri, örnek beyitler vb.); ikinci kısımda ise bu metinlerden İstanbul ile ilgili olanlarda yer alan İstanbul tasvirleri bulunmaktadır. Burada istisnai olarak Azizî'nin İstanbul için yazdığı ama içinde İstanbul tasviri olmayan ve güzel kadınları ele aldığı eserin kendisinde olan nüshasının tam metni verilmiştir.

---

[12] Barış Karacasu, **TEŞM**, s. 264.

[13] **Agâh Sırrı Levend (1894-1978)**: Asıl mesleği öğretmenlik/eğitimcilik olan fakat daha çok hazırladığı edebiyat tarihi incelemeleri ile tanınan edebiyat tarihçisi Levend, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesinden 1919 yılında mezun olmuş, değişik okullarda öğretmenlik, idarecilik yaptıktan sonra edebiyat tarihi çalışmalarına yönelmiştir. Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Nazım H. Polat, "Levend, Agâh Sırrı", **DİA**, C. 27, s. 147-148.

[14] **Hüseyin Avni Aktunç (1888-1962):** Yenişehir Avni'nin kızı tarafından torunu olan Hüseyin Avni Bey, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesinden 1912 yılında mezun olmuştur. Çeşitli okullarda öğretmenlik yaptıktan sonra Devlet Matbaasında musahhih olarak çalışmıştır. Aynı zamanda şair ve bestekâr da olan Aktuç, İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın vefatıyla yarıda kalan Hoş Sada isimli kitabını ikmal edip, yayımlamıştır. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Reşad Ekrem Koçu, "Avni Aktuç (Hüseyin), **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, 1960, s. 1349-1350.

[15] **Vasfi Çataloğlu (?-1964):** Vasfi Bey'in hayatı hakkında Hoca lakabıyla tanındığı ve bir müddet Cumhuriyet gazetesinin tashih servisinde çalıştığı dışında ayrıntılı bilgilerimiz maalesef yoktur. Çalıştığı gazetedeki ilandan 07.07.1964 tarihinde vefat ettiğini öğreniyoruz. Sahaflar Çarşısının etrafında teşekkül eden kitap meraklılarından biri olarak ismi geçmektedir.

Kitabın önsözünde belirtildiğine göre şehrengizler üzerinde çalışan Agâh Sırrı Levend, İstanbul Fetih Cemiyeti Başkanı Ahmet Ateş tarafından İstanbul tasvirlerini toplaması için teşvik edilmiştir. Bu sebeple eser ikinci kısmı ile birlikte cemiyetin çalışmalarına uygun bir hale getirilmiştir, bu teklif olmasa idi muhtemelen ilk kısmının daha geniş bir şekilde işleneceğini düşünmekteyiz. Bugün için eserde yer alan bazı metinler hakkında daha doğru ve net bilgilere sahip olsak da uzun bir zaman diliminde toplanılmış malzeme ile ortaya konulmuş ve önemini hala yitirmeyen mühim bir çalışmadır.

Metin Akkuş tarafından hazırlanan *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Bursa Şehrengizleri* başlıklı yüksek lisans tezinin giriş kısmında şehrengiz türü hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümün alt başlıkları şöyledir:

1. *Şehr-engizin tanımı, Adının kullanımı, Konusu*
2. *Şehr-engiz türünün menşe'i ve ortaya çıkışı*
3. *İran edebiyatında şehr-engiz (şehr-âşûb)*
4. *Farsça yazılmış şehr-engizlerin genel özellikleri*
5. *Farsça yazılmış şehr-âşûblar*
6. *Arap edebiyatında şehr-engiz*
7. *Türkçe yazılmış Şehrengizler*[16]

Özellikle Fars edebiyatındaki şehr-âşûb türü ile ilgili kısımlar bakımından önemli bir çalışma olan tezde Türkçe yazılmış şehrengiz bölümünde yeni nüsha (Rahmî) ve örnek (Câmi'î) de belirtilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde ise Lâmi'i Çelebi, İshak Çelebi, Çâlıkzade Mâni, Nazik Abdullah, İsmail Beliğ ve Halilî'nin hayatlarından ve şehrengizlerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise saydığı bu isimlerden Halilî hariç (elde sadece 3 beyti olduğu için) diğer şairlerin metinlerini verilmiştir.

Bu metinler daha sonra değişik araştırmacılar tarafından da yayınlanmıştır. Tezin bizim için önemli olan kısmı yukarıda da belirtildiği gibi giriş kısmıdır.

Halit Dursunoğlu tarafından yayınlanan "Klasik Türk Edebiyatında Bir Şehrin Güzelleri ve Güzellikleri ile İlgili Eserler (Şehrengizler)" başlığıyla Türk edebiyatında

[16] Metin Akkuş, **TEŞBŞ**, s. 1-46.

şehrengiz türü hakkında daha önceki çalışmalarına dayanan genel bir yazı yayınlanmıştır.[17]

Fatih Tığlı, "Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengiz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi" başlıklı bir bibliyografik çalışma yapmıştır.[18] Şehrengiz türü hakkında yapılan çalışmaları *Kitaplar, Tezler, Makaleler, Ansiklopedi Maddeleri* ve *Sempozyum Bildirileri* başlıkları altında alfabetik şekilde sıralayan bir çalışmadır. Bunlara ilaveten müstakil bir çalışma konusu olmayan ve divanların içinde yer alan şehrengizler de *Divan Neşirlerinde Yer Alan Şehrengizler* başlığı altında verilmiştir. Basılmamış tezlerde yer alan şehrengiz metinleri de bu başlık altında değerlendirilmiştir. Bu bibliyografyada söz edilen çalışmalarda *Kitaplar* başlığı altında sıralanan bazı çalışmalar dışında açıklama yapılmamıştır. Bu yönüyle eksik olarak değerlendirilse de şehrengizler hakkında yapılan çalışmaları genel tablo şeklinde göstermesi bakımından bir örnektir.

Barış Karacasu, "Türk Edebiyatında Şehrengîzler" başlıklı yazısında[19] şehrengiz türü bir giriş yaptıktan sonra aşağıdaki başlıklar altında açıklamalı bir bibliyografya hazırlamıştır:

I. Mustafa İzzet, "Türk Edebiyatında Şehrengizler"
II. Agâh Sırrı Levend, "Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul"
III. Tezler: Doktora, Yüksek Lisans ve Bitirme Tezleri
IV. Şehr-engîz Yazıları
V. Bildiriler
VI. Neşirler

Bu başlıklara ilaveten aşağıdaki listeleri de ek olarak sunmuştur:

Ek 1: Şehr-engîz Yazan Şairler ve Şehr-engîzleri

Ek 2: Çalışılmış Şehrengizler

Ek 3: Şehrengiz Kaynakçası Denemesi

Özellikle I. ve II. bölümde yer alan eserler ile; IV. ve V. Bölümlerde yer alan yabancı dildeki yayınların değerlendirilmesi ile mühim bir çalışmadır. Ek 1'de

[17] *TDAY Belleten*, sy. 2003/II, 2006, s. 57-74.
[18] *Turkish Studies*, C. II, sy. 4, 2007, s. 763-770.
[19] *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. V, sy. 10, 2007, s. 259-313.

listelenen 68 şehrengizin bazıları hakkında farklı bilgiler ve değerlendirmeler olsa da bu liste genel bir bakış açısı sunmasıyla önemlidir.

Yukarıda sıraladığımız çalışmaların yanı sıra değişik üniversitelerde yapılmış tezler de mevcuttur. Bu tezlerden faydalandıklarımızı çalışmamızın ilgili bölümlerinde göstereceğiz. Sadece tür hakkında genel bilgiler veren çalışmalar yukarıda ele alınmıştır.

Bu gibi genel çalışmaların yanında şairlere ait tek tek örneklerin yayınlandığı ve incelendiği makaleler de vardır. Hatta aynı şaire ait bir şehrengizin aynı zaman diliminde veya sonrasında farklı kişilerce yayınlandığı da görülmektedir. Çalışmamızda ihtiyaç halinde metinler hakkında yapılan bütün çalışmalardan faydalanılmıştır. Bir şairin şehrengizi hakkında yapılan ilk çalışma kısaltmada **[a]**, ikinci çalışma **[b]** harfi ile ile gösterilmiştir. Üzerinde çalışma yapılan ve tezde kullanılan metinler için öncelikle şairin mahlası, hangi şehir için yazıldığı ve şehrengiz ibarelerinin ilk harfleri kullanıldığı bir kısaltma listesi hazırlanmıştır. Örneğin **Z**âtî'nin **E**dirne **Ş**ehrengizi **ZEŞ** olarak kısaltılmıştır. ZEŞ[a] tarih olarak ilk önce yapılan, ZEŞ[b] ise daha sonra yapılan çalışma olarak belirtilmiştir.

Teze başladığımız tarih itibariyle yazma halinde yer alan metinlerin transkripsiyonu yapılmış ve bu metinler ilgili tez izleme raporlarında yer almıştır. Günümüze kadar geçen süre zarfında bu örnekler hakkında müstakil yayınlar (makale, kitap bölümü vb.) yapılmıştır. Bununla birlikte bu metinler, tezin IV. Bölümünde kendi okumalarımız esas alınarak sunulmuştur.

Tezimiz, metinlerden hareketle, metinleri esas alarak yapılmış bir çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Dolayısıyla ortaya koyacağımız kurallar, türün temel özellikleri vb. tespitler metin merkezli olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
ŞEHRENGİZİN TANIMI VE DİĞER TÜRLERLE İLİŞKİSİ

1.1. Şimdiye Kadar Yapılmış Şehrengiz Tanımları

Araştırmacılar tarafından değişik şehrengiz tanımları yapılmış ve türün öne çıkan özellikleri belirtilmiştir. Yapılan bu tanımlar merkeze alınarak muhtevalarına göre sınıflandırmalar da yapılmıştır. Belirli bir şehir için yazılan bir tek şehrengizin ele alındığı çalışmalarda genellikle var olan tanımlar tekrar edilmiş ve yeni bir şey söylenilmemiştir. Şehrengiz tanımlarından belli başlıları üzerinde durup öne çıkan yönlerini vurgulamak istiyoruz. Bu tanımlarda öne çıkan başlıklar ve konularda klasik edebiyatta yazılmış şiirlerle şehrengizlerin benzerlik ve farklılıkları üzerinde durup yeni bir tanım yapmaya çalışacağız.

İlk örneğimiz şehrengiz konusunda yapılmış ilk ve kapsamlı bir çalışma olan M. İzzet'in mezuniyet tezi olacaktır. M. İzzet, tezinde *Şehrengizin mana ve tarifine dair* üst başlığıyla incelediği bölümde Mesîhî, Lâmi'î, Usûlî, Hayretî, Yahya Bey, Ulvî, Ahmed Cemâlî, Azizî, Kerimî, Fehim, Vahîd, Beliğ ve Tab'î'nin eserlerinde *şehrengiz* ibaresinin geçtiği beyitleri vermiş[1] ve şöyle demiştir:

"İşte bu misaller şehrengiz yazanlar tarafından şehrengizin ne anlamda alındığını gösterirler. Yani şehir tasvirleri olmakla beraber bilhassa güzeller medhi üzerinde durulmaktadır; Beliğ'in ifadesinden anlaşıldığı gibi, şehirler tahrik eden, ortalığı fitneye veren eserler manası da anlaşılır."[2]

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Şehir tasvirleri,
- Güzeller medhi,
- Tahrik eden, ortalığı fitneye veren eserler

Burada dikkati çeken bir durum şehrengiz sıfatının kişilere ait olmasının yanı sıra bu kişileri konu edinen eserler için de kullanılabileceği yorumudur. Bu yorumu Beliğ'in

[1] M. İzzet, **TEŞ**, s. 5-8.
[2] **a.e.**, s. 8.

Yâd kıl tâze resân-ı şehri
Yine medheyle bütân-ı dehri

Tîğ-i tâbuñı idüp sa'yile tîz
Didi eyle yine bir şehrengîz

beyitlerinden hareketle şehrengizin yazılan eserin bir sıfatı olduğunu belirtir.[3] Yani şehrengiz (kişiler), şehrengiz (eser) şeklinde her iki grubu da adlandırabilecek şekilde tanımlar.

İkinci tanımlama için müstakil ilk kitap çalışması olan Agâh Sırrı Levend'in eserine müracaat ediyoruz:

"Şehr-engizler, bir şehrin güzellerini tasvir maksadiyle kaleme alınmış eserlerdir.

...

Vasıflarını belirttiğimiz şehrengizler dışında şu tipte olanları da bulunur:

a) Yalnız bir güzele ait "hasb-i hal" yahut "sergüzeşt-name" tarzında kaleme alınan, fakat içinde şehrin ve tanınmış güzellerin tasvirleri de bulunan şehr-engizler: Kâtib'in Şehr-engiz'i gibi. Fazılın Defter-i aşk'ı da bir "sergüzeşt-name" tarzında kaleme alınmıştır; 4 güzele ait macerayı hikâye eder.

b) Güzelleri grup grup tasvir eden eserler: Nihâlî'nin esnaf güzellerini tasvir eden gazelleri. Fazıl'ın çengilere ait Çengi-name'si, yine Fazıl'ın dünya güzellerini milliyetlerine göre tasvir eden Hûban-name ve Zenan-name adlı mesnevileri gibi.

c) *Bir şehrin güzellerinden bahsetmiyerek yalnız gezilip görülecek yerlerini anlatan şehr-engizler: Lâmiî Çl.nin Bursa Şehr-engiz'i ile Nazük Abdu'llah'ın Bursa'yı öven "terkib-i bend" şeklindeki manzumesi gibi.*

Bu eserlerden bazısı "şehr-engiz" adını taşımamakla beraber, bir şehri veya güzelleri tasvir ettiği için "şehr-engizler" arasında yer alır."[4]

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Şehrin güzelleri

[3] **a.e.**, s. 8.
[4] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 13-14.

- Tasvir
- Bir güzele ait "hasb-i hal" yahut "sergüzeşt-name" tarzı
- Güzelleri grup grup tasvir eden eserler
- Bir şehrin yalnız gezilip görülecek yerleri

Burada da tanım şehrin güzelleri üzerine inşa edilse de daha sonraki satırlarda yapılan gruplandırmalarda şehrin güzellikleri de türe dâhil edilmiştir. Bununla birlikte tek güzelin ele alındığı, sergüzeştnâme veya hasbihâl mesnevilerinin de şehrengiz türüne içerisinde ele alınmasıyla kendisinden sonraki çalışmalara dayanak oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu gruplandırmada yer alan *a* ve *c* maddeleri türün tanımı ve tasnifinde bir dönüm noktası oluşturmuş, daha sonrasında hatta son yıllarda araştırmacılar tarafından bu sınıflandırma sürekli kullanılmış ve türün tanımında da etkili olmuştur.

Bu genel kabulün çeşitli sebepleri olduğunu düşünüyoruz. Bunlar; eserin bu konuda kitap halinde yapılmış ilk çalışma olması, konunun o döneme kadar bu kadar geniş bir şekilde ele alınmamış olması (M. İzzet'in tezi hariç), yazarının Türk edebiyatı konusunda yaptığı değerlendirmeler ve çalışmalar konusunda mühim ve etkili bir kişi olmasıdır.

Bursa şehrengizleri hakkında hazırlanmasına rağmen giriş bölümünde şehrengiz türü ve İran, Arap ve Türk edebiyatlarındaki durumları hakkında oldukça ayrıntılı sayılabilecek bilgiler veren bir yüksek lisans tezinde tür hakkında şu tespitlerde bulunulmuştur:

"Edebî terim olarak şehr-engiz, "ma'şûk: sevgili" anlamında kullanılmıştır. Edebî bir tür olarak şehr-engiz; "Bir şehrin güzellerini, tabiî ve sosyal özelliklerini tasvir maksadıyla yazılan nazım türüdür.[5]

...

Şehr-engizler bir şehrin güzellerinden ve güzelliklerinden söz eden eserler olduğu için bu eserlerde güzel sayısı oldukça fazladır.[6]

...

[5] Metin Akkuş, **TEŞBŞ**, s. 6.
[6] **a.e.**, s. 7.

İlk bakışta şehr-engizlerde şâir sevgiliyi ve onun güzelliğini anlatıyor gibi görünse de asıl maksat, şâirin kendi döneminde ve çevresinde meşhur olan meslekleri ve sanatkârları anlatmaktadır. [7]

...

Görüldüğü gibi, şehr-engizlerde buraya kadar iki özellik ön plana çıkmıştır: Güzellerin tasviri ve mesleklerin tanıtımı. Güzeller, aslında birer sevgili değil birer meslek erbabıdır.[8]

...

Şehr-engizlerin yapı olarak iki ayrı özellik gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu farklılık, eserlerin doğrudan muhtevâlarından kaynaklanmaktadır.

1) Bir şehrin veya yerleşim biriminin mesleklerini ve sanatkârlarını tavsif eden şehr-engizler,

2) Bir şehri veya şehir halkını konu edinen şehr-engizler.

Genellikle şehir övgüsü veya yergisi şeklinde olan 2. tip eserler önceleri bir hazırlık safhası durumundadırlar. Sonradan başlıbaşına bir kol oluşturmuşlardır. Nitekim Bursa şehr-engizlerinden Lâmi'î'nin ve Nâzik Abdullah'ın şehr-engizleri 2. tip şehr-engiz özelliği taşımaktadırlar. Bunlar şehrin meslek ve sanatkârlarından çok, gezilip görülecek yerlerine ve tarihi eserlere ağırlık vermişlerdir.

...

Yukarıda sözü edilen iki tip şehr-engize üçün[cü] bir tip daha eklemek gerekecektir. Bu, her iki şehr-engizin özelliklerinden bir veya birkaçını bir araya getiren Sergüzeşt-nâme mahiyetindeki eserlerdir. Bu tür eserlerde şâir, sürekli dolaştığı için gezdiği yerleri, buralarda karşılaştığı güzelleri, tabiat güzelliklerini işler. Çorlulu Kâtib'in İstanbul ve Vize Şehr-engizi (1) bu tip eserlerin akla gelen ilk örneğidir. Şâir, sevgilisinin peşinde İstanbul, Vize, Çorlu gibi yerleşim merkezlerini gezerek gittiği yerlerin halkını, şehir güzelliklerini okuyucuya akatarır.

Bunlardan başka tam bir şehr-engiz özelliği göstermeyen Enderunlu Fazıl'ın mesnevilerinde olduğu gibi çevre oldukça geniş tutularak Rum, Ermeni, Gürcü,

---

[7] **a.e.**, s. 7.
[8] **a.e.**, s. 7-8.

Boşnak vb. kavim veya ırkların güzellerinin genel vasıflarını sıralama özelliği şehr-engizler yeni bir grup oluştururlar."[9]

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Şehrin güzelleri
- Şehrin tabiî ve sosyal özellikleri
- Şehrin güzellikleri
- Tasvir
- Şehrin meslek ve sanatkârları
- Kişilerin sevgili olmamaları
- Tavsif
- Şehir veya şehrin halkı
- Sergüzeşt-nâme mahiyetindeki eserler
- Kavim veya ırkların güzellerinin genel vasıflarını sıralandığı eserler

Bu tanımda ve sınıflandırmada öne çıkan en önemli husus şehrengizlerde bahsedilen kişilerin sevgili olmamasıdır. Şair ile aralarında bir duygusal durum söz konusu değildir. Bu kişiler esnaf veya sanat sahibi kişilerdir.

Şehrengizleri ilk olarak iki ana grup şeklinde "meslekleri ve sanatkârları" ve "şehri veya şehir halkını" anlatan eserler olarak sınıflandırdıktan sonra üçüncü bir grup olarak "sergüzeşt-nâme" türündeki ve dördüncü olarak da kavim veya ırkların güzellerini anlatan eserler eklenmiştir. Yapılan bu tasnifte Agâh Sırrı Levend'in etkisi açıkça görülmektedir.

Beliğ'in Bursa şehrengizinin yayında ilk olarak şehrengiz türü hakkında bazı düşüncelerini aktaran yazara göre şehrengizin tanımı şudur:

"Şehrengizler, bir şehrin güzellerini tasvir maksadıyla kaleme alınan eserlerdir.

...

Şâir, adlarına ya da sanatlarına uygun cinaslarla, herhangi bir şehrin güzellerini birer tablo halinde çizer."[10]

Tanımda vurgulanan özellikler:

---

[9] **a.e.**, s. 11-12.

[10] Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Beliğ'in Bursa Şehrengizi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, C. XXV, sy. 2, [Prof. Şerif Baştav'a Armağan], s. 129-130.

- Şehrin güzelleri
- Tasvir

Bu tanımda da şehrin güzelleri ön plana çıkarılmıştır. İlk cümle Agâh Sırrı Levend'in tanımı ile aynıdır. Kişi merkezli bir tanım yapılmıştır.

Edirne şehrengizleri ile ilgili bir makalede yapılan tanıma göre:

"Şehrengizler, bir şehrin güzelleri, güzellikleri, güzel yerleri, ziyaretgâhları, mimarî eserleri, suyu, havası, hayat biçimi vb. hakkında tanıtıcı çizgiler veren ve yer yer bunları öven eserlerdir."[11]

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Şehrin güzelleri
- Şehrin güzellikleri (Güzel yerleri, güzel yerleri, ziyaretgâhları, mimarî eserleri, suyu, havası)
- Şehrin hayat biçimi
- Övgü

Tanımda şimdiye kadar yapılan tanımlarla aynı olarak güzel ve güzellikler üzerinde durulmuştur. Şehrin güzelliklerinin yanında "güzel yerleri, ziyaretgâhları, mimarî eserleri, suyu, havası, hayat biçimi"nin tanıtıldığı ve yer yer övüldüğü belirtilmektedir. Burada övgünün kısmen olduğu vurgusu önemlidir.

Lâmi'î Çelebi'nin Bursa şehrengizinin Avusturya Milli Kütüphanesi'nde yer alan nüshasının yayını ile birlikte şehrengiz konusunda belki de en büyük tanım ve tasnif problemi ortadan kalkmıştır. Bu makaleye kadar şehrengizde sadece şehir tasvirinin olduğu, kişilerin bulunmadığı görüşü hâkimdi. İşte kişilerin olduğu bölümün bu makale ile ilim âlemine tanıtılmasıyla bu bilgi değişmiştir. Böyle bir öneme sahip olan bu çalışmada şehrengiz türü şu şekilde tanımlanmıştır:

"*Şehrengiz, bir şehrin kendisine aşk duyulan güzel ve çoğu çarşı esnafından olan delikanlılarını tasvir eden ve öven şiirlerden oluşan eserdir."*[12]

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Aşk duyulması
- Esnaf ve delikanlı

[11] Ahmet Kırkkılıç, "Edirne Şehrengizleri ve Şairleri", *Yedi İklim*, sy. 47, Şubat 1994, s. 94.
[12] Nuran Tezcan, "Güzele Bir Şehrengizden Bakış", *Türkoloji Dergisi*, C. XIV, sy. 1, s. 162.

- Tasvir
- Övgü

Şehrin tabii güzellikleri, mimari yapıları vb. özelliklerinin zikredilmediği şehrin sadece sakinlerinden bahsedilen bu tanıma "aşk duyulan güzel" ibaresi hariç katılıyoruz. Bahsedilen diğer özelliklerin şehrengizlerde yer aldığını görmekteyiz. Yer alan kişilerin hepsinin esnaf olmadığına vurgu yaparak "çoğu" tabiri kullanılmıştır. Kişi merkezli bir tanımdır.

Türk edebiyatındaki şehrengizlerin bir dökümü olarak hazırlanan bir makalede şehrengizin tanımı ve tasnifi şu şekilde yapılmıştır:

"Bir şehrin güzellerini ya da güzelliklerini konu edinen şehrengizler, Türk edebiyatının kendine özgü türlerinden biri olarak kabul edilmektedir.
Şehrengiz, Klasik Türk edebiyatında şehirlerin tabiî güzelliklerini, tarihî yerlerini; çeşitli meslek gruplarından insanların güzelliklerini ve özelliklerini tanıtan, milli kültür unsurlarını taşıyan, kendimize mahsus diyebileceğimiz edebî türlerdendir.

...

Şehrengizler iki konuda yazılmıştır:

1. Bir şehrin erkek veya kız güzellerini konu edinen şehrengizler

2. Bir şehrin tabii güzellikleri, gezi ve eğlence yerlerini konu edinen şehrengizler

Lami'î'nin "Bursa Şehrengizi" bu türdeki şehrengizlerin en güzel örneğidir."[13]

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Şehrin güzelleri
- Şehrin güzellikleri
- Tabiî güzellikler
- Tarihî yerleri
- Çeşitli meslek gruplarından insanlar
- Güzellik ve özellik
- Tanıtma

[13] Halit Dursunoğlu, "Türk Edebiyatında Bir Şehrin Güzelleri ve Güzellikleri ile İlgili Eserler (Şehrengizler), *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. 51, sy. 2003/2, s. 57-59, 73.

Makalenin başlığında da yer alan "Şehrin Güzelleri ve Güzellikleri" ibaresi tanımda şehrin güzelliklerinin de yer alacağını bize baştan bir ipucu şeklinde veriyor. Tanımda yer alan tabiî güzellikler ve tarihî yerler vurgusunun yanında güzellerin meslek sahibi kişiler olduğu da vurgulanmıştır.

Sınıflandırmada ilk grupta erkek güzeller ve istisna olmakla birlikte (Azizî'nin İstanbul şehrengizi kastedilerek) kız (kadın) güzellerin konu edinildiği belirtilmiştir. Tanımda ve sınıflandırmada şimdiye kadar ilk defa kız/kadın vurgusuna atıf yapılmış bir örnektir. İkinci grupta ise "Lami'î'nin "Bursa Şehrengizi" örneği verilerek daha önceden de söylenilen bu fikir tekrarlanmıştır.

Bursa şehrengizlerindeki güzeller hakkında yapılmış bir yüksek lisans tezinin birinci bölümü şehrengiz türünün tanımlanışı, türleşmesi ve yapısı hakkındadır. Bu bölümün sonunda yer alan tanıma göre şehrengiz:

"Şehrengiz "tür"ünün Türk edebiyatındaki gelişimi düşünüldüğünde şöyle bir yapı ortaya çıkmaktadır: Türün öncelikle İran edebiyatında şairin bir şekilde gittiği veya bulunduğu şehirde karşılaştığı olumlu veya olumsuz izlenimlerden hareketle yazdığı şiir parçalarının, tarihsel süreç içerisinde, şehrin güzelliklerinin ve özellikle şehirde bulunan güzellerin / esnaf güzellerinin (mahbûblarının) anlatılması şeklinde iki kola ayrılarak müstakil eserler haline geldiği görülmektedir. Türün bu iki kolundan ise Osmanlı edebiyatında daha çok ikincisi gelişme göstermiş, XVI ve XVIII. yüzyıllar arasında sayısı elliyi aşan şehrengiz metni yazılmıştır. Çoğunlukla mesnevi nazım şekliyle yazılan bu şiirler, esnaf güzellerini konu alması ve içinde barındırdığı toplumsal hayata ait unsurlar bakımından Osmanlı edebiyatında farklı ve önemli bir yer tutmaktadır."[14]

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Güzel
- Esnaf güzelleri
- Mahbûb

Türün İran edebiyatındaki örneklerinden yola çıkarak Osmanlı sahasındaki gelişimi ile ilgili bir tanım yapılmıştır. Şehrin güzellikleri tanımın dışında bırakılmış,

[14] Emine Tuğcu, "**Şehrengizler ve Âyîne-i Hûbân-ı Bursa: Bursa Şehrengizlerinde Güzeller"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Bilkent Üniversitesi, 2007, s. 29.

kişiler ön plana çıkarılmıştır. Bu kişilerin esnaf olmasının yanı sıra mahbûb (sevgi duyulan kişiler, sevgili) olmaları vurgulanmıştır. Bu yönüyle Nuran Tezcan'ın "kendisine aşk duyulan güzel ve çoğu çarşı esnafından olan delikanlıları" ifadesini hatırlatmaktadır. Yapılan bu tezin danışmanı da Nuran Tezcan'dır. Kişileri; güzelleri, esnaf güzelleri (mahbûbları) ön plana çıkarması ve bunun yanı sıra toplumsal hayata ait unsurlara da vurgu yapması yönüyle daha güvenilir bir tanımdır. Yukarıda (aşk duyulması konusunda) da belirttiğim gibi *mahbûb* olma durumunun daha ayrıntılı incelenmesi kanaatindeyim.

Son yıllarda türün örneklerinin çoğalmasından sonra yayınlanan akademik bir ansiklopedi maddesinde ise aşağıdaki açıklamalara yer verilmiştir:

"Divan edebiyatında bir şehrin güzelleri ve güzellikleri hakkında yazılan manzum eserlerin ortak adı. Farsça şehr ve engîz (harekete getiren, karıştıran) kelimelerinden oluşan şehr-engîz bir şehrin güzellerini, doğal ve tarihî güzellikleriyle sanat ve meslek dallarında ün yapmış kişileri ve onların sosyal durumlarını anlatır. İçeriklerine ve yapılarına göre şehrengizler üç gruba ayrılabilir. 1. Tek bir güzele ait olup hasbihal veya sergüzeştnâme tarzında yazılan, bununla birlikte şehrin tasvirlerine de yer verenler; Çorlulu Kâtib'in İstanbul ile Vize hakkında 919'da (1513) kaleme aldığı şehrengizle Enderunlu Fâzıl'ın Defter-i Aşk adlı eseri bunlardandır. 2. Bir yerin güzellerini, bazı kişilerini ya da sanat erbabı ile mesleklerini tasvir edenler; Mesîhî'nin Edirne şehrengizi, İsmâil Belîğ'in Bursa şehrengizi, Enderunlu Fâzıl'ın Çenginâme'si ile Zenannâme'si gibi. 3. Bir şehrin sadece gezip görülmeye değer doğal güzelliklerini, tarihî mekânlarını ve sosyal özelliklerini anlatanlar; Lâmiî Çelebi'nin Bursa şehrengizi ve Nâzikî'nin yine Bursa'yı öven manzumesi gibi."[15]

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Şehrin güzelleri
- Şehrin sanat ve meslek dallarında ün yapmış kişileri
- Güzellerin sosyal durumları
- Şehrin doğal güzellikleri
- Şehrin tarihî güzellikleri

[15] Bayram Ali Kaya, "Şehrengiz", **DİA**, C. 38, s. 461.

Bu tarifte de güzellere vurgu yapılmakla birlikte şehir tasvirleri de zikredilmiştir. Kişiler iki gruba ayrılmıştır: Güzeller ve sanat ve meslek sahibi olan ünlüler. Bu kişilerin sosyal durumları da vurgulanmıştır. Bu tariften sonra çok fazla sorgulanmadan tekrar edilen bir üçlü tasnif yer almaktadır. Burada Agâh Sırrı Levend'in yaptığı tasnifin kabullenilerek devam ettirildiği görülmektedir. Hâlbuki bu madde yazıldığında Lâmi'î'nin şehrengizinin kişileri konu edinen kısmı yayınlanmıştı. Dolaysıyla sadece *gezip görülmeye değer doğal güzelliklerini, tarihî mekânlarını* anlatan gruba örnek olması durumu ortadan kalkmıştı.

Son örneğimiz ise Gelibolu hakkında yazılmış bir şehrengizi konu alan bir çalışmadandır:

"Klasik Türk şiirinin muhteva yönünden özgün sayılabilecek bir türü olan, bir şehrin esnaf güzellerini tarif eden şehrengizler, o devirde meslekleri ve meşrepleri ile şöhret olmuş kişileri tanıtmasıyla dönemin sosyo-kültürel ve iktisadî hayatı konusunda bilgiler vermektedir. İlk ortaya çıktığı dönemde "şehr-âşûb (şehir karıştıran)" eserler olarak anılan şehrengiz türü, içerik olarak bakıldığında şehir biyografisinden ziyade tasvir ve benzetmelerle şöhrete layık renkli simaları teşhir etmektedir."[16]

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Esnaf güzeller
- Meslek ve meşrep sahibi olan kişiler
- Şöhret ve renkli sima
- Tasvir
- Benzetme

Kişi merkezli bu tanımlamada şehir, sakinleri bağlamında ele alınmış, tabii güzellikleri ve mimari eserlerinden bahsedilmemiştir. Burada görülen en önemli özellik "şöhret" ve "renkli sima" olma durumudur. Adı geçen kişilerin belirli bir mesleğe ve özelliğe sahip olması tanımda başta yer alan bir özelliktir.

Yukarıda kronolojik olarak sıraladığımız belli başlı tariflere baktığımızda şehrengizlerin bir şehir bağlamında ele alındığı, şehrin bizzat coğrafi olarak aşağıdaki

[16] Doğan Evecen-M. Esat Harmancı, "Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi- The Journal of International Social Research*, C. 12, sy. 68, s. 160.

yönleriyle ele alınmış ve *tasvir* edilmiş, *benzetme* yapılmış, *medh* edilmiş, *övülmüş* ve *tavsif* edilmiştir:

- Şehrin bizzat kendisi
  - Tabiî güzellikleri
  - Tarihî güzellikleri
  - Gezilip görülecek yerleri
  - Ziyaretgâhları, mimarî eserleri
  - Suyu, havası gibi özellikleri
  - Sosyal özellikleri
- Şehrin içinde bulunan kişileri, sakinleri
  - Şehir halkından olma
  - Sanat sahibi olma/sanatkârlar
  - Esnafları
  - Meslek sahipleri
  - Meşrep sahipleri
  - Ün yapmış kişileri
  - Aşk duyulan
  - Mahbûb olma
  - Güzel
  - Delikanlı
  - Özellik sahibi olma
  - Şöhret
  - Renkli sima olma

Tarif ve tanımlama örneklerini çoğaltmak mümkün olmakla birlikte ana plan olarak bu başlıkları ihtiva ettiğinden bu örneklerle yetinilmiştir. Şimdi öne çıkan hususlar olan şehrin tasviri, kişi, güzeller, esnaflar, şöhretli, ünlü, delikanlı kişilerin yer aldığı manzum eserlerin şehrengizlerle olan benzerliklerinin/farklılıklarının incelenmesine geçebiliriz.

1.2. Şehrengiz-Mesnevi İlişkisi

Bu başlıkta mesnevilerinin şehrengiz türü ile olan benzerlikleri üzerinde durulacaktır.

Şehrengiz türünün şehir tasvirleri, hasb-i hal gibi bölümleri ile benzerlik gösteren metinler mesnevilerdir. Özellikle sergüzeştname ve hasb-i hâl ile iki kahramanlı aşk mesnevilerindeki şehir tasvirleri bu benzerlik ve aynılığa örnektir. Bunun yanı sıra yine bazı mesnevilerde yer alan esnaflar, güzeller ve meclisler ve bazı motifler ile şehrengizlerin oldukça benzerlik taşıdıkları, hatta aynı oldukları görülmektedir. Burada seçilen örnek metinler bir fikir vermesi ve karşılaştırma yapmak adına sınırlı tutulmuştur. Şüphesiz bu konudaki mesnevilerin bu gözle incelendiği zaman sayının daha da artacağı aşikârdır.

Yine şehrengizlerde yer alan şehrengizlerde hasb-i hal başlıklı bölümlerin olduğu ve sebeb-i telif kısımlarında şairin sergüzeştlerinden bahsettiğini de görmekteyiz.

Her metin kendi içinde incelenerek şehrengizler ile olan benzerlikleri ortaya konacaktır. Bu esnada iktibas edilecek beyitler dipnotlarda yer alan eserlerden yapılacak, ayrıca tekrar eser isimleri belirtilmeden sadece beyit numaraları verilecektir.

XV-XVI. yüzyıla ait bu mesneviler aşağıda sıralanmıştır:

Yahya Bey'in Şâh ü Gedâ İsimli Mesnevisi[17]

XVI. yüzyılın hamse sahibi ve iki adet şehrengiz şairi olarak öne çıkan önemli şairlerinden biri de Taşlıcalı Yahya Bey'dir. Hamsesinin mesnevilerinden biri olan Şâh ü Gedâ isimli eserde bir aşk hikâyesini konu edilmektedir.

Mesnevinin sebeb-i telif bölümünden hemen sonra hikâyenin başında yer alan 531-609. beyitler Kostantiniyye (İstanbul) hakkındadır. Bu kısım ayrıntılı olarak aşağıdaki alt bölümlerden oluşmaktadır:

Genel İstanbul tasviri b. 531-546

Ayasofya tasviri b. 547-574

[17] Kâzım Yoldaş, "**Taşlıcalı Yahyâ Bey Şâh u Gedâ (İnceleme-Metin)"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.

At Meydanı b. 575-589

Güzellerin tasviri b. 590-605

Son güzel beyti b. 606

Hâtime ve duâ b. 607-609

Toplam 80 beyittir.

Bu bölüm ile diğer bölümleri (münâcât-sebeb-i telif, sıfat-ı ruz, sıfat-ı şeb, sıfat-ı bahar vb.) mevcut olmayan bir İstanbul şehrengizi çok rahat kabul edilebilecek bir metindir. Hakkında yapılmış çalışmada[18] hatta A. Sırrı Levend de bu şekilde kabul etmiştir.[19] Kataloglara da şehrengiz olarak geçen metinden ayrıca II. Bölümde katalog yazımındaki hatalardan dolayı şehrengiz kabul edilen metinler başlığında da ele alınacaktır.[20]

Mesnevinin bu bölümde 4 güzel yer almaktadır. Bunlar: Altunbaş, Cafer-i Tayyâr, Şeker Memi ve Şâh lakabıyla anılan Ahmed'dir. Son güzel aynı zamanda mesnevinin iki kahramanından biri olan Şâh'tır. Diğeri ise ismi açıkça belirtilmeyen Gedâ'dır.

Az sayıda güzelin yer aldığı şehrengiz örneklerini (Kâmî-Revân ve Za'fî-İştip şehrengizlerinde 5; İshak Çelebi'nin Üsküp şehrengizinde 6 ve Sânî'nin İnebahtı ve Câmi'î'nin Manisa şehrengizlerinde 7 adet güzelin yer aldığı) göz önüne alırsak 4 güzel de normal sayılabilir. Güzel sayılarında standart bir sayı yoktur. Bu konuda III. Bölümde ayrıntılı bilgi verilecektir.

Şehrengizlerle olan benzerliklerine bakacak olursak

- Belirli bir şehir için yazılması: Metinde Kostantiniyye ismi açıkça belirtilmiştir.

  Ki bu fâni cihânda var bir şehr

  Kadr-i 'unvân ile ferîdü'd-dehr

[18] **a.e.**, s. 62.

[19] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ,** s. 35.

[20] Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu, no. 61/1'de kayıtlı bir *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id*'in vr. 64[a]-64[b] varakları arasında yer alan kısım "Şehrengîz-i İstanbul'dan seçmeler" şeklinde geçmektedir. http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mecm%C3%BBa-i-esar-ve-fevaid/60762 (Erişim tarihi: 20.09.2020, 02.57)

Adı Kostantiniyye'dür anuñ
Tahtıdur şâh-ı âl-i 'Osmân'uñ (b. 532-533)

- Şehir tasvirlerinin bulunması: Şehrin genel tasvirinin, Yedikule'nin, Ayasofya'nın ve At Meydanı'nın tasvirleri yapılmıştır.
İki bahr eylemiş o şehri penâh
Biri bahr-i sefîd ü biri siyâh

Yâr gibi o şehr-i meh-peyker
Kuşanur sûrdan gümişli kemer

Bu 'acebdür ki âsmân kerdâr
Bir kenarında yedi kullesi var (b. 536-538)
...
Şehr içinde sipihr gibi bülend
Var durur bir makâm-ı bî-mânend

Ayasofya'dur aña nâm-ı şerîf
Olmaz anuñ gibi makâm-ı latîf (b. 547-548)
...
Oldı şehr içinde At Meydânı
Hûblar mecma'ı safâ kânı (b. 575)
...
Bir tılısm ile sarmaşup meselâ
Turur anda iki üç ejderhâ (b. 582)
...
Taşdan vardur anda nice sütûn
Turur üstinde kubbe-i gerdûn (b. 584)

- Güzellerin yer alması: Güzellikte cennete benzeyen bu şehrin içinde binlerce güzel vardır. Fakat şair bunlardan dördünü seçmiş ve her birini dörder beyit ile anmıştır. Şehrengizlerde güzellerin yer aldığı bölümden önce veya sonra şairler

de söz konusu şehirlerde güzellerin çok olduğu fakat kendilerinin bir seçim yaparak belirli bir sayıda güzeli eserlerine dâhil ettiklerini belirtirler.

Oldı bu şehr sanki bâğ-ı cinân
Var durur anda nice biñ gılmân (b. 586)

- Son güzel beytinin yer alması: Şehrengizlerde en sonda yer alan güzel hakkında şair çoğunlukla bir sebep gösterirler. Bu bölümde de son güzel olan Şâh lakaplı Ahmed'in sonda yer almasıyla ilgili olan beyitte
Nola âhirde ansam ol güzeli
Hâtime-i çâr yâr oldı 'Alî (b. 606)

Hz. Ali'nin (dört dost) halifeler içerisinde son yer alması ile açıklamaktadır. Burada şair, güzelin lakabı olan Şâh ile bir bağlantı kurmuştur. III. bölümde yer alacak son güzelin açıklaması konusunda bu konuda geniş bilgi verilecektir.

- Hâtime ve dua bölümünün olması: Şehrengizlerde güzellerin vasfından sonra bir hâtime ve güzeller için yapılan bir dua bölümü vardır. Bu bölümler bazen iç içe geçmiş bir şekilde olurken bazen de müstakil ayrı bölümlerdir. Burada da görüleceği gibi aşağıdaki beyitlerde yer aldığı şekilde ayrı olmayan bir hâtime ve dua bölümü yer almaktadır:

Şeş cihât içre dâ'imâ ol çâr
Birlige bitdiler 'anâsır-vâr

Biri birine çünki 'âşıkdur
Çâr yâr oldılarsa lâyıkdur

Biri birine âşinâlardur
Biri birine mübtelâlardur

Hak Te'âlâ hemîşe ol çârı
Elem-i gamdan eylesün 'âri (b. 606-609)

Bununla birlikte şehrengizlerin klasik kompozisyonu göz önüne alındığında baş tarafı eksik bir şehrengiz değerlendirilebilecek bu beyitlerin tamamını aşağıdaki sebeplerden dolayı şehrengiz saymamız mümkün değildir:

- Müstakil bir eser olmaması: Şehrengiz metinlerinin tamamının müstakil birer eser olması.
- Bölümlerinin eksik olması: Tam bir şehrengizin bölümlerine sahip olmaması.

Mesnevinin müellifinin Edirne ve İstanbul için yazılmış iki şehrengiz şairi olmasını da hatırlayarak bu kısmın esere bilerek eklendiğini düşünüyoruz. Şair şehrengizin ne olduğunu biliyor ve bilinçli bir şekilde eserine bu şehrengize hemen hemen tamamen benzeyen kısmı ekliyor. Mesnevinin ve şehrengizlerin yazım tarihleri net bir şekilde bilinmediği için hangi metnin diğerine tesir ettiğini açıkça söyleyemiyoruz.

Bütün bu örnekler ve açıklamalar ile mesneviler içerisinde şehrengize en çok yaklaşan bölümün Şâh ü Gedâ isimli mesnevide yer alan bu bölümün olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Diğer şehrengizlerde şehir tasvirleri, isim verilerek veya verilemeden zikredilen güzeller olmasına rağmen son güzel beyti ile hâtime ve dua bölümlerinin olması sebebiyle diğerlerinden farklıdır ve şehrengiz türüne en çok benzeyen mesnevi parçasıdır.

Mâşî-zâde Fikrî Çelebi'nin Ebkâr-ı Efkâr İsimli Mesnevisi[21]

XVI. yüzyıl şairlerinden Mâşîzâde Fikrî Çelebi'nin Ebkâr-ı Efkâr isimli mesnevisi başından geçen bir aşk hikâyesinin anlatıldığı bir hasb-i hâldir. Hasb-i hâl veya sergüzeştnâme tarzındaki eserlerin temel farkı ikisi de bir kişinin başından geçen maceraları anlatmasına rağmen hasb-i hâlde daha kısa bir zaman dilimi, daha özel bir olay söz konusudur.

"*Bu örneklerde görüldüğü gibi şairlerin aynı eser için iki farklı niteleme kullanması, "hasbihal" ve "sergüzeşt" kelimelerini müstakil birer "tür" adı olarak düşündüğümüzde çelişki veya problem olarak görülebilir. Hâlbuki bu durum, söz konusu iki kelimeyi bizim düşündüğümüz anlamda bir edebi terim olarak kullanmayan*

[21] Ali Emre Özyıldırım, **Mâşî-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkâr-ı Efkâr'ı**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

divan şairleri için asla bir çelişki değildir. Çünkü ser-güzeşt kelimesinin "baştan geçen olay, macera" anlamında hikâyedeki olaylar zincirinin yaşanmışlığına, "hasbihal"in ise anlatılan olayın şairin ruhsal durumuyla olan bağlantısına gönderme yapan ve birbirini tamamlayan iki farklı anlam taşıdığı bu kelimelerin geçtiği yerler dikkatlice incelendiğinde açıkça görülmektedir. Yani şairin "ser / baş"ından geçen herhangi bir 'vaka'nın veya 'vaka'ların anlanldığı her eser sergüzeşt iken, ancak şairin ruhi durumu üzerinde etkisi olan 'vaka'ların ön plana çıktığı eserlerin hasbihal olarak nitelenmesi söz konusudur."[22]

Eserde aşığın (Kahraman Fikrî: KF) sevgilisiz ve aşksız kalışı sebebiyle "yâ tahammül yâ sefer" fehvasınca seyahat çıkmasıyla Edirne'ye gitmeye karar verir. Mesnevide Edirne'ye ayrılan 247-721. beyitler arasında Edirne'nin ayrıntılı tasvirlerine sahip bölümler bulunmaktadır.[23] Bu bölümde yer alan Edirne şehrinin ve güzellerinin tasvirleri aşağıda sıralanmıştır:

KF'nin sefere çıkmaya karar verip Edirne'yi tercih etmesi, bu şehre gelişi, şehirde gördükleri (247-284)

Edirne'ye gelen KF'nin buradaki güzelleri tasviri (251-255)

KF'nin seyran için Tunca kıyısına gelmesi ve burada gördükleri (336-394)

Tunca kıyısına geçişi (336-337)

Tunca boyundaki meclisleri tasviri (338-347)

Tunca'da suya giren güzellerin tasviri (348-393)

KF'nin tabiatın davetine uyarak Tunca'nın karşı yakasına geçmesi (395-606)

Bahçe tasviri (397-426)

Bahçede görülen bir "meclis-i hâs"ın [çelebiler meclisi-433] tasviri (427-449)

Bahçedeki diğer meclisin [beyler, ağalar meclisi-453] tasviri (452-475)

Bahçedeki diğer meclisin [Rumeli abdallarının meclisi-490] tasviri (485-505)

Bahçedeki diğer meclisin [hâceler meclisinin-518] tasviri (514-539)

Bahçedeki diğer meclisin [gayrimüslim dilberlerinin meclisi-551] tasviri (549-561)

---

[22] **a.mlf.**, "Sergüzeşt-nâmeler Üzerine Hasbihâl veya Hasbihâlin Sergüzeşti", Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 4: Nazımdan Nesire Edebî Türler, Haz.: Hatice Aynur vd., İstanbul, Turkuaz Yayınları, 2009, s. 138.

[23] **a.mlf.**, **Ebkâr-ı Efkâr**, s. 79-83.

Frenk dilberleri (552-555)

Urum dilberleri (556-559)

Yahudi dilberleri (560-561)

Bahçedeki diğer meclisin [kadınlar meclisi-551] tasviri (571-590)

Yeni Cami'yi görmesi ve cami içinde yaşananlar (610-636)

Edirne çarşısına gidişi (649-650)

Edirne çarşısındaki esnaf çıraklarının tasviri [şehrengiz] (651-674)

KF'nin Hıdırlık'a gidişi (676)

Hıdırlık tasviri (677-683)

Hıdırlık tepesindeki Bektaşî tekkesinin ve tekkedeki dervişlerin tasviri (684-687)

KF'nin Edirne Sarayı'na gidişi (690-705)

Edirne Sarayı'nın tasviri (691-701)

Saray önündeki dilberlerin tasviri (702-703)

Sarayın çeşmesinin tasviri (704-705)

Mesnevinin Edirne bölümünde şehrin ve mekânların tasviri ile o mekânlarda yer alan güzellerin isimleri zikredilmeden genel bir şekilde tasvir edilmeleri, özelikle çarşıdaki esnaf çıraklarının tasviri şehrengizlerdeki güzelleri hatırlatmaktadır.

651-574. beyitler arasındaki bu bölümde attar, mîve-fürûş, aşçı, şerbetçi, gazzâz, na'lbend, sîm-keş, kemânger, hayyât, kefş-dûz mesleklerinden 10 güzel iki veya üçer beyit ile isimleri anılmadan zikredilmiştir. İsimlerinin anılmaması sadece meslekleri ile yetinilmesi şehrengiz metinlerinde de görülen bir durumdur. İsim veya lakap her zaman söylenilmez, onun yerine meşgul olduğu mesleğin söylenilmesi de yeterlidir. Bu durumda şair meslek ile ilgili bağlantı kurup yorumlarda bulunur.

651. Eyledim seyr şehri bâzârı

Niçe dildâr-ı lâle-ruhsârı

Vasf-ı püser-i 'attâr

652. Hûb 'attâr bir nigâre-i Çîn

Zülf-i pür-çîni nâfe-i miskîn

653. Hâl-i ruhsârı birle ol kamerüñ
Gussadan cânı acımış bîberüñ

Vasf-ı püser-i mîve-fürûş
654. Kankı sîmîn-zekân ki mîve satar
Görseñüz 'âşıka ne şîve satar

655. Gabgabı bâğ-ı cennet elması
Cân deger şeftâlisin alması

Vasf-ı püser-i aşcı
656. Aşcı mahbûbı lûtı yârânun
Cân-ı şîrîni lûtî yârânuñ

657. Yanar imiş kimisine hâlî
Kiminüñ hâli lîk it hâli

658. Gerçi ağyârına nihâyet yok
Kelb-i 'âkif seg-i revandan çok

Vasf-ı püser-i şerbetçi
659. Şerbetî bir nigâr-ı şekker-hand
Sarınur tâze şerbetî dülbend

660. Dişleri 'ıkd-ı gevher-i hoş-âb
Leb-i la'li fukâ-i şerbet-i nâb

Vasf-ı püser-i gazzâz
661. Hub gazzâz Yûsuf-ı sânî
İbrişîm gibi şehr oğlanı

662. İbrişimlerle pençesi gûyâ
Pençe-i âfitâb-ı çerh-ârâ

663. ‘Arş dükkânı zât-ı pâki melek
Anda tokuz kenar tügme felek

Vasf-ı püser-i na‘l-bend
664. Na‘l-bend âfitâb-ı âtel-la‘l
Halka tehsîre komış âteşe na‘l

665. Çevre yanın o Ka‘be-i ashâb
Na‘ller birle eylemiş mihrâb

666. Hey nice na‘l itleriyle hilâl
Bir yire gelse yiri saff-ı ni‘âl

Vasf-ı püser-i sîm-keş
667. Ekseri sîm-keşlerüñ hûbı
Sarı saçlı Firenk mahbûbı

668. Çerhi bir âfitâb-ı çerh-ârâ
Sırma teller şu‘â-ı şemsâsâ

Vasf-ı püser-i kemânger
669. Meh-i nev-ebrûvân kemângerler
Her biri bağrı katı dil-berler

670. Yalaruñ yok elinde ârâmı
Başı kayı kurulmuş endâmı

Vasf-ı püser-i hayyât

671. Derzi mahbûbı yâr-ı sad-pâre
Gül-i sad-berg ü lâle-ruhsâre

672. Hüsnine gîsûvân-ı ‘anber-sâ
Sındıdan çıkma bir harîr kabâ

Vasf-ı püser-i kefş-dûz

673. Kefş-dûz âfitâb-ı ‘âlem-tâb
Başmağı yiri ‘âşıka mihrâb

674. Doğalı kevkebi o sîm-berüñ
Tama atıldı başmağı kamerüñ

Meslek erbapları için kullanılan *püser* ibaresini oğul, erkek çocuk anlamından farklı olarak diğer metinlerde gördüğümüz şekilde *şagird: çırak* anlamında kullanıldığını düşünüyoruz. Diğer metinlerde yer alan püser kullanımına bazı örnekler verecek olursak şu beyitleri zikredebiliriz:

*Biri **Ahırbasanlı derzi-peser***
Câme-i nâz-ı gayrı hep o keser (ARKŞ, b. 32, 36)

Diger Mücellidi
Biri bir hôş püserdür adı Yûsuf
Seven anı çeker hüzn ü te’essüf (HDMŞ, b. 348)

Bu metinde anılan şerbetçi çırağı ile ilgili beyitlerin Zâtî’nin Edirne şehrengizinde yer alan şerbetçi güzel ile benzer tasvirlere sahip olduğunu görüyoruz:

Şerbetçi-zâde
Biri Şerbetçi-zâde kand-i lezzet
Fukâʿa içirüpdür ağzı şerbet

Meger la'l ile düşmişdür nizâ'a
İşitdük şerbeti koymış fukâ'a

Tekellüm eyledükce ol şeker-hand
Dimağ-ı cânı eyler lafz-ı pür-kand (ZEŞ[b], b. 150-152)

Son güzel olarak kefş-dûz: çizmecinin olması ise son güzellerde görülen bir özelliktir. Çizme, ayakkabı gibi nesnelerin en sonda kullanılması sebebiyle olmalıdır. Aşağıda verilen değişik şehrengizlerden alınan güzellerde bunun örnekleri görülmektedir:

Be-nâm-ı 'Abdî-i kefş-dûz
Dil kefeş-dûz 'Abdînüñ zülfine olmışdur esîr
İşi başa çıkmadı kaldı ayakda ol hakîr
Źerre-veş hâk oldugum yoluñda ey mihr-i münîr
Umarın ben düşmişe [kim] olasın sen dest-gîr
Kalmayam cânâ ebed 'ışkuñ yolında hôr u zâr (CMŞ, bn. 9)

ÇİZMECİ İSMA'İL ÇELEBİ-ZÂDE MUSTAFÂ ÇELEBİ
Mûze-dûz oldı biri meh-peyker
O büte hân harîr oldı makar

Kâlıb-ı mûze gibi leyl ü nehâr
Darb-ı cevrini çeker 'âşık-ı zâr

Pîşesidür o bütûn eyle hazer
Seni ol gamze idüp mest satar

Elde sikkîni sakın ol dil-ber
Seni başdan çıkarur eyle hazer

Piş-i dergâhına var leyl ü nehâr
Peştemâli gibi it anı kenâr

Kim ki nezzâre kılur sînesine
Nakdi cânı kodı âyînesine

Ten-i ʿuşşâkı o şûh-ı kallâş
Sahtiyânı gibi itmekde tırâş

Sîm-sâkın o bütüñ kim ki görür
Mûze-veş pâyine mâlîde kılur (BLBŞ, b. 246-253)

Bu bölüm yukarıda da görüldüğü gibi eseri hazırlayan tarafından da [şehrengiz] olarak tanımlanmıştır.

Mesnevi'de aşığın gördüğü rüyanın tesiriyle Edirne'den İstanbul'a dönmesi ve rüyada gördüğü sevgiliyi araması bölümlerinde de İstanbul tasvirleri vardır:

İstanbul yolculuğu ve şehre girişi (850-879)
İstanbul yolculuğu (850-861)
İstanbul'a giriş ve İstanbul tasviri (862-879)
Şehrin panoramik tasviri (862-868)
Hisarların tasviri (869-871)
Saray tasviri (872-875)
At Meydanı tasviri (876-879)
KF'nin şehirde cami cami gezip sevgilisini araması ve Ayasofya'yı görmesi (880-890)
Ayasofya'yı dışardan tasviri (883-890)
KF'nin Ayasofya'ya girişi ve camide yaşadıkları (891-914)
Camiden çıkan KF'nin bir çeşme etrafında oturan güzeller meclisine rastlaması (915-928)
Dışarı çıkan şairin çarşıya doğru gidişi ve bir çeşme görmesi (915-917)

Çeşme tasviri (918-921)

Çeşme etrafında oturan güzellerin tavsiri (922-928)

Mesnevide yer alan Edirne ve İstanbul'daki mekânların tasvirleri, bu mekânlardaki güzellerin tasvirleri ve özellikle Edirne çarşısında yer alan on değişik esnaf çırağının özel olarak bir arada tasvir edildiği bölümler klasik bir şehrengizin bölümlerine çok benzemektedir. Hatta aynıdır.

Esnaf çıraklarının olduğu bölümde *kefş-dûz*un son olarak yer alması, *püser* kelimesinin çırak anlamında kullanılması ve şerbetçi güzelin tasviri ile Zâtî'nin beyitleri arasındaki benzerlik gibi tespitler şehrengiz türüne oldukça yakınlaştırmakla beraber bütün bu bölümleri bir şehrengiz saymamızı mümkün değildir.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere tam bir kompozisyona sahip olması, diğer bölümlerinin de olması vb gibi sebeplerden dolayı bu bölümler şehrengiz değildir.

Bununla birlikte Kınalızade Hasan Çelebi ve Beyani tezkirelerinde Fikrî'nin şehrengizleri olduğunu söylemişlerdir:

"...niçe şehr-engîz ve kasâ'id-i belâgat-behresi vardur." Kınalızâde Hasan Çelebi[24]

"...hûb şehr-engîzileri ve kasîdeleri vardur." Beyânî[25]

Bu ifadeleri nasıl anlamalıyız? Tezkire yazarları mesnevide yer alan kısımları şehrengiz olarak mı kabul ediyorlar, yoksa bugün henüz tespit edemediğimiz bazı şehrengizlerinin mi varlığına mı işaret ediyorlar? Agâh Sırrı Levend de bir İstanbul şehrengizi olduğunu söylemektedir.[26]

[24] Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-şu'arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 680.
[25] Beyânî Mustafa, **Tezkiretü'ş-şu'arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 153.
[26] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 38.

Cafer Çelebi'nin Hevesnâme İsimli Mesnevisi[27]

XV. yüzyıl devlet adamı ve şairlerinden Cafer Çelebi de bir aşk hikâyesini konu edindiği Hevesnâme isimli mesnevisinde İstabul tasvirlerine geniş ölçüde yer vermiştir:

Vasf-ı Hıtta-i İslâmbol b. 104-121.

Hasb-i Hâl-i iskele: b. 122-124

Sıfat-ı Belde-i Tayyibe-i Galata b. 125-135

Bâz-geşt-i Vasf-ı İslâmbol b. 136-141

Sıfat-ı Sarây-ı Humâyûn b.142-168

Sıfat-ı Hammâm b.169-193

Sıfat-ı Rıyâz-ı Kevser-Hıyâz-ı Kasr-ı Âlî-i Cennet-Havâlî b. 194-203

Sıfat-ı Kasr-ı Âbgîne-i Mücellâ Pâdişâh-ı Kişver- Gûşâ b. 204-212

Sıfat-ı Ayasûfiyye b. 213-229

Sıfat-ı Heft Kulle b. 230-234

Sıfat-ı Câmi'-i Kebîr-i Sultân Muhammed-i Cihân-gîr b. 235-296

Sıfat-ı Semâniye b. 297-316

Sıfat-ı 'İmâret b. 317-332

Sıfat-ı Dârü'ş-şifâ b. 333-345

Sıfat-ı Der-Yaft Şuden-i Kabr-i Ebû Eyyûb-ı Ensârî 'Aleyhi'r-rahmeti'l-Bârî b. 346-381

Sıfat-ı Mezâr-ı Sultân Muhammed-i 'Alî-Tebâr b. 382-417

Sıfat-ı Kâğıd-hâne b. 685-704

Aşağıda beyitleri verilen Semâniye medreselerinin ele alındığı kısımda burada meşhur olmuş müderrislerden bahseder:

Sıfat-ı semâniye

Çü bitmiş hayr ile ol câmi'-i pâk

Kabul itmiş ola ol Sâni'-i pâk

[27] Necati Sungur, **Taci-zade Cafer Çelebi Heves-name (İnceleme-Tenkitli metin)**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.

Bu câmi‘ çevresinde ol şehinşâh
K’anı itsün garîk-i rahmet Allâh

Binâ itmiş sekiz âlî medâris
Ki her birinde bir ulu müderris

İder tüllâba her ‘ilmi ifâde
Kılur dün gün kavâbil istifâde

Egerçi her biridür bahr-i ‘irfân
Velîkin dördidür deryâ-yı ‘ummân

Hatiboğlı *biri ol merd-i dânâ*
K’anuñla idemez bahs İbni Sînâ

*Biri dahı ‘**Arab** meşhur-ı ‘âlem*
Sütûde kavli fi‘li dîni muhkem

Yiter fazlına anuñ bu ‘alâme
Ki fetvâsı yürür Rûm ile Şâm’a

*Biri deryâ-yı dâniş **Kastalânî***
K’odur hikmetde Eflâtûn-ı sânî

*Biri **Hâcı Hasan-zâde Vahîdî***
Zamânuñ muktedâsı vü ferîdi

Fazîlet ma‘deni vü ‘ilm kânı
Şerî‘at mesnedi Nu‘mân-ı sânî

Müsehhar tab‘ına ma‘kûl u menkûl
Selâmet üzre zihn-i pâki mecbûl

Bular erbâb-ı fazluñ ‘umdesidür
Mevâlî-i ‘ızâmuñ zübdesidür

Hakîkatde bu dört üstâd-ı mâhir
Düşüpdür ‘âlem-i fazla ‘anâsır

Nice dönmek gerekdür çarh-ı devvâr
Ki bir bular gibi ide bedîdâr

Nedür her medrese cennet misâli
Diraht-ı ravzası tûbâ nihâli

Kamunuñ sahnı ser-tâ-ser çemendür
Çemenler pür-çenâr u nârvendür

Medâris ehli hep fazl ile ma‘rûf
Cemî‘isi kemâlât ile mevsûf

Mu‘îdi müsta‘iddi cümle fâzıl
Müfîdi müstefîdi hep efâzıl

Kılan ol hücreler içre sükûnı
Degül illâ ki ‘âlim zû-fünûnı (b. 297-316)

Şehrengizlerde yer alan mekân-şahıs ilişkisi bağlamında güzellik, şöhret sahibi olma, tanınma, şehrin ileri gelenlerinden biri olma gibi özelliklerden dolayı bazı kişilerin şair tarafından öne çıkarılmaları söz konusudur. Hevesnâme'de şair tarafından böyle bir seçim ve diğerlerine karşı üstün olma, faikiyet durumu söz konusudur. Fatih Camii etrafındaki sekiz medresenin her birinde birer "ulu müderris" olmasına rağmen ilim yönünden diğerlerine üstün olan Hatiboğlu *(Muhyiddîn*

Mehmed)[28] ‘*Arab (Alâeddin Arabî Efendi)*[29], *Kastalânî (Muslihuddin Mustafa)*[30] ve *Hâcı Hasan-zâde Vahîdî (Hacıhasanzâde Efendi)*[31] seçilmiştir.

Cafer Çelebi’nin kullandığı biri, biri ol, biri dahı ifadeleri şehrengizlerde sıklıkla kullanılan kalıp ifadelerdendir.

*Hatiboğlı **biri ol** merd-i dânâ*

***Biri dahı** ‘Arab meşhur-ı ‘âlem*

***Biri** deryâ-yı dâniş Kastalânî*

***Biri** Hâcı Hasan-zâde Vahîdî*

Yine güzel sayılarının belirtilmesinde ifade edilen rakamlar gibi Hevesnâme’de de aynı şekilde

*Binâ itmiş **sekiz** âlî medâris*

*Ki **her birinde bir ulu müderris***

…

Egerçi her biridür bahr-i ‘irfân

*Velîkin **dördidür** deryâ-yı ‘ummân*

bu meşhur müderrislerin sayısı belirtilmiştir. İlk ve son isimlerin yerlerinde sıralamada nasıl bir tercih yapıldığı ise bilinmemektedir. Şehrengizlerdeki gibi bir fark gözetildiğini düşünmüyoruz.

İstanbul (b.104-417, 685-704) ve şairin âşık olduğu güzelin (b.833-859) tasvirlerinden ziyade Hevesnâme’nin şehrengizlere en çok yaklaşan yönü Semaniye medreselerinin anlatıldığı bu bölümdeki dört meşhur müderrisin ele alındığı bu bölümdür. Diğer mesnevilerde de böyle bir durumun olup olmadığı örneğin bir gazavatnâmede varsa savaş meydanında yararlılık gösteren kahramanlarından bazılarının isimlerinin seçilip verilmesi gibi durumlar incelenmelidir. Böylelikle mesnevi-şehrengiz türü arasında bağ, benzerlikler ortaya konulabilir.

Vücûdî’nin Şâhid-i Ma‘nâ İsimli Mesnevisi[32]

[28] İlyas Üzüm, “Hatibzâde Muhyiddin Efendi”, **DİA**, C. 16, s. 463-464.
[29] Mehmet İpşirli, “Alâeddin Arabî Efendi”, **DİA**, C. 2, s. 319.
[30] Salih Sabri Yavuz, “Kestelî”, **DİA**, C. 25, s. 314.
[31] Mehmet İpşirli, “Hacıhasanzâde Efendi “, **DİA**, C.14, s. 503-504.
[32] Taner Gök, “On Altıncı Asırda Bir Şehir Övgüsü: Budin”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, sy. 23, Güz 2017, s. 119-131; **a.mlf.**, **Vücûdî Şâhid-i Ma‘nâ**, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale 2019.

Şâhid-i Ma‘nâ, Larendeli Vücûdî tarafından Koca Sinan Paşa’nın Yanıkkale kuşatmasından sonra (1595) aşk, dünya ve makam hevesleri, gençlik ve yaşlılık dönemleri, gönül, insanın dünyaya geliş amacı, güzellik, ruhun bedene geliş sebebi, yaratılandan yaratana ulaşma gibi birçok konuya değinilen 2864 beyitlik “dinî-tasavvufî didaktik” bir mesnevidir.[33]

Bu mesnevide yer alan 42 beyitlik Budin ve çevresinin tasvirleri (mesnevinin 860-902. beyitleri) eseri yayına hazırlayan tarafından “…her ne kadar “şehr-engiz” başlığını taşımasa da içerik olarak şehr-engiz özelliği göstermektedir.” tespitiyle yayınlanmıştır. Yine yayına hazırlayan tarafından “…Budin’le ilgili şiirin yukarıda belirttiğimiz içerik özelliğinden dolayı “şehr-engiz” adını taşımasa da şehr-engizler arasında değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.” denilmektedir.

Der-Vasf-ı Şehr-i Budun başlıklı bu bölümde yer alan kısımlar şu şekildedir:
Bahar tasviri: 7 beyit
Budin’e övgü: 1 beyit
Peşte bölgesi: 2 beyit
Tuna nehri: 5 beyit
Budin Kalesi: 2 beyit
Havuz ve havuzdaki güzeller: 17 beyit
Âlim ve şairler: 4 beyit
Bağ tasviri: 1 beyit
Kale tasviri: 2 beyit
Güzellerin tasviri: 2 beyit

Mesnevide Budin övgüsündeki bazı beyitler:

8. Hak budur İstanbul’a beñzer Budun
Belki degül şîvede andan bu dûn

9. Peşte yakasın Galata dir gören

[33] **a.g.m.**, s. 124.

Belki bu yigdür galata düşme sen

...

18. Ol yaneler kim aña olmaz misâl
Burusa ile Kaplıca aña pâymâl

19. Her yiri bir cennet-i me'vâ anuñ
Kevŝer ile havzı temâşâ anuñ

20. Sanki deñiz mâliki her dil-beri
Âdemi dîvâne ider ol perî

21. Âbî gibi taşa uranlar serin
Anda kucar dilber-i sîmin-berin

22. Suya batup çıksa o meh ursa berk
Havzı olur 'aynı ile garb u şark

23. Hep suları lem'a-i dîdârdur
Havzları matla'-ı envârdur

24. Anlara tolsa o yirüñ dilberi
'Âlem-i ervâha döner her yiri

...

35. Kahveye varsañ şu'arâ mecma'ı
Medrese görseñ fuzalâ menba'ı

36. Âlimi tûtî-i şeker-hâ anuñ
Şâ'iri bir bülbül-i gûyâ anuñ

...

40. Kal'ası dimez felege çün kelek
Dilberi yanında görinmez melek

41. Ortaya almış o güli gülsitân
Câm-ı safâyı nitekim dilberân

42. Hâneleri toptolu gılmân u hûr
Cennete var beyti yanında kusûr

Bu bölümde 17 beyit ile en geniş şekilde anılan kısım havuz ve havuzda yüzenlerin tasviridir. Nehir, havuz veya denizde yüzen güzeller şehrengizler için klasik diyebileceğimiz, sıkça karşımıza çıkan bir motiftir. Yine kale, şehrin içinden akan nehir, şehirde yer alan bağların tasvirleri de şehrengizlerde yer alan bölümlerdendir. Şehrin sakinlerinden açıkça bahsedilmemiştir, sadece genel ifadeler ile söz edilmiştir.

Bununla birlikte bir şehrengizin parçası olarak değerlendirilen bu bölüm klasik bir şehrengizin bölümlerine sahip olmaması bakımından şehrengiz değildir diyebiliriz.

Bununla birlikte şairi meçhul ve İntizâmî tarafından yazılmış, henüz nüshası tespit edilmeyen Budin şehrengizleri ve İntizamî'nin *Tuhfetü'l-ihvân* isimli eserindeki Budin tasvirlerine ilave olarak yeni bir örnek olması bakımından önemlidir.

Kâtib Davud'un İstanbul ve Vize Şehrengizi[34]: Mesnevisi [Sergüzeştnâme][35]

XVI. yüzyıl şairlerinden Rûmî mahlasını da kullanan Kâtib Davud'un[36] kaleme aldığı bu eserin kütüphane katalogtaki kaydı *Şehrengiz* ve eserin üzerinde de başka bir yazı ile *Şehrengiz-i İstanbul ve Galata ve Eyüp* kaydı vardır. Eserin yayını esnasında da *İstanbul ve Vize Şehrengizi* başlığı kullanılmasına rağmen muhteva ve şekil olarak bir hasb-i hal özelliği taşıyan sergüzeştname tarzında, ismi açıkça belirtilmeyen bir mesnevi olarak değerlendirmekteyiz. Bu sebeple eserden sergüzeştnâme muhtevalı bir aşk mesnevisi olarak bahsedilecektir. II. Bölümde şehrengiz olarak yayınlanan fakat

[34] Hasan Kaya, "Kâtib Davud'un İstanbul ve Vize Şehrengizi", *Turkish Studies* C. 10, sy. 12, 2015, s. 631-686.
[35] Bu değerlendirme bize aittir.
[36] Hayatı hakkında bilgi için bkz. Sehî Beg, **Heşt-Bihişt**, e-kitap, Haz.: Haluk İpekten vd., Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 152.

şehrengiz olmayan eserler bölümünde bunun sebepleri ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır.

*Mahabbet-nâme**yi bünyâd iden 'ışk*
Kamu 'uşşâkı ser-gerdân iden 'ışk (b. 540)

beytinden *Mahabbet-nâme*'nin eserin isminin olabileceği? gibi aşk konulu bir mesnevi olduğunu ifade eden bir tabir olarak da kullanıldığını, yine sonlarda yer alan bir beyitte

*İlâhî **fürkat** irmesün visâle*
Hezârân şükr ü minnet zü'l-celâle (b. 680)

yer alan fürkat kelimesi de muhteva bakımından benzerlik gösterdiği Halilî'nin *Fürkat-nâme* isimli eserini hatırlatmaktadır. Muhtemelen şair, eksik olan baş tarafta eserinin ismini açıkça belirtmiştir. Elimizde var olan kısımda eserin isminden açıkça veya örtülü bir şekilde bahsetmemiştir.

Eserin kısaca konusu şu şekildedir: Baş tarafı eksik olan mesnevide Mustafa isimli bir güzelin peşinden şairin başından geçen bir aşk hikâyesi anlatılmıştır. Gül redifli bir gazeli haber bir beyit ile başlar ve ardından bir güzelin vasfında yazılmış 5 beyitlik gül redifli gazel yer almaktadır. Muhtemelen bu güzel şairin âşık olduğu Mustafa Bey ismindeki güzeldir.

Daha sonra şairin (muhtemelen memleketi Ergene Köprüsü veya Çorlu'dan?) İstanbul'a gelişi ve İstanbul tasvirleri: Sultan Muhammed (Fatih Sultan Mehmet) , Ayasofya, Fatih Camii ve içindeki türbeden, daha sonra Sultan Bayezid (II.)'den ve yaptırdığı camiden bahsederek sözü döneminin sultanı Selim (Yavuz)'e getirir ve ardından adına yazdığı 16 beyitlik şeref redifli kasideyi verir. Ebû Eyyüb Ensarî'nin övgüsü yapıldıktan sonra şeyhim dediği Hz. Vefa'yı anlattığı beyitlerden sonra 5 beyitlik bir gazel ile Hz. Vefâ övgüsünü yapar.

Bundan sonra güzellerin yer aldığı bir kısım gelmektedir. Bu kısım İstanbul'a aittir diye düşünüyoruz. Burada güzellerin çok olduğundan bahsedilerek asıl metnin vezniyle aynı olarak 7 beyitlik *içinde* redifli bir gazel yer almaktadır. Gazelin son mısraında güzelin adını vermeden *Muhammed huylu, yaradılışlı biri* olduğunu belirtir. Daha sonra *Muharrem* isimli güzel mesnevi ile övüldükten sonra 5 beyitlik bir gazel ile tekrar övülmüştür. Gazelin dört beytinin yer aldığı kısım maalesef kopuk olduğundan tam olarak okunamamıştır. Bu yüzden tam olarak Muharrem'e ait

olmadığı tespit edilememekle birlikte eserin yapısından böyle olduğu düşünülmektedir. İshak Çelebi'nin Üsküp şehrengizinde gördüğümüz gibi önce mesnevi ile övdükten sonra müstakil bir gazel ile tekrardan övme durumu söz konusudur. *Dellakzâde*, ismi verilmeyen yeşil giyen bir ferişteye benzetilen güzel ve *Gömeç oğlu* ile toplam beş güzel burada zikredilmiştir.

Güzeller serveri devrân içinde
Bulınmaz misli hiç devrân içinde
...
Etegin koma elden Kâtib anuñ
***Muhammed-hû**dur ol insân içinde* (b. 56, 62)

***Muharrem** kim güzeller serveridür*
Yüzi âyîne-i İskender'idür

(...) šudağı âb-ı ġayvân
(...) bulurlar tâzece cân (b. 63-64)

*Dinür birisine **Dellâk-zâde***
Güzeldür hûbdur hem dahı sâde

Kamu illerde meşhūr oldı çavı
Kırâ'at idemez hüsnini râvî

Yeşil geyer birisi bir ferişte
Vücūdı nūr ile olmış sirişte

Anuñ vasf idemez hüsnini vassâf
Bir araya gelelden nûn ile kâf

Nazîr olmaz aña devr-i kamerde
Hemân didüm bu şi''ri ol arada

Gömeç oğlı *durur bilirsin biri*
Hudâ 'avn idüp ola dest-gîri

Beñi Rūm ilini yağmaya virdi
Saçı Hind ilini sevdâya virdi (b. 71-77)

Daha sonra şair yönünü Galata'ya çevirir ve buradaki güzellerden bahseder: *Mekke çırağı* lakaplı güzelden sonra 5 beyitlik mısra sonları kopuk olduğu için okunamayan bir gazel yer alır. Bunun da anılan güzele ait olduğunu tahmin ediyoruz. Daha sonra *Cuma* isimli güzel gelir. Cuma redifli 5 beyitlik gazel ile övgüye devam edilir. Sonrasında *...oğlu Hasen* isimli güzel gelir. Bu güzelden sonra da *güzelsin sen Hasen'sin sen* redifli 5 beyitlik bir gazel vardır. Bu üç güzel ile Galata'daki güzeller kısmı biter ve mesnevinin asıl kahramanı olan Mustafa'nın ismi ortaya çıkar.

Dinür birisine ***Mekke çırâğı***
Semâya pertev atar yüzi ağı

Gine bir şi'r didüm nâzük ü ter
İledür aña perr ile kebûter (b. 82-83)

Asıl kahramanın isminin 105. beyitte birden, daha önceden belirtilmeden zikredilmesi çok alışık olunmayan bir durumdur. Muhtemelen şairin Mustafa'yı görmesi, âşık olması gibi sahnelerin eksik olan baş kısımdaki bölümde yer aldığını düşündürüyor. Şairin İstanbul'a gelişi ile başlıyor hikâye. Nereden geliyor, neden geliyor, Mustafa isimli güzeli ilk olarak nerede gördü, nasıl âşık oldu gibi bu tarz mesnevilerde yer alan sahnelerden kaynaklana soruların cevabı yok. Mustafa'nın anlatıldığı beyitlerden sonra *imişsin şimdi bildüm ben seni* redifli 6 beyitlik bir gazel yer almaktadır. Böylelikle şair mesnevi ile anlatılan kişilerin gazel ile övülmesi tarzını devam ettirir.

Şair Katib, Mustafa'ya duyduğu aşk ile yaşarken Ramazan ayı gelir. II. Bayezid tarafından yaptırılan Yeni (Bayezid) Camiinde teravih namazlarında her gece

sevgilisini görür. Bu arada *Yeni Câmi'* redifli 5 beyitlik bir gazel yazar. Gazelde caminin övülmesinin yanı sıra

*İçinde toptolu hûbân '**Alî Bâlî** bigi sultân*
Kimi hûrî kimi Rıdvân mu'azzezdür Yeñi Câmi' (b. 137)

beytinde yer Alî Bâlî isminin güzeller için kullanılan genel bir isim olarak zikredilmesi dikkate değerdir.[37]

Şair, Mustafa'nın bayram sonunda ortadan kaybolması sonucu üzüntüye gark olur ve Mustafa'yı aramaya koyulur. Ayrılık acısı ile dolu iken memleketi Çorlu'ya gelir. Burada hocasının Umur isimli bir talebesi vardır. Onun tavsiyesine uyarak Vize'ye Mustafa Bey'i aramaya gider. Burada bir dostun evine misafir olur. Bu kısımdan sonra Vize'yi tanıtan beyitler ile güzeller kısmı gelmektedir: *Kâsım, Şeyhzâde Abdülkerim* ve onun için yazılan 5 beyitlik *ahd* redifli gazel, *Şimâloğlu Hüseyn, Beñli Hüseyn, Hasan, Memi, Cafer Tayyar, Kassâb Mûsâ, Mahmûd* ve onun için yazdığı 5 beyitlik bir *-lardan geçer* redifli gazel ve *Mustafa* isimli güzeller olmak üzere 10 kişiden bahseder. Şair maalesef Vize'de de Mustafa ile görüşemez, İstanbul'a gittiği üzülerek öğrenir. Ayrılık acısı yaşayan şair, Mustafa ile İstanbul'da görüşen Ali isimli bir dostundan gelen haberle sevinir. Ali, Mustafa'ya şairin ona karşı duyduğun sevgiden bahsetmiş ve ondan da şair hakkında olumlu düşüncelerini aktarmıştır. Sevgilisinden gelen bu güzel haberle mutlu olan şair Çorlu'ya gelir Mustafa ile görüşür. Daha sonra izin alarak İstanbul'a döner. Tekrar Mustafa hakkında övücü bölümler gelir ve eser Mustafa'ya dua ederek eserini tamamlar.

Eserin İstanbul kısmında Fatih Camii ve türbesi, Ayasofya Camii, Bayezid Camii tasvirleri ve buradaki güzeller (ismi verilmeyen Muhammed huylu bir güzel, Muharrem, Dellakzâde, ismi verilmeyen yeşil giyen bir ferişteye benzetilen güzel ve Gömeç oğlu); Galata'daki üç güzelin (*Mekke çırağı*, *Cuma*, *...oğlu Hasen*) tasvirleri; Çorlu'daki Umûr isimli kâtibin ve Ergine nehrinin tasvirleri, Vize'deki güzellerin (Kâsım, Şeyhzâde Abdülkerim ve onun için yazılan 5 beyitlik *ahd* redifli gazel, Şimâloğlu Hüseyn, Beñli Hüseyn, Hasan, Memi, Cafer Tayyar, Kassâb Musa, Mahmûd ve Mustafa) tasvirleri şehrengizleri hatırlatmaktadır.

[37] Ali Emre Özyıldırım, **Mâşî-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkâr-ı Efkâr'ı**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2017, s. 117, dn. 18.

Özellikle güzellerin mesnevi ile övülmesinden sonra bir beyit ile övmeye devam ettiği gazel kısmına geçişi İshak Çelebi'nin Üsküp şehrengizini hatırlatmaktadır. Yine bu durum mesnevilerde gazel kullanımına örnektir.

Cuma ve *[…]oğlu Hasen* isimli güzellerin övgüsü ve ardından isimlerinin redif olarak kullanarak gazel yazılması bize İshak Çelebi'nin Üsküp şehrengizindeki uygulamasını hatırlatmaktadır:

Güzeldür tâze nâzük yâr-ı mahbûb
Henüz tervend ü matlûb u mergûb

Birisi fer virür her gice şem'a
Dokunmamışdur adı hîç sem'a

Dimişlerdür anuñ adına ***Cum'a***
Hemân didüm aña bir şi'r-i Cum'a

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün
Cemâlüñ hacc-ı ekberdür vücûduñ Mısr'dur ***Cum'a***
Yazılmış vech ile gördüm okıdum sûre-i ***Cum'a***

Ḳara saçuñda buldılar Berât ü Leyletü'l-Kadr'i
Güneş yüzüñ durur kıblem iki bayrâm ile ***Cum'a***

Cemâlüñ Ka'be-i 'ulyâ mukavves kaşlaruñ mihrâb
Lebüñüñ yarıdur zemzem benüm iki gözüm ***Cum'a***

Senüñ tûbâ boyuñ Cibrîl görüp Allâhu Ekber dir
Melâyikler sufûf olup selâm eyler saña ***Cum'a***

Der-i mescidde bir kerre kuluñ Kâtib elüñ öpse
Hemân vallâhi ol sâ'at kabûl olur begüm ***Cum'a*** (b. 89-96)

***

(...) oğlıdur Hasen'dür
Müselsel zülfi boynuma resendür

(...) nevrûzı mübârek
Nice zîbâ yaratmış Hak tebârek

(...) gülşen-i ġüsnin temâşâ
Bu şi'r-i nâzüki hoş kıldum inşâ

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün
Gözün nûrı ***güzelsin sen Hasen'sin sen***
(...) niçe hûrî ***güzelsin sen Hasen'sin sen***

(...) güneş yüzüñ benüm kıblem
Kamer alnuñ görüp ***eydür güzelsin sen Hasen'sin sen***

(...) kâmetüñi görmiş baş açup serv raks eyler
(...) götürüp eydür ***güzelsin sen Hasen'sin sen***

(...) bâğıdur özüñ Mekke çırâğıdur
Medîne kandîli bigi ***güzelsin sen Hasen'sin sen***

(...) Kâtib ins ü cin semâvîden melekler hep
Senâ vü hamd idüp eydür ***güzelsin sen Hasen'sin sen*** (b. 97-104)[38]

[38] Gazel olarak değerlendirdiğimiz bu şiirin kafiyesinde farklılıklar vardır. Revi harfi olarak ye harfi ile başlayan kafiye daha sonra değişmektedir. İkili bir kullanım söz konusudur.

II. Bayezid tarafından yaptırılan ve mesnevide Yeni Cami ismiyle anılan cami hakkında yazılan gazel de güzeller haricindeki bir unsurun gazel şeklinde övülmesine örnektir:

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün
Cemâl-i Mustafâ Beg'le münevverdür ***Yeñi Câmi'***
Melâyik nâzil olmayla müzeyyendür ***Yeñi Câmi'***

Melâyik hep sufûf olup niyâz iderler Allâh'a
Buña cennet dimek câyiz güzel terdür ***Yeñi Câmi'***

Okurlar âyet-i Kur'ân gehî Yâsîn ü er-Rahmân
Melâyik birle her ezmân mükerremdür ***Yeñi Câmi'***

İçinde toptolu hūbân 'Alî Bâlî bigi sultân
Kimi hûrî kimi Rıdvân mu'azzezdür ***Yeñi Câmi'***

Toludur Mustafâ nûrı cemâli 'îd-i ekberdür
Tavâf-ı Ka'be'dür Kâtib münevverdür ***Yeñi Câmi'*** (b. 135-139)

Mesnevinin yer alan muammalı ve muvaşşahlı bir gazel ile de sevgilinin adı (Mustafa Beg) verilmiştir:

Gazel-i Mu'ammâ ve Muvaşşah
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

(م) *Mushaf-ı hüsninden itdük iki harfin çün revân*
Sen tufeylüñ pâyını el böyle gösterdi hemân

(ص) *Sorsa la'linden hayât-ı tâ ebed bulur kişi*
Yumsun ağzın şimdiden âb-ı hayât-ı câvidân

(ط) *Toludur gönlüm evi nûr-ı tecellâ-yı cemâl*
Gözüme hergiz görinmez zerrece kevn ü mekân

(ف) *Fer virür gündüz güne gitse yüzinden perçemi*
Nice gice ola kim añıla mâh-ı âsumân

(ى) *Yiryüzinde devr-i Âdem'den berü ins ü melek*
Mislini görmedi anuñ bu zemín ile zaman

(ب) *Ben be-küllî varumı 'ışḳı yolında terk idüp*
Baş açup dîvâne-veş deryûzeye geldüm hemân

(ك) *Kilk-i kudret on sekiz biñ 'âlemüñ nakkâşıdur*
Dilberâ hiç yazmadı tuğrâ kaşuñ gibi nişân (b. 492-498)

Bu gazel de isimli redifli gazellerin bir benzeri olarak değerlendirilebilir. Beyitlerin ilk mısralarının ilk harflerin yan yana getirildiğinde (مصطفى بك) Mustafa Beg ismi çıkmaktadır. Bunun yanı sıra ilk beyitteki muammanın çözümü de (مصطفى) Mustafa'dır. Muamma ve muvaşşah ile mesnevinin asıl kahramanı vurgulanmıştır.

Aşağıda yer alan son tarih beytinden eserin 919 [m. 1513/1514] tarihinde telif edildiği anlaşılmaktadır:

Tokuz yüz on tokuzında tamâmî
Yazıldı Mustafâ'ya vir selâmı [39]

Fakat içerisinde Yavuz Sultan Selim'in Şam, Halep ve Mısır seferlerinden bahsedildiği düşünülürse daha geç bir tarihte, 1516-1517 yıllarından sonra yazıldığını tahmin ediyoruz.

1.3. Şehrengiz-Gazel İlişkisi

Şehrengizlerin bir şehir bağlamında şehir sakinlerinin ele alındığını fikrinden yola çıkacak olursak güzellerin isimlerinin geçtiği şiirlerin de şehrengizlerle bir bağlantı olduğunu iddia edebiliriz. Bu başlıkta divanlarda yer alan isim redifli ve çeşitli

[39] **a.e.**, s. 684.

meslekleri icra eden kişiler hakkında yazılmış gazeller ile şehrengiz türü arasındaki bağı inceleyeceğiz.

İsim Redifli Gazeller

Öncelikle isim redifli gazelleri üzerinde duracağız. Bu gazellerde şair redif olarak erkek isimlerini kullanmaktadır. Ya eksiz, basit olarak ya da ek almış şekilde redifli olarak kullanmaktadır. Bunların yanı sıra gazellerin sadece ya matla ya da makta beyitlerinde isimleri geçen ve bütün gazel boyunca anlatılan güzeller de vardır. Fakat biz her beyitte isimleri redif olarak açıkça kullanılan örnekler üzerinden konumuzu tartışacağız.

Selim Sırrı Kuru, erkek isimli redifler hakkında yazdığı bir yazıda bu redifli gazeller ile şehrengizler arasındaki bağı şu şekilde ifade eder:

"...erkek isimlerini redif olarak kullanan şiirlerle ilgili saptamalarımı şöyle sıralayabilirim: ...3. Bu şiirler şehrengiz türü ile bir türsel ilişki sergilemektedir."
"Üçüncü sav olarak öne sürdüğüm şehrengiz türü ile gazellerde erkek isimlerinin kullanımı arasındaki ilişki gayet açıktır. Fars edebiyatındaki şehraşub türünden ziyade, şehrengizin belli erkek isimlerini redif olarak alan gazel söyleme modasına daha yakın olduğunu düşünüyorum. Osmanlı sahasında 1512'den itibaren belirmeye başlayan şehrengizler, belirli şehirlerdeki genç erkeklerin isimleri üzerinden edebi sanatların kullanımının sergilendiği metinlerdir. İlki Mesîhî tarafından yazılan şehrengizler, bir nazire yarışı oluşturmuşlar ve böylece klasik bir anlatı haline dönüşmüşlerdir. Yukarıda adlarını andığım erkek ismi redifli gazeller yazan şairlerin bazıları şehrengizler de yazmışlardır. Bu metinlerin çoğu 1550'den önce yazılmıştır. Sonraları bu eserler giderek daha uzun anlatılara dönüşerek katılaşmış, ilk örneklerinde görülen oyunlu kısa metinlerden farklılaşmış ve mahbubperestlik eylemini imler biçiminde mecazi aşk ile gerçek aşkın karşılaştırıldığı metinlere dönüştürmüştür. Onaltıncı yüzyılın başlarında şehrengiz yazan şairlerin aynı zamanda erkek isimleri içeren gazeller de yazmaları farklı ilgilere sahip bir şair grubunun varlığını da göstermektedir."[40]

[40] Selim S. Kuru, "Gazelde Sevgilinin Cinsiyetlendirilmesi Açısından Erkek İsimli Redifler", Çev.: Veysel Öztürk, *Kitap-lık*, sy. 107, Temmuz-Ağustos 2007, s. 86, 87.

Katıldığımız noktalar:

- Şehrengiz türü ile gazellerde erkek isimlerinin kullanımı arasındaki ilişki.
- Şehrengizlerin Fars edebiyatındaki şehraşub türünden ziyade, şehrengizin belli erkek isimlerini redif olarak alan gazel söyleme modasına daha yakın olduğu.
- İlki Mesîhî tarafından yazılan şehrengizlerin, bir nazire yarışı oluşturması.
- Erkek ismi redifli gazeller yazan şairlerin bazılarının şehrengizler de yazmaları.

Farklı düşündüğümüz noktalar:

- Şehrengizlerin Osmanlı sahasında 1512'den itibaren belirmeye başlaması. [Tahminimize göre ilk örnek 1486'dan sonra yazılmıştır. II. bölümde "İlk şehrengizi kim, ne zaman yazdı?" başlığı altında bu konu ele alınacaktır.]
- Bu eserlerin (isimli redifli gazellerin) giderek daha uzun anlatılara dönüşerek katılaşmış, ilk örneklerinde görülen oyunlu kısa metinlerden farklılaşmış ve mahbubperestlik eylemini imler biçiminde mecazi aşk ile gerçek aşkın karşılaştırıldığı metinlere dönüşmesi. [Aralarında böyle bir ilişki olamayacak şairlerin ve şehrengiz güzellerinin olması, Lâmi'î Çelebi, Neşâtî gibi dinî kimlikleri bulunan kişilerin şehrengiz yazması vd. sebeplerden dolayı en azından bütün şairler ve güzeller arasında böyle bir ilişkinin olmadığını düşünmekteyiz.]

XVI. yüzyıl şairlerinden Cûşî'nin divanının inceleme kısmında yer alan *Sanatsal Tanıklık: Şahıs İsimli Redifler* başlığı altındaki bölümde önce isim redifli gazel ve diğer şiirlerden bahsedilmiştir.[41] Daha sonra konu şehrengizlere getirilerek "*İmparatorluk kurumlarının yerleştiği on altıncı yüzyılda şehrengiz yazma geleneğinin revaç bulduğuna şahit oluruz. Bu geleneğin izleri kısa sürede diğer biçimlerine de sirayet edecektir. Nitekim şehrengizlerde şehrin erkek güzellerinden söz etme geleneğine parelel olarak veya ondan etkilenerek gazel ve benzeri nazım şekillerinde de redifleri erkek isimlerinden oluşan manzumeler yazılmaya başlanmıştır. Bu husus, on altıncı yüzyılın önemli özelliklerinden addedilebilir.*" denilerek şehrengizlerin tesiriyle isimli redifli şiirlerin yazıldığı fikri XVI. yüzyıl klasik edebiyatının

[41] Berat Açıl, **On Altıncı Yüzyılın Tanıklarından Cûşî ve Dîvânı**, Ankara, Atlas Yayınları, 2016, s. 59.

özelliklerinden biri olabileceği vurgulanmıştır.[42] Cûşî Divanında Mustafa (4), Fayıkcığım, Yunuscuğum, Memî (2), Mehemmedî, Ahmed Çelebî (2), Muslî, Alî, Alî Bâlî, Mehemmed Şah, Ahmed (2), Ferruh redifli olmak üzere 18 gazel vardır.[43]

Burada da görüldüğü üzere isim redifli gazel yazma modası ile şehrengizlerin aynı dönemlere denk geldiği görülmektedir. Fakat net olarak hangisinin diğerine tesir ettiğini tam olarak bilemiyoruz. Bu iki fikirden ilki olan isim redifli şiirlerin şehrengize tesir ettiğini tahmin ediyoruz.

Divanında hem isim redifli gazele (Memînüñ) sahip, hem de iki şehrengiz şairi olan Üsküplü İshak Çelebi, memleketi Üsküp için (tahminen 1500'li yıllarında başında, 1517'den önce, müderris olarak İshak Bey Medresesinde göre yaptığı esnada) yazdığı şehrengizinde altı güzeli ele alır ve her bir güzeli yedişer beyit ile över. Bu yedi beyitlik mesnevi nazım şekli ile yazılmış övgüden sonra her bir güzelin isimlerini redif olarak kullanarak beşer beyitlik gazel de yazar. Bu gazellerde mahlas bulunmaz. Bu yönüyle bir şekil türü olan *nazım* olarak değerlendirebilmekle birlikte mesnevilerde ve kasidelerde tegazzül kısmında kullanılan gazellerde mahlas kullanılmamanın tercih edilmesi sebebiyle buradaki durumu da böyle değerlendiriyoruz. Türün içinde hem mesnevi hem de gazel ile övülen güzellere tek örnek bu metindir.

Birinci güzel Mehemmed isimli güzeldir, lakabı Bekir'dir. Yazılan gazelde *Bekir* redifi; ikinci Mahmûd isimli güzel için yazılan gazelde *Mahmûduñ* redifi; üçüncü güzel Pîr Alî'dir ve ismi aynı şekilde redif olarak; Aşçıoğlı Mustafa dördüncü güzeldir ve *Mustafa* isimli redif ve altıncı güzel Kazancıoğlı Mustafa da yine *Mustafa* redifi gazellerde kullanılmıştır. Bu güzellere uyan durum, beşinci güzelde bir uyumsuzluk gösteriyor. Kılıcoğlı Alî Bâlî isimli güzelin mesnevi ile övülmesinden sonra gelen gazel *Hasan* rediflidir. Buna rağmen birinci güzelde gördüğümüz farklılığın sebebini açıklayan metinde gösterilen bir bağ Alî Bâlî ile Hasan isimleri arasında yoktur. Hz. Ali ile oğlu Hz. Hasan arasındaki bir ilgiyi çağrıştıran Ali Bâlî'nin lakabının Hasan oluşu akla gelmekle birlikte bu durum metinde şair tarafından açıkça belirtilmemiştir. Şehrengiz tek nüsha metin üzerinden yayınlanmıştır. Bu sebeple güzel ismi ile redifin farklı olma durumunun müstensih tarafından yapılan bir hata olabileceği gibi, bir hatanın söz konusu olmaması da mümkündür.

[42] **a.e.**, s. 60.
[43] **a.e.**, s. 61-68.

Husûsâ server-i hûbân ***Mehemmed***
K'iren vaslına bulur 'ömr-i sermed

Semend-i nâza binse kılsa seyrân
İder 'âşıkların hâk ile yeksân

Kamu dilberlerüñ ser-defteridür
Ya hûrî yâ melek yâ hôd perîdür

Ruhın 'arz eyledükce ol kamer-veş
Düşer 'âşıkları cânına âteş

Söze gelse bulur dil-mürdeler cân
Yağar san leblerinden Âb-ı Hayvân

Bekir *dirler lakab ol mehlikâya*
İrişür gün yüzinden Pertev aya

Çü gördüm anı oldum mest ü şeydâ
Dilüme geldi pes bu şi'r-i garrâ

BEKİR
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Olalı devlet ile hüsn iline şâh ***Bekir***
Dilrübâlar çağırur yarıcuñ Allâh ***Bekir***

Mest olup câm-ı mey-i 'ışkuñ ile 'âşıklar
Bezm-i gaöda çağırur âh Bekir vâh ***Bekir***

Yoluña cân viren âşüfte vü üftâdelere

Rahm idüp bir nazar it lutf ile geh gâh ***Bekir***

Kanı tâli‘ ki seg-i kûyuñ ile hem-dem olup
Yüz süreydüm dün ü gün işigüñe âh ***Bekir***

Vâdî-i firkate düşdi gam-ı ‘ışkuñla göñül
Umaram ola hayâlüñ aña hem-râh ***Bekir*** (İÜŞ, b. 25-36)

Görev yaptığı yerleri dikkate aldığımızda Üsküp için yazılan metnin ilk şehrengizi olduğunu anlıyoruz. Buradaki güzellerin gazel ile de övülmesi tarzını diğer eserinde uygulamamıştır. Bunu bir deneme maksadıyla yaptığını, daha sonra da vazgeçtiğini düşünüyoruz.

Güzeller/Esnaf Güzeller Hakkında Yazılan Müstakil Gazeller

Âşık Çelebi, tezkiresi *Meşâ‘irü’ş-şu‘arâ*’da Bursalı Nihâlî’den bahsederken “*Ve her hırfet ehlinden bir dil-bere anuñ evsafına mahsûs birer gazel dimişdür.*” der ve aşağıdaki gazelleri verir:

Der-vasf-ı hayyât
Bir güzel derzinüñ oldı bu göñül âvâresi
Kim anuñ ‘uşşâka dâ’im eksük olmaz yâresi

Gözlerüm engüştvâne kirpügümdür igneler
Kanlu yaşum al ibrîşimdür ey cân pâresi

Derd ile inceldi çirpi ipi mânendi tenüm
Yaş ile döndi tebâşîre bu gözüm karesi

Dil metâ‘ı sındı biçilmez mi vasluñ câmesi
Sabr işi bitdi dikilmez mi ya bağrum yâresi

Âteş-i sînemde gel kızdur ütüñi dostum
Yûfa geçsün ışığuñ külhanda yüzi karesi

Yüzüñ astâruñ degül ol derzi dil-berden kesil (?)
Yohsa çalınur rakîbâ lehçeñüñ kâvâresi

Ey Nihâlî derzi dil-berler kucayın dir iseñ
Külhanî olmakdan özge yokdur anuñ çâresi

Der-sıfat-ı sîm-keş
Kıldı ser-gerdân beni bir sîm-sâ'id sîm-keş
Kim yaraşur iki çerh olsa aña ay u güneş

Dest-i devrân matrak ile ursa gam üzre rakîb
Göreyin dögsün kafañı dâ'imâ ser tahtaveş

Ve lehu:
Sevdi göñlüm yine bir sîm-beden sîm-keşi
Ki hased iltür anuñ çerhına çerhuñ güneşi

Çeke gördüm katere gelmedi ol sîm-beden
İşi mi oñar kişinüñ oñmaduk olınca başı

Dest-bûsı hevesine düşeli sırma-misâl
Çerh-ı gamda tenüm inceldi tolaşı tolaşı

Der-vasf-ı palân-dûz
Sen palân-dûz olalı ey şâh-ı serv-i sîm-ten
Sâz gibi incelüp zerd ü nizâr oldı beden

Al palânın har rakîbüñ çayıra sal otlasun
Nev-bahârum biz senüñle idelüm seyr-i çemen

Hasretinden ol palân-dûzuñ ölürsem dostlar
Semer ağacını tâbût eyleñ içlikden kefen

Göz yaşıyla yuyuban itdükde tekfîn eyleñüz
Sağrı-pûşın setr-pûş u bâlı pûşın pîrehen

Hem Lekefre (?) taşını seng-i mezâr eyleñ baña
Tâ ziyâretgâh olam ol taş bağırlı yâre ben

Der-aş-pez:
Eşkümi gördi kâse-i çeşmümde dânevâr
Aş yirür oldı kanuma ol âş-pez nigâr

Beñzerdi sahn-ı dâne birincine ol mehüñ
Pür lü'lü' olsa ger sadef-i dürr-i tâbdâr

Gam yime hân-ı vasla dilâ irmedük diyü
Bir gün ola ki nân u nemek hakkın aña yâr

Beñzerdi köftesi demirî serve râstî
Ger serv mîve virse bu vech ile âb-dâr

Nân hakkıçün ki tâzeligi şiş kebâbınuñ
Gülşende kıldı şâh-ı gül-i surhı şermsâr
Beñzer şol aya köftesi pişen tavâsına
Şol sîne k'ola âteş-i 'ışk ile dâğdâr

Dögüldi yüregüm yine sâtûr-ı derd ile
Cem' olalı dükânına bir niçe köfte-hâr

Odlara yakduñ odını dahı benüm gibi
Dîvâneveş egerçi ki tutmışdı kûhsâr

Dest-kefçeñ urur aşçı şekirdi bulınmaya
Fenn-i zarâfet içre Nihâlîden usta kâr

Hân-ı Halîl ü süfre-i cömerd hakkiçün
Kâruña kesbüñe bereket vire Girdgâr

Der-şerbetçi:
Bir güzel şerbetciye cân ile oldum müşterî
Kim kesâd itmiş lebi cüllâbı şehd ü şekkeri

Lutf ile şekker sözi şehdüñ eritmiş yüregin
Kahr ile şîrîn lebi kar'âbe koymış sükkeri

Lebleri sırrın fukâ'dan sorma ey 'âşık anuñ
Rindveş câm-ı surâhîden soralum gel beri

Bu ısıya kar mı katlanur ki her engel gelüp
Leblerüñ yâdıyla içe ol şeker şerbetleri

Der-börekçi
Bir börekçi dil-berüñ 'ışkında dil merdânedür
Kim göñüller yapmada dâ'im işi rindânedür

Yüregüm yağıyla göñlümüñ hamîrin yazmağa
Sînesi pîş-tahta sîmîn kolları merdânedür

Nakd-i cân virüp böreginden yiyen 'âşık didi
Lokması şâhâne vü kıymetde dervîşânedür

Niçe dil murâın şikâr idüp yürekler bağlamış
Beñzer ol kebküñ yine ‘azmi bugün seyrânedür

Sep bu yanmış sineme vasluñ suyın iki gözüm
Kim börekçi furunı gibi tutışmış yânedür

Rîş-hand ile piyâza çekdügüñe ey perî
Bu Nihâlî ger inanursa ‘aceb dîvânedür

Çizmeci
Çünki bildük ey göñül ol çizmecinüñ şânını
Oñayın dirseñ kölesi gibi bekle yanını

İşçilik yeg çün güzel sevmekde üstâd olmadan
Rûzgârın gözleyüp sür ustanuñ devrânını

‘Arşdan Rûhü’l-emîn ide hezârân âferîn
Bir nazar kürsîde görseydi ol âdem cânını

Yâre bizden dikicilik ideyin dirdi rakîb
Keb yumarmış soñra tuyduk ustamuñ yalanını

Ol güzel çizmeciye çiriş geçirmiş müdde’î
Vây bozaydı ağzınuñ şol yunmaduk güldânını

Rîşte-i zülfinden isterseñ Nihâlî dest-res
Pâ devâlı gibi düş pâyına tut dâmânını

Kazzâz:
Dil meges gibi tolaşdı kaldı zülfi aâına
‘Ankebût-ı hâlini bend ideli saç bağına

Deste deste gonceler kim bağlamışdur bâğbân
Beñzer ol kazzâz dil-ber dügmesinüñ ağına

İligüm şuña kurur yanından üzülmez rakîb
Şöyle beñzer deldi takdı eşkelegi bâğına

Deste çöpi gibi destin öpmedin bulur nasîb
O kılabdan saçlı kazzâzuñ düşen ayağına

Kuşağı bek dil-bere olmak dilerseñ müşterî
Gel nazar kıl dezgehi üzre anuñ kuşaâına

Hûrveş dil-berler ile şimdi kazzâziyyemüz
Ey Nihâlî gör ki dönmişdür bihişt uçmağına

Mîve-fürûş:
Meger ki bâğ-ı cemâli bitürdi ter mîve
Nigâr mîve-fürûş oluban satar mîve

Dükânda karşusına boyın egmiş asılmış
'Aceb o sîb-i zenehdânı mı sever mîve

Veyâ benüm gibi hecr odına mı yanmışdur
Ki turmadan sararup sararup geçer mîve

Hiç olacak bitecek derde uğramadı gibi
Dükân dükân yüriyüp der-be-der gezer mîve

Nihâli şi'ri yine bâğ-ı hüsne dönmişdür
Ki her budağı virür tâze tâze ter mîve

Boza-hâne

Boza-hâne açaldan ol dildâr
Kaldı der-beste hâne-i hammâr

La'li şevkıyle cûş idüp humda
Mey yirin tutdı boza-i tâtâr

Mâh-ı nev çapçagı olursa ne tañ
Çün güneş yüzlidür o dezgehdâr

Virdügi boza aklumuz aldı
Dâru mı katdı yoğsa ol 'ayyâr

Her k'o hatt-ı gubâra kıldı nazar
Aña keşf oldı 'âlem-i esrâr

Tarı tamına reşk ider o mehüñ
Bunca encümle künbed-i devvâr

Cevrin idince bağrumızı kebâb
Âteş-i 'ışkı kıldı cânuma kâr

Bâzâra giden olmağa mûmi dük (?)
Ben fakîr ile eylese bâzâr

Yarmacısı olamağa yaramaz
Taş yararken bu tâli'-i murdâr

Bâri ol dil-berüñ hamîr-kârı
Olabilseñ Nihâlî âhir-i kâr

Ser-dihi vaslına irem dirseñ
Ârdile sohbetin koma zinhâr[44]

Bunlardan sîm-keş için yazılan beyitler iki farklı gazelden ikişer beyit; palandûz için yazılan beş beyitlik mahlas beyti eksik bir gazel; şerbetçi için yazılan dört beyitlik eksik bir gazeldir. Eksik beyitlerin tam olduğun farz ederek hepsinin Âşık Çelebi'nin dediği gibi bir tam gazel olduğu sayıp değerlendirmemizi yapacağız.

"Ve her hırfet ehlinden bir dil-bere anuñ evsâfına mahsûs birer gazel dimüştür." cümlesinde dikkati çeken "hırfet ehli" "dil-ber" "evsafına mahsûs" ibareleridir. Şehrengizlerde anılan kişilerin tamamen olmasa da çoğunluğunun esnaf olması, güzellerin dilber olarak anılması, güzeller kısmında başlık olarak evsâf, vasf kelimelerinin kullanılması yönüyle büyük bir benzerlik görülmektedir.

Meslek isimlerine baktığımızda da bozahâne sahibi güzelin haricindeki diğer mesleklerin şehrengizlerde de geçtiğini görürüz. Bozacının diğer metinlerde geçmemesinin çok da bir önemi yoktur, dönemin mesleklerinden biridir ve olması şehrengizler için oldukça uygun bir meslektir.

Agâh Sırrı Levend, Nihâlî'nin bu gazellerini eserinde hangi şehirde yaşayan güzeller için yazıldığını söylemeksizin şehr-engiz olarak kabul etmiştir. İtirazımız tam da burada gelecektir. Şehrengizler belirli bir şehir bağlamında kaleme alınmış metinlerdir. Bu durum hem başlıklarda hem de metin içerisinde belirtilir. Nihâlî'nin hayatına baktığımızda doğum yeri Bursa, müderris olarak görev yaptığı Plevne ve ömrünün sonuna kadar yaşadığı İstanbul şehirlerini görüyoruz. Bu güzellerin hangi şehre mensup olduğu açıkça belirtilmemiştir. Muhtemelen hayatının çoğunluğunu geçirdiği İstanbul'daki güzeller için yazılmıştır. Bununla birlikte şehrengizin diğer bölümlerinin olmaması, gazellerin perakende olarak yazılmış olması gibi sebeplerden dolayı şehrengiz olarak sayılamayacağı kanaatindeyiz. İshak Çelebi'nin Üsküp şehrengizi örneğinde gördüğümüz gibi bir eserin bölümleri olarak yazılsalar idi rahatlıkla şehrengiz olarak kabul edebilirdik. Sadece muhtevaya bakarak

[44] Âşık Çelebi, **Meşâʿirüʾş-Şuʿarâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 2, s. 912-919.

değerlendirmek yerinde olmaz, türün diğer özellikleri de dikkate alınmalıdır kanaatindeyiz.

XVI. yüzyıl şairlerinden Manisalı Câmi‘î’nin muhammes nazım şekli ile yazdığı şehrengizin bitiminde de *Be-nâm-ı (meslek ve/veya isim)* başlığıyla belirtilmiş dokuz adet gazel yer almaktadır:

Be-nâm-ı Ahmed-i Kassâb

Gerçi iy meh hüsn-ile sen dahı âdem cânısın
Gel bu mihrüñ ayağına sür yüzüñ muhtâcısın

Ay u gün iy meh ne deñlü rûşen olsa hüsn-ile
İkisi de ayağunuñ toprağıdur ser-tâcısın

Gülşen-i cânda n’ola nâz-ile elhân eyleseñ
Bâğ-ı hüsnüñ sen de iy kebk-i derî dürrâcısın

Tîğ-ı gamzeñ hışm-ile bir yara urdı sîneme
Şâdîlıkdan tuymazam vallâh cânum acısın

Cânı kurbân eyledüñ kûyuñda Kassâb Ahmedüñ
Câmi‘î sen Mekkede kurbânı makbûl hâcısın

Ey masad ol çeşm-i hûn-rîzüñ bıçağın eyle tîz
Tâ beni kurbân iderken tuymayam cân acısın

Be-nâm-ı Mahmûd-ı Hallâc

Anuñ-çun ey güneş oldı cihân hüsnüñe muhtâcuñ
Sürersin hâk-ı pâyine yüzüñ Mahmûd Hallâcuñ

Serîr-i kişver-i hüsne bu gün şâh-ı cihânsın sen
Kamerdür iy melek bendeñ güneşdür iy kamer tâcuñ

Ruhuñ cân ferzin açmazdan alup mât eyledi şâhı
'Aceb mansûbedür irmez bu lu'ba fikri Hallâcuñ

Asılduñ Câmi'î Mansûr-veş zülfine Mahmûduñ
Didiler yirde vü gökde mübârek oldı mi'râcuñ

Be-nâm-ı Yûsuf-ı Hayyât
Ey ruh-ı dil-ber mukarrerdür ki cennet bâğısın
Cân saña uçmak diler her dem İrem uçmağısın

Nâlişinden bülbülüñ olmaya gâfil gonce-leb
Bâd-ı âhumdan solarsın tâze gül yaprağısın

Hurrem olsun mısr-ı hüsnine revân ol Yûsufuñ
Ey gözüm yaşuñ kesilmez çünki Nîl ırmağısın

Ey leb-i cânân murâdum istedüm sögdüñ baña
Sen ezelden yok yire 'âşıklaruñ kan yağısın

Gerçi ol meh Câmi'î hüsn-ile başlar tâcıdur
Fakr içinde fahr-ile sen de ayak toprağısın

Be-nâm-ı Nasûh-ı Hayyât
Feyz alurken iy şeh-i hûbân ezel bezminde rûh
Ben fakîre var-imiş hüsnüñ zekâtından fütûh

Cânuma her dem kaşuñ peyveste hışm eyler neden
İy kemân ebrûsına kurbânlar olduğum Nasûh

Şöyle yandum nâr-ı hicrânuñda iy hûrî-sirişt
Uçmak ister kûyuña vardukça senden yaña rûh

İrmege ol pîr olası nev-cevânuñ vaslına
Câmi‘î yâ sabr it yâ iste zer yâ ‘ömr-i Nûh

Be-nâm-ı Pür-Budak Aydınî
Şâh-ı Tûbâyî gerekmez Pür-Budağum var-iken
N’eylerin mihri anuñ gibi çerâğum var-iken

Gamzesi tîrin çeküp dir ol kemân-ebrû bana
Öldürin git karşuma gelme yarağum var-iken

Âteş-i şevkuñla yandur rûşen itsün bezmüñi
Cân çerâğın iy güneş yürekde yağum var-iken

Ravza-i huld-i berîni istemez iy hûr-ı ‘în
Cân u dil bâğ-ı cemâlüñ gibi bâğum var-iken

Sâyesinde Câmi‘î gel hoş geçüp ‘ayş idelüm
Müntehâ Sidre budağı Pür-Budağum var-iken

Be-nâm-ı server-i hûbân Bostân el-Mağnîsâvî (Temmet Şehrengîz-i Câmi‘î)
Revnakı gül ‘ârız-ı Bostândan almışdur ezel
Nâlişi bülbül dil-i nâlândan almışdur ezel

Genc-i ‘ışkuña anuñçun mesken olmışdur göñül
Dest-i kudret hâkini vîrândan almışdur ezel

Halk içinde nice şîrîn olmasun şehd ü şeker
Lezzeti la‘l-i leb-i cânândan almışdur ezel

‘Âlemi ğark eylese eşküm ‘aceb mi kim anuñ
Gözlerüm ser-çeşmesin ‘ummândan almışdur ezel

Haşre deñlü Câmi'î bülbül gibi iñler ebed
Ölmez ol şevkı rûh-ı Bostândan almışdur ezel

Be-nâm-ı Süleymân el- Mağnîsâvî
Dilerseñ kim cihân halkı ola hükmüñde fermânuñ
Gel iy dil cân-ıla kul ol kapusında Süleymânuñ

Leb-i la'lüñ firâkından yetişdi ağzuma cânum
Yetiş çok sevdügüm eyle baña var-ısa dermânuñ

Çıkarsa la'lüñ ağzumdan çıkar cânum didüm geldi
Tutağın ağzuma virdi didi me çıkmasun cânuñ

Didüm cân korkmaz ölmekden düşer tîğ-i müjeñ üzre
Didi düş kendü boynuña ölürseñ yazuğuñ kanuñ

Lebüñden Câmi'î bûse diler incinme câ'izdür
Öperler dostum ta'zîm içün mührin Süleymânuñ

Be-nâm-ı Durmuş-ı Paşmakçı el- Mağnîsâvî
Gözüñ bir kanlu kâfirdür niçe biñ 'âşık öldürmiş
Çeküp gamzüñ okın şimdi kemân ebrûsını kurmış

Başum başmağı irdügi yire irsün diyü himmet
İdüp lutf-ıla kasd itmiş beni öldürmege turmış

Hemân bir ben degül 'ışkuñ yolında cân viren ancak
Bu yolda niçe biñ bencileyin cân terkini urmış

Ser-i kûyuñda deryûze iderken 'âşık u dervîş
Rakîb-i rû-siyeh dirler bir itüñ var-imiş ürmiş

Yoluñda Câmi'î öldür disünler ger beni bir kez
Yüzin Paşmakçı Turmışuñ ayağı tozuna sürmüş

Be-nâm-ı sultân-ı hûbân Yusûf el- Mağnîsâvî
Nakş-ı dil-keş kim yazar nakkâş-ı kudret kaş aña
Kaldı hayrân sad hezârân Mânî-i nakkâş aña

Âsitânın devlet-i sultân-ı hûbân Yûsufuñ
Kirpügüm cârûb gözüm sakkâ yüzüm ferrâş aña

Ruhlaruñ biñ âfitâbuñ tâbın almaz zerreye
Kaşlaruñ yüz biñ hilâl olursa almaz yaş aña

Hatt-ı reyhânuñla la'lüñ şevkine kim cân vire
'Âkıbet îmân-ıla Kur'ân olur yoldaş aña

Bezm-i gamda mutrib-i âhum terâna başlasa
Nâle-i dil-sûzum eyler Câmi'î virdaş aña[45]

Bu gazellerden beş tanesinde güzellerin isimlerinin yanında meslekleri (kassâb, hallâc, hayyât (2) ve paşmakçı) belirtilmiş, dört tanesinde ise sadece isimleri veya lakapları (Pür-budak, Bostân, Süleymân ve Yûsuf) belirtilmiştir. Mesleklere yönelik yazılmasıyla Nihâlî'nin gazellerine benzemektedir. Güzellerden dört tanesinin isimlerinin yanına *el-Mağnîsâvî*; bir tanesinin yanına da *Aydınî* künyesi yazılmıştır. Bu künyelerle ve yukarısında yer alan muhammes şehrengizden güzellerin Manisa ve civarındaki Aydın şehrine mensup olduklarını anlamaktayız.

Bu gazellerin şair tarafından mı, yoksa yer aldığı mecmuayı istinsah/tertip eden kişi tarafından mı muhammes şehrengizin sonuna eklendiğini bilemiyoruz. Belirli bir şehir için yazıldığı için, gazellerin başında şehrengizlerde gördüğümüz *be-nâmı-ı* ibaresinin olması; altıncı güzelin isminin yanında *Temmet Şehrengîz-i Câmi'î* ibaresi

[45] CMŞ, s. 240-244.

gibi sebeplerden bu gazellerin de şehrengize dâhil olduğunu, şehrengizin ikinci ksımı olduğunu veya ikinci bir şehrengiz olarak kabul edilmesi yönünde düşünüyoruz. Manisa şehrengizinin tam yeni bir nüshasının bulunması muhtemelen bu konuyu aydınlatacaktır.

Şair	Şehrengiz	Gazel	Redifler
Âşık Çelebi	2	-	-
Azîzî	1	8	Hızır, Budak Mehemmedüñ, Eyyûbuñ, Mehemmed şâhuñ, Musli şâhum, Ramazân, Hasan
Derzizâde Ulvî	1	2	Ahmedüñ, Memi Şâhuñ
Garamî	1	-	-
Gelibolulu Âlî	1	-	-
Hayretî	2	17	Mustafâ, Mesîh, Ahmedüñ (2) Mehemmedüñ, Meminüñ İshâkuñ, Husrevüñ, ‘Abdînüñ Hüseyin Şâhum, Memicigüm, Memi Bâlîcığum, İbrâhîm, Afocuğum benüm, Eledo, Ahmede
İshak Çelebi	2	1	Meminüñ
Lami‘î	1	9	Halîlüñ, Habîbüñ, Hüseynüñ, Bekrüñ, Ramazânuñ, Şeyhînüñ, Kâsımuñ, Hasanuñ, Rahmi Çelebi
Mânî	1	4	Hasan Hânuñ, İbrâhîm, Hasan Hân, Ali,
Mesîhî	1	2	Yûsuf, Memî
Rahmî	1	-	-
Ravzî	1	12	Kaya (5), Budak (4), Hüseyn’üñ, Eledo, Ahmed Dede
Sânî	1	23	Muhammed, Ömer (4), Muzaffer, Hüseynüñ (2), Muhammedüñ, Alinüñ, Ahmedüñ, Bayramuñ, Han Ahmedüñ, İsmâ‘îl, Halîl, Kayacuğum (2), İbrâhim, Hasen, Hüseyn, Hüsrev, Muhammed Şâh, Musli Şâh
Seyrî	1	2	Dâvûduñ, Meminüñ
Sıyamî	1	-	-
Usûlî	1	-	-
Vechî	1	-	-
Vizeli Behiştî	1	-	-
Yahya Bey	2	2	Ferruh, Ahmedüñ

Za‘fî	4	11	İbrâhîm, Ahmed (2), Ahmedüñ, Hüseyn, Memî Şâh, Mahmûduñ, Mahmûd Bâlî, İsmâ‘îl (2), Memiş
Zâtî	1	65	Muhammed, Mahmûd, Sultân Bâyezîd, Şâh Muhammed, ‘Abd-ül-azîz, Yûsuf, Budak Husrevüñ, Hızr Babanuñ, Hurremüñ, Derzi Mahmûduñ Dâvûduñ, Mıslınuñ, Kurd Bâlînüñ, ‘Osmânuñ Ferhâduñ, Yûsufuñ, Rüstemüñ Ahmedüñ(2) Halîlüñ, Recebüñ Seyyid-zâdenüñ, Hızruñ Hurremüñ, Şa‘bânuñ Dervîşüñ, Ca‘ferüñ İskenderüñ, Haydaruñ Hamza Bâlînüñ, Kâsımuñ Behrâmuñ, ‘Osmânuñ Begcegüzüm, Husrevcigüm İbrâhîm, Hurrem, ‘Alî Bâlîcuğum, Hüseyn Hasan, Sa’dullâh Süleymâna, Bahşî Memi, Memi Mustafâ (2), ‘Alî (2), Seyyid ‘Alî, Lûtfî, Lûtfî Bâlî, Velî, Fahrî, Hızır Bâlî, Dervîş ‘Alî, (Mustafa) Hâcî Nebî, Ahmed Çelebî Mehemmed Çelebi, ‘Abdî, Memi, ‘Alî Bâlî

Tablo 1: Bazı şehrengiz şairlerinin divanlarında yer alan isimli redifli gazeller tablosu

Gazel nazım şekli ile yazılan şehrengizler ise nazım şekli başlığı altında III. bölümde incelenecektir.

1.4. Şehrengiz-Musammatlar İlişkisi*

Divanlarda yer alan musammatlara (daha çok murabbalara) baktığımızda isim redifli örneklerde şöyle bir durum ile karşılaşıyoruz:

A) Müstakil yazılanlar

- İsimler redif veya bendlerin son mısralarında kullanıldığı (Yahya Bey, Hayretî, Zâtî vb.)
- İsmin sadece bir bendde zikredildiği fakat konu bütünlüğü olanlar (Ravzî)
- İsim ile birlikte mesleğin de belirtildiği (Kara Fazlî)

B) Müstakil olmayanlar

- Belirli bir şehir ismi verilerek her bendde bir güzelin isminin verildiği (Hayretî-Belgrad, Ravzî-Edincik, Za'fî-Âbkır)
- Belli bir şehir ismi verilmeden her bendde bir güzelin zikredildiği (Ravzî)

Belirli bir şehir ismi verilerek her bendde bir güzelin isminin verildiği örnekler (Giriş, ilk ve son güzel, hâtime ve dua vb. bölümleri olan metinler) şehrengiz olarak değerlendirilebilir.

Hayretî'nin Belgrad için yazdığı şehrengizi yayınlayan Mehmed Çavuşoğlu, inceleme kısmında *"Hayreti'nin Süleymaniye Kitaplığı'ndaki yukarıda adı geçen divanında (yk.37/b-38/a'da) "Der ta'rîf-i Beliğrâd ve dilberân-ı ân şehr" başlıklı bir murabbaı vardır ki, Şehrengiz'de adı geçen güzellerin çoğunun adına burada da yer verilmiştir."* der ve 12 bendlik bu metni yayınlar.

Bu murabbanın ilk beş bendinde dünyayı dolaştığını ve cennete benzeyen bu şehir (Belgrad) gibi bir benzerini görmediğini; taşının la'le, toprağının misk ve anbere, suyunun Selsebil ırmağına veya Âb-ı hayata, içindeki insanların da peri yüzlü meleklere benzediğini; güzelleri ile ilgili benzetmeler yaparak sözü isimlerini anacağı güzellere getirir. *Muyu Bâlî, ismini vermeden güzellik mülkünde Yusuf-ı sânî olarak nitelendirdiği bir güzel, Hudâvirdi, 'Alî Bâlî, Memi Bâlî, Velî Bâlî* isimli 6 güzeli birer bend ile zikrettikten sonra son bendde dua kısmına geçer. Burada şehrin adından da

* Şehrengiz olarak değerlendirilen musammatlar II. ve III. bölümde ele alınacaktır.

bahsederek Beliğrâd ve içindeki güzellerin cihan durdukça var olmasını temenni ederek murabbaını sonuçlandırır.

Mütekerrir bir murabba olan bu şiirde isimleri geçen kişiler şehrengizde geçmektedir.

Muyu Bâlî murabbada yer alan ilk güzeldir. Bunu şair şehrengizlerde de gördüğümüz *ser-âmed* tabiri ile açıklamaktadır.

*Muyu Bâlî durur biri kamusından **ser-âmed**dür*
Temaşâ eylemek her dem cemâlin 'ömr-i sermeddür
Kaşı zıll-i İlâhîdür yüzi nûr-ı Muhammeddür
Nazîrin görmedüm yârân bu şehr-i cennet-âsânuñ (M. bn. 6)

*BALİ**
Muyu Bali biri bir bi-bedeldür
Lebi gonca beli ince güzeldür

Gice gündüz miyânıdur hayâlüm
Lebi fikri durur def'-i melâlüm

Lebi bir sagar-ı 'işret-fâzâdur
Sözi anda şarâb-ı dil-güşâdur

Lebidür baña Âb-ı Zindegânî
Lebidür canumuñ rûh-ı revânı

Dil ü cân derdine dermân lebidür
Ten-i fersüdeme cân gabgabıdur

Lebidür çünki cân derdine emsem
Ne var ol cân tabîbi sunsa emsem

Ki câm-ı Cemden içilse deın-â-dem
İşitdüm katrası olmaz imiş kem (HBŞ, b. 156-162)

Yusûf-ı sânî (7. bend- HBŞ, ------)
Hudâvirdi (8. bend- HBŞ, b. 223-226)
'Alî Bâlî (9. Bend- HBŞ, b. 198-200)
Memi Bâlî, (10. Bend- HBŞ, b. 177-179)
Velî Bâlî (11. Bend- HBŞ, b. 201-203)

"Şehrengiz'den önce yazılmış olması muhtemel bulunan bu murabbadan başka, adı geçen divanda yk. 33/b'de «Mersiye der vefat-ı mahbûb-ı hôd» başlığı altında Memi Şah için; yk. 34/a'da «Der ta'rîf-i dilber-i hôd» başlığı altında ve yk. 36/b'de «Der vasf-ı mahbûb» başlığı altında Mahmud için; yk. 35/b'de «Der ta'rîf-i mahbûb-ı hôd» başlığı altında İlyas için; yine yk. 35/b'de «Der tazarru' u ibtihâl be-dilber-i hôd» başlığı altında Süleyman için; yk. 36/b'de «Der medh-i Memi Şâh» başlığı altında yine Memi Şah için ve yk. 37/a'da «Der ta'rîf-i 'Alî Bâlî» başlığı altında Ali Bali için yazılmış murabbalar vardır. Bu isimlerin hepsi de Şehrengiz'de geçmektedir. Bunlar bize murabbalar önce yazılmışsa Şehrengiz'in uzun bir hazırlık sonucu meydana geldiğini, aksi takdirde, ayrı şiirler halinde Hayreti tarafından işlendiğini ve Hayreti'nin uzun sayılabilecek bir süre Belgrad'da oturduğunu göstermektedir."[46]

Şehrengizde yer alan isimlerin her biri için ya bir bend veya ayrı bir murabba yazılması aralarında bir ilişkinin olduğunu düşündürmektedir. Mehmed Çavuşoğlu Hoca bu konuya dikkat çektikten sonra (1974) yapılan çalışmalarda da bu benzerlikler vurgulanmıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi isim redifli gazellerdeki benzerlikler bendlerin son mısralarında tekrar edilen mütekerrir murabba ve muhammeslerde de görülmektedir.

Ravzî divanında 25 bendlik, ilk bendi aşağıda verilen mütekerrir murabba bir iydiye yer almaktadır:

[46] **HBŞ**, s. 328.

Rûze-i gam gitdi geldi rûz-ı dürd-âşâmlık
Kûşe-i gurbetde niçe bir idem bî-kâmlık
N'ola dirsem her perî-ruhsâra eyle dâmlık
Ben garîb üftâdeye bir bûse vir bayramlık[47]

Bu murabbada *Ahmed Bâli, Mustafâ, Mehemmed Şâh, 'Ali, Hasan, Hüseyn, İbrâhîm, Halîl, Yûsuf Bâli, Süleymân, 'Îsâ, Bahşîzâde Mahmûd, Murâd, 'Abdu'l-Kerîm, Receb, Şa'bân, Velî Şâh, 'Abdi Şâh, Haydar, Dede, Ahmedzâde, Musli Şâh, Memi Şâh* isim/lakabıyla anılan isimli 23 güzel yer almaktadır.

Fakat bu güzellerin nerede yaşadığı konusunda bir ipucu yoktur. Ramazan bayramı için yazılan bu murabbada yer alan ilk güzel Ahmed Bâli aşağıdaki şekilde:

Evvelâ *ey serv-kadd u ser-firâz u nâzenîn*

son güzel *Memi Şâh* da son güzel olarak ifade edilmiştir:

Soñ nefes*de hâtıra sen geldüñ ey şâh-ı cihân*
Kim olur gâyet lezîz âhir nefes insâna cân

Bu durum şehrengizlerde görülen ilk ve son güzele ait beyitlerle benzerlik göstermektedir. Fakat hangi şehir için yazıldığının açıkça belirtilmemesi, şehir tasvirinin olmaması ve sonunda hâtime/dua bölümünün olmaması sebebiyle bir şehrengiz sayılmasa da bazı yönlerle benzerlik göstermektedir.

Yine Ravzî divanında yer alan ve aşağıda son mısraları verilen mütekerrir murabbalarda[48]

7. Nev-resîdem nev-cevânum yavrucagum ***Mustafâ***
9. Rûze-i gamdan helâk oldum ***Oruç Bâli****m meded*

[47] Yaşar Aydemir, **Ravzî Dîvânı**, e-kitap, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 101.

[48] **a.e.**, s. 89-113.

*10. Felekde ol meh-i nâ-mihrbân kim nâmı '**Îsâ**'dur*

*11. Yine bir sâde-rû sevdüm ki nâmıyla **Kalender**'dür*

*12. Bu meydân içre **Muhyi'd-dîn** suhanverdür dil-âverdür*

*13. Şehr-i İdincik'de şimdi sevdügüm **Hünkâr**'dur*

14. Gelibolı'da bir zîbâ güzel sevdüm müselmânlar

*Añа **Bıyıklı Mi'mâr oglı** dirler ol bir âfetdür*

*15. **Mehemmed Şâh**'a beñzer 'âleme bir bî-vefâ gelmez*

*16. Mihâliç'de göreydüñ niçe âdem cânıdur **Derviş***

18. Şîve yaraşmaz saña sen çünki bir ırgadsın

*Çün Gelibolı'dasın **Bıyıklı Mi'mâr oglı**sın*

*20. Gönlüm aldı âl ile **Bakkâlzâde Musli Şâh***

*21. Cân Dede cânân Dede dil tahtına sultân **Dede***

*22. Ey melâhat menba'ı şâh-ı cihân sultân '**Ali***

*23. Meded âb-ı hayât-ı la'lüñ ihsân it **Hızır Bâlî***

*24. Benüm sultân-ı hûbânum efendüm **Yûsuf**-ı sânî*

*25. Server-i mülk-i melâhat zıll-ı Yezdânum **Memi***

*26. N'ideyin hayfâ ki **Lutfullâh** efendüm gelmedi*

*27. Meded ey pîr olası nev-cevânum **Pîrice Bâlî***

ve yine divanda yer alan aşağıdaki mütekerrir mısralı muhammeslerde[49]

3. Hak budur bâğ-ı İrem'dür şehr-i İdincik ki var[50]

*4. Şâh-ı iklîm-i kerâmet **Şeyh Lutfullâh**'ı gör*

son olarak da divanda yer alan bir mütekerrir müseddesin son mısrasında

*1.Sevdi dil ü cânum benüm ebrû-yı **Hüseyn'i***

güzel isimlerinin bazen mısranın içinde ve bazen mısranın sonunda redif olarak geçtiğiniz görüyoruz. 14. ve 18. murabbalarda güzelin ismi bendlerin son mısraında değil bendin içinde verilmiştir.

[49] **a.e.**, s. 115-131.

[50] Bu 105 bendlik muhammes şehrengiz olarak değerlendirildiği için II. ve III. bölümde ele alınacaktır.

Moton, Yenice, İştip, *Âbkır* ve *ismini meçhul bir şehir* şehrengizlerinin müellifi ve XVI. yüzyıl şairlerinden olan Za'fî-i Gülşenî'nin divanında da isimlerin redif olarak kullanıldığı murabbalar da yer almaktadır.[51]

Gel ey hüsn âsumânında ser-âmed ruhları mâhum
Cemâlüñ kıblesi her lahza olmışdur nazar-gâhum
Cefâ vü cevri arturma ziyâde olsun âhum
Efendüm pâdişahum gözlerüm nûrı ***Memi Şâh****um* (vr. 27^{a}-27^{b})

Bir güzel begsüñ melâhat tahtına şâhum benüm
Âsitânuñdur cihânda âlî dergâhum benüm
Az idüb mihr ü vefâyı almağıl âhum benüm
Gözlerüm nûrı güneş yüzli ***Memi Şâh****um benüm* (vr. 27^{b}-28^{a})

Ey gülşen-i dil nârunı serv-i revânum
Kurbân olayım tîrüñe ebrûsı kemânum
Cân mülketine server ü sultân-ı cihânum
İbrâhîm Efendüm *yüzi gül gonce-dehânum (vr. 28^{a}-28^{b})*

Göñlüm aldı âh kim bir sidre kad Tûbâ hırâm
Gülşen-i hüsnüñ tezervi tûtî-i şîrîn-kelâm
Kıble-i cândur cemâli secde-gâh-ı hâs ü 'âm
Gözlerüm nûrı ve 'ömrüm hâsılı ***İbni İmâm*** (vr. 31^{a}-31^{b})

Kurûn[52] şehrinin güzellerinden Hasan Bâlî için yazılan ve ilk bendi aşağıda verilen murabbada güzelin yaşadığı şehir açıkça belirtilmiştir. Bu yönüyle hem şehir hem de güzelin isminin yer almasıyla şehrengize diğer murabbalardan daha fazla yaklaştığını söyleyebiliriz. Fakat tek bir güzelden bahsetmesi sebebiyle farklılık göstermektedir.

[51] Za'fî, **Divân**, Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emirî Manzum nr. 254.
[52] Kurun/Koron, bugün Yunanistan'da Mora yarımadasında yer alan tarihî bir şehirdir. Bkz. Machiel Kiel, "Koron", **DİA**, C. 26, s. 208-209.

Bu gün bâğ-ı melâhatde ser-âmed servilik dalı
Güli şermende eyler reng ü bûda ruhları alı
Hezârân 'âşık üftâdedür yolında pâ-mâlı
Kurûn** dilberlerinüñ server-i hayli **Hasan Bâlî (vr. 29[b]-30[a])

Yine aynı şairin divanında başı eksik *Der-sitâyiş-i Mahbûbân* başlığı altında baş tarafı eksik ve şehrengiz olduğunu düşündüğümüz bir muhammes parçası da mevcuttur. Eksik kısmın, divan nüshasının yakın dönemlerde istinsah edilen bir nüsha olduğu düşünülürse, istinsah esnasında atlandığını düşünüyoruz. *Mehemmed (Hilâlî), Muslî, Kadrî* ve *Tavusoğlu Abd-ı rahman* isimli dört güzel yer almaktadır. Bu örnekte diğer murabba ve diğer muhammeslerde gördüğümüz muütekerrir mısralarda redif olarak isimler anılmaz. Bu yönüyle muhammes nazım şekli ile yazılan şehrengizlere benzemektedir. Bu muhammes parçasının tam metni IV. Bölümde verilmiştir.

Kara Fazlî divanının yeni bulunan bir nüshası için tanıtıcı bir makale[53] yazan Sadık Yazar da şehrengizler ile murabbalar arasındaki bu benzerliğe dikkati çekmiştir: *"Bunun yanında, XVI. yüzyıl divanlarında özellikle de Rumeli coğrafyasına mensup şairlerin divanlarında görmeye alıştığımız şehrengîz[*] türüne dahil edilebilecek murabbalar da dikkati çekmektedir."* Yazar, divanda 108[a]-110[b] varakları arasında kalan 9 tanesi tam biri eksik 10 mütekerrir murabbayı muhteva bakımından *şehrengiz* olarak tanımlanmıştır.[54]

Kara Fazlî'nin divanında yer alan aşağıdaki iki murabbada güzellerin isimlerinin yanı sıra meslekleri de belirtilmiştir.[55] Birinci güzel Derzi Memi Şâh'tır. Terzilik ile ilgili *yaka, egin, câme, ütü, mikraz, kaba, kesmek, pelengi, Firengî*

[53] Sadık Yazar, "Kara Fazlî'nin Eserlerine Dair Yeni Bilgiler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 18, 2017, s. 525-562.

[*] *Şehrengiz türü ile ilgili birçok çalışma yapılmış olmakla birlikte Helâkî, Taşlıcalı Yahyâ, Cûşî, Hüdâyî gibi daha ziyade XVI. yüzyıldaki birçok şairin divanında yer alan ve muhtelif nazım biçimlerinde (daha çok murabba nazım biçiminde) yazılan şiirlerin bu gelenek dahilinde değerlendirilmediği görülmektedir. Halbuki bahsi geçen şiirler hem içerik hem de üslup olarak genellikle mesnevi nazım biçiminde yazılan müstakil şehrengizlerden farksızdır.*

[54] **a.e.**, s. 545.

[55] Mustafa Özkat, "**Kara Fazlî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2005, s. 238-239.

tabirlerin kullanıldığını görüyoruz. İkinci güzel olan Berber Hasan Bâlî'yi anlatırken de berberlik ile ilgili *tırâş, baş açık, tas, yüz yumak, hatt, kazımak, âyîne* gibi ilgili tabirler tercih edilmiştir. Bu gibi meslekleri belirtilen isimlerin ve meslekler ile ilgili tabirlerin kullanılması murabbaların şehrengizlere yaklaştığını göstermesi bakımından önemlidir:

Sabrum yakasın çâk ider isem n'ola her gâh
El irmedi dâmân-ı visâline anuñ âh
Egnüme safâ câmesini eyledi kûtâh
Âvâreler [a]parası çık ***Derzi Memî Şâh***

Kızdurmağ içün ütüsini ol dili âhen
Nâr-ı gam-ı 'ışk itdi tenüm gerçi ki külhen
Isınmadı ammâ ki bañа soğıdı benden
Âvâreler [a]parası çık ***Derzi Memî Şâh***

Âvâre iken 'ışkına ol tâze cüvânuñ
Mikrâz-ı gamından şu ki yüz döndüre anuñ
Kessin ben isem câme-i 'ömrin o kabânuñ
Âvâreler [a]parası çık ***Derzi Memî Şâh***

Dâğ ile tenüm eyledi zîbâ-yı pelengî
Kan yaşum ile itdi yüzüm âl-i Firengi
Çaldı yine bir pâreye geçdi bañа rengi
Âvâreler [a]parası çık ***Derzi Memî Şâh***

Pehlû-keş ola diyü çü câme o vefâsuz
Dem olmadı âvâre göñül ola recâsuz
Derdâ ki kodı ben kulın iy Fazlî yakasuz
Âvâreler [a]parası çık ***Derzi Memî Şâh***

***

Varup dükkânına seyreyleyin ol çihre-i âli
Olup ol pîr olası nev-cüvânuñ cümle meyyâli
Tırâş olup hemân oldum olur baş açık abdâli
İşin başa iletmiş hûbdur ***Berber Hasan Bâlî***

Güzel çokdur cinân-ı hüsn içinde gerçi misl-i hûr
Cefâ-pîşe kamusı hüsn-i bî-hem-tâsına mağrûr
Velîkin şîve fenninde yoğ anuñ gibi bir yüz yur
İşin başa iletmiş hûbdur ***Berber Hasan Bâlî***

Gelüp dükkânına her dilber-i nev-hatt u sîmîn-ten
Tırâş olup aña [her-gâh] ta'lîm-i fenn alur andan
Vefâ hattın kazıdı rûy-ı 'âlemden o nâzük-fen
İşin başa iletmiş hûbdur ***Berber Hasan Bâlî***

Tırâş-içün dükânına varan anuñ her âyîne
Nazar idüp o mihr-i burc-ı hüsnüñ yüzi ayına
Gözi anda kalur sanki görinenleri âyîne
İşin başa iletmiş hûbdur ***Berber Hasan Bâlî***

Dükânına gelür baş baş anuñ meşhûr-ı dilberler
Olup iy Fazlî ol şâha dil ü cân-ile çâkerler
Eger hışm itse işde tîğuñ işde başımuz derler
İşin başa iletmiş hûbdur ***Berber Hasan Bâlî***

1.5. Şehrengiz-Manzum Mektup İlişkisi

Klasik Türk edebiyatında şairlerin bir vesile ile yaşadıkları mahalden uzak bir yere gitmesiyle dostlarına gurbetten özlem dolu duygularla kaside veya kıt'a-i kebire nazım şekliyle manzumeler yazdıkları görülmektedir. Manzum mektup[56] olarak adlandırılan bu eserler içinde yer alan kişilerin bir kısmının şair olması sebebiyle şairnâmeleri[57] hatta verdikleri az ama önemli küçük ayrıntılar sebebiyle de tezkireleri hatırlatmaktadır.

Manzum mektupların, ihtiva ettiği isimler sebebiyle bir şehir bağlamında kişilerin anlatıldığı şehrengizlerle de benzerlik gösterdiği belirtilmiştir. XVI. yüzyıldan üç şair (Sâ'î, Sânî ve Ferdî) arasındaki maznum mektup yazışmaları hakkında yayınlanan bir yazıda da "*Bu manzumeler, müstakil bir şehrengiz değilse de İstanbul mahbuplarından bahseden çokça beyit ihtiva etmesi hasebiyle "şehrengiz" vasfı da taşımaktadır.*" şeklinde bu ilişki vurgulanmış ve aşağıdaki örnek beyitler verilmiştir:

Sâ'î'den:
***Ağaççı-zâde** kâlıba çeker mi varuban her gün*
*Yine takyâların dükkânda **Yorgancı Süleymân'uñ** (70)*
*Ya **Haydar-zâde** düzgüniyle düzinüp kuşanur mı*
Takılur mı g..ine anlaruñ eşhâsı dünyâñuñ (71)
*Çevirür çevirür ardına kor [mı] **Sûrnâcı Perrī***
Kulaklı yayını tezgâhınuñ ardında sûrnânuñ (72)

Sânî'den:
Hem örti hem döşekdür lûtiyân-ı bezm-i kallâşa
*Sorarsañ mak'ad-ı pâkini **Yorgancı Süleymân'uñ** (159)*
*Olup başına mehter başḳa çıkdı **Sûrnacı Perrî***
Çalup saña begendürmek diler savtını sûrnânuñ (160)

[56] Manzum mektuplar için yapılmış bir çalışma için bkz.: Elif Aydın, "**Divanlardaki Manzum Mektuplar"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, 2007.
[57] Şairnâmler ile ilgili olarak bkz.: Doğan Kaya, **Şairnâmeler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Sen ol tiryâkî-i nâ-pâksin her geh ki buldukça
B..ından Nûh berşidür diyü yersin Yehûdâ'nuñ (161)[58]

İkinci örnekte ismi geçen Sânî aynı zamanda İnebahtı şehrengizinin şairidir. Divanında da *În Nâme'î ki berây-ı Şu 'arâ-yı Zurafâ-yı İstanbul Ferestâdem Ez-sefer* başlıklı 44 beyitlik bir manzum mektup örneği vardır.[59]

Yine Halep şehrengiziyle türün örneklerinden birini kaleme alan Seyrî'nin divanında da *Nâme-est ki Sâbıkâ ez-Mahrûse-i Haleb be-Mahrûse-i Şâm Firistâde Bûdem* başlıklı Halep'ten Şam'a gönderilmiş 29 beyitlik bir manzum mektup örneği yer almaktadır.[60]

XVI. yüzyıl şairlerinden Deli Birader lakabıyla anılan Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a dostlarına gönderdiği ve dönemin şairlerinin de cevaplar yazdığı meşhur manzum mektubunda da meşhur bir çok kişinin ismi geçmektedir.[61] Cevap yazanlardan biri de şehrengiz sahibi Zâtî'dir.

Manzum mektupların, içlerindeki isimler yönüyle kişi ve belli bir şehir merkezli bir tür olan şehrengizler ile benzerlik gösterse de diğer farklılıkları sebebiyle şehrengiz olarak değerlendirelemeyeceğini düşünüyoruz. Buna rağmen bazı manzum mektuplar ise yukarıda da belirttiğimiz üzere sadece içindeki isimler sebebiyle şehrengiz olarak değerlendirilmiş ve yayınlanmıştır. Bu metinler hakkındaki değerlendirmelerimiz örnekler üzerinden II. bölümde yer alacaktır.

[58] M. Fatih Köksal, "XVI. Yüzyılda Yaşamış Üç Şairin Hezliyat Tarzında Manzum Mektuplaşmaları", **Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan**, Sivas, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 175-176.
[59] İshak Taşdelen, **Sani Beg Divanı**, Sivas, Express Basım Merkezi, 2019, s. 450-453.
[60] Recep Gökkaya, "**16. Asır Şairlerinden Seyrî ve Dîvân'ı [İnceleme - Metin - Dizin]"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017, s. 103-105.
[61] Günay Kut (Alpay), "Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1973-1974, s. 223-252.

1.6. Şehrengiz Tanımı

Şimdiye kadar yapılan araştırmalara ve örnek metinlere dayanarak şöyle yeni bir şehrengiz tanımı teklif edebiliriz: Bir şehrin tanınmış, bilinen ve meşhur kişilerinin yani "güzellerin" belirli bir kompozisyon dâhilinde ele alındığı, müstakil ve manzum eserlerdir. Bu tanımı biraz açmak gerekirse şu hususlara vurgu yapabiliriz:

- Ele alınan şehir belirli bir şehirdir, mutlaka şair tarafından belirtilir.
- Kaside veya mesnevi nazım türlerinin sahip olduğu gibi bir kompozisyon dâhilinde (Münâcât, tevhid, na'ttan başlayarak hâtime ve dua kısımlarını ihtiva eden bölümler veya kasidede olduğu gibi nesib, girizgâh, fahriye ve dua kısımları gibi) yazılır.
- Şehir tasvirlerinin ölçüsü, arka bir fon olarak değerlendirildiği düşünüldüğünden şairden şaire göre farklılık gösterebilir. Şair, uzun tasvirler yapabildiği gibi, sadece şehrin adı söylemekle de yetinebilir. Hatta Neşâtî örneğinde olduğu gibi metinde şehrin adına dahi yer verilmeyebilir. Şairin hayatı ile ilgili diğer bilgilerden yola çıkarak Edirne için yazıldığı tahmin edilmektedir. Ayrıntılı şehir tasvirlerinden sadece şehrin isminin belirtildiği örneklere kadar çeşitlilik gösterir.
- Güzellerin belirlenmesinde şairin bir seçimi, tercihi vardır. Herkesi eserine dâhil etmez, bunu da açıkça belirtir.
- Yapılan çalışmalarda genellikle esnaf güzeller vurgusu yapılsa da toplumun her tabakasından, meslek grubundan güzellere yer verilir.
- Nazım şekli çoğunlukla mesnevi olmakla birlikte diğer nazım şekilleriyle yazılan örnekleri de vardır. Mesnevi nazım şeklinin ana gövde olduğu, içinde özellikle gazelin de kullanıldığı karışık örnekler vardır.
- Güzel olarak nitelendirilen kişiler isim, lakap, meslek, yaşadıkları yer ve mensup oldukları din esas alınarak söz sanatlarıyla genellikle 2 ilâ 10 beyit arasında tasvir edilir, övülür, medhedilir. Beyit sayılarının daha fazla olduğu örnekler de vardır.

- Güzellerin sıralamasında ilk ve son kişilere önem verilir. Genellikle bir güzelin neden ilk olduğu vurgulanırken, son güzelin neden en sonda yer aldığı da açık bir şekilde belirtilir.
- Kişi merkezli metinlerdir bu sebeple şimdiye kadar yapılmış ve yaygınlık kazanmış: "Bir şehrin güzellerini", "şehrin güzelliklerini" veya "bir şehrin hem güzellerini hem de güzelliklerini ele alır" şeklindeki üçlü sınıflandırmanının geçerli olmadığı görülmüştür. Şehrengizlerde şehrin güzellerinin merkeze alınıp diğer unsurların tali sayıldığı açıktır.
- Belirli bir şehir bağlamında yazıldığı için şehir şiirlerinin bir alt türü olarak değerlendirilse de metnin ana vurgusu kişileredir.
- Kişi merkezli ve övgüye dayalı bir tür olduğu için güzellerin olmadığı metinlerin bu türe dâhil edilmemesi gerekir.
- Daha çok manzum mektup örneklerinde görüldüğü gibi sadece isimlerin zikredildiği, kişilerin çeşitli yönleriyle söz sanatlarına kaynaklık etme durumunun olmadığı metinler de bu türe dâhil edilmemelidir.
- Beyit sayıları farklılık göstermekle birlikte müstakil eserlerdir. Bir eserin parçası değillerdir. Bu yönüyle mesnevilerde yer alan şehir tasvirleri ve şehrin sakinlerini, güzellerini tasvir eden bölümlerden ayrılır.
- Birden fazla güzeli konu edinmesiyle isim redifli ve bir meslek grubuna ait kişinin ele alındığı müstakil gazellerden farklılık göstermektedir.
- Muhteva bakımından benzerlik gösterseler de Fars ve Arap edebiyatlarındaki örneklerinden farklı olarak Türk edebiyatında ortaya çıktığını kabul eden fikri esas alarak yerli bir tür olduğu kanaatini biz de düşünmekteyiz.
- Diğer şehrengiz sahibi şairlerin ve tezkire yazarlarının ifadelerinden anlaşılacağı üzere Mesîhî tarafından ortaya konmuş ve ona yazılan nazireler ile edebiyatımızda yaygınlık kazanmıştır.
- Kaside ve mesnevi gibi devlet kademesindeki kişilere sunulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE ŞEHRENGİZLER

Bu bölümde öncelikle Türk edebiyatındaki ilk şehrengizin kimin tarafından ve ne zaman yazıldığı üzerinde duracağız. İlk örneği verdiği kabul edilen ve bizim de bu kanaatte olduğumuz Mesîhî'nin diğer şairleri nasıl etkilediği ve şair tezkirelerinde nasıl ele alındığı incelenecektir.

Daha sonra I. Bölümde tanımı yapılan şehrengiz türünün özelliklerine sahip metinler ile kaynaklarda adı geçen ve elimize az sayıda beyti geçen metinler ele alınacaktır. Daha sonra şehrengiz başlığıyla yayınlanan fakat türe ait olmadığını düşündüğümüz örnekler ele alınarak hangi yönlerden şehrengiz sayılamayacağı üzerinde durulacaktır. Kataloglardaki yanlışlıklardan dolayı şehrengiz olarak kabul edilen eserler de incelenecek ve doğru bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Bazı şehrengiz şairlerinin eserlerini ne zaman telif ettiklerini, vefat tarihlerini ve aynı mahlası taşıyan şairlerden hangisi olduklarını tam olarak tespit etmemiz mümkün değildir. Biyografik kaynaklardan ve diğer ipuçlarından yola çıkılarak bazı tahminlerde bulunmak mümkün olmakla beraber bu durumlar kesinlik ifade etmezler. Bu sebeple II. bölümde eserlerin listelenmesinde şairlerin mahlasların alfabetik sıralanması esas alınmıştır.

2.1. İlk Şehrengizi Kim, Ne Zaman Yazdı?

Türk edebiyatında şehrengiz türünün ilk örneği olarak Mesîhî ve Zâtî tarafından II. Bayezid zamanında Edirne şehri için yazıldığı kaynaklarda sürekli tekrarlanan bir bilgidir. Doğru olmakla bir birlikte açık ve net olmayan bir bilgidir. Fakat bu iki eserin hangi tarihlerde yazıldığı, hangisinin önce kaleme alındığı meçhuldür. Mesîhî'nin şehrengizinde hangi padişah zamanında yazıldığı açıkça ifade edilmemiştir:

Çün ol gün mu'tedil gördi cihânı
*Göçüp **Şâh** itdi tebdil-i mekânı*

*Devâm-ı devlet ile **bir iki yıl***
*İdindi **Edrine** şehrini menzil*

Çü ihsanından irmiş idi behre
*Sürinürek bile **geldim** bu şehre* (MEŞ, b. 57-59)

Zâtî ise hangi padişah döneminde yazıldığını aşağıdaki beyitlerde görüleceği gibi açıkça belirtmiştir:

Medh-i Bâyezîd Hân Nevvera'llâhu Mazca'ahu[62]
Meger kim pâdişâh-ı heft kişver
Emír-i cümle-i erbâb-ı efser

***Şehin-şeh Bâyezîd** ibn-i Mehemmed*
Mü'ebbed devleti cündi mü'eyyed

Yirinde şehr-i Kostantîni nâ-gâh
Koyup bir subh-dem tutdı hemân râh

*İrişdi **Edrine şehrine** ol mâh*
O yirüñ başına gün toğdı nâ-gâh

Çün oldı Edrine ol mâha menzil
Yire san âyet-i nûr oldı nazil (ZEŞ[b], b. 21-25)

Mesîhî'nin *Şâh* olarak kimi kastettiği konusunda kaynaklarda II. Bayezid ismi herhangi bir açıklama yapılmadan sürekli tekrarlanır. Bunu yanı sıra Agâh Sırrı Levend, eserin İÜ TY no. 1532 numarada kayıtlı bir mecmuanın içinde yer alan

[62] Nevvera'llâhu Mazca'ahu (Allah yattığı yeri, kabrini nurlandırsın) ibaresinin eserin istinsahında konulduğunu tahmin ediyorum. Yoksa Zâtî'nin şehrengizi 1512'den sonra yazmış olmalıdır. Muhtemelen 1512 yılından sonra istinsah edilen külliyatta "Medh-i Bâyezîd Hân" ibaresini gören müstensih bu ibareyi eklemiştir. Nüshanın müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

nüshasının başında yer alan "Azimet-kerden-i Sultan Selim Han der-şehr-i Edirne" şeklindeki bir kayıttan dolayı meydana çıkan ihtimalleri şu şekilde sıralamıştır:

a) *Mesîhî'nin ölüm tarihi yanlıştır. O, kaynakların bildirdiği gibi 918 de değil, 919 dan sonra ölmüştür.*
b) *Mesîhî, eserini Yavuz Sultan Selim şehzade iken Edirne'de bulunduğu sırada yazmıştır.*
c) *Mesîhî'nin Edirne'ye geldiğini yazdığı Han, devrini yaşadığı II. Bayezid'dir. Başlık sonradan nüshayı istinsah eden tarafından yakıştırılarak konulmuştur.*[63]

Daha sonra bu ihtimallerin üzerinde duran Levend, Mesîhî'nin ölümünün günü ve saatine göre tespit edildiğini söyleyerek bu ihtimali bırakır.[64] İkinci ihtimali de Mesîhî'nin hamisi olan Hadım Ali Paşa'nın şehadeti ile şehzade Selim'in Kefe'ye gidişi arasındaki zamanın az olduğunu belirterek bu ihtimali de zayıf bulur. Yukarıda verilen kaydın eserin başına sonradan konulmuş olması ihtimalini kabul eder ve "şair, II. Bayezid'in Rumeli'nde açılan seferlerin birine gitmek üzere Edirne'ye geldiği sırada, belki de Zâti'nin eserini yazdığı tarihte eserini yazmıştır." der.[65] Bu fikrinde kısmen haklıdır. İlk bölümde belirttiği gibi II. Bayezid'in bir sefer sebebiyle Edirne'ye geldiğinde yazmış olması ihtimali doğrudur.

"Bir iki yıl Edirne şehrini devletin devamı ile menzil edindi." ifadesinden açıkça anlaşıldığı gibi yaklaşık iki yıl Edirne'de kalan padişah II. Bayezid'dir. Boğdan seferi sebebiyle 1484 Nisanında İstanbul'dan ayrılan padişah 1 Mayıs'ta Edirne'ye gelmiş ve burada bir zaman konaklamıştır. Tunca kenarındaki cami, medrese, imaret ve darüşşifadan meydana gelen külliyenin temelini atmış, aynı ayın yirmi ikinci günü sefere devam etmiştir.[66] 15 Temmuz'da Kili; 3 Ağustos'ta Akkirman kaleleri fethedilmiştir.[67] II. Bayezid, seferden dönüşte kış mevsimi Edirne'de geçirmiş, 1485 yazında ise Filibe'ye gitmişve bölgeyi kontrol etmiştir. Kış mevsiminde yine Edirne'de kalmış ve Macar kralının elçilerini burada kabul etmiştir. 1486 yılının ilk

[63] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 15-16.
[64] Mesîhî'nin vefatı Âşık Çelebi tarafından açıkça kaydedilmiştir (16 Cemâziye'l-evvel 918/30 Temmuz 1512). Bu kayda rağmen hakkında araştırma yapan V. L. Ménage bu tarihten farklı bir tarih üzerinde durur. V. L. Ménage, "The Gül-i Sad-Berg of Mesîhi", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 7-8, 1988, s. 11.
[65] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 16.
[66] Selâhattin Tansel, **Sultan II. Bâyezit'in Siyâsî Hayatı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017, s. 81.
[67] **a.e.**, s. 83, 85.

aylarında İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'dan ayrılış ve dönüş vakti arasında yaklaşık 2 senelik bir zaman dilimi vardır. Bu da beyitte açıkça belirtildiği gibidir. Buradan şehrengizin 1486 yılında veya sonrasında yazıldığını tahmin edebiliriz. Mesîhî de bu zaman Edirne'dedir. Muhtemelen hamisi o zaman Rumeli beylerbeyi olarak Boğdan seferine de iştirak eden Ali Paşa'nın maiyetinde idi. Paşa ile henüz tanışmadığını varsayarsak o zaman sadece Padişaha eserini sunmak üzere Edirne'ye gittiğini düşünebiliriz. Kili ve Akkirman'ın fetihleri için divanında kaside bulunmadığı göz önüne alınırsa Paşa ile henüz tanışmadığı, maiyetine girmediği düşünülebilir. "Menzil edindi" ibaresinden metnin padişahın 1486 yılının ilk aylarında İstanbul'a döndüğü vakit veya kısa bir zaman geçtikten sonra yazıldığını söyleyebiliriz. Her halükarda 1486 senesinin ilk aylarından başlayarak birkaç sene içerisinde en fazla 1490'lı yıllar arasında yazılmıştır. 1512 yılında vefat ettiğini göz önüne alırsak vefatından 22 ila 26 sene evvel yazmıştır. Ortalama 60-65 senelik bir ömrü olsa 40'lı yaşlara tekabül eder ki bu da hayat hikâyesine uygundur.

Böylelikle Levend'in II. Bayezid'in bir seferi için Edirne'ye geldiği sırada yazılmış olma görüşü doğrulanıyor. Fakat yılını tespit edemediği için Zâtî ile aynı zamanda yazdığını belki ifadesi ile tahmin etmiştir. Zâtî sıralarda 15 veya üzeri yakın yaşlarda olmalıdır. Doğum tarihi "İvaz"ın ebced hesabıyla karşılığı olan h. 876'dır (m. 1471-1472).[68] Bunu net olarak biliyoruz. Bunu yanı sıra İstanbul'a kırk yaşının başında geldiğini de biliyoruz.[69] Bu sebeplerden dolayı Mesîhî ile aynı tarihlerde yazmış olması imkânsızdır. Daha sonraki bir zamanda yazılmış olmalıdır. Fakat ne zaman?

Yirinde ***şehr-i Kostantîni nâ-gâh***
Koyup bir ***subh-dem*** *tutdı hemân râh*

İrişdi ***Edrine şehrine*** *ol mâh*
O yirüñ başına gün doğdı ***nâ-gâh*** (ZEŞ[b]b, b. 23-24)

[68] Âşık Çelebi, **Meşâʿirüʾş-Şuʿarâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 3, s. 1574.
[69] Vildan S. Coşkun, Zâtî, **DİA**, C. 44, s. 150.

"Şehr-i Kostantin (İstanbul)'i ansızın bırakıp bir sabah vakti yola çıkması ve Edirne şehrine ulaşması ne zaman olmuştur? Ekim 1509'da İstanbul'da meydana gelen ve "kıyamet-i suğra" olarak anılan büyük bir depreme padişah sabah vaktinde yakalanmış ve bulunduğu oda dahi zarar görmüştür. Bu olaydan sonra bir müddet sarayın bahçesinde çadırda kalan Padişah artçı sarsıntıların devam etmesi ve şehrin harap halinden duyduğu üzüntü sebebiyle bir müddet sonra Edirne'ye gitmiş ve orada kendisi için yapılan bir ahşap evde kalmıştır. ***Nâ-gâh*** ve ***subh-dem*** ibareleri bu gidişin planlı bir şekilde yani bir sefer veya başka bir sebeple gidiş değil de ansızın ortaya çıkan mücbir bir sebepten dolayı olduğunu anımsatıyor. Bu ihtimalin doğru olması durumunda eserin yazılış tarihi 1509 veya yakın sonrasındadır. Deprem sonrasında Edirne'ye gitmesi dışında bir sefer veya başka bir sebeple Edirne'ye gitmesi de olabilir. Fakat her halükarda bu tarih 1486 ve yakın sonrası değildir. Zât'i'nin hayatına göre1500'lü yıllardan sonra olmalıdır. II. Bayezid'in dönemini ele alan tarihi kaynaklarda padişahın çeşitli vesilelerle Edirne'ye gittiği biliyoruz. Şairin hayat hikâyesindeki doğumu, Balıkesir'de kalması, kırk yaşının başlarında İstanbul'a gelmesi gibi ayrıntılar da bunu destekler mahiyettedir.

Bütün bu bilgiler ve tahminlerin ışığında ilk şehrengiz Mesîhî tarafından Edirne şehri için II. Bayezid zamanında 1486 veya yakın sonrasında, ikinci örnek ise Zâtî tarafından aynı şehir ve aynı padişah döneminde en erken 1500'lerin ilk yıllarında yazılmıştır diyebiliriz. Böylelikle İÜ TY 1532'deki nüshasının başındaki ibare (Sultan Selim) de geçerliliğini yitirmektedir.

Mesîhî ile tanışıklığı olan, hatta onun vasıtası ile Ali Paşa'ya kasideler yazan Zâtî, Mesîhî'nin şehrengizi biliyordu ve ona benzer bir eser kaleme almak istedi diye tahmin ediyoruz. Tezkirelerde Zâtî'nin başka şairlerden etkilendiği, onlardan manalar, kelimeler aldığı ifade edilmektedir. Böyle bir durum da söz konusu olabilir. İki metin arasında karşılaştırma yapıldığında aynı isimler ve benzer ifadelerin olduğu görülmektedir:

2.1.1. Mesîhî İle Zâtî'nin Şehrengizlerindeki Ortak İsimler

İsim, lakap, meslek (M)	Beyit no	İsim, lakap, meslek (Z)	Beyit no
Ferraşoğlu Yakub	**76-77**	**Yakub-ı şehr-i Edirne**	**48-49**
Talib-i ilm Mahmud	74-75	Talib-i ilm Mahmûd	50-51
Nalbendoğlu Ahmed	72-73	Nalbendoğlu Ahmed	54-55
Ser-mahfiloğlu Ali	148-149	Ser-mahfiloğlu Ali	56-57
Hafız Mahmud	114-115	Hafız Mahmûd	62-63
Yusuf	110-111	Yusûf	66-67
Halil	95-96	Halil	68-69
Hürmüz	93-94	Hürmüz	72-73
Kazzaz Ebrî	105-107	Kazzaz Ebrî	74-75
Kazzaz Lutfî	140-141	Kazzaz Lütfî	76-77
Abacıoğlu Muhammed	**112-113**	**İbn-i Abacı**	**78-79**
Derzi Seydî	138-139	Derzi Seydî	86-87
Takyacı Hasan	144-145	Takyacı Hasan	92-93
Sarrafzâde	82-83	Sarrafzâde	96-97
Semercioğlu	89-90	Semercizâde	102-103
Attar Hasan	**118-119**	**Attar**	**110-111**
Hallac Hüseyn	**152-153**	**Hallâc**	**112-113**
Vâlâcı Şadioğlu	129-130	Vâlâcı Şadioğlu Memi	116-117
Kuyruklu Yıldız	99-100	Kuyruklu Yıldız Yahya	120-121
Kız Alî	80-81	Kız Ali	122-123
'Alemşah	108-109	'Alemşâh	124-125
Abdî	127-128	Abdî	126-127
Kaya Bali	158-159	Kaya Bali	132-133
Sârbanoğlu Nimet	**131-133**	**Nimet**	**134-135**
Keçeci Safer	**120-121**	**Safer**	**136-137**
Seyyidoğlu Cafer	**84-86**	**Cafer**	**140-141**
Sazendezâde Cafer	**134-135**	**Cafer**	**140-141**
Şerbetçioğlu	154-155	Şerbetçizâde	150-153

Zâtî'de yer alan 27 ismin 20 tanesi aynı şekilde 7 tanesi de isim, meslek veya lakabı ile Mesîhî'nin eserinde geçmektedir. Bu 7 kişinin sadece isimleri Zâtî'de yer almaktadır. Mesîhî ise mesleklerini ve lakaplarını da söylemiştir. 52 kişi olduğu göz önüne alınırsa benzerlerin oranı %51'e tekabül etmektedir. Bu da Zâtî'nin Mesîhî'den oldukça etkilendiğini göstermektedir. Hatta bu durumun etkilenmenin ötesinde olduğunu da düşünebiliriz. Bu benzerliğe ilk olarak M. İzzet dikkati çekmiştir.[70]

Mesîhî'nin şehregizinde güzeller bir iki istisna dışında ikişer beyit ile tavsif edilmiştir. Zâtî de güzeller için ikişer beyit ayırmıştır.

Bu karşılaştırma sonucunda cevapları tam olarak verilemeyen aşağıdaki bazı sorular ve yorumlar ortaya çıkmaktadır:

1. Mesîhî eserini 1486'dan sonra (1486-1490?), Zâtî de 1509'dan sonra yazdı ise aradaki yıl farkından dolayı bu güzellerin hayatta olup olmamaları sorusu. Bu durumda iki eser arasında en az 20 senelik bir zaman farkı vardır.
2. İki eser arasında olduğunu düşündüğümüz zaman farkından dolayı bu kadar ortak isim nasıl oluyor?
3. Şehrengizlerde yer alan isimlerin yaşları genellikle gençler olduğuna göre Zâtî'nin eserinde ortak olan isimler Mesîhî'dekilerden +20 yaş büyük. Yaşlı ve koca insanlar şehrengizde yer alır mı? Almaz mı? Bununla birlikte "Cüvânân" ve "Mahbûbân" ibareleri boşa mı çıkıyor?
4. Yoksa Zâtî'de mi Mesîhî ile aynı tarihlerde yazdı? Doğum ve vefat tarihlerine göre bu durum uygun mudur?
5. Zâtî aynı tarihte yazmadı ise, güzelleri Mesîhî'den mi aldı?
6. Tanıştıklarını hatta Mesîhî'nin yardımı ile Hadım Ali Paşa'nın maiyetine girdiğini biliyoruz. Zâtî muhtemelen bu tanışıklık sebebiyle şehrengizden de haberdardı.

Mesîhî ile Zâtî arasında şiir konusundaki hırsızlık tartışmaları olduğunu ve bunun Latifî tarafından da ele alındığını biliyoruz. Latifî bu tartışmaları şu şekilde ifade edilmiştir:

[70] M. İzzet, **TEŞ**, s. 11.

Mutâyebe: Mezkûr Mesîhî ile merhûm Zâtî beyninde şiʿre müteʻallık baʻzı maʿnâlar tevârüd vâkiʻ oldukda Zâtî mezkûr Mesîhîye sirka töhmetini müşʻir bu kıtʻayı yazup göndermiş idi.

Kıtʻa-i Zâtî:

Ey Mesîhî her biri ʿırz uğrısı ʻayyârdur
Şehr-i şiʿrüñ şâhısun bir dürlü dahî oldı iş
Mülk-i nazm-ı Zâtînüñ uğurlanup maʿnîleri
Girüben dîvünuña tebdîl-i sûret eylemiş

Cevâb-ı Mesîhî:

Sanma kim maʻnî-i nâdâna beni el uzadam
Degülüm tıfl ki hâyîde idinem iftâr
Tendeki rûh baña ʻâriyet olduğıyçün
Günde biñ kez iderüm kendü hayâtumdan ʻâr [71]

Zâtî'nin Edirne Şehrengizi	**Mesîhî'nin Edirne Şehrengizi**
Sıfat-ı Mahbûbân Yaʻkûb-ı Şehr-i Edirne	**Ferraş-oğlı Yaʻkûb**
48 Didüm Mısr-ı cemâl içinde Yaʻkûb	76 Birisi dahi Ferrâş-oğlı Yaʻkûb
Terâzûdan iner Yûsuf gibi hûb	İşiginde müjem her lahza çârûb
49 Beşer şekline girmişler melekler	77 Söz açsam hüsninün bir hissesinden
Gelüp ol şâha olmış cümle leşker	Uzun olurdı Yûsuf kıssasından
Mahmûd	**Mahmûd**
50 Biri bir tâlib-i ʻilm adı Mahmûd	74 Biri şol tâlib-i ʻilm adı Mahmûd
Degül maʿnîde anuñ misli mevcûd	Yüzi mısbâh u zavʻdur vasl-ı maksûd
51 Beyân itmek bediʻ anuñ cemalin	75 Güzel ezberlermiş kannış kitâbın
İlâhî artur ol mâhuñ kemalin	İyü tahsîl kılmış şive bâbın
Ahmed	**Naʿl-bend-oğlı Ahmed**
54 Birisi naʻl-bendüñ Ahmed	72 Bugün meydân-ı hüsn içre ser-âmed
Yüzinde berk urur nûr-ı Muhammed	Güzel dirseñ o Naʻl-bend-oğlı Ahmed
55 Bugün hatm olmış ol mehde melâhat	73 Cemâli kıble-i ashâb olupdur

[71] Rıdvan Canım, **Latifî Tezkiretü'ş-şuʻarâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 485.

Nitekim ey dil Ahmedde nübüvvet
Dükânı na‘lden mihrâb olupdur

‘Alî
56 Biri ser-mahfilüñ oğlı ‘Alîdür
Bugün mülk-i cemâle ol velîdür
57 Velâyetde nazîri yokdur anuñ
Velî gâyet cefâsı çokdur anuñ

Ser-mahfil-oğlı ‘Alî
148 Biri ser-mahfilüñ oğlı ‘Alîdür
Hayâlüm gice vü gündüz belidür
149 ‘Aceb mi eylese cânda karârı
Kılıcıyla alıpdur ol diyârı

Mahmûd
62 Biri bir hâfız anuñ adı Mahmûd
Belâdan eylesün hıfz anı ma‘bûd
63 Duhândur mûyı rûyı sûre-i nûr
Okurduk gelse bizden yaña ol hûr

Hâfız Mahmûd
114 Biri hâfızdur olmış adı Mahmûd
Hudâ virmiş ana elhân-ı Dâvûd
115 Yüzi Mushaf gibi olmış mutahher
‘Aceb mi başına and içse iller

Yûsuf
66 Birisi Mısr-ı hüsnüñ şâhı Yûsuf
Göñüller Mısrın eyler ol tasarruf
67 Dil ü cân Yûsufın salmağa her gâh
Yañaklarında güldükce olur çâh

Yûsuf
110 Biri Yûsuf durur ol şâhî hûbân
Olupdur Mısr-ı hüsn içinde sultân
111 Gören kûyında anuñ tuttuğum yurt
Didi yir Yûsufı ön soñra bu kurt

Halîl
68 Birisidür Halîl-i nâr-ı ruhsâr
Gülistândur ruhunda hâline nâr
69 Cemâli Ka‘be-i ehl-i safâdur
Cebîni ‘ayn-ı nûr-ı Mustafâdur

Halîl
95 Birisi de Halîl ol âfet-i cân
Göñüller idinür her gice mihmân
96 Ne sihr itmiş yüzinde zülf-i ser-keş
Ki aña gülşen olmış sahn-ı âteş

Hürmüz
72 Biri Hürmüz güzeller tâc-dârı
Cefâ meydânınuñ çâbuk süvârı
73 Beni acıtdı am zulm itdi feryâd
Benî Nûşîn-revânı eylesün dâd

Hürmüz
93 Biri Hürmüzdür ebrûsı meh-i nev
Lebi Nûşirevândur kendi Husrev
96 Bizi çün kûh-ı gamda itdi Ferhâd
Ne içün eylemez Şîrîn lebin dâd

Ebrî
74 Biri kazzâzdur Ebrîdür ismi
Harîre ta‘n ider terlükde cismi
75 Temâşâ eyledüm dügme dögerken
Görinür iligi barmaklarından

Ebrî
105 Biri Ebrî durur kazzâz-ı tannâz
Bezi eyler çeker dâ’im idüp nâz
106 Başum dügme tenüm ibrîşim itdi
‘Aceb bana ol itdügin kim itdi

107 Rakîbi dügmeden olmazsa dermân
İlikler gibi emsün anı yârân

Lutfî

76 Biri kazzâz Lutfî pür letâfet
Elüñden hûb-ter kahrında lezzet
77 Revâk-ı ri‘fatinde itdüm idrak
Mutabbak âsmânı dügme eflak

Kazzâz Lutfî

140 Biri kazzâz Lutfî mâh-peyker
Gören mü’minlerün îmânı gevrer
141 Rakîbin dügme eyle yok çü dermân
İlikler gibi emsün anı yârân

İbn-i ‘Abâcı

78 Biri bir nev-cüvân ibn-i ‘abâcı
‘Abâsı cümle şeyhün başı tâcı
79 Libâs-ı hüsnin al it her gün anuñ
İlâhî ʿaşkına Âl-i ‘Abânuñ

‘Abâcı-oğlı Muhammed

112 Muhammeddür biri ibn-i ‘abâcı
Ayağı tozı halkuñ başı tâcı
113 Güneş ‘âşık olup her subh ol aya
Girer dervîş gibi ak abâya

Seydî

86 Biri bir hûb derzi adı Seydî
İder âvâre ʿaşkı ‘ömr ü zeydi
87 Libâs-ı hüsn o mâhe gökden indi
Bunı mihrüñ yüzin gördükde sandı

Derzi Seydî

138 Birisi de şol bir Derzi Seydî
Libâs-ı hüsni dikdi kendü giydi
139 Temâşâ itseñ ol ruhsâr-ı rengî
Sanursın al atlasdur firengî

Hasan

92 Birisi takyecilerde Hasandur
Anuñ hem hüsni hem hulkı hasandur
93 Karâr u ‘aklum ol ser-tâc alıpdur
Seri terk eylesem aña kalıpdur

Takyacı Hasan

144 Nigâruñ biri Takyacı Hasandur
Kıyâmet-vusledür nâzik-bedendür
145 Toludur şevki içüm ile taşum
Düşer takyası düşdük yerde başum

Sarrâf-zâde

96 Biri Sarrâf-zâde gevher-i hâs
Dil anuñ kulzüm-ı ‘aşkında gavvâs
97 Bugün vezn eyledüm yâr-ı mergûb
Kim olmış ağızı altun deger hûb

Sarrâf-zâde

82 Biri Sarrâf-zâdedür güher-pâş
Olupdur kalbi anuñ kıymet-i taş
83 Murâdı ger zer ise yüzüm üzre
Dür ü gevher dilerse gözüm üzre

Semerci-zâde

102 Semerci biri illâ pîşesi nâz
Yüzüni görenüñ beñzi olur sâz
103 Niçe zâhidlerüñ zühdi ‘abâsı
Anuñ pâlânınuñ olmış palası

Semerci-oğlı

89 Biri de şol Semerci-oğlı âfet
Ana lâ’ık mıdur andan o san‘at
90 O yalıñ yüzlü her kime ki bakdı
Karâr u sabrı rahtın oda yakdı

‘Attâr

110 Biri kabbân öñünde yâr-ı ‘attâr
Perîşân sünbülinden müşg-i Tâtâr
111 Dem-â-dem yana yana bunı dir ʿûd
İdüpdür hâl-i ruhsârı yirüm od

Attâr Hasan

118 Biri attârlar içre Hasandur
San enfâsı anuñ müşk-i Hutendür
119 Akıdup kanlu yaşumı bakımdan
Pür ideyin dükânını yakımdan

Hallâc

112 Biri bir dil-güşâ mahbûb-ı hallâc
Saçı dârı dil-i Mansûra mi‘râc
113 Ele alurdı göñlüm ol perî-veş
Eger penbeyle cemʿ olaydı âteş

Hallac Hüseyn

152 Biri hallâcdur k’olmış Hüseyn-ism
Atılmış penbedür san andağı cism
153 İgende âhumuz almasun ol yâr
Od ile penbenüñ ne oyunı var

Memi

116 Biri Vâlâcı Şâdî oġlı Memidür
Dili nâ-şâd iden anuñ gamıdur
117 Anuñ kapusı vâlâ-ter felekden
Özi â‘lâdur ol mâhuñ melekden

Vâlâcı Şâdi-oglı

129 Biri Vâlâcı Şâdi-oğlı cevvâr
Kim olmış lebleri rengîn-güftâr
130 Yakasın gönleginüñ sanma vâlâ
Girüpdür kana ol şûh-ı dil-ârâ

Yahyâ

120 Biri Kuyruklu Yıldız adı Yahyâ
Kıyâmetdür ider emvâtı ihyâ
121 Ne yıldız âfitâb-ı âlem-ârâ
Cemâlinden münevver rûy-ı dünyâ

Kuyruklu Yıldız

99 Biri Kuyruklu Yılduz ol kamer-veş
Urur her gice yer yer göge âteş
100 Dahi toğmadın ol hûrşid-pâye
Ye toğ yâ işte toğdum dirdi aya

‘Alî

122 Birisi Kız ‘Alî ol bî-nazîrüñ
Lebi hemşîresidür şehd u şîrüñ
123 Visâli kız degül câna ucuzdur
Aña cân virürüz maksudumuzdur

Kız ‘Alî

80 Birisi Kız ‘Alidür k’ol semen-ber
Olupdur sükker-i pâlûdeden ter
81 Şu kim biñ cân virüp zevkini sürdi
Bu kızlık da anı ucuz düşürdi

‘Âlem Şâh

124 Biri bir pâdişâh adı ‘Âlem Şâh
Virüpdür mülk-i hüsni aña Allah
125 Görürse bir nazar ol pâdişâhı
Ola yanınca sultânlar sipâhı

‘Âlem Şâh

108 Birisi şol şeh-i ‘âlem ‘Alemşâh
Ki yanınca çekilür leşker-i âh
109 Ne güzel pâdişâh olur behey yâr
Ki olmış gamzeler aña silahdâr

ʻAbdî

126 Birisi şâh-ı ʿâlem adı ʻAbdî
Revâdur pâdişâhlar olsa ʻabdi
127 Ser-â-ser cümle ʿâlem aña bende
ʿAceb mi ben de olsam aña bende

Kaya Bâlî

132 Biri bir seng-dildür adı Kaya
Getürdi ʿaşkı tağ u taşı kaya
133 Anuñ göñlin fakîrüñ gözi yaşı
Akıtmadı akıtdı gerçi taşı

Niʻmet

134 Biri Niʻmet murâdı cümle cânuñ
Yüzine bakmağa göz toymaz anuñ
135 Geçüpdür laʿli nâzük ger gülâçe
Yüzün gösterme yâ Rabb gözi aça

Safer

136 Biri bir mâhdur adı Saferdür
Kamer ruhlar içinde muʻteberdür
137 Ayuñ on dördine beñzer cemali
Bulınmaz şehri ararsañ misâli

Caʻfer

140 Biri bir dil-ber-i mihr-i münevver
Cemâli subh-ı sâdık adı Caʻfer
141 Kamu şehr ol kamer ruhsâra ʻâşık
Ser-â-ser subh-veş mihrinde sâdık

ʻAbdî

127 Biri ʻAbdi ki ol serv-i bülendi
Gören dir yarıcıñ Allâh efendi
128 Kul olayın olup emrine münkâd
Şu şart ile ki hîç itmeye âzâd

Kaya Bâlî

158 Kaya Bâlî durur biri ki ol yâr
Be-gâyet seng-dildür katı cevvâr
159 İşi ʻuşşâkına dâ'im sahâdur
Bize geldükçe emmâ taş kayadur

Sârbân-oğlı Niʻmet

131 Birisi Sârbânuñ oğlı Niʻmet
Ser-â-ser iştihâ vü pür-letâfet
132 Deve yanınca itsem aña hidmet
Yular tutmaz başum bulurdı devlet
133 Zihî devlet ki varup beyle bâğa
Elüñ anuñla gire bir çanağa

Keçeci Safer

120 Keçecilerde birisi Saferdür
Kılur insâf o kim sâhib-nazardur
121 Aña taʻn itmesün kimse pusuda
Keçesin çıkarıbilür bu sudan

Seyyid-oğlı Caʻfer

84 Birisi Seyyid-oğlı adı Caʻfer
Ruh-ı rengîn ile âl-i Peyâmber
85 Saçı olmazsa seyyidligine dâl
Yanağı şâhid üş olduğuna âl
86 Bugün güzellerüñ oldur emîri
Yaraşur cân ü dil olsa esîri

Sâzende-zâde Caʻfer

134 Biri Caʻfer durur Sâzende-zâde
Zenahdânı kadehdür laʻli bâde
135 Beline tâlib oldum cân u dilden

Didi sen de çalar mısın bu kıldan

Şerbetçi-zâde

Biri Şerbetçi-zâde kand-i lezzet
Fukâʿa içirüpdür ağzı şerbet
151 Meger la'l ile düşmişdür nizâ'a
İşitdük şerbeti koymış fukâ'a
152 Tekellüm eyledükce ol şeker-hand
Dimağ-ı cânı eyler lafz-ı pür-kand
153 Anuñ çün medhini itdüm mükerrer
Lezîz olur mükerrer olsa sükker[73]

Şerbetçi-oğlı

154 Biri Şerbetçi-oğlı sîb-gabgab
Sözin cüllâb itmiş ol şeker-leb
155 İnanma 'ahd iderse vuslatını
Ki ben anuñ çoğ içdüm şerbetini[72]

Sonuç olarak Zâtî'nin yazacağı eser için Padişahın bir sebeple Edirne'ye gitmesini fırsat bildiğini ve eserini kaleme aldğını düşünüyoruz. Eserini İstanbul'daki şiddetli depremden etkilenen padişaha sunmuş olması muhtemeldir. Fakat eserde bu olayından bahsedilmemektedir. Bunu da Padişahın dengesini ve asabını bozan bir olayı tekrar hatırlatmamak için olduğunu düşünüyoruz. Muhtemelen yaşadığı bu olaydan dolayı Padişaha moralini düzeltecek bir eser sunmak istemiştir.

Görüldüğü gibi ilk şehrengizi Mesîhî yazmış ve Zâtî'den başlayarak daha sonraki diğer şairleri de etkilemiştir.

2.1.2 Mesîhî'nin Diğer Şairlere Olan Tesiri

2.1.2.1. Şehrengizlerde Mesîhî Vurgusu

İlk şehrengizi kaleme alan Mesîhî, kendisinden sonra yazılan şehrengiz metinlerinde gerek ima yoluyla gerekse de açıktan zikredilmiştir. Şairlerin mısralarında ima yoluyla yer bulması daha çok şehrengizinin sonunda yer alan iki gazelin *eyle* ve *kıl* redifleri ile gerçekleşmiştir.

[72] **MEŞ**, ilgili beyitler.
[73] **ZEŞ[b]**, ilgili beyitler.

Şairler tezkirelerinde şehrengiz yazan şairlerin ele alındıkları maddelerde yapılan Mesîhî vurgusu da dikkati çeken bir durumdur. Burada daha önce alıntı yaptığım şu yargıyı konuya katkısı olduğunu düşündüğümüz için yineliyoruz:

"İlki Mesihî tarafından yazılan şehrengizler, bir nazire yarışı oluşturmuşlar ve böylece klasik bir anlatı haline dönüşmüşlerdir."[74]

Nazire mecmualarında gördüğümüz, nazire yazılan şiiri anlandırmada kullanılan "zemin şiir" ve diğerleri için kullanılan "nazire" kavramını burada Mesîhî ve diğerleri için çok rahat kullanabiliriz.

Bu etkilenme Mesîhî ile aynı şehir için yazılan örneklerde olduğu gibi farklı şehirler için yazılan metinlerde de kendisini gösterir.

Şimdi şehrengizlerde Mesîhî'nin yer aldığı beyitlere geçebiliriz:

Abdî'nin Kütahya Şehrengizi

Abdî'nin şehrengizinde dua kısmında geçen aşağıdaki beyitin redifinin Mesîhî'nin yazdığı ikinci gazelde kullanılan redif ile aynı olduğu görülmektedir. Bu benzerlik sadece redifle kalmaz rediften önce gelen kafiye kelimeleri *tâbende* ve *zinde*nin de aynı olduğu görülür.

Çerâğ-ı ruhların tâbende eyle
Mesîh-âsâ kamusın ***zinde eyle*** (AKŞ, b. 226)

Mesîhî'nin gazelinin baktığımızda ise matla beytindeki ikinci mısranın aynen kullanıldığını görüyoruz:

İlâhî her birin pâyende ***eyle***
Çerâgı ruhları tâbende eyle (MEŞ, b. 184)

Çün itdüñ leblerini çeşme-i cân
Buları haşre deñlü ***zinde eyle*** (MEŞ, b. 185)

Abdî'nin ikinci mısraında yer alan Mesîh kelimesi ile Hz. İsa kastedilmekle birlikte tevriyeli bir şekilde türün kurucusu olduğu kabul edilen Mesîhî'yi de

[74] Selim S. Kuru, "Gazelde Sevgilinin Cinsiyetlendirilmesi...", s. 87.

hatırlattığını düşünebiliriz. 1484'ten sonra yazılan bir eserde yer alan beyitlerin 1589-1591 yılları arasında yazılan bir eserde yaklaşık 100 yıl sonra tekrar etmesi dikkati çekmektedir. Bu kullanım da Mesîhî'nin döneminde ve sonrasında türün kurucusu olarak kabul edildiğini gösteren bir delil olarak değerlendirilebilir.

Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin memleketei Gelibolu için yaklaşık olarak 1567'den önce yazdığı şehrengizinde dua kısmı Mesîhî'de olduğu gibi 5 beyitlik bir gazeldir.

Du'â-yı Hûb-Rûyan

İlâhî her birin mesrûr eyle

Gam-ı dehri bulardan dûr eyle (AGŞ, b. 82)

matla beyti ile başlayan bu gazelde kafiye farklı olmakla birlikte redif olarak yine eyle kelimesi kullanılmıştır. Mesîhî'nin matla beyti

İlâhi her birin pâyende eyle

Çerâgı ruhları tâbende eyle (MEŞ, b. 184)

biraz daha farklı bir söyleyişle Âlî'de

Ziyâ-bahş olduğınca çerhe hurşîd

Çerâğ- ı ruhların pür-nûr eyle (AGŞ, b. 83)

şeklinde tâbende ve pür-nûr kelimelerinin kullanımıyla lafzen farklı manen bir ifade edilmiştir.

Şehrengizin sonuda gazel kullanımı ve aynı redif dolayısıyla bir etkilenme söz konusudur.

Cemâlî'nin İstanbul Şehrengizi

Defterzâde Ahmed Cemâlî'nin yazdığı iki şehrengizden biri olan İstanbul şehrengizinin hâtime kısmında yer alan aşağıdaki beyitlerde

Hemîşe dehrde pâyende olsun

Hızır-veş tâ kıyâmet zinde olsun (CİŞ, b. 447)

...

Sitânbûl şehrine ihsân eyle

Anı tâ haşr âbâdân eyle (CİŞ, b. 454)

…

Çerâğ-ı ruhları olup münevver

Oluban birbirleriyle yâr u hem-ser (CİŞ, b. 458)

kullanılan pâyende, zinde, çerâğ-ı ruhları ve redif eyle kelimeleri Mesîhî'nin yukarıdaki beytilerini hatırlatmaktadır.

Cemâlî'nin Siroz Şehrengizi

Yine Cemâlî tarafından kaleme alınan Siroz şehrengizinde, hâtime kısmında yer alan aşağıdaki beyit ile

Hudâyâ bunları pâyende eyle

Ruhın her birinüñ tâbende eyle (CSŞ, b. 170)

Mesîhî'nin aşağıdaki matla beyti ile

İlâhî her birin pâyende eyle

Çerâgı ruhları tâbende eyle (MEŞ, b. 184)

kullanılan kelimelerde İlâhî/Hudâyâ, ruhın/ruhları gibi küçük farklar gösterse de büyük ölçüde benzerlik görülmektedir.

Yine aynı şehrengizde yer alan aşağıdaki beyittte

Hudâyâ beytümi ma'mûr eyle

Bu şehrengîzümi meşhûr eyle (CSŞ, b. 176)

kullanılan *eyle* redifleri Mesîhî ile aynıdır.

Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi

Kalkandelen'li Fakîrî'nin İstanbul şehrengizinde yer alan Der-Medh-i Kostantıniyye başlıklı bölümde İstanbul'u anlatırken şehrin ser-âmedi saydığı bir güzelinden de bahseder. İşte bu ser-âmed olan güzel için ettiği duâ kısmında yer alan beyit ile

İlâhî 'ömrini pâyende eyle

Fürûğ-ı hüsnini tâbende eyle (FİŞ, b. 187)

Mesîhî'nin

İlâhî her birin pâyende eyle

Çerâgı ruhları tâbende eyle (MEŞ, b. 184)

beyti arasındaki benzerlik oldukça açıktır.

Hâcı Dervîş'in Mostar Şehrengizi

Hâcı Derviş mahlaslı Bosnalı bir şairin Mostar için yazdığı şehrengizin duâ kısmında yer alan aşağıdaki beyitlerde kullanılan *eyle* redifleri Mesîhî ile olan benzerliği göstermektedir:

Kamusın 'âşıkına râm eyle
Rakîb-i dîvi bî-ârâm eyle (HDMŞ, b. 290)
...
Dil-i mecrûha 'aşkuñ merhem eyle
Serây-ı hâsa anı mahrem eyle (HDMŞ, b. 294)

Hâdî'nin Saray Şehrengizi

Saray şehrengizinde sebeb-i telif kısmında şair, bir dostunun kendisinden şehrin dilberlerini vasfetmesini, bir şehrengiz yazmasını istediğini ve kendisinin de bunun üzerine muhatabına şeklinde cevap vermiştir:

Didüm aña ki ey yâr-ı girâyî
Bu ibrâm olmasun gönlüñ murâyî

Ki sedd itmişdir of bâbı Mesîhî
Ebed açmaz anı dehrüñ fasîhi (HSŞ, b. 112-113)

Muhatabı da bu sözler karşısında şu şekilde Hâdî'yi ikna edici cevap vermiştir:

Girü didi diseñ anı revâdur
Ol Edrene imiş bu da Serâdur

Müberhen eyleyüp didi kelâmı
Mesîhî'den gelüp soñra Selâmî (HSŞ, b. 117-118)

Gerek Hâdî gerekse de muhatabı şehrengiz türünde Mesîhî'yi üstad olarak kabul etmişlerdir. Hatta Hâdî, şehrengiz kapısının Mesîhî ile kapandığını iddia ederek mübalağa derecesinde bir övgü sergilemiştir.

Sebeb-i telif kısmında Mesîhî'nin zikredilmesinin yanı sıra şair, Saray şehrengizinin sonunu duâ mahiyetinde aşağıdaki matla beytiyle başlayan eyle redifli 5 beyitlik bir gazel ile bitirir:

İlâhî bunları dilşâd eyle
Vefâya dillerin mu'tad eyle (HSŞ, b. 480)

Hâdî'nin Sofyalı veya bazı kaynaklara göre Edirne'li olduğunu söylenmektedir. Bu durumun ve Edirne ve Saray'ın birbirlerine yakın olması şairin Mesîhî'den ve şehrengizinden haberdar olduğunun bir göstergesidir.

Maksadî'nin Yenice Şehrengizi

Yayına hazırlayan tarafından da ifade edilen karışıklık sebebiyle tertip problemi olduğunu düşündüğümüz Yenice şehrengizinde Maksadî, duâ mahiyetinde 7 beyitlik eyle redifli bir gazel yazmıştır. 188 beyitten oluşan bu gazel yukarıda da değindiğimiz gibi sonda olması gerekirken 131. beyitte başlayıp 133-138. beyitlerde devam etmektedir. 132. beyit ise mesnevi şeklinde kafiyelendirilmiştir:

'İnâyet kıl beni ferhunde eyle
Güzeller medhine gûyende eyle

İlahî medhin itdügüm civânân
İki 'âlemde olsun şâd u handân (MYŞ, b. 131-132)

Daha sonraki beyitlerin redifleri aynı olmakla birlikte kafiye harfi olan revi harfleri farklıdır:

Bularuñ hüsni gülzârı yâ Râb
İrem bâğı gibi pür-zîver eyle

Kalem çekdikde medh-i sâde-rûya
Yüzi ismiyle resmin defter eyle

Sorub la'li yâd itdükçe uşşâk
Bularuñ leblerin dahi ter eyle

Visâlin rûzı kıl ‘âşıklarına
Rakîbi hor u hem hâkister eyle

Murâdum maksûdı ‘âlemde budur
Güzeller hizmetine çâker eyle

Unutma Maksadî bu dâstânı
Oku yaz dilde dâim ezber eyle

Bu farklılığa rağmen beyitlerin bütün olarak düşünüldüğünde bir gazel olduğu anlaşılmakatadır. Maksadî, gazeline önce Mesîhî'nin kafiyesi ve redifi ile başlamak istemiştir, daha sonra ise kafiye bilemediğimiz bir sebeple değişmiştir. 132. beytin araya girmesi belki istinsah sırasında olmuştur. Fakat kafiye değişimindeki bu değişiklik muhtemelen şairden kaynaklanmaktadır.

Neşâtî'nin Edirne Şehrengizi

Mesîhî'nin şehrengiz yazdığı Edirne'de hayatını geçirmiş olan Neşâtî Ahmed Dede de Edirne için bir şehrengiz kaleme almıştır. Şehrengizinin sonunda duâ kısmındaki beyitlerden birinde *eyle* redifini kullanmıştır:

Gel Neşâtî yeter du‘â eyle
Fart-ı ihlâs ile senâ eyle (NEŞ, b. 141)

İki şehrengizin de Edirne için yazıldığını düşündüğümüzde diğer şehrengizlerde Mesîhî'nin izinin, tesirinin daha fazla olduğunu görüyoruz. Buradaki benzerlik sadece bir beyitte eyle redifinin kullanılmasıdır.

Sânî'nin İnebahtı Şehrengizi

Cân Memi lakabıyla da bilinen Sânî'nin İnebahti için yazdığı şehrengizin sonunda hâtime kısmında yer alan bu duâ beytinin *kıl* redifleri

Muhibb-i muhlas-ı âzâdeler kıl
Çerâğ-ı meclis-i üftâdeler kıl (SİŞ, b. 171)

Mesîhî'nin şehrengizinin 5 beyitlik birinci gazelinin redifi ile aynıdır:

Yâ Rabbi bunları ebedî müstedâm kıl

Her birisini 'âşık-ı miskîne râm kıl (MEŞ, b. 179)

Seyrî'nin Halep Şehrengizi

Seyrî'nin Halep için yazdığı şehrengizin son bölümünde yer alan bu dua beyitinin redifi de Mesîhî'nin kullandığı redif ile aynıdır:

Bularuñ hüsnini memdûd eyle

Bulardan 'âşıkın hoşnûd eyle (SHŞ, b. 123)

Tab'î'nin İstanbul Şehrengizi

İstanbul için yazdığı şehrengizin tamamın bugün elimizde olamamasına rağmen, M. İzzet'in mezuniyet tezinde yer aldığı beyitlerden anladığımız kadarıyla, Tab'î de eserinde Mesîhî'yi anmıştır:

Bu şehrengîz idi bergeşte ma'nâ

Gelüp itdi Mesîhî anı ihyâ (TİŞ, b. 9)

Mesîhî bergeşte olan şehrengizi yeniden ihya eden kişidir. Yine Tab'î'nin aşağıdaki beyti

Bu kavli bana kâdir etti Settâr

Begenmezseñ birisin sen de it var (TİŞ, b. 8)

Mesîhî'nin beytini hatırlatmaktadır.

Mesîhî medhi bu deñlü becerdi

Begenmezseñ yüri var sen de eyle (MEŞ, b. 188)

Şehrengizin sonunda M. İzzet'in bildirdiği ve 5 beyitten oluşan eyle redifli bir gazel de bulunmaktadır. Maalesef bu gazelin elimizde sadece aşağıdaki matla beyti bulunmaktadır:

İlâhî bunları 'alemde ber-karâr eyle

Kamusın 'âşıkı üftâdesine yâr eyle (TİŞ, b. 7)

Bu gazel, Mesîhî'nin matlaı ile başlayan gazeliyle aynı redifle yazılmıştır:

İlâhî her birin pâyende eyle

Çerâgı ruhları tâbende eyle (MEŞ, b. 184)

Ulvî'nin Manisa Şehrengizi

Derzizâde Ulvî'nin Manisa için yazdığı şehrengizinde kendini Mesîhî'den üstün görerek bu beyti söylemiştir:

Mesîhî sözlerinüñ cânı yokdur

İde şemşîr-i nazmumla cidâli (UMŞ, b. 263)

Ulvî bir şehrengiz şairi olarak Mesîhî'nin sözlerini kendi şiiriyle başa çıkamayacağını söyleyerek bir karşıklaştırma yapıyor ve kendini ondan üstün görüyor. Bu beytin ilk mısraı Yahya Bey'in aşağıda göreceğimiz aynı tarzdaki beytinin ikinci mısraı ile aynıdır. Ulvî ve Yahya Bey arasında tevârüd söz konusudur.

Yahya Beyin Edirne Şehrengizi

Yahya Bey'in Edirne için yazdığı şehrengizin son kısmında kendini Mesîhî ile karşılaştıran şu beyit yer almaktadır:

Bu şehrengîzümüñ akrânı yokdur

Mesîhî sözlerinüñ cânı yokdur (YEŞ, b. 203)

Yazdığı şehrengizin diğerlerinde daha üstün olduğunu, Mesîhî'nin şehrengizini beğenmediğini ifade eder. Bu maksatla Ulvî ile aynı mısra kullanılmıştır. Bu karşılaştırmanın her iki ehrengizin de aynı şehir için yazılması sebebiyle olduğunu tahmin ediyoruz. Yahya Bey'in yazdığı ikinci şehrengiz olan İstanbul şehrengizinde buna benzer beyitler yoktur.

Yine Edirne şehrengizindeki beyitlerde Mesîhî'nin kullandığı *eyle* rediflerinin aynı şekilde sonda kullanıldığı görüyoruz:

Cemâlin matla'ü'l-envâr eyle

Dehânın mahzenü'l-esrâr eyle (YEŞ, b. 209)

...

Zelîl ü hôr idüp bî-çâre eyle

Dehânın mahzenü'l-esrâr eyle (YEŞ, b. 213)

Za‘fî’nin İştip Şehrengizi

XVI. yüzyılın en çok şehrengiz sahibi şairlerinden biri olan Za‘fî İştip için yazdığı metinde dua kısmında Mesîhî ile aynı redifi kullandığı aşağıdaki beyiti söylemiştir:

resûlüñ Mustafâ’ya ümmet eyle
dahı âhirde ehl-i devlet eyle (ZİŞ, b. 78)

Son kısımda tarih kıt‘asından önce yer alan
bu deñlü itdi Za‘fî medh-i hûbân
begenmezse eger yârân itsün (ZİŞ, b. 83)
beyti de Mesîhî’nin
Mesîhî medhi bu deñlü becerdi
Begenmezseñ yüri var sen de eyle (MEŞ, b. 188)
beytini hatırlatmkatadır.

Za‘fî’nin Moton Şehrengizi

Za‘fî’nin yazdığı başka bir şehrengiz olan Moton şehrengizinde de eyle redifini kullandığını görüyoruz:

Olan ‘âşıklarına yâr eyle
Buları haşre deñlü var eyle (ZMŞ, b. 104)

Bu beyit de eyle redifli diğer beyitler gibi şehrengizin sonunda dua kısmında yer almakatadır.

Sonuç olarak Mesîhî’nin diğer şehrengiz şairleri üzerinde tesirlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Mesîhî’nin yazdığı kıl ve eyle redifli gazeller ile şehrengizini sonlandırdığı gibi diğer şairlerinde bu rediflerle gazel yazması (Âlî, Hâdî, Maksadî ve Tab‘î’de görüldüğü gibi). Bu şairler bu iki rediften ikincisini gazellerinde tercih etmiştir.
- Şehrengizlerini gazel ile bitirmeyen şairlerin ise *kıl* ve *eyle* rediflerini sonda hâtime ve duâ kısımlarında kullanmaları.
- Mesîhî’nin adını açıkça anmaları.
- Övgü dolu ifadelerler anmak (Hâdî ve Tab‘î)

- Kendilerini ondan üstün görerek küçümser bir eda ile ananlar (Ulvî ve Yahyâ Bey)
- Mesîhî'nin tesirini açıkça gördüğümüz bu şehrengizlerin Neşâti ve Yahyâ Bey tarafından yazılanları hariç aynı şehir (Edirne) için yazılmamıştır. Saray şehrengizi şairinin Edirneli olması ve Saray'ın Edirne'ye yakın bir yerleşim yeri olması da gözönüne alınabilir.

Bütün bunların yanısıra şehrengizler ile Mesîhî'nin şehrengizi arasındaki "nazire" ilişkisi olduğu yargısının da güç kazandığını görmekteyiz.

Eyle ve kıl redifleri çok rahatlıkla başka şairlerce de kullanılabilecek orijinal olmayan sıradan iki kelimedir. İlk olarak Mesîhî tarafından şehrengizinin sonunda dua için kullanılması ve diğer şairlerin de bunu aynı bölümlerde bilinçli kullandığını düşündüğümüz için böyle bir ilgi kurulmuştur. Bu kelimeler Mesîhî'nin etkisiyle kullanılmıştır. Şehrengizlerde son bölümde kullanılmayan kıl ve eyle redifleri ise bu kısımda dikkate alınmamıştır.

2.1.2.2. Şair Tezkirelerinde Mesîhî Vurgusu

Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ isimli eserinde Firdevsî'den aşağıdaki şekilde bahsetmiştir:

"...tab'-ı güher-rîzi envâ'-ı nazma sâlik ve her birinüñ edâsına mâlik zîrâ ki Mesîhî'nüñ şehrengîzine nazîre dimiş. Sâir şu'arânuñ nezâyirinden müstahsen ve pesend-i zurafâ-yı sâhib-suhen olmışdur."[75]

Bu ifadelerde Firdevsî'nin şehrengizinin hangi şehir için yazıldığı belirtilmemiştir. Firdevsî hakkında diğer kaynaklarda da bu konuda bir bilgi yoktur. Bu sebeble nazire ifadesinden dolayı Edirne için yazıldığını tahmin ediyoruz.

XVI. yüzyıl şairlerinden Edirneli Tâbi'î hakkında bilgi verirken tezkire yazarları yazdığı şehrengizinden bahsederken Mesîhî ile birlikte anmışlardır:

"*Mesîhînüñ Şehrengîzine andan yeg kimse nazîre dimemişdür.*"[76]

---

[75] Süleyman Solmaz, **Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 470.

[76] Rıdvan Canım, **Latifî Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 198.

"*Edirne'ye Şehr-engîz didi, görenler Mesîhî şeker-rîz bu dahı şehd-âmîz didi.*"[77]

"*Mesîhînün Şehr-engîzine bî-nazîr nazîre dimişdür.*"[78]

"*Mesîhînün Şehr-engîzine andan iyi kimse nazîre dimemişdür.*"[79]

Mesîhî'nin yazdığı aynı şehir olan Edirne için yazılması sebebiyle bu nazire vurgusu Latîfî'den başlayarak diğer tezkire yazarları tarafından da benzer ifadelerle sürekli kullanılmıştır.

Görüldüğü gibi tezkirelerdeki Mesîhî ve şehrengiz vurgusu yalnızca Edirne şehri için eser veren şairlerde görülmektedir.

2.2. Şehrengiz Olarak Kabul Edilen ve Elimizde Olan Metinler

2.2.1. Abdî'nin Kütahya Şehrengizi

Abdî mahlaslı, biyografik kaynaklarda adı bulunmayan bir şair tarafından Anadolu Beylerbeyliğinin/eyaletinin merkezi olan Kütahya şehri için yazılmıştır. Türk edebiyatında yer alan Abdî mahlaslı şairlerden hangisi tarafından yazıldığı kesin olarak bilinmemesine rağmen şehrengizin ithaf edildiği Sokulluzâde Hasan Paşa'nın Anadolu Beylerbeyliği görevinde (1589-91)[80] hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle eserin de 1589 sonrasında hatta beytinde geçen "yâdı" ibaresinden Paşa'nın Kütahya'dan ayrılmasından sonra (Mayıs 1591) yazıldığı düşünülebilir:

İrüp kalbe safâ vü zevk ü şâdî
Bu şehrengîze lutf oldı ***yâdı*** (AKŞ, b. 38)

Metinden çıkardığımız bazı ipuçları sebebiyle şehrengizin Manisa'daki şehzadeliği esnasında yanında bulunduğu II. Selim'e ve daha sonra tahta geçen III. Murad'a eserler sunan Abdî[81] isimli şaire ait olduğunu düşünüyoruz.

---

[77] Âşık Çelebi, **Meşâʿirüʾş-Şuʿarâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları 2010, C. 3, s. 1477.
[78] Beyânî Mustafa, **Tezkiretü'ş-şu'arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 44.
[79] Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-şu'arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 251.
[80] Erhan Afyoncu, "Sokulluzâde Hasan Paşa", **DİA**, C. 37, s. 366-368.
[81] Abdî'nin hayatı ve eserleri için bkz.: http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdi (Erişim tarihi: 23.06.2020 17.05).

Gezüp itdüm nice yıllar ***seyâhat***
Gelüp itdüm bu şehr içre ***ikâmet***

Sılam *idi benüm bu cây-âbâd*
Görinür her kişiye şehr[i] Bağdâd

Cihân bir hâtem-i zer ol nigîndür
Bir adı kal'a-i gevher-nigîndür

O şehre şimdi ***Kütâhiyyedür*** *nâm*
Kanı anuñ gibi bir cây-ı ârâm (AKŞ, b. 65-68)

Beyitlerinde uzun yıllar seyahat ettiğini ve daha sonra asıl memleketi olan Kütahya'ya geldiğini belirtiyor. Bu beyitlerden şairin Kütahya'lı olduğunu ve eserlerini sunduğu şehzadelerin yanında Manisa'da kaldığını tahmin edebiliriz. Abdî'nin eserleri ve sunulduğu kişiler şu şekildedir:

Niyâz-nâme-i Sa'd u Hümâ isimli mesnevisi 1545'te Manisa'da şehzade olarak bulunan II. Selîm'e sunulmuştur.

Heft-peyker isimli mesnevisi de Manisa'da Sancakbeyi olan II. Selîm'e 1551'de sunulmuştur.[82]

Cemşid ü Hurşid isimli mesnevisi 1558'de II. Selîm'in Manisa'daki son yılında, Konya'ya Sancakbeyi olarak gitmesinden önce sunulmuştur.

Gül ü Nevrûz isimli son mesnevisi Manisa'da sancakbeyi olarak bulunduğu yıllarda (1566-1574) maiyetinde bulunduğunu tahmin ettiğimiz III. Murad'a 1577'de sunulmuştur.

Bu dört eserini de Manisa'da bulunan şehzadelere sunan Abdî'nin herhangi bir görev veya ihsan elde ederek bir vazife yapıp yapmadığını bilemiyoruz. Tezkirelerde

[82] "Heft Peyker isimli mesnevisinin H. 959 Yılı 12 Safer (Pazartesi)/M.1552 Yılı 8 Şubat tarihinde *Uşak* kasabasında Abdurrahman Bin Abdullatif tarafından müellif nüshasından kopye edildiği belirtilmektedir." Hanzade Güzelova, "**Abdî'nin Heft Peyker Mesnevîsi, (İnceleme-Metin-Dizin)"**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 2008, s. 83.

isminin geçmemesi bu teşebbüslerinin sonuçsuz kaldığını, isminin duyulmadığını düşündürmektedir.

Nice şehzâdeye ol cây-ı hurrem
Olupdur cânib-i Hakdan müsellem (AKŞ, b. 99)

Beytinden II. Selîm'in 1562'de Konya'dan Kütahya Sancakbeyliğine atanması sırasında yakınında olduğunu tahmin ediyoruz.

Hasb-i hâl kısmında (b. 63-72) kendisinden aşağıdaki beyitlerde şu sıfatlarla bahsetmektedir:

Meger bu ***bî-kes*** *ü* ***dil-haste*** *vü* ***zâr***
Yaturam ***künc-i mihnet içre bîmâr***

Şikeste-hâtır *u* ***makhûr*** *u* ***mahzûn***
Bu dehr-i dûn elinden ***bağrı pür-hûn*** (AKŞ, b. 63-64)

Bu beyitler ile sanki uzun yıllar şehzadelerle birlikte olan ve onlara eserler sunmasına rağmen gerektiği ilgiyi göremeden ömrünün sonlarında kırgın bir halde memleketine dönen bir şair izlenimi veriyor. Son olarak şehrinde görev yapan Beylerbeyi Sokullu-zâde Hasan Paşa'ya şehrengiz yazarak dikkat çekmeye çalışmıştır.

Şehrengizin son beytinde kendisinin hasta bir halde bulunduğunu söyler:

İlâhî her garîbe reh-nümâsın
Kabûl it ***haste*** *'Abdî'nüñ du'âsın* (AKŞ, b. 228)

Ömrünün memleketi *Kütahya*, şehzadelerin yanında bulunduğu *Manisa* ve bir eserinin şahsi nüshasından istinsah edildiği *Uşak* şehirleri arasında bir hat üzerinde geçmiş olduğunu düşündüğümüz Abdî'nin 1591'den sonra yakın bir tarihte vefat ettiğini tahmin edebiliriz.

228 beyitlik şehrengiz diğer örnekler gibi *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* veznindedir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde R. 1973 numarada kayıtlı bir mecmuanın 35[a] ve 157[a]-158[a] varaklarında yer almaktadır. Eser yayınlanıştır.[83]

[83] Yunus Kaplan "Abdî ve Kütahya Şehrengizi", *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, C. IV, sy. 3, 2018. s. 783-824.

Eserde 31 güzel üçer beyit ile anılmıştır. Anılan bu kişilerden Hasan ve Hüseyin isimli iki attar kardeş bir arada üç beyit ile söz konusu edilmiştir. Bu güzeller ve meslekleri: Mehemmed Şâh; Çavuş-zâde, Mehemmed Çelebi; İbn-i Dil-ârâm; Sipahi, Ahmed Şâh; Budak Çelebi-zâde, Tüccar, Mehemmed Şâh İbrahim Çelebi-zâde; Bezzaz, İnâyetullah Mehemmed Çelebi-zâde, Şeyhî Çelebi Ali Beg-zâde, Yusuf Hâce-zâde Kâtip, Mehemmed Şâh Kassâb-zâde Kasap, Mehemmed Şâh Kuldaz Bezzaz, Halid Hacı Osman-zâde, Ali Şâh İmam-zâde, İbrahim Şâh Hızır-zâde, Ahmed Şâh Hüsrev Beg-zâde Terzi, Murtaza Haffaf Abdî Şâh-zâde, Hüseyin Şâh Saraç, Hüseyin Attar, Hasan Attar, Ahmed Şâh Ali Hâce-zâde Mestçi, Mehemmed Celâl-zâde Yeniçeri, Muharrem Çelebi Tursun Beg-zâde, Mustafa Çelebi İmam-zâde, Hasan Şâh Durhul? Beg-zâde Terzi, Ahmed Şâh Abdurrahman-zâde Kazzaz, Mahmud Bedâd Çelebi-zâde Talebe, Ahmed Şâh Bakkal İbrahim Çelebi-zâde Talebe, Mehemmed Şâh Budak Bey-zâde, Satılmış Bakkal Kapıcı Mustafa-zâde, Nazar Şâh Boyacı Mestân-zâde, Osman Şâh Kazzaz, Süleyman Kuyumcı-zâde ve Tekyenişîn-zâde Hasan Şâh'dir.

2.2.2. Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi

Gelibolulu Mustafa Âlî tarafından memleketi Gelibolu için, gençlik yıllarında yaklaşık olarak 26 yaşından önce yazılmıştır. 86 beyitlik şehrengiz diğer örneklerin çoğunda kullanılan aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbı ile kaleme alınmıştır. 81 beyitlik kısmı mesnevi nazım şekliyle yazılmış ve sonunda beş beyitlik bir dua mahiyetinde eyle redifli bir gazel yer almaktadır. Her güzel üçer beyti ile zikredilmiştir. Eser yayınlanıştır.[84]

Şehrengizde 12 güzel yer almaktadır: Kılıççı Hamza Bâlî, Tîr-ger Muhammed, Muhzıroğlı 'Ali Bâli, Gonca Mahmud Bâli, Takyacı Derviş, Ramazancık-zade Ahmed, Kıble-zâde Hızır Bâli, Muslihî Beyzade Salih, Takyacı Mustafa, Kebbeci Hasan, Ali, Hüseyin.

[84] İ. Hakkı Aksoyak, "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 3, 1996, s. 157-176. [Ayrıca şehrengiz Âlî Divanının yayınında da yer almaktadır: Gelibolulu Mustafa Ali, **Divan**, C. 1, Haz.: İ. Hakkı Aksoyak, Harvard Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 2006, s. 125-128. Aynı yazı, **Söylenmemiş Sözler**, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 513-533'te yer almaktadır.]

2.2.3. Ârif'in Kütahya Şehrengizi

17. yüzyıl şairlerinden Visâlî'nin oğlu Ârif Mehmed Efendi tarafından Kütahya şehri için yazılmıştır. Daha önce Abdî tarafından yazılan örnekten sonra Kütahya için yazılmış olan ikinci örnektir. Divanının yeni tespit edilen bir nüshasında yer alan şehrengiz 52 beyittir. Diğer örneklerden farklı olarak giriş kısmında 8 beyitlik bir gazel yer almaktadır. Şehir tasvirleri ve dua gibi bölümlerinin olmaması şehrengiz muhtemelen eksik olmasından dolayıdır. Şehrengiz diğer örneklerin çoğundan farklı olarak aruzun *feilâtün/mefâilün/feilün* kalıbı ile kaleme alınmıştır. Güzellerin ele alındığı beyit sayıları farklılık göstermektedir. Eser yayınlanmıştır.[85]

Şehrengizde 12 güzel yer almaktadır: İbrahîm, Alî, Abdî-zâde Süleymân, Poyraz-zâde, Derzibaşıoğlı, Hisârî Ömer, Zeynel-peser(Zeynü'l-beşer?), Şâh Abbâs, Ahırbasanlı Derzi peser, Takyeci-zâde, Muslî-zâde Süleymân, Ca'fer.

2.2.4. Âşık'ın Siroz Şehrengizi

Eserden ilk olarak Agâh Sırrı Levend, adı bilinmeyen bir şairin Siroz şehrengizi şeklinde bahsetmiştir.[86] Metnin içinde yer alan aşağıdaki beyitlerden şairinin *Âşık* mahlasını kullanan ve Bursa şehri için de bir şehrengiz yazdığı bizzat kendi eserinde belirten Âşık Çelebi olduğunu tahmin ediyoruz:

*Husûsâ şehr-i **Sîroz** ola ma'mûr*
Güneş yüzlüleriyle ola meşhûr

*N'içün vasf itmeyesin anı **'Âşık***
Olupdur medhe her vech-ile lāyık

Velîkin muhtasar eyle kelâmuñ
Anuñla mu'teber eyle kelâmuñ

Güzeller vasfını takrîre başla
Melekler adını tahrîre başla (b. 10-13)

[85] Ebubekir S. Şahin, "Ârif'in Kütahya Şehrengizi", *Türkoloji Dergisi*, C. XXII, sy. 1, 2018, s. 184-212.
[86] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 45-46.

Görevleri sebebiyle Rumeli coğrafyasını dolaşan Çelebi'nin Siroz'a yolu düştüğünde yazdığını düşünmekteyiz. Bununla birlikte *Âşık* mahlaslı başka bir şair tarafından da yazılmış olması mümkündür.

İstanbul Üniversite Nadir Eserler Kütüphanesi TY 818 nolu mecmuʿanın 74[b] - 78[b] varakları arasında yer alan şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbı ile yazılmıştır. 105 beyitten oluşan şehrengizde 28 güzel üçer beyitle övülmüştür. Bu güzeller: Halîl, Rüstemoğlu, ismi söylenilmeyen bir güzel, Mehemmed Şâh Ak Gül, Yahyâ, Dâvud, Dervîş Bâlî, Eşekci-zâde, Mûtâf-zâde, Derzi-zâde Hasan Bâlî, Sipâhî, Güreldizâde, Kazzâz Hüseyin, Memi (Kazzâz Hüseyin'in kardeşi), Tarak Voyvodaoğlu, Sipâhî Mustafâ, Alî, Celîl, Ebrî Bâlîoğlu Mehemmed, Başmakcı İsâ, Başmakcı Ahmed, Mehemmed Şâh, Ferhâd-zâde, Acem-zâde, Yeniçeri-zâde Mehemmed Kâtib, Akçelüzâde Mustafâ Çelebî-zâde, Berber Ahmed, Berber Mihal.

Tezimiz için hazırlanan metin daha sonra şairi bilinmeyen bir şehrengiz olarak yayınlanmıştır.[87]

2.2.5. Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi

16. yüzyıl şairlerinden İstanbul-Yedikule'li Azîzî tarafından, İstanbul'un kadınları hakkında yazılmıştır. İlk olarak Agâh Sırrı Levend tarafından kütüphanesindeki nüshası esas alınarak yayınlanmıştır.[88] Daha sonra şehrengiz, tespit edilen diğer nüshalar da esas alınarak da yayınlanmıştır.[89]

Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbı ile yazılan ve 224 beyitten oluşan şehrengizde 50 güzel üçer beyitle övülmüştür. Bu güzeller: Saçlı Zamân, Penbe 'Aynı, Kız 'Alem, Müdâm, Dîvâne Meryem, Debbâğ Kızı Hâtımâne, Cennet, Kemâl Kızı Hümâ, Burgucı Kızı Âyişe, Paşa Hâtûn, Mumcı Kızı Fâtımâne, Kassab Aynısı, Küçük Kamer, Tavukcı-zâde Âyişe, Derzî Kızı 'Âlem, Turremâne, Mihrî, Bihzâd Hümâsı, Süglün Emîne, Râhime, Mevzûn, Cercer Kızı Muhsine, Moskov Nigârı Aynî Şâh, Cemîle, Kurk Hümâ, Kamer Şâh, Küpeli Kızı Kerîme, Hâce Kızı Şemî, La'l-pâre,

[87] Derya Karaca "Şairi Bilinmeyen Bir Siroz Şehrengizi", *RumeliDE Uluslararası Hakemli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 16, 2019, s. 428-444.
[88] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 119-138.
[89] Ülkü Çetinkaya "Bir Kadın Şehrengizi: Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. LIV, sy. 1, 2014, s. 229-268.

Zülfî Kızı Selîm Şâh, Sâz-zen Eğlence, Ak Gügercin Rebîa, Küçük Nisâ, Bölükbaşı Kızı Hümâ, Şîve Emine, Ak Âlem, Cihân, Ermeni Sultân, Çirmenlü Âyişe, Kız Âyişe, Fersâ Hümâ, Reis Kızı Fahrî Hatun, Şeh-i Rûm Meryem, Müzeyyin Kızı Mihmân, Bakkal kızı Selîm Şâh, Kulak Emîne, Sofrıcılar Âyişesi, Hınnacı kızı Ümmî Hân, Havvâ, Topuklı Âyişe.

Diğer örneklerin aksine erkekleri değil de kadınları konu edinmesi ile Türk edebiyatında türünün şimdilik tek örneği olan şehrengiz, döneminde de tezkire yazarları tarafından bu özelliğine dikkat çekilmiştir. Örneğin Riyâzî tezkiresinde eserden bahseder fakat kadınlardan bahsetmesi sebebiyle beyitlerden örnek vermez:

Zümre-i zenâna şehr-engîzi vardur. Haylî müsta'iddâne dimişdür. Mevzû'ı ehl-i meşrebâne olmamagın îrâdı revâ görilmedi.[90]

Kınalızâde Hasan Çelebi de tezkiresinde şehrengizin kadınlar bahsetmesini zamanın şairlerinin aksine bir tercih olduğunu söyler:

Hilâf-ı mu'tâd-ı şu'arâ-yı zemâna şehr-i İstanbulda olan tâ'ife-i zenâne Şehr-engîz diyüp meşhûr-ı devrân ve makbûl-ı halk-ı zemân olmışdur.[91]

2.2.6. Behiştî Bursa Şehrengizi

Aynı mahlası taşıyan diğer şairlerden ayrılması için *Vizeli*, *Vaiz*, *Sânî* lakaplarıyla anılan Behiştî tarafından Bursa şehri için yazılmıştır. Ankara Millî Kütüphane'de Mil Yz A 827 numarada kayıtlı sayfaları karışık bir mecmuada Mesîhî'nin ve Kerimî'nin şehrengizleri ile karışmış bir vaziyette yer almaktadır. İlk defa Yaşar Aydemir'in Behiştî hakkında hazırladığı doktora tezinde bahsedilmiştir.[92] Aydemir, şehrengizin Vize/Bursa şehirlerinden hangisi için yazıldığının tam olarak söylenemeyeceğini ifade etmiştir.[93]

---

[90] Riyâzî Muhammed Efendi, **Riyâzü'ş-Şuara (Tezkiretü'ş-Şuara)**, e-kitap, Haz.: Namık Açıkgöz, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 230.

[91] Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-şu'arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 563.

[92] Yaşar Aydemir, "**Behiştî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı'nın Tenkidli Metni"**, Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1999, s. 74-76; **Behişti Divanı**, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı, 2000, s. 84-86.

[93] "*Eserdeki eksiklik nedeniyle, Bursa şehrengîzi mi, yoksa Vize şehrengîzi mi? noktasında net bir cevap veremiyoruz. Şâirin Bursa ile ilgisi hakkında bir bilgimiz de yok. "'Aceb mi baña kılmazlarsa meyli/ Ki Bursa'ya uzakdur Vize hayli" beytinde, Bursa'nın neden anıldığı noktasında çok temelli bir şey söylemek de güçtür.*"

Bursa hakkında yazıldığını aşağıdaki beyitler delil olarak kabul edilebilir[94]:

*Bir âteş-ruh birisi **Yıldırımda***
Tutışdum gördigüm gibi yirümde

Yüzi saçdan nʾola olmazsa münfek
Bulutlu günden ayrılmaz çü şimşek

Çü gördüm âteş-i haddini rûşen
Göñül şemʿini yandırdum aña ben (b. 45-47)

…

*Şu deñlü perdedür **gurbet** yüzüme*
Ki gün göstermez olmışdur gözüme

ʿAceb mi baña kılmazlarsa meyli
*Ki **Bursa**ya uzakdur **Vîze** hayli* (b. 101-102)

Kaynaklarda hayatının doğduğu Vize'de; eğitimini tamamladığı İstanbul'da ve vazifede bulunduğu Çorlu olmak üzere üç farklı yerde geçtiği anlaşılan Behiştî muhtemelen hayatının bir döneminde Bursa'ya gitmiştir. Bu dönemin medrese eğitimi için İstanbul'a gelmeden önceki zamana denk gelmesi düşünülebilir.

Metne karışan Mesîhî'nin ve Kerimî'nin Edirne şehrengizlerinde yer alan güzellerin çıkarılması ile geri kalan beyitler Bursa Şehrengizi olarak değerlendirilmiş ve yeni harflere aktarılmış ve IV. Bölümde verilmiştir.

Başta tarafında bir eksiklik olduğu anlaşılan şehrengiz 108 beyitlik mesnevi nazım şekli ve beş beyitlik bir gazel ile toplam 113 beyittir. Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Baş tarafı eksik 24 beyitlik münacat bölümünden sonra sonu eksik 4 beyitlik bir sebeb-i telif bölümü gelmektedir. Güzellerin vasfından sonra son güzelin sebebinin açıklanmasından sonra 11 beyitlik bir sonuç ve dua kısmı yer almaktadır. Bu bölümler arasında mecmua sayfalarının tam olmaması sebebiyle eksiklikler mevcuttur.

Her güzelin üçer beyit ile vasfedildiği aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır:

[94] Bu ifadelere rağmen şehrengizdeki bu beyitler açıkça Bursa için yazıldığını göstermektedir.

Hele şunlar ki saʿy-ile bulındı
***Üçer beyt-ile** bir bir zikr olındı*

***Üçer kat** câme geyse nʾola her beg*
*Duʿâ kim **üç kez** okına olur yeg* (b. 103-104)

Şimdilik elimizde bulunan bu eksik bu nüshada sadece 21 güzel vardır. Bu güzeller: İbrâhîm, Memî, Hâfız, Âl-i Muhammed Hâşîm, Şeyh-zâde, Bir âteş-ruh bir güzel, Gazzâzlarda Mustafâ, Yağmurcaoğlı, Nakîboğlı, Muhzıroğlı, Sultân Mahmûd, Mîve-fürûşoğlı Mehemmed, Başmakçılarda Mahmûd, Kirdeci, Biryâncıoğlı Mehemmed, Lütfî, Çeşmecioğlı ʿAlî, Firenkoğlı, Yehûdîlerde bir sanem, Hâce kulu Mahmûd, Âl-i Mustafâ Ahmed.

Eserin Kanûnî'nin vezir-i azamlarından birine, muhtemelen şairleri himaye etmesiyle bilinen İbrahim Paşa'ya, sunulmak üzere yazıldığını aşağıdaki beyitlerden anlaşılmakatadır:

Hemân ol dem anı dergâha iltem
Ki oldur Hazret-i Paşa-yı aʿzam

Dürr-i bahr-i vefâ muhtâr-ı erkân
Vezîr-i aʿzam-ı Sultân Süleymân (b. 105-106)

2.2.7. Beliğ'in Bursa Şehrengizi

Bursalı Beliğ tarafından Bursa güzelleri hakkında sonundaki tarihe göre1707/1708 yılında yazılmıştır. Aruzun *feilâtün/mefâilün/feilün* kalıbı ile yazılan şehrengiz hakkında yapılan yayına göre 269 beyittir.[95] Şair eserine *Âyîne-i hûbân* özel ismini vermiştir:

Sözimüz vâsıl-ı pâyân oldı
*Nâmı **âyîne-i hûbân** oldı* (BLBŞ, b. 93)

[95] Abdulkerim Abdulkadiroğlu, "Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Beliğ'in Bursa Şehrengizi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, C. XXV, sy. 2, 1987, s. 129-167.

Eserde yer alan 20 güzelin her biri sekizer beyit ile tasvir edilmiştir. Bu güzeller: Şeyh Muhammed Kazzâz eş-şehîr Baldır-zâde, Kaymakcızâde Seyyid Ahmed Çelebi, Abdullah Çavuşzâde Seyyid Ali, Seyyid Reşidzâde Seyyid Sa'îd, Sofyevi (Sofiyyîn.) Seyyid Osman Kazzâz, Kasımzâde Sim-keş İsmail Çelebi, Duhterzade-i Davûd Ağa Ya'kûb Çelebi, Yeşil Katibizâde Mustafa Ağa, Attar İbrahim Efendi Mehmed Çelebi, Ahenî Belgrâdî Ahmed Çelebi, Takyeci İsmail Bey-Bey Çelebi, Kebecizâde Ateş Gemisi Muhammmed Ağa, Tütüncü Alizâde Mustafa Paşa, Papazzâde Attar Mustafa, Hayyât Enderzâde Mustafa Çelebi, Kazzâz Mustafa Çelebi, Mislizâde Hüseyin Çelebi, Terzi Halil Çelebi, Gümüş-endâze, Hamamcızâde-Çukacızâde Abdullah Çelebi, Çizmeci İsmail Çelebizâde Mustafa Çelebi.

2.2.8. Beyânî'nin Sinop Şehrengizi

Kaynaklarda hakkında fazla bilgi olmamakla birlikte Sinoplu olduğu ve hiciv ile meşgul olduğu belirtilen Beyânî mahlaslı bir şair tarafından Sinop için yazılmıştır.

Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengiz, 227 beyitlik mesnevi kısmı ve sonunda yer alan *mefâîlün/mefâîlün/mefâîlün/mefâîlün* vezniyle yazılmış beş beyitlik bir gazel olmak üzere toplam 232 beyittir.[96] Hakkında yapılmış diğer bir çalışmaya göre ise 235 beyittir.[97] Şehir tasvirinin geniş bir şekilde ele alındığı ve sonunda gazel yer alan şehrengiz örneklerdendir.

Şehrengizde 13 güzelin ismi verilerek ve isimleri verilmeyen gayrimüslimler de genel bir şekilde bahsedilmiştir. İlk güzel olan Kuloğlu Yeniçeri Mustafa, şehrengizin sonunda tekrar zikredilerek son güzel olarak yer almıştır. Bu güzeller: Kuloğlu Yeniçeri Mustafa, Hisârî Abdi Şâh, (Şeker zülf) Ahmed, (Yahşi zülf) Pîr Muhammed, H*â*ce Hasan oğlu Rıdvân Ahmed, H*â*ce Abdî oğlu Fazlî, Kuloğlu Hisârî Mahmûd, Türk Memioğlu Mustafa, Hacı Hüseyinoğlu Ahmed, Elmacızâde, Şeyh tekye-dâr oğlu Muhammed, Ahmed Çelebi oğlu Mahmûd, Gayrimüslim güzeller, Kuloğlu Mustafa Yeniçeri (II. Defa).

[96] Gülçin Tanrıbuyurdu, "Beyânî'nin Sinop Şehrengizi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 57, 2016, s. 1639.
[97] Taner Gök, "Beyânî'nin Sinop Şehrengizi", *Turkish Studies*, C. X, sy. 8, 2015, s. 1107.

2.2.9. Câmi‘î’nin Manisa Şehrengizi

Muhammes nazım şekliyle *Muhabbetnâme (Vâmık u Azrâ)* isimli mesnevi sahibi de olan Câmi‘î mahlaslı bir şair tarafından yazılmıştır.[98] 12 bendden şehrengiz *fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün* vezninde yazılmıştır. Şehrengizde yer alan 7 güzelin her biri için bir bend ayrılmıştır. Bu güzeller: ismi söylenilmeyen bir güzel, Ali, Derzi Mustafa, Rüstem, Kurd, Zerger Haydar, Kefş-dûz Abdî.

Bu güzellerden sonra isimleri ve bazılarının da meslekleri ve memleketleri belirtilen 9 kişi hakkında birer gazel yazılmıştır. Bunlar: Ahmed-i Kassâb, Mahmûd-ı Hallâc, Yûsuf-ı Hayyât, Nasûh-ı Hayyât, Pür-Budak Aydınî, Bostân el-Mağnîsâvî, Süleymân el- Mağnîsâvî, Durmuş-ı Paşmakçı el- Mağnîsâvî, Yusûf el- Mağnîsâvî. Başlıklarında *be-nâm-ı* ibaresi kullanılan bu kısımdaki gazeller de şehrengize dâhil edilirek yayınlanmıştır. Bu 9 gazelde *fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün* ve *mefâîlün/mefâîlün/mefâîlün/mefâîlün* vezinleri kullanılmıştır.

2.2.10. Cefâyî’nin Rize Şehrengizi

Kaynaklarda adı geçen Cefâyî’lerden hangisine ait olduğu kesin olarak bilinemeyen şehrengizden ilk olarak Agâh Sırrı Levend bahsetmiştir.[99] Kendisine ait eski bir şehrengizler mecmuasının 38[a]-40[b] varakları arasında bulunmaktadır.[100] Bu nüshadan istinsah edilmiş yeni bir nüshasından hareketle yayınlanmıştır.[101]

120 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Güzellerin ele alındığı beyit sayıları (10-5-4-3) farklılık göstermektedir. Bu şehrengizde de gayrimüslim güzeller sonda ve açık isimleri belirtilmeden bir grup halinde anılmıştır. Bu güzeller: Sipâhî-zâde Şâh Süleyman, Sipâhî-zâde Dâvûd, Paşmakçı Kurd, Sipâhî-zâde Ni‘met, Dülbendci Muhammed, Şems-i Ahmed, Çizmeci Mustafa, Hallâc şagirdi, Serrâc Muslî, Yûsuf, İbn-i Na’ib Muhammed Şâh, Dellâk Hüseyin Bâlî, Hamza Bâlî, İbn-i Bezzâz Ahi-zâde, Muslî Şâhî, Hisârî Şâh Süleyman, Berber Mahmûd, Pasbanî, Gayrimüslim güzeller.

---

[98] Fatih Tığlı, “Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Câmi‘î’nin Manisa Şehrengizi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXXIX, 2008, s. 229-248.
[99] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 30-31.
[100] **a.e.**, s.139
[101] M. Esat Harmancı-Doğan Evecen, “Cefâyî’nin Şehrengizi”, **Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör’e Armağan**, Editörler: Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, Ankara, Yayınevi, 2018, s. 392-406.

2.2.11. Cemâlî'nin Siroz Şehrengizi

Yazdığı iki şehrengiz ile bilinen Defterdarzâde Ahmed Cemâlî için Siroz (Serez) şehri için yazılmıştır.[102]

179 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. 25 güzelin ilk iki beşer beyitle, son güzel yedi beyitle ve geriye kalan diğer güzeller üçer beyitle ele alınmıştır. Üçer beyitle anılan güzellerden *Felâkî-zâde* lakabıyla anılan iki kardeş aynı beyitlerde anılmıştır. Bu güzeller: Hamza, İbrâhîm Bâlî, Hüseyin Bâlî, Sipahî Muhammed Şâh, Kâsım Bâlî, Ahmed Koçi, Sinan Beg-zâde, Felâkî-zâde (İki kardeş; biri okuryazar/diğeri kazzâz), Siyeh-zâde Mustafa, Şâh İsmâ'îl, İmâm-zâde Abdî Kazzâz, Ömer-zâde Muhammed Şâh, tâlib-i ilm Muhammed, Şeker-zâde Ali, Kazzâz Bâkî, Hâcı Hüseyin-zâde Muhammed, Sipahi Mustafa Beg, Şeyh-zâde Takyacı Ahmed, Serrâc-zâde Muhammed, Cüneyd-zâde Muhammed, Bakkal Mustafa, Çıkrıkçı-zâde Mustafa, Debbâğ Cafer, Kirbâzî Tersâ-beççe.

2.2.12. Cemâlî'nin İstanbul Şehrengizi

Siroz şehrengizi şairi Defterzâde Ahmed Cemâlî tarafından yazılan diğer bir şehrengiz de İstanbul için olanıdır. [103]

Diğer şehrengizlerin sahip olduğu ortalama beyit sayılarına nazaran hacim bakımından fazla olan şehrengiz 459 beyittir. Şehrengizlerde sıkça kullanılan aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Şehrengizde beşer beyit ile anılan 58 güzel vardır. Bu güzeller: Şâmî, Muslî Şâh, Kapucı-zâde Muhammed, Muhzır-zâde Ali Bâli, 'Alî Şâh Kevserî, Dülger Hüseyin, Ak Muhammed Şâh, Ütüci İlyâs, Yalabık, Ser-Tırâş Ahmed, Dellâk Ahmed, Subaşı-zâde Ahmed, Mevâlî Ahmed, Akça Hüseyin, Bâkî, Bâkî Kemâlî, Karaca Hüseyin, İbrâhim Bâlî, Otlukcı-zâde Muslî Şâh, Muzaffer Bâlî, Muzaffer Şah, Ma'cûn-fürûş Muhammed, Altuncı-zâde Muhammed, Muhammed Vâlî, Mûsâ Bâlî, Nâtır-zâde Sefer Şâh, Kayacuk, Çölmekçi-zâde Muhammed, Kapucı 'Îsâ, Muhammed

[102] Lokman Turan, "Defterdar-zade Ahmed Cemâlî'nin Siroz Şehrengizi", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 37, 2011, s. 49-76.
[103] Aysun Eren, "**Defter-zâde Ahmed Cemâlî'nin Metâli'-i Cemâlî ve Şehr-engîz-i İstanbul Adlı Eserleri**", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2012, s. 210-261.

Şâh Küçük Muhzır Kulı, Kopuzcı-zâde, Kirişçi-zâde Muhammed, Hudâ-verdi, Bezirgân-zâde Dervîş, İbrâhîm, Ak Baba Muhammed, Fethî Şâh, Hânende Ahmed, Serrâc Mustafâ, Tâvûs Muslî, Kum-keşân Ahmed, Râcil Kâsım, Kara Kâdı, Çavuş Hâcı Mahmûd, Beg Ahmed Şâh, 'Osmân Bâlî, Kahveci Muslî, Mısırlı-zâde, Küçük/Köçek Muhammed, Küçük Muslî, Rüstem Bâlî, Hâsekî -zâde Muhammed, Topuklı-zâde Muhammed, Ak Muslî Şâh, Sîm-keş İbrâhîm Bali, Akça Hüseyin, Galatalı Tersâ Beççe.

2.2.13. Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu

Esirî mahlaslı şairlerden biri tarafından Bağdat için yazılan bu eser edebiyatımızda şehrâşûb ismini taşıyan şimdilik tek örnektir.[104] Bu ismin kullanılmasına sebep olarak yazıldığı şehrin Bağdat'ın şehrâşûb kelimesinin kullanıldığı kültüre yakın olması ilk olarak aklımıza gelmektedir. Bu yönüyle diğer örneklerden farklılık göstermektedir. Muhteva bakımından bir fark yoktur, şehrengizlerle aynıdır. Yine eserin girişindeki mensur dibace, bu dibacede yer alan 3 rubai ve münâcâttaki Farsça beyitler ile de farkılık gösteririr. 198 beyitten oluşan bu şehrâşûb aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Güzellerden iki tanesi hariç üçer ve dörder, son iki güzel ise sekizer beyit tasvir ile edilmiştir. Son güzelin ismi hayâ sahibi olmasından dolayı açıkça söylenilmeden muamma yoluyla örtük bir halde ifade edilmiştir. Bu güzeller: Hüseyin, Hüseyin'in kardeşi Abbas, Derviş, Derzi şakirdi Mahmud, Mehemmed, Kovacızâde Bekir, Debbağzade Hamza, Kaplan, Bekir, Ali-yi Şehd, Kaplan Çerkes, Kuloğlu Yusuf, Küleyb, İbrahim, Sarraf Mûsî İbrahim, Mehemmed, Mehemmed, Nalbend Hasan, Nalbend Hasan, Berber Derviş, Kazzaz Şaban, Külehdûz Alican, Nakkaş Arslan, ...-dûz Osman, Paşmakçı Mehemmed, Kefş-dûz Gümüş Mahmud, Şehbenderoğlu Şerif, Bezzaz İsmail, Mehemmed bin Kerem, Hacegi-zâde Hasan Hadim, Bakkal Hacı Muhyiddin, Divan çavuşu Bâlî, Kâtib Mehemmed, Şükrullah, Cemil, Mahkeme kâtibi Mirza Hüseyin, Derviş, Murad, Mehemmed, ismi muamma şeklinde söylenen bir güzel.

[104] Yaşar Aydemir, "Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı, 1999, s. 446-475.

2.2.14. Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi

Ta'rîfât isimli eseri ile de meşhur olan Kalkandelenli Fakîrî İstanbul için de bir şehrengiz yazmıştır.[105] 259 beyittten oluşan şehrengiz *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Şehrengizde yer alan 20 güzelden ilki dört, diğerleri ise üçer beyit ile zikredilmiştir. Yazma nüshalarındaki karışılık sebebiyle tertibinde bir yanlışlık olduğunu düşündüğümüz şehrengize Mesîhî'nin eserinde yer alan güzeller de karışmıştır. Hakkında yazılan makalede bu güzeller ayrıca belirtilmiştir. Şehrengizde yer alan bu güzeller: Ahmed Çinici-zâde, Şihâbüddin Bey oğlı Mahmud, Yusuf Bâlî, Pârecilerde Memi Şah, Derviş Baba-zâde, Hurde-furûşoğlu Memi Şâh, Macuncu Yusuf, Şâdi-zâde, Cerrah-zâde, Saçlu Ahmed-zâde Memi Şah, Mimar-zâde, Hekimoğlu Mehemmed, Aydın Beyoğlu Mustafa, Memi Şah, Muallim-zâde Mahmud, İmam-zâde Ahmed, Hasırcı-zâde Ahmed, Kıssahân-zâde, Attarlarda bir güzel, Takyecilerde Ali Bali. Bu güzellerden başka *Mahbûb-ı Fakîrî* başlığı altında ismi verilmeden, muamma yoluyla *Ahmed* isimli bir güzelden güzellerin ele alındığı bölümden önce bahsedilmiştir.

2.2.15. Hâcı Dervîş'in Mostar Şehrengizi

Daha önce Vančo Boškov tarafında yayınlanan Hâcı Derviş'in Mostar şehrengizi[106] yeni bir nüshasının tespit edilmesiyle karşılaştırmalı bir şekilde yayınlanmıştır.[107]

279 beyitten oluşan şehrengiz *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Şehrengizde 40 güzel yer almaktadır. Hasan isimli güzelin anlatıldığı beyitlerde kardeşinden de bahsedilmiştir. Bunlardan 4 ve 6 beyit ile anılan iki güzel haricinde diğerleri beşer beyit ile zikredilmiştir. Bu güzeller: Selim, Hâcî Bâlî-zâde Mehemmed, 'Îsâ, Hüseyn, Ahmed Begoğlu İshâk, Kâse-zâde, Küçük kardeşi, Ali, Müezzin Yûsuf, Ahmed Paşa, Mehemmed Beg oğlu Mustafa, Başmakçı Bâlî-zâde Tıflî (İbrahim),

---

[105] Taner Gök, "Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi*, C. XIV, sy. 21, 2016, s. 233-282.

[106] "Šehr-engiz u Turskoj Književnosti i Šehr-engiz o Mostaru" [Šehrengiz in Turkish literature and Šehr-engiz on Mostar], *Radovi Filozofskog Fakulteta u Sarajevu* [The works of the Faculty of Philosophy in Sarajevo], VI/1970-71, pp. 173-211.

[107] Beyhan Kesik, "Yeni Bir Nüshadan Hareketle Hacı Derviş'in Mostar Şehrengizi", *Turkish Studies*, C. V, sy. 3, 2010, s. 368-399.

Müzezzin oğlu Mehemmed Şeyhzâde, Sipahizâde Abdi Bey oğlı İshak, Hasan ve kardeşi, İsmail, Ağa-zâde Selmân, Selim, Mehemmed Ağa-zâde Mustafacuk, Lâfî-zâde Abdi, ‘Alî Çavuş-zâde ‘Osmân, Süleyman Çavuşun oğlu Ahmed, Sâva-zâde Kılıccı-zâde İsa, Kelîmân-zâde ‘Osmân, Hâcî Oruc-zâde Ahmed, Yeñiçeri oğlı Kaya, Derzi-zâde Mahmûd, Benefşe-zâde Mustafâ, ammizâdesi, Hâcî-zâde Karu Ahmed, Moro-zâde Mehemmed, Nasûh-zâde Sâlih, Mahmud, Mustafa, Pûl oğlı ‘Abdî, Hâcî-zâde Muslî, Kapudân-zâde, Beg-zâde Dânyâl, Kız Nakışlı Kahveci, Küçük Mehemmed.

2.2.16. Hâdî’nin Saray Şehrengizi

Muhtemelen kaynaklarda Sofyalı/Edirneli olarak tanıtılan Hâdî tarafından kaleme alınan Saray şehrengizi[108] sahip olduğu güzel sayısı bakımından örnekleri arasında ilk sırada yer almaktadır. 479 beyti mesnevi, son 5 beyti de *eyle* redifli bir gazel olmak üzere toplam 484 beyittir. Mesnevi kısmı ile gazel aynı vezinde olup *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Şehrengizde yer alan ve daha önce Saray hakkında Selâmî mahlaslı bir şairin şehrengiz yazdığını belirttiği aşağıdaki beyitler ile de önemlidir:

Müberhen eyleyüp didi kelâmı
Mesîhîden gelüp sonra ***Selâmî***

Bu meydâna girüp atını sürmiş
O tarz üzre o da bünyâd urmış

Serayuñ bir zemân dil-berlerini
Añup vasf eylemişdür her birini (HSŞ, b. 118-120)

Toplam 128 güzel vardır. Bu güzellerden sayıca az olanları aynı beyitte zikredilmişlerdir. Şehrengizde yer alan bu güzeller: İbrâhim, Şeyhzâde Mehemmed, Hacı Süleymân oğlu Osmân, Hacı Hasanzâde Derviş, Hâfız Ömer Bâlî, Gül-ruh İdris Kaynı Mehemmed Bâli, Emirzâde Yûsuf âl-i Muhammed, Kadızâde ‘Alâaddin Mehemmed, ‘Îsâ Efendioğlu Ahmed, Rıdvan Halîfezâde Selmân, Pehlevânzâde ‘Ali,

[108] Yaşar Aydemir, “Hâdî’nin Saray Şehrengizi”, *İlmî Araştırmalar*, sy. 12, 2001, s. 31-56.

İbn-i Mahmûd Mehemmed Efendizâde, ‘Abdü’s-selâmoğlu Mehemmed ‘Arabzâde, Hacı Mustafazâde Mehemmed, Sûhte ‘Ömer Bâli, Ya‘kûb Bâli, Mehemmedzâde Hasen Mısrizâde, İbn-i Zerger ‘Ali Bâli, Mustafa, Otlukcuzâde Ahmed, ‘Abdi Halîfezâde Ahmed, Hâluzâde Ahmed, ‘Azîzoğlu Dervîş Bâli, Mehemmed Bâli ibn-i ‘Avni, Hasan, İbrâhim bin ‘Attâr, İbn-i Tâcir ‘Ömer, Mesîhoğlu Süleymân, İbn-i Tâcir Dervîş, Uzun Velizâde Tâcir Ahmed, Hacı Hasan, Hacı Oruçzâde Eyyûb Bâli, Roğoş’un Velizâde Hasan, Hacı Hûbyârzâde ‘Ali Bâli, Hayreddînzâde Ahmed, Receb Efendi Hısımı ‘Osmân, Sûhte Yûsuf, Hacı Mehemmedzâde Murâd, Nâzırzâde Muslî, Lîkzâde Mahmûd, Beşâret Begzâde Sipâhi Derviş Bâli, Besperimlizâde Mustafa ibn-i Ahmed, Hasanzâde Mehemmed, Hasanzâde Ahmed Şâh, Mustafa Çelebi, Hacı Veli Hısmı Hüseyn, ‘Ali Şâhoğlu Mehemmed, İbn-i Mustafâ Hasan Bâli, Çizmeci Sâlih, Derzi İbrahim, ‘Abacı tacir Mustafa, Hacı ‘Alioğlu Hüseyin Bâli, Çizmeci Mustafa Bâli, Muslinün cevânı başmakçı Şa‘bân, İbn-i Süleyman Salih, Kazancızâde Kurd ‘Ali, Hüseynoğlu Mahmûd, Hacı Sinan oğlı Mehemmed, Çâr-sû Çeşmesi Mukâbelesinde hurde-fürûş Hasan, Halvacızâde Derviş, Mestçi ‘Osmân, Derzi Mustafa, Sipâhizâde İbrâhim, Nevlezâde Mustafa, İbn-i Tursun Mehemmed Bali, Mahkeme kâtibi Hurrem, Mehemmedzâde ‘Ali, Mahmûd Bâli, İbn-i Memi Şâh Salih, Ömer Ağa Birâzeri Delüzâde Osman, Yeniçeri Sinanoğlu Ya‘kûb, Kuyrukzâde Ahmed, Kuyrukzâde ‘Abdî, Öniçi Ferhâd Bâli, Mücellid Şakirdi Şa‘bân, Mücellid Yûsuf, Mücellid Memi Şâh, Şahne karındaşı Mehemmed, İbn-i Mehemmed Hüseyn Bâli, Tâcir ‘Abdî, İbrahim Bâli, Puhtezâde Mehemmed Bâli, Derzioğlu Ali Şâh, Halil……..cevânı Saçma Beg İbrahim, Derzi Malkoç ‘Ali Bâli, Cevânun Atlası Çizmeci Sefer Bâli, Kahveci Muharrem, ‘Abdi Şâh, Fağfuri Hayyât Hasan Bâlî, Abdîoğlu ‘Ali Şâh, Pozurzâde Hasan, Çizmecioğlu Osmân, Yusuf, Hacı Mahmûdoğlu Şa‘bân Balî, Dellâk Ömer, Dellâk Osman, Dellak Ali, Kuyumcı Hüseyn Bâlî, Zerger Hüseyin, Kazzâz Derviş, Sâlih Ağa Kölesi Derviş, Memizâde ‘Osman, Kebûterzâde Süleyman, Mahmûd, Memizâde Mustafa, Mehemmedzâde Hasan, Pervîzzâde Salih, Kalaycızâde Hasan, Kazzâz Şa‘ban, Hurremoğlu Mustafa, İbn-i Kebüter Hüseyn, Süleymânzâde Hüseyn, Süleymânzâde Hasan, Sipâhi Muhammed, Sipâhi Mustafa, Ali Bâlîoğlu Ahmed, Hacı Mustafa, Hasan, Tâcir ve Kazzâz Hüseyin, Takyacı Sefer, kardeşi ‘Ömer, Tâcir Salih, Halvâcı İslâm, Ferhâdzâde Mustafacuk, Mehemmed Bâli, Mücellid Hüseynzâde, Hasan, Derviş Bâli, Halvâcı Memi, Halvâcı Mahmûd.

2.2.17. Hâlî'nin Üsküp Şehrengizi

Yayınlandığı makalenin ilk bölümünde, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 06 HK 436 no'lu mecmuanın 62[a]-64[b] varakları arasında yer alan şairi meçhul bir şehrengiz olarak ele alınmıştır.[109] Makalenin yayınından önce bu metnin Hâlî mahlaslı bir şair tarafından Üsküp şehri için yazıldığını ve ilk defa çalışmamızda metninin yayınlandığını tez izleme raporunda belirtmiştik. Daha sonra yaptığımız incelemelerde şehrengizin yer aldığı mecmuanın yüksek lisans tezi[110] olarak çalışıldığını, dolayısıyla bizden önce metninin yayınlandığını daha sonra düzelterek ifade etmiştik. Tezde şehrengizin Üsküp için yazıldığı belirtilmesine rağmen şairinin Hâlî olduğu belirtilmemiştir.[111]

Güzeller vasfını eyle rivâyet

*Degüldür **Hâlî**yâ vakt-i şikâyet* (b. 22)

Beytinde geçen Hâlî'nin şairin mahlası olacağını tahmin ederek şehrengizi Hâlî mahlaslı şairlerden biri tarafından yazıldığını kabul etmekteyiz. Kaynaklardan Hâlî mahlasını taşıyan ve XVI. yüzyılda yaşayan 4 şairin varlığından haberdarız. Bunlar: Acem-zâde Hâlî (İstanbul), Ahmed Hâlî (İstanbul), Hâlî Bey (Bağdat) ve Hâlî Mehmed (Âşık Çelebi'nin kardeşi)'dir. Aynı mahlası taşıyan bu dört şairi Üsküp şehrini merkeze alarak yapacağımız bir eleme sonucu Âşık Çelebi'nin kardeşi olduğu belirtilen Hâlî Mehmed[112] ismi muhtemelen bu şehrengizin şairi olarak düşünülebilir. Bununla beraber yukarıda isimleri geçen Hâlî'lerden birine veya başka Hâlî mahlaslı bir şaire ait olma ihtimali de vardır.

101 beyitten oluşan şehrengiz sayfalarının dağılmış ve eksik olması bakımından tam değildir. Mecmua yeniden ciltlenirken sayfalar karışmıştır. Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. 36 güzel bazen ikişer, bazen de üçer beyit ile anılmıştır. Bu güzeller: Üskübî Mehemmed, Takyâcı Abdî, Abbâsoğlu Ahmed, Debbâğ-zâde Hasan Bâlî, Kâdî-zâde Mehemmed, Otlukçı-zâde, Hâcı Halîfe-

[109] Zahide Efe, "Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. XII, sy. 23, 2019, s. 271-314 [284-289; 303-311].
[110] Ülkü Akdağ, "**Millî Kütüphane'deki 06 Hk 436 Numaralı Şiir Mecmuası"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2011.
[111] **a.e.**, s. 189-198.
[112] Yunus Kaplan, "Hâlî, Hâlî Mehmed Efendi", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4667 (Erişim tarihi: 15 Mart 2018)

zâde Ömer Bâlî, Nemedçi Hâcı, Kerîm, Devr-hûn Ahmed, Pos Paşa-zâde Mehemmed, Yorgancı Şâkird, Mevlûd-hân Sâlih, İbn-i Şûhî, Mîrim-zâde, Mumcı-zâde, Mûsî Halîfe-zâde Ahmed, Hançerlü-zâde, Hallâc Kâsım Bâlî, Aşçı-zâde Burhân, Faltaka-zâde Mehemmed, Eyyûb Bâlî, Takyâcı Süleymân, Macûn-fürûş Memi Şâh, Hâcı Alînin oğlu Bâlî, Sabuncı-zâde, Katır-zâde Memi, Attâr Hüseyin, Behrâm-zâde, Sarı Hâce-zâde, Habîb oğlu, Abâcı, Beg Diken-zâde, Sipâhî İbrâhim, isimsiz bir güzel (Bende?), Hüseyin.

2.2.18. Hayretî'nin Belgrad Şehrengizi

Hayretî'nin yazdığı iki şehrengizden biri olan Belgrad Şehrengizi 261 beyitten oluşmaktadır.[113] Bu şehrengizin diğer örneklerden farklı bir yönü vardır: Şehrengizdeki isimlerin büyük bir kısmı şairin divanındaki "Der-ta'rif-i Beliğrâd ve dilberân-ı ân şehr" başlıklı bir murabbada yer almaktadır. Murabbanın şehrengizden önce yazıldığı tahmin edilmektedir. Daha sonra şair bu güzelleri bir şehrengizde bir araya getirmiştir. Şehrengiz, aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Bu şehrengizde yer alan 'Alî Bâlî ve Velî Bâlî isimli iki güzel, derleyeni bilinmeyen bir Belgrad şehrengizinde de yer almıştır.

İlk güzel 8, ikinci güzel 7, Ahmed oğlu Mehmed isimli güzel 5, diğerleri üçer beyit ile zikredilmiştir. Bu güzeller: Mehemmed, Muyu Bâlî, Muhtesib-zâde Mehemmed, Biri Ahmed iki birader, Ahmed oğlı Mehemmed, Bâlî, Memi, Nesîmî, Ca'fer, Haydar, Rahmân, karındaşı Süleyman, Berber Hasan, 'Alî Bâlî, Velî Bâlî, Rahmî, Ferhâd, Pîrî, Topcıoğlı Mustafâcuk, Mahmûd, Bayram Hudâvirdi, İlyâs, Husrev, Şârih Kulı Haydar, İshak, Aşçı Emîr Kulı Husrev, Pervane.

2.2.19. Hayretî'nin Yenice Şehrengizi

73 beyit ile kısa şehrengizler arasında yer alan Hayretî'nin Yenice şehrengizinde[114] toplam 10 güzel vardır. Her güzele şehrengizde üçer beyit ayrılmıştır.

---

[113] Mehmed Çavuşoğlu, "Hayretî'nin Belgrad Şehr-engizi", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 2-3, 1973-1974, s. 325-356.

[114] Mehmed Çavuşoğlu, "Hayretî'nin Yenice Şehr-engîzi", Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, sy. 4-5, 1975-1976, s. 81-100.

Bu güzeller: Sipâhî-zâde Mustafâ, İbrâhim, Husrev, İbrâhim, Yûsuf, Murâd, Derzi Mustafâ, ‘Alem Şâh, Halvâcı Mehemmed, Hüseyin.

Belgrad şehrengizi gibi aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Şehrengize ek olarak verilen başka bir mesnevide ise yukarıda isimleri geçen bazı kişilerin (Seyyid-oğlı İbrâhim, Murâd, Derzi, Halvâcı Mehemmed) hicvedilerek yer aldıkları görülmektedir.[115]

2.2.20. Hısali’nin Bursa Şehrengizi

Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olamadığımız Bursalı Hısâlî mahlaslı Abdurrahman Çelebi tarafından yazılmıştır.[116] Mısır-Dâru’l-umûri’l-kütübi’l-kavmiyye (Mısır Milli Kütüphanesi)’de, Timuriye Şiʿr no.: 1298’de 186[b]-193[b] varakları arasında yer almaktadır. 225 beyitten oluşan eserin son kısmı eksiktir. Aruzun *feilâtün/mefâilün/feilün* kalıbıyla yazılmıştır.

Bursa şehri için yazıldığını içinde geçen Seyyid Buhârî (Emir Sultan), Ulu Camii, Kaplıca, Çamlıca gibi tasvirlerden anlamaktayız. Şairin mahlası ve yazıldığı şehir de açıkça aşağıdaki beyitlerde zikredilmiştir:

Hân-ı lutfuñdan iy Hayy u Kayyûm
Eyleme bu ***Hısâlî****yi mahrûm*
…
Şehr-i Bursa*da eyleyüb ârâm*
Giçürürdüm bu resme subh-ıla şâm (b.33, 43)

1-33. beyitler arasında *İbtidâ-yı şehrengiz* başlıklı münacat bölümü; 34-52. beyitler arasında *Der vasf-ı Bahâr ve Şikâyet ez-Rûzigâr* başlıklı bölüm; 53-84. beyitler arasında *Sebeb-i tahrîr-i şehr-engîz* bölümü; 85-90. beyitler arasında *Âgâz-ı Sühan* bölümü; 91-128. beyitler arasında *Taʿrîf-i Şehr* bölümü; 128-146. beyitler arasında

[115] **HYŞ**, s. 91-100.
[116] Hayatı hakkında bkz.: Bekir Kayabaşı, “**Kâf-zâde Fâʿizî’nin Zübdetüʾl-Eşʿârı”**, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya İnönü Üniversitesi, 1997, s. 283-284; Suat Donuk, **Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ’in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân’ı**, Ankara, Gece Kitaplığı, 2016, s. 681; İsmail Avcı, “Gül-deste-i Şuʿarâ Adlı Şiir Mecmuası ve Mecmuaya Göre Bursa Şairleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, sy. 35, s. 597.

Taʿrif-i Kabluca bölümü; 147-157. Beyitler arasında *Taʿrîf ʿaleʾl-icmâl* bölümü yer almaktadır.

158. beyitten itibaren güzellerin vasfına geçilmiştir. 158-225. beyitler arasında toplam 24 güzel yer almaktadır. İlk güzel beş, ikincisi dört, diğer güzeller ise iki ve üç beyit ile zikredilmiştir: Bu güzeller: ‘Ömer Şâh, Hasan Şâh, Dervîş Şâh, Karakaş-zâde ʿAbdullah, Akkuzı, ʿAcem oğlı Mehemmed, Sîm-keş Mehemmed Şâh, Beñlü ʿAlî, Haffâf-zâde Muslî Şâh, Sim-keş Ahmed Şâh, Yaşıl Melek, Topuklı-zâde İbrâhîm, Rüstem Begoğlu, Mumcı-zâde, Kuyumcı Mahmûd, Takyacı Kerîm Şâh, Nakkâş Emîr Hidâyet, Boyacı-zâde, Müşgci-zâde, ʿArab-zâde Zerger kuyumcu Mehemmed, Çeşmeci-zâde Pîr Ahmed, Takyacı Mahmûd, Sarrâc-zâde ʿAbdullah, Dürr-i Yektâ.

Şehrengizler hakkında yapılan çalışmalarda ve şairin hayatından bahseden kaynaklarda yer almayan bu metin yeni tespit edilmiş olup ilk defa tezimizde kullanılacaktır.[117] Eserin tam metni IV. Bölümde yer almaktadır.

2.2.21. İshak Çelebi’nin Bursa Şehrengizi

Üsküplü İshak Çelebi’nin muhtemelen Bursa’da Bursa Kaplıca (Hudâvendigâr) medresesinde müderris bulunduğu sırada yazılmış olmalıdır. 117 beyitten oluşan bu şehrengiz[118] aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

8 güzel yedişer beyit ile övülmüştür. Bu güzeller: ‘İvaz, Mahmûd, Bekir, Kayyımoğlı Mustafâ, Pâybörkcioğlı, Mîve-furûş Hasan, Kadayıfçı Bâlî, Mekikci Hüseyin.

2.2.22. İshak Çelebi’nin Üsküp Şehrengizi

Üsküplü İshak Çelebi tarafından memleketi Üsküp için yazılan bu şehrengiz[119] 105 beyitten oluşmaktadır. Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Şehrengizde 6 güzele yer verilmiş ve bu durum aşağıdaki beyit ile açık bir şekilde ifade edilmiştir:

---

[117] Nüshanın temininde emekleri geçen Hocam Prof. Dr. Rahmi Er ve Mısır Kültür ve Eğitim İlişkileri Merkezi Müdürü ve Mısır Kültür Ataşesi Dr. Tarık Abdülcelil el-Seyyid Mursi’ye teşekkür ederim.
[118] Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, “Şehrengîz-i İshak Çelebi”, **Üsküblü İshak Çelebi Dîvan**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 87-99.
[119] Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, “Şehrengîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb”, **Üsküblü İshak Çelebi Dîvan**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 100-108.

N'ola hôş diyü söylerken bürâder
*Göründi nâgehânî **altı dilber***
...
Ve lîkin muhtasar çün oldı matlûb
*Güzîn itdük olardan **altı mahbûb*** (b. 22, 99)

Bu altı güzelin her biri aynı Bursa şehrengizinde olduğu gibi yedişer beyit ile övülmüştür. Bununla birlikte şair burada farklı bir uygulama yaparak her bir güzeli mesnevi ile övdükten sonra haklarında isimlerini redif olarak kullanarak beş beyitlik gazeller yazmıştır. Fakat *Kılıcoğlı Ali* Bâlî'nin övüldüğü mesnevi beyitlerinden sonra gelen gazelin redifi *Hasan'dır.* Maalesef bunun sebebini anlayamadık. Şehrengizde ele alınan güzeller: Mehemmed Bekir, Mahmûd, Kazzâz Pir 'Alî, Aşçıoğlı Mustafâ, Kılıcoğlı ʿAlî Bâlî, Kazancıoğlı Mustafâ.

2.2.23. Kâmî'nin Revân Deyrengizi

İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi Ek no 244'teki bir şiir mecmuasının 167[a]-167[b], 195[a] ve 197[b] varaklarında karışık bir hâlde kayıtlı olan bu metin, Osmanlı döneminde Revan olarak isimlendirilen, günümüzde ise Ermenistan'ın başkenti olan Erivan şehri için yazılmıştır.[120] Eser 137 beyitten oluşmaktadır. Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Eserin diğer örneklerden farkı şairi tarafından *şehr-engîz* yerine *deyr-engîz* olarak nitelendirilmesidir.

*Bu **deyr-engîzi** mu'tâd eyleyüp yâd*
Sanemler eylesünler dilde evrâd
…
İdüp rengîn ma'ânî birle terkîb
*Bu **deyr-engîze** virdüm nazm u tertîb* (b. 19, 95)

Yine sadece 5 şahsın konu edinmesiyle sayısı bakımından az olmasıyla diğer örneklerden farklıdır.

[120] Zahide Efe, "Kâmî ve Revan Şehrengizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. XII, sy. 66, 2019, s. 108-123.

Arayup dil-firîb ü mehveşini
*İçinden intihâb itdüm **beşini*** (b. 93)

Bu iki farklı yönüyle diğer örneklerden ayrılır. Her güzel dörder beyit ile zikredilmiştir. Bu güzeller: Müezzin-zâde, Kuloğlu Hasan Bâlî, Mustafâ, Mehemmed Şâh, Sipâhî-zâde Alî.

2.2.24. Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi

Edirneli Kerîmî tarafından Edirne şehri için yazılan bu şehrengiz yayınlanan makaleye göre 202 beyittir.[121] Bu yayında kullanılmayan bir nüshanın yer aldığı mecmua hakkında hazırlanmış yüksek lisans tezine göre ise 229 beyittir.[122] Aradaki bu fark şehrngizin başlangıç bölümünde yer alan bazı beyitlerin makalede yer almamasıdır. Şehrengizde yer alan güzeller çoğunlukla ikişer, bazen de üçer ve dörder beyit ile anılmıştır. 59 güzelin yer aldığı şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Bu güzeller: Kebâbcı Musli Bâlî, Pabuççu-zâde aşirhun/aşirhân?, Musli Bâlî, Musâ H^{v}âce, Muhammed Bâkî, Yazıcı-zâde Musli Şâh, Serrâc-zâde Musli, Câbî-zâde Kurd Bâlî, Çırakcı-zâde Ahmed Haramî, Devâlî-zâde Muhammed Şâh, Ra'dî-zâde Memi Şâh, Mü'ezzin-zade Memi Şâh, Ser-Mahfil-zâde Muhammed, Seyfî Bâlî Vâle-fürûş, Bıçakcı- zâde Ahmed Bâlî, Arslan Bâlî, Edhem Bâlî Cânbâz, 'İsâ bin Dâvûd, Boyacı-zâde Hasan Şâh, Yokuş-zâde 'Alî Bâlî, Yıldırımlı Ahmed Bâlî, Derzî-zâde Hamza Bâlî, Kürkci Tâzesi, Etmekci-zâde Ahmed Bâlî, Kâdî-zâde, Uncı Ahmed Bâlî, Fethî-zâde Muhammed Şâh, Çâvuş-zâde Muhammed, 'İsâ bin Kethudâ, Vezne-dâr-zâde Musli, Hâfız Ahmed, Sefer Şâh-zâde, 'Acem-zâde Mansûr Bâlî, Derzî-zâde Rıdvân, Emîn-zâde Bâkî Çelebi, Kazancı-zâde Musli, Sarrâf-zâde Memi Şâh, Sipâhî-zâde Memi Şâh, 'Alî Bâlî, İdrîBâlî, İsmâ'îl Bâlî, Âyîne-fürûş Musli Bâlî, Kaya Bâlî, Hasan Şâh, Çörekci-zâde, Perî Şâh der Koga-gîrân, İbrâhîm Bâlî, Bendci Receb Bâlî,

[121] Zehra Göre, "Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. II, sy. 3, 2015, s. 17-41.
[122] Zeynep Kılıç, "Şehr-engîz-i Şehr-i Edirne 'Afâ 'Anhü Kerîmî", **İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü TY-615 Numarada Kayıtlı Bulunan Mecmû'a-i Gazeliyyât (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniveristesi, 2017, s. 452-496.

Hurdeci-zâde Kaya Bâlî, İbrâhîm Gazzâz, Şeh-süvâr Bâlî, Şerbetci-zâde Kurd Bâlî, Sefer Bâlî Gazzâz, Sûfî-zâde Musli Bâlî, Attâr-zâde Memi Şâh, Hâcı Perî-zâde Mustafâ, Nebî-zâde 'Abdu'r-rahman Bâlî, Gonca Memi Şâh, Mücellid İbrâhîm Bâlî, Derzî Ahmed Bâlî. Şehrengizde yer alan bazı güzeller Behiştî'nin Bursa şehrengizinin arasına karışmıştır.

2.2.25. Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi

İki defa Almancaya tercüme edilen ve Osmanlıca olarak h.1288 [m.1871]'de Bursa'da Vilâyet Matbbaası'nda basılan Lâmi'î Çelebi'nin Bursa şehrengizi, hakkında en fazla çalışma yapılan metindir.[123]

Osmanlıca baskısında ve diğer çalışmalarda[124] yeni yayınlanan Viyana nüshasında güzellerin yer aldığı bölümün olmaması sebebiyle araştırmacılar tarafından "sadece bir şehrin güzelliklerini" anlatan şehrengiz türüne örnek olarak gösterilmiştir. Viyana nüshasında yer alan güzellerin olduğu kısmın yayınlanmasıyla bu yanlış hüküm düzeltilmiştir.[125] Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Bursa şehrini anlatan 638 beyitlik kısım ile güzellerin anlatıldığı 227 beyitlik ikinci kısım ile birlikte toplam 865 beyittir. Bu sayı ile Türk edebiyatında yazılmış en hacimli şehrengiz olma özelliğine sahiptir. Güzellerin olduğu kısım da şair tarafından iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde 10 güzel yer almaktadır: 'Alî Seyyid Ahmed el-Efzalî, Gül Mustafâ bin Kayyım-zâde, mîve-furûş Hasan Bâlî, Şeyh 'Abdü'l-mü'min el-Mağribî, Mekük-ger Hüseyin, Pây-berekçi- zâde Mustafâ Çelebi, Nakkâş Mahmûd şâgird-i Nakkâş Bâlî Çelebi, Boyacıoğlı 'Attâr, Sâlih-zâde Hamza Bâlî, Berber-zâde Yûsuf Bâlî. Bu güzeller sekizer beyit ile zikredilmiştir.

İkinci kısımda ise 31 güzel vardır: Dede Bâli oğlı 'İvaz-ı dil-sitân birâderinün adı Rızvân, Hâcî Kasım oğlı Ahmed Çelebi, Beytü'l-mâl emini İmâm oğlınun oğlı, Hilâli oğlı Edhem Çelebi, Nakkâş Bâlî oğlı Şâh Mehemmed Çelebi, Tokuz Kemerler

[123] Fatih Tığlı, "Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengiz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi", *Turkish Studies*, C. 2, sy. 4, 2007, s. 763-770.
[124] Mustafa İsen-Hamit Bilen Burmaoğlu, "Bursa Şehr-engîzi (Lami'î Çelebi), *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 3, 1987, s. 57-105.
[125] Nuran Tezcan, "Güzele Bir Şehrengizden Bakış", *Türkoloji Dergisi*, C. XIV, sy.1, 2001, s. 161-194.

altında kazancı ‘Abdi, Çıra bâzârında na‘l-bend Yûsuf, Nacâğ-zâde Sâlih Çelebi, ‘Acem-zâde Tarakçı Memi Çelebi, Na‘l-bend oğlı Memi Şah, Bezzaz Kaya oğlı ‘Alî Bâlî, Şeyh ‘Abdü’l-mü‘min mürîdi Hafız Mehemmed Çelebi, Mîzân emîni oğlı Memi Çelebi, Pâreci ‘Arab-zâde Memisinün oğlı Mustafa, Kazzâz ‘Abdî, Şâh-kulı oğlı Dervîş Mehemmed, Kazzâz Resul oğlı Ni‘met, Kasım gulâm-ı Kassâb ‘Ali, Boyacı oğlı Hâcî, Salma Mustafa, Tokatlu oğlı Mehemmed Çelebi, Derzi oğlı Safer, Futacı Mustafâ, Tana Hüseyn oğlı, Kaftancılarda Pir Memi, Seydi ‘ Alî Çelebi, ba'zı ekâbire mensûb olmağın ismi zikr olınmayan güzel, Hazret-i Emirde Tana Çelebi oğlı, Sedd başında Pâpâs-zâde Luka, Çukacı Yahudi Mûsî, Kara Ağaç mahallesinde Güzel Bekr. Bu güzeller ikişer beyit ile zikredilmiştir.

2.2.26. Lebibî’nin Eyüp Şehrengizi

İlk beyitten itibaren güzeller ile başlamasından dolayı baş tarafının eksik olduğunu söyleyebileceğimiz şehrengiz İstanbul’un bir semti için yazılan şimdilik tek örnektir.[126] 61 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Şehrengizde yer alan 20 güzel bazen ikişer bazen de üçer beyit anlatılmıştır. Şehrengizde yer alan bu güzeller: Suyolcı-zâde Mehemmed, Ahmed Şâh, Mehemmed Şâh, Arpacı-zâde Hacı Şâh, Muarrif Kasım Şâh, Mu‘allim-zâde Seyyid Mehemmed Şâh, Cerrah-zade, Karakaş-zâde Derviş Şâh, Muhtesib-zâde ‘Alî Şâh, Sipahi-zâde Musli Şâh, Fil-zâde Veys Şâh, Solak-zâde ‘Osman Şâh, Kuloğlu İbrahim Şâh, Mestçi Kerim Şâh, İbn Mihter Hüseyin Şâh, Musa Şâh, Kopuzcı-zâde Kerim Şâh, Hammamcı-zâde Derviş Şâh, Çizmecioğlu Ahmed Şâh, Cüz-hân Hüseyin Şâh. Güzellerden sonra 12 beyitlik bir hâtime bölümü bulunmaktadır. Güzellerin ele alındığı ve hâtime bölümleri hariç şehrengizlerde bulunan diğer bölümler eksiktir.

[126] Hanife Koncu, “Bir Eyüp Şehrengîzi (Şehrengîz-i Lebîbî Cüvânân-ı Ebî Eyyûb-ı Ensârî), **Ahmet Atillâ Şentürk Armağanı**, (Ed.: Ahmet Kartal- Mehmet Mahur Tulum), İstanbul, Akademik Kitaplar, 2013, s. 457-473; Yunus Kaplan, “Lebîbî ve Eyüp Şehrengizi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 56, 2016, s. 1063-1076.

2.2.27. Maksadî'nin Yenice Şehrengizi

XVI. yüzyılın sonunda hayatta olan Maksadî mahlaslı bir şair tarafından yazılmış Yenice şehrengizi 188 beyitten oluşmaktadır.[127] Yer aldığı mecmuanın dağınık olması ve düzensiz olması dolayısıyla şehrengizin bölüm sıralamalarında yanlışlık olduğunu düşünüyoruz. Örneğin son güzel için söylenildiği anlaşılan aşağıdaki beytin yeri en son güzelden sonra olmalıdır:

Budur resmi eger kursa dîvân
Gelür hayl u haşem sonunda sultân (b. 119)

Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengizde 30 güzel ikişer beyit ile tavsif edilmiştir. Bu güzeller: Kadı-zâde Mustafa, Koçı Efendi-zâde Ahmed, Müderris-zâde Abdullah, Hacı Perviz-zâde Yusuf, Mûylı Bâlî-zâde Ahmed, Hâcı Koçı-zâde Mahmud, Abdullah-zâde Ahmed, Bâzirgân-zâde Bâkî Şâh, Abdî Şah-zâde Ahmed, Me'mun-zâde Ahmed Çelebi, Semerci-zâde Muhammed, İbn-i Dervîş Hasan, Yusuf-zâde Muhammed, Hâcı Musî-zâde Yusuf, Kerim-zâde Ömer Çelebi, İbn-i Memerşâh İbo, İbn-i Nalband Mahmud, Bâli Şâh, Hacı Hüseyin-zâde Mehmed, Tuzcı-zâde Muylı, Rûhî Bâli, ismi okunamayan bir güzel, Mûylı-zâde Muhammed, Mûylı Şâh, Mûylı, Kurd-zâde, İbn-i Dellâl Mûylı, Hümâ-zâde Mustafa, İbn-i Salar Bâkî Bâlî, Mûylı-zâde Bakî.

2.2.28. Maksadî İştip Şehrengizi

Maksadî tarafından yazılan diğer şehrengiz de İştip için kaleme alınmıştır.[128] 122 beyittten oluşan şehrengizin yer aldığı mecmuanın varaklarını yırtık olması sebebiyle sonunda yer alan bazı beyitler ve *olsun* redifli gazelin beyitlerinin ikinci mısraları eksik kalmıştır. Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengizde 10 güzel ikişer beyit ile zikredilmiştir. Bu güzeller: Dizdar-zâde Ahmed, Bahadır-zâde Kerîm Bâlî, kardeşi Rahîm Bâli, Çerçi-zâde Muhammed, İbn-i Na 'l-band Ali Bâlî, Mumcı-zâde Muslî, Kerîm-zâde İbn-i Poyraz, Muslı Bâlî, Etmekçi-zâde Mahmud, Zâhid Paşa.

---

[127] Murat Öztürk, "Maksadî'nin Yenice ve İştip (İştib) Şehrengizleri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. XI, sy. 25, 2014 s. 51-80 [56-57; 62-72].
[128] **a.e.**, s. 51-80 [57; 72-79].

2.2.29. Mânî'nin Bursa Şehrengizi

XVI. yüzyıl şairlerinde Mânî tarafından Bursa için yazılan şehrengiz 162 beyitten meydana gelmiştir.[129] Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengizde 30 güzel yer almaktadır. İlk ve son güzel beşer, diğer güzeller ise üçer beyit ile tavsif edilmişitir. Bu güzeller: Mihr-i münîr?, Gonca, Kazzâz bir güzel, Yûsuf, isimsiz bir güzel, Köçek Çengi-zâde, Akbaş, 'Abdülbâki, Kadri, İmâmoğlı Muslî, Sîm-keş Ahmed, Tâci-zâde, Surâhi-zâde Ahmed, Sîm-keş Hüseyn, Perî-şâh, Şeyhî, Sîm-keş Mansûr, Hakkâk Muhammed, Yorgancı bir güzel, Bezzâz Hasan, Zerger Muhammed, Zer-kûb Altun Top, Zerger Kerîm, 'Arap-zâde Muhammed, Yûsuf, Câru'llâh, Bıçakçı Veli, Bakkâl Bekir Şâh, Dede, Baba-zâde.

2.2.30. Meçhul Biri Tarafından Derlenen Belgrad Şehrengizi

Şairi veya derleyeni bilinmeyen bu eser Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emirî Manzum no. 685'te kayıtlı bir mecmuanın 173[a] varağında yer almaktadır. *Şehr-engîz-i müntehab Belgrâd kalʿasınuñ dilber-i semen-berlerine* başlıklı bu kısa eser, başlığından da anlaşılacağı üzere müstakil bir şehrengizden ziyade, daha önce değişik şairler tarafında Belgrad güzellerine dair yazılan şehrengizlerden seçilen güzelleri ihtiva etmektedir.

Diğer şehrengiz metinlerinden farkı -başlığında da belirtildiği üzere- güzellerden bazılarının seçilip bir araya getirilmesidir. Bu yönüyle diğer örneklerinden ayrı bir özellik taşımaktadır. Toplam 36 beyitten oluşan şehrengizde 17 kişinin ismi zikredilmiştir: Kâdî-zâde Bâkî, İshâk, Sipâhî-zâde Şâh Mahmûd, 'Alî Bâlî, 'Ömer-zâde, Muslî Şâh, Mehemmed, Tarakçı-zâde Hasan, Eyyûb, Dervîş, Murtezâ, Kemânkeş-zâde Muslî Bâlî, Velî Bâlî, Mücellid Ahmed, Pîr ʿAlî, Nebî, Kazzâz Yahyâ.

Bunlardan *Mücellid Ahmed* hariç diğerleri için birer başlık yazılmıştır. Güzeller, Hayretî'nin Belgrad için kaleme aldığı şehrengizden[130] iktibas edilen *Alî Bâlî* ve *Velî Bâlî* isimli kişiler hariç iki beyitle vasfedilmiştir. İktibas edilen bu güzeller ise

[129] Şener Demirel, **16. Yüzyıl Şairlerinden Mânî-Dîvân ve Şehr-engîz-i Bursa**, e-kitap, Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 168-186.
[130] Mehmed Çavuşoğlu, "Hayretî'nin Belgrad Şehr-engîzi", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C. IV-V, 1973-1974, s. 349-350.

üçer beyitle anılmıştır. Şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Eser, müntehap bir şehrengiz olması ve vasfedilen güzellerden anlaşılacağı üzere varlığından haberdar olamadığımız diğer bir/birden çok Belgrad şehrengiz/ler/inin varlığına işaret etmesi yönüyle önemi haizdir. Sadece güzellerin yer alması şehrengiz türünün kişi, güzel merkezli bir tür olduğu yönündeki iddiamızı destekler mahiyettedir. Şehir tasviri yoktur, metne dâhil edilmemiştir.

Şehrengizler hakkında yapılan çalışmalarda yer almayan bu müntehap metin yeni tespit edilmiş olup ilk defa tezimizde kullanılmıştır. Metin IV. Bölümde yer almaktadır.

2. 2.31. Meçhul Bir Şairin Budin Şehrengizi

Yukarıda bahsi geçen [Hâlî'nin] Üsküp şehrengizi ile ilgili makalede yer alan ikinci metnin de şairi meçhuldür. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Zühdü Bey Bölümü, no 226'da yer alan bir mecmuanın 3^{a}-7^{b} varakları arasında yer almaktadır.[131]

148 beyitten oluşan şehrengizde 36 güzel yer almaktadır. Baştan ve sondan eksik olduğu anlaşılmaktadır. Münacat, sebeb-i telif, şehir tasviri, son güzel, hâtime ve dua kısımları gibi şehrengizlerde ekseriyetle olan bölümler eksiktir. Eser direkt şahısların tasviri ile başlamıştır. Şehrengizde güzeller genellikle dörder beyti ile anılmakla birlikte üç, beş, yedi ve bir beyit ile zikredilen güzeller de vardır. Son güzel *Bakkâl-zâde Beşîr* ile şehrengiz metni bitmektedir. Bu sebeble sonunun eksik olduğunu söyleyebiliriz. Şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

36 güzel: Sinân Beg-zâde Sipâhî Mehemmed, Zaîmoğlu Sipâhî Osmân, Veznedâr-zâde Mehemmed, kardeşi Ramazân, Dâniş-mend Sâlih, İbn-i Rüstem Hüseyn, Çavuşoğlı Hüseyn, Cellâd-zâde Dervîş, Yazıcı-zâde Mehemmed, Kâtiboğlu Mehemmed, İbn-i Sipâhî Dâvud, Hâcı Hasanzâde Ömer, kardeşi Osmân, Hasan Hatîboğlu, İmâmoğlı Nezîr Bâlî, İmâm-zâde Sâlih, İbn-i İmâm Ahmed, Müezzin-zâde Muhyîddîn, Vezzân Gazanfer, Gönüllü-zâde Mehemmed, Emînoğlu, Yûsuf,

[131] Zahide Efe, "Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. XII, sy. 23, 2019, s. 271-314 [280, 284; 290-302].

Şâkird-i mücellid Yûsuf, Zer-ger Tüfengçi-zâde, Şâkird-i gazzâz Ahmed, Bezzâz Mehemmed, Yaycı Osmân, Mestçi Mustafâ, ismi yazılmamış Berber bir güzel, Derzi şakirdi Mustafâ, Başmakçı Alî Bâlî, Helvâcı-zâde Abdî, İbn-i Kassâb Mehemmed, Bezzâz Sefer, Kavukçı şâkirdi Ahmed, Bakkâl-zâde Beşîr.

2.2.32. Meçhul Bir Şairin İstanbul Şehrengizi

Şairi bilinmeyen bu şehrengizden de ilk defa Agâh Sırrı Levend bahsetmiştir.[132] Kendisine ait bir şehrengizler mecmuanın 22[b]-25[b] varakları arasında yer almaktadır. Aşağıdaki beyitten İstanbul için yazıldığı anlaşılmaktadır:

Behişt-âsâ cihânda cây-ı makbûl
Olurdı olsa ger şehr-i ***Sitanbûl*** (b. 47)
...
Aña yetmez mi bu ʿizz ü saʿâdet
Süleymân-ı zamâne oldı [kim] taht (b.54)

Agâh Sırrı Levend, bu beyitden hareketle eserin Kanunî Sultan Süleyman zamanında yazıldığını belirtiyor.[133] 106 beyitlik bu şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Tezimiz için hazırlandıktan sonra makale olarak da yayınlanmıştır.[134] Hazırladığımız metin IV. Bölümde yer almaktadır.

Şehrengizde 26 güzel ikişer beyit ile anılmaktadır. Bu güzeller: Necm, Nâyzen-zâde, Kuşakçı, Kaftancı Ahmed, Ak Muslî, Gömlekçi-zâde Kerîm, ʻAşirh*â*n Mehemmed, Derzi Sefer, Haydaroğlı, Mîr-i ʻÂşıkân, Nakkâş, Dervîş, Giyâhî-zâde, Kaftancı Dâvûd, Bakkâl-zâde, Serrâc, Beñli Hümâ, Şekerci-zâde, Okçı-zâde, Kalender, Ömer, Boğasıcı-zâde Mehemmed, Kuloğlu Mahmûd, Mansûr-zâde, Mehemmed, Alî.

Son güzel için söylenen beyitten sonra hâtime ve dua kısımları olmaksızın şehrengiz bitmektedir. Muhtemelen şairin mahlası eksik olan bu kısımda yer almaktaydı.

---

[132] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 39-40, 139.
[133] **a.e.**, s. 40.
[134] Büşra Çelik, "Müellifi Bilinmeyen Bir İstanbul Şehrengizi", *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, C. V, sy. 1, 2019, s. 12-31.

2.2.33. Meçhul Bir Şairin Lefkoşa Şehrengizi

Bu şehrengiz metninden ilk defa Yaşar Aydemir "Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu" isimli makalesinde "…bir mecmuada rastladığımız, yazarı belli olmayan Kıbrıs şehrengizi ile bu sayı 55'e çıkmaktadır." şeklinde haber vermektedir.[135] Buradan naklen Barış Karacasu çalışmasında da yer almaktadır.[136]

Daha sonra Zahide Efe yayınladığı şairi meçhul iki şehrengiz makalesindeeserin bulunduğu yerden şu şekilde bahseder:

Ayrıca kaynaklarda Kıbrıs Şehrengizi olarak bahsedilen (Karaca 2018: 19; Karacasu 2007: 304) eser, aslında Lefkoşa şehrine ait olup "Şehrengîzi Lefkoşa" başlığını taşımaktadır. Milli Kütüphane'de "06 Mil Yz A 799" arşiv numaralı şiir mecmuasının 94b sayfasında yer alan ve eksik olan bu şehrengizin elimizde sadece ilk on beş beyti bulunmaktadır. [137]

Şehrengiz sonu eksik olarak toplam 15 beyitten oluşmakatdır. 3 beyitlik Arapça münâcât, 2 beyitlik Farsça na't ve 10 Türkçe beyitten olun sebeb-i telif diyebileceğimiz kısımlardan oluşmaktadır. Şairi belli değildir. Eksik olmasına ve güzelleri ihtiva etmemesine rağmen çalışmamıza dâhil edilen metin IV. Bölümde yer almaktadır.

2.2.34. Mesîhî'nin Edirne Şehrengizi

Türk edebiyatında yazılmış ilk şehrengizdir. Priştineli Mesîhî tarafından ismi açıkça belirtilmeyen fakat II. Bayezid olduğunu bildiğimiz padişahın Edirne'ye gelmesi üzerine telif edilmiştir. 178 beyitlik mesnevi kısmı ile *İhtimâm* başlıklı beşer beyitlik *kıl* ve *eyle* redifli iki gazel ile birlikte toplam 188 beyittir.[138] Sonunda yer alan bu gazeller yönüyle kendinden sonraki şairlere de örnek olmuştur. Mesnevi nazım

---

[135] Yaşar Aydemir, "Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, 1999, s. 448, dn. 9.
[136] Barış Karacasu, **TEŞM**, s. 304.
[137] Zahide Efe, "Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 23, 2019, s. 279.
[138] Mengi, Mine, "Edirne Şehrengizi", **Mesîhî Dîvânı**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995, s. 85-105. Hakkında yapılmış diğer çalışmalar için bkz.: Eşref İğneci, "**Mesîhî Kasideleri, Şehrengizi**", Basılmamış Mezuniyet Tezi, Ankara Üniversitesi, 1969; Ahmet Kırkkılıç, "**Edirne Şehr-engîzleri (Kerîmî-Mesîhî-Zâtî-Neşâtî)**", Basılmamış Doktora Tez Öncesi Çalışması, Erzurum, Atatürk Üniversitesi 1977.

şekline ek olarak gazel biçimi de kullanılan bu metin aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

İlk gazel, *mefûlü/fâilâtü/mefâîlü/fâilün*, ikinci gazel ise yine mesnevi ile aynı aruz ölçüsünde *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbı ile yazılmıştır.

34 beyitlik bir münâcât bölümünden sonra 11 beyitlik gece ve gündüz tasvirinden sonra 16 beyitlik şehrin tasvirine geçilir. 47 güzelden üçü üçer beyitle diğerleri ikişer beyitle tasvif edilmiştir: Na‘lbendoğlu Ahmed, Tâlib-i ‘ilm Mahmûd, Ferrâşoğlu Ya‘kûb, İgnecilerde ‘Ali, Kız ‘Ali, Sarrâf-zâde, Seyyidoğlu Ca‘fer, Yeşil Melek Neslî, Semercioğlu, Berber Sîm-Sâ‘id, Hürmüz, Halil, Hayder, Kuyruklu Yılduz, Hızr, ‘İsâ, Kazzâz Ebrî, ‘Alemşâh, Yûsuf, Muhammed İbn-i ‘abâcı, Hâfız Mahmûd, İmâmoğlu Muhammed, ‘Attâr Hasan, Keçeci Safer, Tuzcıoğlu Mustafâcık, Kaysarlu-zâde ‘Ali, ‘Abdî, Vâlâcı Şâdioğlu, Sârbânuñ oğlu Ni‘met, Sâzende-zâde Ca‘fer, Derzi şâgirdi ‘Ali, Derzi Seydi, Kazzâz Lutfî, Takyacı Mustafâ, Takyacı Hasan, Hammâmcınun oğlu Bahşî, Ser-mahfilüñ oğlı ‘Ali, Dilsüzoğlu, Hallâc Hüseyin, Şerbetçioğlu, Pîrî, Kaya Bâlî, Yağcıoğlu Memî Şâh, Serrâc Mirzâ, Pir ‘Ali, Beñli Ali, Hâcı Bayram.

Üçer beyitle anılan üç güzelden biri Seyyid olması, diğeri sonuncu güzel olması sebebiyledir. Diğerinin üç beyitte anlatılması için özel bir sebep yoktur diye düşünmekteyiz. Son güzelin sonda yer aldığının sebebi olarak 1 beyit, 7 beyitlik bir sonuç bölümü yer almaktadır. Dua mahiyetinde beşer beyitlik 2 gazel yer almaktadır.

Şehrengiz ismi ilk defa Mesîhî’nin bu eserinde kullanılmıştır. Aynı yıllarda yazılan Zâtî’nin eserinde bu ibare geçmemektedir.

Şehrengiz ilk olarak Ahmed Hamdi [Tanyeli] tarafından yayınlanmak üzere planlanmıştır, fakat gerçekleşmemiştir.

M. İzzet[139] ve Agâh Sırrı Levend[140] de çalışmalarında esere yer vermişlerdir.

Bu çalışmalarda adı geçen nüshalardan başka aşağıda verilen yeni nüshalar da bulunmaktadır:

Mecmû‘a-i Eş‘âr, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emirî Mnz 685, vr. 190ª-191ª.

[139] M. İzzet, **TEŞ,** s. 1-7.
[140] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ,** s. 17-18.

Mecmû'a-i Eş'âr, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, no. 4962, vr. 199^{b}-202^{a}.[141]

Mecmû'a-i Eş'âr, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, no. 4968, vr. 52^{a}-57^{a}.

Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Bölümü, no. 69, vr. 22^{a}-25^{b}.

Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Bölümü, no. 80, vr. 6^{b}-8^{a}.

Mecmû'a-i Eş'âr, Mevlana Müzesi Kütüphanesi, no. 5336, vr. 7^{b}-13^{a}.

Mesîhî Divânı, Millî Kütüphane, 06 Mil Yz B 191/4, vr. 138^{b}-143^{b}.

Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Ahmet Paşa Bölümü, no. 279/2, vr. 62^{b}-73^{a}'da bulunan Fakirî'nin İstanbul Şehrengizinin içinde 46 beyit.[142]

Mecmû'a-i Eş'âr, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Muzaffer Ozak Bölümü I, no. 1141, vr. 51^{b}'de yer alan bazı isimlerin altına Behiştî yazılı, 83^{a}-85^{a}'da bir nüsha var olduğunu öğreniyoruz.[143]

Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih Bölümü, no. 4077, vr. 14^{b}-20^{a}'da baştan ilk 34 beyit eksik bir nüshası.[144]

Mesîhî'nin şehrengizinden bazı parçaların diğer şehrengizlere karıştırılmasının tanınırlık yönünden kuvvetli olmasına şeklinde düşünebiliriz. Şehrengiz diğer örneklerine göre nüshaların çokluğu ile dikkati çekmektedir.

2.2.35. Nâzükî'nin Taşköprü Şehrengizi

Eserden ilk defa M. İzzet, mezuniyet tezinde W. Pertsch'in kataloğunu kaynak göstererek şairini belirtmeden bahsetmiştir.[145] Daha sonra da Agâh Sırrı Levend, aynı

---

[141] Munise Koç, "**Nuruosmaniye Kütüphanesi 4962 Numaralı Mecmua (164a-247a) Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2019, s. 229-246.

[142] Taner Gök, "Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, sy. 21, 2016, s. 241.

[143] Yaşar Aydemir, "**Behiştî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı'nın Tenkidli Metni"**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 1999, s. 74-75; **Behişti Divanı**, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 84-85.

[144] Yaşar Destanov, "**Mecmû'a-i Eş'âr (Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 4077) (vr. 1b - 60b)"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, s. 84-101.

[145] M. İzzet, **TEŞ**, s. II.

kaynağı kullanarak yazanın belli olmadığını belirterek 1049/1639 tarihinden önce derlenen bir mecmua olduğunu belirtmiştir.[146]

Eser, Almanya Staatbibliothek zu Berlin'de Diez A Oct. 82'de kayıtlı bir mecmuanın 14^{b} -17^{a} varakları arasında yer almaktadır. Müellifi ilk defa tezimizde yayınlanan metni ile ortaya çıkmıştır. Metnin içeriğinden *Nâzükî* mahlasının kullanan bir şair tarafından *Taşköpri* hakkında yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu gün Kastamonu ilinin bir ilçesi olan Taşköprü, adını ilçenin ortasından geçen Kızılırmak'ın bir kolu olan Gökırmak üzerinde Roma hâkimiyetindeki dönemde kurulan taş köprüden almıştır. Kızılırmak'ın en büyük kollarından biri olan Gökırmak da metinde *nehr-i kebûd* olarak geçmektedir:

*Anuñ T**aşköpri**dür nâm-ı güzîni*
Gören anı bulur huld-ı berîni
…
*Ana **nehr-i kebûd** oldı müsemmâ*
Hayât-bahş ü safâ-peykerdür ol mâ
…
*Bu devrüñ **Nâzükî** ahvâli böyle*
Bu şehr-i dil-güşâ eşkâli şöyle (b. 15, 18, 49)

Şehrengiz 49 beyitlik mesnevi ile aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Daha sonra mecmuada 10 gazel yer almaktadır. Bu gazeller de şehrengiz ile birlikte değerlendirilmiş ve teze alınmıştır. Bununla birlikte şehrengizin eksik olma ve gazellerin şehrengiz ile bağlantısı olmama ihtimali de söz konusudur. Mecmuanın tamamının görülememesinden dolayı kesin olarak bir kanaat belirtemiyoruz.

2.2.36. Neşâtî'nin Edirne Şehrengizi

Edirne Mevlevihânesi postnişinlerinde Neşâtî Ahmed Dede (ö. 1674) tarafından yazılmış bir şehrengizdir. Şehrengizde hangi şehir için yazıldığına dair

[146] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 54.

herhangi bir ibare olmamasına rağmen şairin hayatı ile ilgi kurularak Edirne için yazdığı kabul edilmektedir.[147]

144 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *feilâtün/mefâilün/feilün* kalıbı ile yazılmıştır. 15 güzel yer almaktadır. Bu güzeller, beş beyitle anılan bir güzel hariç, yedişer veya sekizer beyit ile zikredilmiştir. Bu güzeller: Çancı-zâde (Hancı-zâde?), Emîr, Okçı-zâde, Yağcı-zâde, Veznci Hasan, Mustafa ve İbrâhim isimli iki kardeş, Sâbûn-furûş Ahmed, Hacı, İbrâhim, Halil, İsmail, Yakub, Mahmud, Bayram.

Edirne şehrengizi, şehir tasvirlerinin olmaması hatta şehrin isminin dahi söylenmemesi yönüyle örnekleri arasında farklı bir yerdedir.

2.2.37. Nüvîsî'nin İstanbul Şehrengizi

Hayatı hakkında sınırlı bilgilere sahip olduğumuz Edirneli Nüvîsî tarafından İstanbul için yazılan şehrengiz 166 beyitten oluşmaktadır.[148] Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengizde 28 güzel yer almaktadır ve bu güzellerin her biri üçer beyit ile vasfedilmiştir. Güzellerden sonra 6 beyitlik nazm (matla beyti olan, mahlas beyti olmayan nazım şekli) şeklinde bir münâcât yer almaktadır.

Bu güzeller: Âl-i Muhammed Emiroğlu, İbn-i sipahi Mahmud, İbni Tâcü'd-dîn, İbn-i Boyacı Muhammed, 'Ali Balı, Sabuncu-zâde 'Abdü'l-muttalib, Tahtacı Mustafa, isimsiz bir güzel, İbn-i Kâtib, Lutfullah, Na'l-bandoğlı Dil-bend, Beytu'llah, 'Abacı-zâde Muhammed, Yusuf Balı, İmâmoğlı Dervîş, İbn-i Habbâz Kaya Balı, Tabbak-zâde Şeh Süleymân, Kasıkçı İbrahim, Derzi Memi, Kâdir, Zerger Ömer, Serrâc Ca'fer Balı, Hasanoğlı Hüseyin Şâh, Kemaloğlı Muhammed, Başmakçı-zâde Mustafa, Aşçı-zâde, Kılıçger Alî, Helvâcı-zâde.

[147] Mahmut Kaplan, "Edirne Şehrengizi", **Neşatî Divanı**, Akademi Kitabevi, İzmir 1996, s. 170-180.

[148] Yakup Karasoy-Orhan Yavuz, "Nüvîsî ve "Şehrengîz-i İstanbul"u", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 20, 2006, s.1-20.

2.2.38. Rahmî'nin Yenişehir Şehrengizi

Bursalı Rahmî Çelebi'nin ömrünün sonralarına doğru atandığı müderrislik görevi sebebiyle gittiği Yenişehir(-i Fenâr) için yazdığı şehrengizdir.[149] 280 beyitten[150] oluşan şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Şehrengizde yer alan 24 güzel üçer beyit ile anılmıştır. Bu güzeller: Ferhâd-zâde, Nâzır-zâde, Kâtib-zâde, Nâib-zâde Mustafa, Çigdemzâde, Bosnavî-zâde Yusuf, Satı-zâde, Sancakdaroğlı Pîr Ali, Boyacı-zâde, Sipahi Emîn-zâde, İbn-i Bektaş Ali, 'Ases-zâde Hızır Bâlî, Karakaş, Dutan-zâde, Bakkal-zâde, Rûhî, Kayyım-zâde, Suyıkdı-zâde Hasan, Ali Fışoğlı, Baba-zâde Yusuf, Hızır Bâlîoğlı Pîr Mehemmed, Ebubekiroğlı 'Alem Şâh, Kumsı-zâde, Bende.

2.2.39. Râsih'in Aydın Şehrengizi

Daha çok *üstine* redifli gazeli ile tanınan Balıkesirli Ahmed Râsih (ö. 1731) tarafından Aydın şehri için yazılmıştır.[151] Şehrengizin sonu noksan bir nüshası muhtemelen kendisinin tertip ettiği İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi no. 3473'te kayıtlı mecmuanın 32^{a}-33^{b} varakları arasında yer almaktadır. Nazım şekli bakımından kaside türünde kaleme alınmıştır. Bu durum başlıkta da açıklanmaktadır: *Kasîde-i mübâreke-i hikmet-âmîz der-sitâyiş-i 'Osmânoğlı Nasûh Paşa ve şehrengîz-i Aydın bi-cemî'-i ahvâli ehlihâ Mukaddime-i Şehrengîz-i Aydın İli.* Şekil ve muhteva yönüyle diğer örneklerden ayrılmaktadır.

---

[149] Mustafa Erdoğan, "Bursalı Rahmî ve Yenişehir Şehrengizi", *Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, sy. 63, 2012, s. 89-125. Bu yayında Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi ve Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesindeki nüshalar kullanılmıştır. Bunların dışında Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi Abdülbaki Gölpınarlı kitapları arasında bir nüsha (no. 124, vr. 31^{b}-36^{a}) ve bu nüshadan Agâh Sırrı Levend'in istinsah ettirdiği bir nüsha (TEŞŞİ, s. 140), Almanya Staatbibliothek zu Berlin'de Diez A Oct. 57'de kayıtlı bir nüsha ve "Bir Hakîrin Şehrengizi" başlıklı kitap bölümüne esas olan Paris Bibliothèque Nationale de France (BnF)'da yer alan bir mecmuanın 89^{b}-91^{b} varakları arasında kalan nüsha da bulunmaktadır.

[150] Rahmî'nin Yenişehir için yazdığı şehrengiz 280 beyittir. RYŞ[b]'de 279 beyit olarak yayımlanmış ve 92. dipnotta son güzel için söylenilen beyit fazla olarak değerlendirilmiştir. Hâlbuki bu beyit, son güzeller ile ilgili olarak diğer şehrengiz metinlerinde de yer alan beyitlerin bir benzeridir. Yenişehir şehrengizinin makalede kullanılmayan diğer nüshalarında da bu beyit yer almaktadır. DİA'ya yazdığımız Rahmî maddesinde şehrengizin Bursa Yenişehir'i için yazıldığı ve 300 beyitten meydana geldiği şeklinde yanlış kaydedilmiştir. Şehrengizin bugün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Yenişehr-i Fenâr (Larissa) için yazdıldığı, dolayısıyla şairin mezarının aynı şehirde olabileceği ve 280 beyit olduğu şeklinde düzeltmek isteriz. Bkz. Fatih Tığlı, "Rahmî", **DİA**, C. 34, s. 422.

[151] Bu şehrengziden beni haberdar eden İstanbul Medeniyet Üniversitesinden Prof. Dr. Sadık Yazar'a teşekkür ederim.

Bir şairin yazdığı kendi şehrengizi ile ilgili olarak başka bir eserinde bilgi vermesi bakımından önemlidir. Daha önce İntizâmî Budin için yazdığı şehrengizi *Tuhfetü'l-ihvân* isimli eserinde anlatmıştı. Râsih de *Hülasa-i Bulğatü'l-Ahbâb* isimli eserinde şehrengizini Aydınlı Osmanoğlu Nasûh Paşa[152]'ya sunduğunu, 200 beyitten fazla olduğunu ve karşılığında aldığı ihsanları açık açık belirtmiştir.[153] Osmanoğlu Nasûh Paşa kendi dönemindeki şairleri himaye etmiş ve kendisi hakkında kasideler yazılmış ve türküler yakılmıştır.[154]

Özellikle şehrengizde yer alan beyitlerde Aydın ve çevresi ağızlarında kullanılan kelimeler kullanılmıştır. Bunlara örnek vermek gerekirse:

Tava: Tığan

Çoban: Çofan

Kısrak: Kölük

Kuma: Artuk

Sabah: Dañ

Ezân: Bañ

Sarık: Tolan

Efe/Beşe: Büyük kardeş

Bâbuç: Ayakkabı

Sâbûn: Sığın

Makas: Sındı

Kayınata: Kutman

Kaynana: Gönik ana

Balta havale kılmak: Nacak gitdi

Mantar: Tomalan

Eksik olan metin 96 beyittir. Muhtemelen güzellerin olduğu kısım eksiktir. Eser, güzeller kısmına başlangıç yapıldığını düşündüğümüz aşağıdaki 96. Beyitle bitmektedir:

---

[152] Hayatı hakkında bkz.: Çağatay Uluçay**,** "Aydınlı Osman-Oğlu Nasuh Paşa", *Tedrisat Mecmuası*, C. III, sy. 28, 1954, s. 362-368; Şehabeddin Akalın, "Nasuh Paşa'nın Hayatına ve Servetine Dair", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. VIII, sy. 11-12, 1955, s. 201-208.

[153] Sadık Yazar, "*Eylemişler Râsih'e Bühtân Bühtân Üstüne*: Balıkesirli Râsih'in Eserlerine Dair Bilgilerin Tashihi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 24, İstanbul 2020, s. 650-652.

[154] M. Çağatay Uluçay, "Üç Eşkıya Türküsü", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, C. XIII, 1958, s. 90-98.

Bir güzel hûb hisârî aña virmişlerdür
Ki bedel ola ol emsâle idüb istiftân

Eksik olmasına ve içinde güzellerin yer almamasına rağmen çalışmamıza dâhil edilmiştir. Tam bir nüshasının bulunup sağlıklı bir değerlendirme yapılıncaya kadar elimizde var olan bu kadarlık kısmı ile yetinmek durumundayız. Maalesef yazının okunmasında karşılaşılan zorluk sebebiyle metinde okunamayan ve okunuşunda tereddüt edilen yerler olmasına rağmen hazırlanan kısım ve tıpkıbasımı IV. Bölümde yer almaktadır.

2.2.40. Ravzî'nin Edincik Şehrengizi

XVI. yüzyılda yaşamış ve Yunuszâde lakabıyla tanınan Ravzî tarafından yaşadığı memleket olan Balıkesir-Edincik için yazılmış bir şehrengizdir.[155] 106 bendden oluşan ve *Hak budur bâğ-ı İrem'dür şehr-i İdincik ki var* mısraının her bendin sonunda tekrar ettiği muhammes-i mütekerrir nazım şekliyle yazılmıştır. İlk 7 bend Edincik'in tanıtımı, 8. bend ise güzeller kısmına giriş, 9-103. bendler güzeller, 104-105. bendler hâtime ve 106. bend ise dua kısımlarından oluşmaktadır. Aruzun *fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün* kalıbıyla yazılmıştır.

Her bendde bir güzel yer almakta iken bazı bendelerde (56, 90) iki kişinin yer aldığı görülmektedir. Bu güzeller: Hünkâr-ı Sânî, Mustafa, Kadızâde, Hacı Bayramoğlu Muhammed Şâh, Beg, Ali Bâlî, Bakkalzâde, Mehemmed, Âhenger Mehemmed Şâh, Demirci Mustafa, Hazma Bâlî, Kılıççı Hasanzâde Hüseyin, Bakkal Oruc Bâlî, Memi, Börekci, Gâfilzâde'nin Şâkirdi Mahmud, Karabıyık Ahmed, Muhammed, ahdinde durmaz bir güzel, İbrâhim Bâlî, Kassâb Turmuş Bâlî, Kethudâzâde Ahmed Bâlî, Müezzinzâde Kaya, Koca Tayı'nin bir şagirdi, şehr emîni hizmetinde olan bir güzel, Nacaklızâde, Murâd, Hızırcıkzâde, Bayrâm, Abdî Şâhoğlu, kadı yanında bir güzel, İlyasoğlu Mustafa, Berber mehpârecik, Hasan Usta'nın kardaşı

[155] Yaşar Aydemir, "Ravzî'nin Edincik Şehrengizi", *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, 2007, s. 97-126. Diğer yayın için bkz.: Abdülkerim Gülhan, "Şehrengiz Türü ve Ravzi'nin Edincik Şehrengizleri", *Turkish Studies*, C. VII, sy. 2, 2012, s. 515-545.

Memi, Bengî, Bendezâde, Muslî Reis, Yûsuf Bâlî, Yûsuf, Nevreste, isimsiz bir güzel, siyeh-çerde bir güzel, Abdî Bâlî, Karakaş, Neccâr Turgutzâde Ahmed, Mâh-ı nev, Kurşundöken, Fazlî Bâlî, Helvacı iki kardeş, Sûhte, Katırcızâde, Ebûbekr, Hacı Ömerzâde, Ahmed Şâh, Hasan, Hüseyin, Dede, Gonca İsâ, Kız Nakşî, hande-rû isimsiz bir güzel, Nasûh, Etmekcizâde Mahmûd, Kul Hızırzâde, Hamamcıoğlu, Mükerremzâde Ahmed, Zünnûn-ı Mısrî, isimsiz bir güzel, Hızr-ı sânî, Kassâboğlu, Cafer, Hacı Bâlî, Rıdvân, Helvacızâde, ismini özellikle söylemediği, baş harfi mim م ile başlayan bir güzel, Yûsuf, Abdirahmân, Îsâ, Hızrîzâde, Kâsımzâde Muslî Şah, isimsiz bir güzel, Tuzcızâde, Karanfilli /Karangıllı Muhammed, Bâkî Reisin oğlu, isimsiz iki kardeş güzel, Yûsuf, Sertırâş, Dellâk, Ferhadzâde, Ferhâdzâdenin biraderi, Mansûr, Abdülcelil'in Oğlu, Mûytâf, İslamoğlu Muslı, Yanık Hasan, Başmakcı, İsâ Bâlî, isimsiz bir güzel.

2.2.41. Sânî'nin İnebahtı Şehrengizi

İlk olarak makale şeklinde şehrengizin Mısır-Dâru'l-umûri'l-kütübi'l-kavmiyye (Mısır Milli Kütüphanesi)'de 1832 numarada Âli adına kayıtlı olan bir divan nüshasından hareketle yayınlanan 171 beyitlik şehrengizin 69 beyti yayınlanmıştır.[156] Bu yayında yer alan aşağıdaki beyit sebebiyle Rodos adası için yazıldığı zannedilmiş ve başlıkta da bu şeklinde kullanılmıştır:[157]

Leb-i deryâda gördüm bir hisârı
***Rodos** mânend muhkem üstüvârı*

Bu yayından sonra XVI. yüzyıl şairlerinden olan Can Memi lakabıyla anılan Sânî'nin erken tarihte, hayatında, hicri 993'te (miladi 1586) Abdurrahman Paşa'nın oğlu Mehmed tarafından Bağdat'ta istinsah edilmiş bir nüshasının bulunmasıyla

[156] Yaşar Aydemir, "Sânî'nin Rodos Şehrengizi", *Türk Kültürü*, sy. 455, 2001, s. 167-174.
[157] **a.e.**, s. 169.

birlikte divanı yayınlanmıştır.[158] Yayınlanan bu divanın içinde metin bu defa tam olarak 179 beyit olarak ve en önemlisi İnebahtı şehrengizi olarak neşredilmiştir.[159]

…… *Civânân-ı* ***Înebahtı*** ve *Der-Vasf-ı Hisâr-ı* ***Înebahtı*** başlıkları ve aşağıdaki beyitler beyitleri şehrengizin İnebahtı için yazıldığına delildir:

Husûsâ ***Înebahtı*** *dil-rübâsı*
Kemâl ehline gâlibdür vefâsı (b. 84)
…
Göñül Bağdâdı anun pây-ı tahtı
Egerçi şehri olmış ***Înebahtı*** (b. 111)

Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengizde aşağıdaki beyitte açıkça belirtildiği gibi 7 güzel ele alınmıştır:

Yedi hûb*uñ olınca vasf-ı nâmı*
Riyâzetle geçürdüm subh u şâmı (b.87)

Her güzel ise beşer beyitle anılmıştır:

Beşer beyt *ile kıldum her birin yâd*
Diye nazm ehli tahsîn âferîn bâd (b. 100)

Bu güzeller: Mustafâ, Celîl, Dizdâr-zâde, Hasan, Hasan Bâlîoğlı, Kerîm, Mustafâ.

2.2.42. Seyrî'nin Halep Şehrengizi

Seyrî mahlaslı bir şair tarafından Sancak Beyi Mehmed Paşa ile birlikte geldiği Halep için yazılmıştır.[160] 127 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. 46 güzel ikişer beyit ile vasfedilmiştir.

[158] Tuncay Sakallıoğlu, "Sani Beg Divanı", Kastamonu İlk Haber, 26 Ağustos 2019. https://www.kastamonuilkhaber.com/makale/sani-beg-divani-m1350.html (Erişim tarihi: 12.03.2020, 16.45). Az sayıda yayınlanan divandan ilgili bölümleri gönderen ve neşirde TS nüshası olarak anılan nüshanın sahibi Sayın Tuncay Sakallıoğlu'na kültürümüze sahip çıktığı ve sahip olduğu yazmalarla akademik hayata yaptığı katkılardan dolayı teşekkür ederim.
[159] İshak Taşdelen, **Sani Beg Divanı**, Sivas, Express Baskı Merkezi, 2019, s. 456-472.
[160] Yunus Kaplan, "Seyrî ve Halep Şehrengizi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 14, 2015, s. 67-92; Siyabend Ebem, "Seyrî ve Halep Şehrengizi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. II, sy.

Bu güzeller: İhtisâb Eminioğlı Ahmed, Şâh ‘Abdî, Begoğlı Mahmûd, Kaçmaroğlı, perî-sûret bir güzel, Cigerci-zâde, Sipahî ‘Alî Bâlî, Hüsrev, Yûsuf, Mü’ezzin-zâde, Kâtip Hasân Bâlî, Dizdâroğlı Cerrâr, Kuyumcıoğlı Ahmed, Fethî, kardeşi Hüseyin, Müderris Mehemmed, Cum‘a, Sarraf Yûnus, Sarraf ‘Ömer, Şekerci Mehemmed, İpekçi Seyfeddîn, Mehemmed, Terzi Mehemmed, İbn-i Kavvas ‘Ömer, Kehhal Mehemmed, Tâcir Mehemmed, Tabîboğlı, Attar Yahyâ, Mehemmed, Seyyid Mehemmed, Takyeci Süleymân, Sazende Behrâm, Na‘l-bend oğlı, Lâle, Zeynî, Sâbûncıoğlı, Eyyûb, Re’isoğlı Mehemmed, Şâdmân, Şeker Börekoğlı Mustafâ, Bakkal Kaya Bâlî, Çeşm ve ebrûsı siyeh bir güzel, Seyyidoğlı Haydar, Bezzaz Mehemmed, Meydânlu Bünyâd, Helvacı Mehemmed.

2.2.43. Sıyâmî’nin Antakya Şehrengizi

XVI. yüzyıl şairlerinden Sıyâmî’nin Antakya Şehrengizi’nin bilinen tek nüshası Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Agâh Sırrı Levend Kitapları no. 48-49 yer alan Divanının içinde, 1^{b} -5^{a} varakları arasında yer almaktadır.[161] Hayatı hakkında tek ve ayrıntılı bilgi veren kaynak Ahdî’nin Gülşen-i Şu‘arâ isimli eserinden öğrendiğimize göre Galatalı olduğu ve bir müddet Mısır’da İbrahim Gülşenî’nin yanında tasavvuf yoluna girmiş ve bu yolda ilerleme sağlamıştır.[162] Aşağıdaki beyitte de İbrâhîm Gülşenî’ye bağlılığını ifade eder:

Diledüm dahi pîrümden ʿinâyet
Dahi Gülşenî-veşden istiʿânet (b. 29)

Daha sonra nefsinin arzusuna boyun eğerek bu yoldan vazgeçerek İstanbul’a dönmüştür. Mısır’dan dönüşü İbrahim Gülşenî’nin 1534 senesindeki vefatından sonra olsa gerekdir. Şehrengiz yazdığı Antakya’ya dönerken uğramış olmalıdır. Şehrengizinde bunu şu beyitlerle açıklamaktadır:

Mısrdan toğrı geldüm bu diyâre
Cefâ tîğiyle sînem pâre pâre

2, 2015, s. 9-25; Recep Gökkaya, “**16. Asır Şairlerinden Seyrî ve Dîvân’ı [İnceleme - Metin - Dizin]”**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017, s. 94-103.

[161] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 50-51, 139.

[162] Süleyman Solmaz, **Ahdî ve Gülşen-i Şu‘arâsı (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 396-397.

Dilerseñ almağa gel sen de ahbâr

*Bu şehre dirler **Antakiyye** iy yâr* (b. 15-16)

İstanbul'a döndükten sonra Kasımpaşa'ya yerleşmiş ve geçimini remmallik ile sağlamaya çalışmıştır. Ahdî'nin tezkiresindeki ifadelere ve derleyeni bilinmeyen *Mecmû'a-i Letâ'if* isimli bir nazire mecmuasında yer alan 29 gazelinin başında yer alan ağır ve hakaret-amîz ifadelere[163] bakılırsa döneminde pek muteber olmayan bir kişidir.

Ahdî'nin ifadesine göre kolay ve akıcı bir şekilde bir gecede 500 beyitten fazla şiir söyleyebilen fakat içlerinde mana bulunan bir beytin dahi olmadığını, varsa bu beytin başka bir şairden çalınmış olduğu söyler. Mesnevî sahasında oldukça fazla eser kaleme almıştır. Fakat bunlar meşhur olmamıştır. Antakya şehrengizi de Ahdî'nin bahsettiği mesnevilerden biri olmalıdır. Eser, 84 beyitlik mesnevi ve dilberler vasfına geçmeden söylediği 5 beyitlik gazel ile toplam 89 beyittir. Bu beş beyitlik gazelin aşağıdaki ilk beytinden hareketle Mısır'da, Kahire'de âsitanesi olan İbrâhim-i Gülşenî için yazıldığı tahmin edilmektedir:

Bir güzel gördüm bugün ser-defter-i hûbândur

Mısr-ı hüsn içinde mutlak Yûsuf-ı Ken'ândur (b. 32)

20 güzel ikişer beyit ile vasfedilmiştir: Gazel şeklinde yazılmış ilk güzel?, Bütî, Mehemmed, Mustafâ, Seydi 'Alî, Emîr Hasan, Hüseyin, Hamza Bâlî, İbrâhim Bâlî, Süleymân Şâh, Vehhâb Bâlî, Bostan Bâlî, Koçı Bâlî, Sefer Bâlî, Receb Bâlî, Şa'bân Bâlî, Dervîş Bâlî, Mahmûd Bâlî, Beg-zâde Mirzâ, Mehemmed Şâh, Mahmûd Şâh.

Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Güzellerin isimleri başlıklarda belirtilmiştir. Son kısmında hâtime, münâcât ve duâ bölümleri yer almaktadır. İçinde gazel yer alan şehrengizlere (Ulvî Manisa-Nazükî Taşköprü-Câmi'î-Manisa vd.) bir örnektir. Sıyâmî ilk güzelin övgüsüne geçmeden önce 5 beyitlik bir gazel yazarak konuya giriş yapmıştır.

[163] İncinur Atik Gürbüz, **Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Sandûkatü'l-Ma'ârif**, C.1, Cambridge, Harvard Universty, 2015, s. 212-215.

Tezimizin IV. Bölümünde metni yer alan şehrengiz daha sonra yayınlanmıştır.[164]

2.2.44. Ulvî'nin Manisa Şehrengizi

Derzizâde Ulvî tarafından Manisa şehri için yazılmıştır. Daha önceden şehzadeliği esnasında birlikte Manisa'da birlikte bulunduğu II. Selim'in tahta çıkışından sonraki bir dönemde yazılmıştır. Buna aşağıdaki beyitler delildir:

Şeh-i şâhenşehân-ı şâh-ı 'âlem
Sa'âdet kasrına sultân-ı a'zam

Serîr-i mülk-i taht-ı 'izzete şāh
Sipihr-i evc-i burc-ı kudrete mâh

Ki ya'nî Hân Selîm İbni Süleymân
Olupdur 'adl ile hâkân-ı devrân (UMŞ[b], b. 130-132)

Bu beyitlerinden açıkça II. Selim'in tahta çıktıktan, padişah olduktan sonra yazıldığı açıkça görülmektedir. 24 Eylül 1566 tarihinden sonra yazılmıştır.

Şehrengizin tespit edilen üç nüshasının beyit sayıları ve muhtevaları birbirinden farklıdır. Nüshalar ve beyit sayıları şu şekildedir:

- İstanbul Üniversitesi Nüshası: *Şehrengiz-i Ulvî Çelebi* başlığıyla İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi no. 1532'de bulunan bir şiir mecmauasının 125[b]-128[a] varakları arasında bulunan nüsha 276 beyitten oluşmaktadır.[165]
- Agâh Sırrı Levend Nüshası: *Şehrengiz-i Ulvî* başlığıyla Erzurum Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesi, Agâh Sırrı Levend Yazmaları no.

[164] Vesile Albayrak Sak, "Sıyâmî'nin Antakya Şehrengizi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. X, 2018, sy. 20, s. 51-70; a.mlf., **Sıyâmî Divanı İnceleme-Metin**, Çizgi Kitabevi, Konya 2019, 16-18; 78-84.

[165] Bu nüshadan hareketle iki çalışma hazırlanmıştır: Mustafa Tanrısever, "**Şehrengiz-i Ulvi Çelebi (Manisa Şehrengizi)**", Bölümü Basılmamış Mezuniyet Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1972; Ülkü Yılmaz, "**İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: T 1532'de Kayıtlı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)**", Basılmamış Doktora Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2018, s. 130-131; 1122-1141. Bitirme tezinde nüshanın kenarında yazılan güzeller, diğer tezde de 134. beyit: *Görüp baht-ı siyâhum zâl-i 'âlem//Karalar geydi tutdı bañа matem* eksiktir.

322-339'da kayıtlı bir şehrengizler mecmuasının 10^{a}-22^{a} varakları arasındaki nüsha 443 beyittir.[166] Sonrasında da 17 beyitlik bir tarih kıtası yer almaktadır.

- Süleymaniye Nüshası: *Medh-i şehr-i Mağnisa* başlığıyla Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi Ek Bölümü, no. 150'deki Ulvî Divanı'nın vr. 236^{a} - 240^{b} varakları arasındaki nüsha 300 beyitten oluşmaktadır.[167] Sonrasında da 17 beyitlik bir tarih kıtası yer almaktadır.

Yukarıda bahsedilen üç nüshadan hareketle hazırlanan ve bir makale şeklinde yayınlanan tenkitli metinde ise bu 17 beyitlik tarih kıtası da şehrengize dâhil edilerek beyit sayısı 503 olarak verilmiştir.[168]

Bu üç nüshanın bir araya getirilmesi ile oluşan metinde, şehrengiz türünün özelliklerinden olan ilk güzel ve son güzelin açıkça belirtilmesi durumu bir karışıklık göstermektedir.

Makalede ilk güzel olarak 345-351. beyitler arasında *Hızr Şâh* yer almaktadır. Ama beyitlerde bu özelliğine işaret eden hiçbir ibare yok. Sonra 352-358. beyitler arasında *İbrâhîm Hân* ve 359-366. beyitler arasında *ser-defter-i hûbân* olarak nitelendirilen Dervîş isimli güzel gelmektedir. Üçüncü güzelde ilk güzeli belirten bir sıfatın olması diğer örneklerdeki kullanıma göre normal değildir:

Der-vasf-ı Cevân-ı Dervîş
Bugün ***ser-defter-i hûbân*** *arada*
Güzel dėrsen eger Yazıcı-zâde

Anuñ Dervîşdür nâm-ı şerifi
Cihânı kul ėder hulk-ı latîfi (UMŞ^{b} b. 359-360)

Son güzeller de şehrengizlerde vurgulanmıştır. Bir açıklama ile sonda yer alan güzelin neden burada olduğu açıklanır.

[166] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 139.
[167] Şehrengiz bu nüshadan hareketle hazırlanan tezde yer almaktadır: İsmail Çetin, "**Derzi-zâde Ulvî (Hayatı Edebî Şahsiyeti ve Divanının Tenkidli Metni)**", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi,1993, s. 578-600.
[168] Büşra Çelik, "Derzi-zâde Ulvî ve Manisa Şehrengizi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 39, 2018, s. 238.

Mehemmed Şâh isimli güzelin yer aldığı beyitlerin sonuna doğru yer alan aşağıdaki beyitten son güzel olduğu anlamaktayız:

Mehemmed Şâh

N'ola ger soñra anılsa ol âfet

Olur çün cümleden soñra kıyâmet (UMŞ[b] b. 465)

Fakat bu güzelden sonra gelen *Nebî* isimli güzel için yazılan beytin de aynı olduğunu görüyoruz:

Nebî

N'ola ger soñra anılsa ol âfet

Olur çün cümleden soñra kıyâmet (UMŞ[b] b. 471)

Şehrengizler de ilk güzel de son güzel bir tanedir ve şairler bunu bir şekilde ifade ederler.

Makalede yer alan 333-338; 339-340; 341-342; 343-344. beyitler dua mahiyetindeki kıt'alardır. Bu dua kısımları da hâtime ile en sonra yer alması gerekirken güzellerden önce yer almıştır.

Bazı güzeller iki defa yazılmıştır. Farklı güzel oldukları düşünülürse de aynı beyitlerle övülmesi nüshaların bir araya getirilmesinde esnasında oluşmuş bir karışıklık olarak tahmin edilebilir:

Der-vasf-ı Cevân-ı Yûsuf

Birinüñ nâmı Yûsuf dilber-i hûb

Olupdur hüsni Yûsuf gibi mergûb

Serîr-i mısr-ı nâza geçdi ol yâr

Akarsa Nîl-i eşküm n'ola her-bâr (UMŞ[b] b. 412-413)

Yûsuf

Birinüñ dahı oldı nâmı Yûsuf

Dil-i ya'kûb-ı 'ışkuñ kâmı Yûsuf

Serîr-i Mısr-ı nâza geçdi ol yâr

Akarsa Nîl-i eşküm n'ola her-bâr (UMŞ[b] b. 433-434)

Metinde iki adet Cafer isimli güzel vardır. 485-486. beyitler ile 421-422. beyitler aynıdır.

Ca'fer

…
Benem ol gamzesi hûn-rîze 'âşık
Yolında subh-veş mihriyle sâdık

Hümâ-veş yüksek uçar ol dilâver
Hemân-dem Ca 'fer-i Tayyâra beñzer (UMŞ[b] b. 421-422)

Der-vasf-ı Cevân-ı Ca'fer

…
Benem ol gamzesi hûn-rîze 'âşık
Yolında subh-veş mihr ile sâdık

Hümâ-veş yüksek uçar ol dilâver
Hemânâ ca'fer-i tayyâra beñzer (UMŞ[b] b. 485-486)

Yukarıda işaret ettiğimiz sebeplerden dolayı Ulvî'nin Manisa şehrengizi için tezimize İstanbul Üniversitesi nüshasını da dâhil ettik. Teknitli metin olarak hazırlanan çalışmadan da faylandık ve bu çalışmayı UMŞ[b] kısaltması ile gösterdik.

Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengizin tercih ettiğimiz bu nüshasında 18 güzel beşer beyit ile zikredilmiştir.

Bu güzeller güzel: Dervîş, Mû-miyân, Hüseyn Hân, 'Alî Şâh, Bostân, İbrâhîm Hân, Ahmed Şâh, Mehemmed Şâh, Ak Yıldız, Halîl, Müezzin Hüseyn, Yûsuf, Ca 'fer, Fazlî Şâh, Hızr Şâh, Dellâk Hasan Bâlî, Zerrîn-küleh, Kethüdâ-zâde Mehemmed Şâh.

2.2.45. Usûlî'nin Yenice Şehrengizi

XVI. yüzyıl şairlerinden Usûlî tarafından doğum yeri olan Yenice (-i Vardar) için yazılmıştır. 191 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.[169] Şehrengizde yer alan 9 güzelin birincisi 11 beyit; ikincisi 5 beyit; üçüncü güzel 4 beyit; iki kardeş olan dördüncü ve beşinci güzeller 8 beyit; altıncı yedinci, sekizinci ve dokuzuncu güzeller 4 beyit ile övülmüştür.

Bu güzeller: Kirbâzî Derzî Mustafâ, Mustafâ, Sipâhî-zâde Hüseyn, Sipâhî-zâde Hızır ve Sipâhî-zâde Süleymân (iki kardeş bir arada), Voyvodaoğlı Mustafâ, Sipâhî İbrâhîm, Fîrûze-zâde Halîl, Zer-ger Memi.

2.2.46. Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir Şehrengizi

Vahîd Mahtûmî'nin bir suçlama sebebiyle sürgünde olduğu Yenişehir'den kurtulma ümidiyle Kapudan Mustafa Paşa'ya ithaf ederek yazdığı şehrengizdir.[170] 524 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *feilâtün/mefâilün/feilün* kalıbıyla yazılmıştır.

Vahîd Mahtûmî eserinde dönemin lale merakını da hatırlacak bir şekilde *Lâlezâr* ismini vermiştir:

*İsm-i sâmîsi **LÂLEZÂR** olsun*
Ehl-i 'irfâna yâdigâr olsun

Çün ol subh-ı bahâr olınsa neşîd
*Diyelüm aña **LÂLEZÂR-I VAHÎD*** (VMYŞ, b.194-195)

Şehrengizde güzeller her biri değişiklik olmakla birlikte 10, 11 ve 12 beyit ile ele alınmıştır.

11 güzel: Çukadâr oğlı, İbn-i Musa Mustafa, Monlâ Kız Mito, İbn-i Kırlankıc Es'ad, Gümrükci Kayını 'Aynî Hüseyin, Tokuc-zade Mustafâ, Varda-zâde Monlâ 'Alî, Hacı Kerpiç İbrahimoğlu Mustafâ, Hâcı Muhammedoğlu 'Alî Paşa isimlerinde adaş iki güzel, Tuz Muhammed'in oğlu Abd-ı rahmân, Demirci-zâde Hüseyin.

---

[169] Mustafa İsen, **Usûlî Hayatı Sanatı ve Divanı**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1988, s. 24-44.

[170] Kahraman, Bahattin, "Lâlezâr Yenişehr-i Fenâr Şehrengizi", **Vahîd Mahtûmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 1995, s. 48-61, 774-819.

Bu isimlerin dışında şehrengizin yazılmasına vesile olan 4 isim (Seyyid Ahmed, Şâh Osman, Çoban-zâde Muhammed, Arnavud-zâde Monla Hüseyin) ve eserini ithaf ettiği Kapudan Mustafa Paşa yer almaktadır.

2.2.47. Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi

Eserden ilk olarak Agâh Sırrı Levend bahsetmiştir.[171] Şehrengiz, Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Agâh Sırrı Levend Kitapları no. 61-62'de kayıtlı Vechî Divânı'nın 43[a] -44[b] varakları arasında yer almaktadır. [172] Fakat şairini aynı asırda yaşamış 1610-11'de vefat etmiş olan Antalyalı Vechî ile karıştırmıştır.

Muhtemelen baş tarafı eksik olduğundan hangi şehir için kaleme alındığı açıkça belirtilmemiştir. Gelibolu'ya için yazıldığının akla yatkın olduğunu söyleyen Levend haklıdır. Şairinden ve metinden çıkarılan karineler yardımıyla Gelibolu için yazıldığı açıkça söylenilebilir. Yine hayatı hakkında bilgi veren Sehî'nin Heşt-Behişt'inde yer alan alan Gelibolulu olduğu kaydı[173] da yukarıda belirttiğimiz görüşü desteklemektedir.

Hakkında yazılmış bir maddede örnek verilen bir gazelin bir beytinden Gelibolu'da bulunduğunu anlıyoruz:

Seyr iden kişi Gelibolicek'üñ dil-berlerin
Bakmadı hergiz Sitanbul u Kalatâ'dan yaña[174]

Aşağıdaki beyitlerden ömrünün son yıllarını İstanbul'a dönüşüne izin verilmemesi sebebiyle Gelibolu'da geçiren Güzelce Kasım Paşa[175] (v. 1541'den sonra)'ya ithaf edildiğini anlıyoruz:

Bu yıl hod ***Hazret-i Paşa-yı Kâsım***
Ki oldur kullara erzâkı kâsım (b.15)
...

---

[171] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 35-36.
[172] Divanı hakkında yapılmış bir çalışma için bkz.: Veli Atalay, "**Vechî, Dîvân-ı Vechî"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2017.
[173] Günay Kut, **Heşt-Behişt The Tezkire By Sehi Beg**, Harvard University, 1978, s. 79-80.
[174] Mehmet Fatih Köksal, "Vechî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=344 (Erişim tarihi: 13.10.2019)
[175] Faruk Sümer, "Kasım Paşa, Güzelce", **DİA**, C. 24, s. 547.

*İlâhî **Hazret-i Paşa** hemîşe*
Muzaffer-ferâ ola Paşa hemîşe

*Olup **Sultân Süleymânuñ** vezîri*
Ri'âyet ide her bâlâ vü zîri (b. 43-44)

46 beyitlik eksik haliyle şehrengizler arasında en kısa örnektir. 10 güzel 2'şer beyit ile övülmüştür. Bu güzeller: Ali Bey oğlı Yûsuf, Hüseyin oğlı Hasan, Kethüdâ oğlı Memi Şâh, Kapucı oğlı Muhammed, İbn-i Hüsrev Memi Şâh, Rüstem oğlı 'Alî Beg, kardeşi Ahmed, Acem-zâde H*â*ce Bayram, Oruç oğlı Yûsuf, Turgud-zâde 'Alî. Beyit sonralarında kafiye ve rediflerde cinaslı bir kullanım dikkati çeken şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Güzellerden sonra Paşa (Güzelce Kâsım Paşa)'ya ve dönemin padişahı Sultan Süleyman (Kanunî)'a dua ile eser bitmektedir.

Tezimizin IV. Bölümünde metni yer alan şehrengiz yayınlanmıştır.[176]

2.2.48. Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi

XVI. yüzyılın önde gelen şairlerinden Taşlıcalı Yahya Bey tarafından İstanbul için yazılmış bir şehrengizdir. 345 beyitlik şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.[177] Şehrengizde yazıldığı dönemin padişahı Kanunî Sultan Süleyman ile veziriazamı Makbul İbrahim Paşa'nın övgüsü de yer almaktadır.

Şehrengizde yer alan 59 güzelin her biri aşağıda verilen beyitte ifade edildiği gibi üçer beyit ile zikredilmiştir:

*Her yüzi mushaf **üçer beyt** ile okınsa n'ola*
Çü üçer kez okınur Sûre-i İhlâs revân (b. 336)

[176] Doğan Evecen, M. Esat Harmancı, "Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. XII, sy. 68, 2019, s. 159-167.
[177] Mehmed Çavuşoğlu, "Taşlıcalı Dukakin-zâde Yahya Bey'in İstanbul Şehr-engîzi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XVII, 1969, s. 73-108; a. mlf, "İstanbul Şehrengizi", **Yahyâ Bey Dîvan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 244-275.

Buna rağmen *Astarsuz Mehemmed beg-oğlı dimekle ma'rûf âfitâb-ı cihân-ârâdur* başlığıyla verilen ilk güzel için 6 beyit; yine *Yazıcılarda iki birâderdür her biri bî-misl ü bî-hemtâdur* başlığıyla vasfedilen iki kardeş güzel için 4 beyit yazılmıştır.

Güzellerin sadece isimleri, lakapları ve meslekleri söylenilmemiştir. Yahya Bey güzellerin tasvirinden önce onları tanıtıcı uzun ifadeler de kullanmıştır. Bu güzeller: Astarsuz Mehemmed Beg-oğlı, Nakkaş Bâlî-oğlı Rahmî, Şürîde Ahmed, Yiniçerilerde Safer Balı, Kanlu Muslı, Üsküfci-oğlı İbrâhîm, Nûrullâh, Bıçakçı-zâde, Âl-i Peygamber 'Alî, Yûsuf, Sîne Bülbüli, Solak 'Îsâ Bâlî, Hudâverdi, Saçlu-oğlı Mustafâ, Lokman, Dülger-oğlı, Hammâmcı-oğlı Memi, Tozkoparan-oğlı, Halvâcıbaşı-oğlı, Hâsırcıbaşı-oğlı, Hâce-zâde 'Acem-oğlı İbrâhîm, Bostancı-oğlı, Şerbetçi-zâde Memi Şâh, Yazıcı şagirdi kâtib, Mürekkebci Receb, Mûtâb İlyâs, Lakabı Fettân olan bir Serrâc güzel, Pîrî, Hallâc 'Osmân, 'Attârlarda bir güzel, Kurt Bâlî, Takyacı Aygır 'Alî, Şeyh Emir Efendi Tekyesinde bir tekye çerâğı, Sipâhî-zâde, Müezzin Kâbil-oğlı Mustafâ, Sazende Ca'fer, İç-edükci-oğlı Hurrem, bir hûb nakkaş, Müezzin Dilsüz-oğlı, Mîve-fürüş-oğlı Memi, Yazıcılarda iki birâder, Eyyüb-ı Ensârîde Cihân, Eyyüb-ı Ensârîde Re'îs-oğlı Ahmed, Şubaşı-oğlı Ca'fer, Şa'bân, Na'alçeci 'Abdî, Aydın Beg-oğlı Mustafâ, Kâtib Hamza Bâlî, Kazzâz Hasan, Sarrâf-zâde Şa'bân, Yidi Kulede bir muğ-beçe, Kalata içre bir sanem, Begcegüz Mustafâ, bir perî-sîmâ, Yeñiçerilerde bir hûb-ı zibâ, Hâfız Dâvûd, Nâfe, Berber-oğlı.

2.2.49. Yahya Bey'in Edirne Şehrengizi

Taşlıcalı Yahya Bey tarafından yazılan diğer şehrengiz de Edirne için kaleme alınmıştır. 215 beyitten oluşan şehrengiz *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.[178]

Şehrengizde yer alan 14 güzelin her biri aşağıda verilen beyitte ifade edildiği gibi beşer beyit ile zikredilmiştir:

***Beşer beyt** ile medh olsa revâdur*
Ki ol mısra' iki dest-i du'âdır (b. 201)

[178] Mehmed Çavuşoğlu, "Edirne Şehrengizi", **Yahyâ Bey Dîvan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 227-243.

Beyit ve yer verilen güzel sayı İstanbul şehrengizine nazaran daha az olmasına rağmen her bir güzelin ele alındığı beyit sayısı ise daha fazladır.

14 güzel: Silahdâr oğlı Mehemmed, ‘Alî, İbrâhîm, Ak yılduz Ahmed, Memi Şâh, Sünbül-i Rûmî Mehemmed, Yağcı-zâde Memi Şâh, Hâfız İsmâ‘îl, Bıçakcı, Husrev, serv-i bâlâ olarak anılan isimsiz bir güzel, zâlim-i bî-dîn olarak anılan isimsiz bir güzel, Rûm oğlı, serv-kâmet olarak anılan isimsiz bir güzel.

2.2.50. Za‘fî’nin İştip Şehrengizi

Biri eksik olmakla birlikte yazdığı 5 şehrengiz ile Türk edebiyatında en fazla şehrengiz sahibi XVI. yüzyıl şairlerinden Za‘fî’dir. Yazılan bu şehrengizlerden biri İştip için kaleme alınmıştır. Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengiz 87 beyitten oluşmakatadır.[179]

5 güzel: İbrâhîm, ‘Alî Bâlî, İslâm, Müştî ‘Alî, Sultân Mahmûd.

2.2.51. Za‘fî’nin Yenice Şehrengizi

Za ‘fî’nin diğer bir şehrengizi de Vardar Yenicesi için yazılmıştır. 114 beyitlik şehrengiz aruzun *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.[180] Yenice için önceden şehrengiz yazan Hayretî ve Usûlî’yi de aşağıdaki beyit ile anmıştır:

husûsâ ***Hayretî*** *miskin ü ‘âşık*
Usûlî *derd-mend ü yâr-ı sâdık* (b.17)

Şehrengizde 9 güzelin yer aldığı aşağıdaki beyit ile ifade edilmiştir:

tokuz *encüm ki her birisi hurşîd*
kimi Keyhüsrev ü kimisi Cemşîd (b. 31)

Şehrengizdeki güzeller beşer beyit ile vasfedilmişitir. Bu güzeller: Muhammed, ‘Alî Koçi, Derzî Memi Şâh, ‘Îsâ, Kassâb-zâde Mahmûd, Hüseyn, Mustafâ, Sefer Bâlî, Receb Bâlî.

---

[179] Bilal Çakıcı, “The Shahrangiz of Shtip by Za’fî”, *International Journal of Central Asian Studies*, Volume 14, 2010, pp. 96-107.
[180] Bilal Çakıcı, “Za’fî’nin Vardar Yenicesi Şehrengizi”, *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C. 32 sy. 1, 2008, s. 169-193.

2.2.52. Za‘fî’nin Moton Şehrengizi

Za‘fî’nin Rumeli coğrafyasında şehrengiz yazdığı yerlerden biri de Moton’dur. 111 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.[181] Bu örnekte de Yenice şehrengizinde olduğu gibi 9 güzel beşer beyitle ele alınmıştır.

Bu güzeller: Memi Rûm oğlı, Derbân-zâde Mustafâ, Dizdâr oğlı Ahmed, Hasırcı-zâde Mahmûd, ‘Ubeydullâh, Turmuş, Ağa-zâde Mahmûd Bâlî, Dervîş, ‘Ali Bâlî.

2.2.53. Za‘fî’nin Âbkır Şehrengizi

Za‘fî’nin diğer bir şehrengizi de Girit adasının Hanya şehrine bağlı olan Âbkır [günümüzde Apokoronas] için yazılmıştır. Şehrengiz, Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emirî Manzum no. 254’te kayıtlı Divânın vr. 34^{a} - 35^{a} arasında yer 13 bendlik bir eserdir. Aruzun *fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün* kalıbıyla yazılmıştır. *Der-Vasf-ı Mehâbîb-i Âbkır* başlığında ve içerikte şehrengiz olarak nitelendirilmese de I. Bölümde yapılan tanıma göre şehrengiz olarak değerlendirilmiş ve çalışmamıza dâhil edilmiştir. Eserin metni tezimizin IV. Bölümünde yer almaktadır. Eserden ayrıntılı bir şekilde şairi hakkında yapılan bir doktora tezinde de bahsedilmiştir.[182]

Muhammes nazım şekliyle yazılan eser, 13 bendden oluşmaktadır. Şair, 1-2. bendlerde konuya giriş yapmış, 3. bendde Âbkır şehrinden bahsederek daha sonra gelen 9 bendde 9 güzeli övmüş, son bendde dua kısmıyla eser bitirmiştir.

Bu güzeller: Muslî, Memi Şâh, Hasan Bâlî, Abd-ı rahman, Hüseyin, Berber Ahmed, Berber ‘Alî, Korkmaz, Dervîş ‘Alî.

2.2.54. Za‘fî’nin Meçhul Bir Şehir Şehrengizi

Yine aynı şairin divânın vr. 33^{b} - 34^{a} arasında yer *Der-Sitâyiş-i mahbûbân* başlıklı 4 bendlik bir muhammes parçasının her bendinde bir güzel anlatılmıştır. Bir şehrengizin parçası olabileceği gibi, eksik bir şiir de olabilir. Bu ihtimallerin dışında

[181] Zehra Göre, “Za’fî-i Gülşenî’nin Moton Şehrengizi”, Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, C.2, sy. 2, 2015, s. 41-57.

[182] Abdurrahman Adak, “**Za’fî-i Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Divânının İncelenmesi”**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2006, s. 139-143.

adı geçen nüshanın istinsahı esnasında müstensih tarafından asıl nüshada yer alan kısmın yazılmasının unutulması gibi bir durum da sözkonusu olabilir. Bu konuda kesin bir kanaat belirtmek zordur. Nüshanın geç dönemde, muhtemelen Ali Emirî tarafından istinsah edildiği yazıdan anlaşılmaktadır.[183]

Şairin yazmış olduğu Âbkır şehrengiziyle şekil ve muhteva bakımından benzerlik göstermesi bakımından bir şehrengiz parçası olarak değerlendirilmiş ve tezimize dâhil edilmiştir. Aruzun *fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün* kalıbıyla yazılmıştır. 4 bendden oluşan eksik eserde 4 güzel yer almaktadır: Mehemmed, Muslî, Kadrî, 'Abd-ı rahman Tâvûsoğlı.

Eserin metni tezimizin IV. Bölümünde yer almaktadır.

2.2.55. Zâtî'nin Edirne Şehrengizi

XVI. yüzyılın orijinal şairlerinden biri olan Balıkesirli Zâtî tarafından dönemin padişahı II. Bayezid'in Edirne şehrine gelmesi sebebiyle yazılmıştır. Mesîhî'den sonra yazılan ikinci örnektir.

Eser hakkında ilk bilgiler tür hakkında müstakil ilk çalışmaları yapan M. İzzet[184] ve Agâh Sırrı Levend[185] tarafından verilmiştir.

Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmış şehrengiz 167 beyitten oluşmaktadır.[186] Allah'a hamd ve yaratılış (11 beyit) Peygamberimiz için na't (9 beyit) kısımlarından sonra padişah II. Bayezid'in ve geldiği Edirne şehrinin övgüsü (23 beyit) gelmektedir. Mesnevilerde klasik bir bölüm olarak bulunan sıfat-ı subh bölümünden (4 beyit) sonra güzellerin methine geçiş yapılır. Son güzelin 2 beyit ile tekrar zikredilmesi ile 104+2(106 beyit) süren bu bölümden sonra 1 beyit ile güzelin hangi sebepten dolayı en son kaldığını açıklayan bir beyit vardır. Güzellerin tavsifinden sonra sonuç ve duâ mahiyetinde 13 beyitlik bir bölüm bulunmaktadır.

---

[183] **a.e.**, s. 169-170.
[184] M. İzzet, **TEŞ,** s. 8-12.
[185] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 18-20.
[186] Derya Karaca, "Zâtî'nin Edirne Şehrengizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, sy. 55, 2018, s. 114-136. Hakkında yapılmış diğer çalışmalar için bkz.: Orhan Kurtoğlu, "**Zâtî Dîvânı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma**", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1995; Ahmet Kırkkılıç, "**Edirne Şehr-engîzleri (Kerîmî-Mesîhî-Zâtî-Neşâtî)**", Basılmamış Doktora Tez Öncesi Çalışması, Erzurum Atatürk Üniversitesi 1977.

52 güzel ikişer beyitle anılmıştır. Bu güzeller: Yakûb, Mahmûd, Muallim-zâde Muhammed, Na'l-bendoğlu Ahmed, Ser-mahfil oğlı Alî, Müezzin-zâde Turmuş, Hâfız Mustafâ, Hâfız Mahmûd, Îsâ, Yûsuf, Halîl, Hamza, Hürmüz, Kazzâz Ebrî, Kazzâz Lutfî, İbn-i Abâcı, Serrâc, Çizmeci, Helvâcı-zâde, Seydî, Derzi Hasan, Mustafâ, Takyeci Hasan, Takyeci oğlı Memi, Sarrâf-zâde, Kasab-zâde, Cerrâh, Semerci-zâde, Çengî, Tîr-ger, Sîm-keş, Attâr, Hallâc, 'Alî Bezzâz, Vâlâcı Şâdî oğlı Memi, Bezzâz İbâd, Kuyruklu Yıldız Yahyâ, Kız 'Alî, Âlem Şâh, Abdî, Harbende-zâde Perî, Câdû Memî, Kaya Bâlî, Nimet, Safer, Receb, Cafer, Divdest oğlı, Beñli Alî, Sikender-zâde Bahşî, Yahûd Beççe, Şerbetçi-zâde[187]

2.3. Kaynaklarda Adı Geçen Ve Yalnızca Bazı Beyitleri Elimizde Olan Şehrengizler

2.3.1. Ahdî'nin Diyarbakır Şehrengizi

M. İzzet'in mezuniyet tezinde "Başlıca menba'lara göre yazılmış şehrengizler veya yazan şairlerin listesi" kısmında ismi geçmektedir. Dipnot olarak "Kitabcı Ahmed B. Kendisinde olduğunu söylemiştir." şeklinde bir ifadeyi vermektedir.[188] Burada ismi geçen Kitapçı Ahmet daha önce bahsi geçen Ahmed Hamdi Tanyeli olmalıdır.

Ahdî'nin Diyarbakır şehrengizi olduğu bilgisi başka kaynaklarda geçmemektedir. Ahdî'nin Gülşen-i Şuʿarâ isimli tezkiresinde Halîfe mahlaslı bir şairin Âmid (Diyarbakır) için bir şehrengiz yazdığı kayıtlıdır. Ahmed Hamdi acaba Halîfe'nin mi şehrengizini kastetmiş olabilir mi? Ahdî'nin yerine Hâlife'nin şehrengizi mi söz konusudur? Her iki şehrengizin de nüshalarının tespit edilememesi sebebiyle bu soruların cevabını şimdilik bilemiyoruz. Hâlife'nin şehrengizinin nüshası ile şayet

[187] ZEŞ[b] s. 118'de "güzeller tasvirinin yapıldığı bu bölümde 52 güzelden sonuncusu beş, diğerleri ikişer beyitle tanıtılmıştır." denilmesine rağmen son güzelin şerbetçi olmasından dolayı Osmanlı döneminde şekerin kaynatıldıktan sonra fazladan tekrar kaynatılarak mükerrer bir hâle getirilmesi âdetine telmihen 2 beyit daha eklenmiştir. Böylelikle son güzel 2+2=4 beyitle övülmüştür. Daha sonraki beyit ise son güzelin en sona kaldığının güzel bir sebebe dayandırılarak açıklanmasıdır. Son güzel ile ilgili bu beyitler diğer şehrengiz örneklerinde de mevcuttur. Dolayısıyla bunu güzelin övgüsü değil türün bölümlerinden biri olarak değerlendirebiliriz.

[188] M. İzzet, **TEŞ**, s. II.

varsa Ahdî'nin nüshasının ortaya çıkması bu ifadenin doğruluğunu veya yanlışlığını ortaya koyacaktır.

2.3.2. Âşık Çelebi'nin Bursa Şehrengizi

Meşâ'irü'ş-Şu'arâ isimli şairler tezkiresi ile Türk edebiyatının en ayrıntılı kaynaklarından birini telif eden Âşık Çelebi, eserinde Bursalı Sun'î Çelebi maddesinin sonunda kendisinin bir Bursa şehrengizi yazdığından bahseder ve şöyle demektedir:

"Hakîr sene semân ve erba'în ve tisʿamiʾede [948-1541/1542] Burusa dil-berleri hakkında şehr-engîz yazduğumda merhûmı böyle yâd itdüm idi

Ez-şehr-engîz
Biri Sunʿî ki bir semen-berdür
Hak bu kim sunʿ-ı Hakka mazhardur

Sânî-i kâr-hâne-i ʿâlem
İtmiş ol hubı cümleden ekrem

Cümleden mukaddem yazılmaduğına incinüp bu kıtʿayı yazup bana göndermişdi.

Kıtʿa
Burusa dil-berleri içün ʿÂşık
Eylemiş yine bir kitâb-ı ʿacîb

Şöyle maʿmûrdur o şehr-engîz
Der ü dîvârı cümle pür-tezhîb

Okıdum ol kitâbı cümle temâm
Leyse noksanuhu sivâʾt-tertîb[189] [Tertibi dışında eksiği yoktur.][190]

Bu beyitlerden yola çıkılarak aşağıdaki yargılara varabiliriz:

a) Şehrengizlerin yazıldıktan okunup bir şekilde değerlendirildiği,
b) Şehrengizlerdeyer alan kişilerin gerçek kişiler olduğu,

[189] Âşık Çelebi, **Meşâʿirüʾş-Şuʿarâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C.3, s. 1303.
[190] Tercümesi tezkirenin yayınında "Onun eksiği düzenli olmamasıdır." şeklinde verilmesine rağmen yukarıdaki ifade tercih edilmiştir.

c) Kişilerin sıralanmasının şair ve güzeller açısından önemli olduğu[191],

d) Şehrengizde yer alan kişilere karşı aşk duyulması veya kişilerin esnaf olması şartının olmaması.[192]

Mesnevi nazım şeklinde yazılan eser, aruzun hafif bahrinin *feilâtün/mefâilün/feilün* kalıbıyla yazılmıştır.

2.3.3. Beliğ'in Bursa Şehrengizi

Beliğ Bursa şehrengizinde aşağıda verilen beytinde daha önceden de bir şehrengiz yazdığını ve bunun daha sonra tahrif olduğunu ifade etmiştir:

Sâbıkâ sâdır olan şehr-engîz
Nice tahrîfile oldı nâçiz (BLBŞ, b. 70)

Safâyî *Nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-eş'âr* isimli tezkiresinde Beliğ'den bahsederken "*Ve dahi mahrûsa-i Burûsa'da hadîka-i hüsn ü behcetden feyz-i letâfet ile keşîde-i bâlâ olan mahbûbân-ı tâze-resânı medh u tavsif iderek üç cild mikdârı nazm u nesr ile şehr-engîz tahrîr itmişdür.*" demiştir.[193] Fakat bu ifadelerden sonra "*Hakka ki her bir mahbûbuñ ism ü resmine münâsib ebyât-ı pür-nikât tahrîr itmekle makâle-i evvelinden Kazzâz Dede nâm mahbûb-ı zemân hakkında nazm itdigi ebyât ile bu mahalle tahrîr olındı.*" der ve aşağıdaki beyitleri verir:[194]

Der-Hakk-ı Dede Kazzâz
Eylese çeşm-i siyâhile nigâh
Diyeler tekyede Allâh Allâh

Halka-i zikre girüp leyl ü nehâr
'Âşık-ı zârı dolandırsa ne var

Kim ki ser-rişte vere ol yâra
Çıkarır ipliğini bâzâra

[191] Bkz.: III. Bölümde yer alan Şehrengizlerde ilk güzel ve son güzeller ile ilgili yerler.
[192] Bkz.: I. Bölüm'de yer alan Şehrengizlerin tanımı kısmına.
[193] Mustafa Safâyî Efendi, **Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-âsâr min fevâ'idi'l-eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks**, Haz.: Pervin Çapan, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005, s. 107.
[194] **a.e.**, s. 107-108.

O kırık câme ile teng-i kabâ

Kırığı olsa bitin halk sezâ

Yukarıdaki beyitlerden birincisi ve ikincisi şehrengizin yayınında vardır.[195] Fakat üçüncü ve dördüncü beyitler şehrengizin yayınında yoktur. Burada aşağıdaki ihtimallerin söz konusu olduğunu tahmin ediyoruz:

a) Kazzâz Dede ile yayınlanan şehrengizdeki Seyyid Şeyh Muhammed Kazzâz Eş-Şehîr Baldır-zâde[196] aynı kişiler olup yukarıdaki beyitler kayıp olan şehrengizde yer almaktadır.
b) Bu iki kişi farklıdır.
c) Makalede yer almayan başka bir nüshada böyle geçmektedir.

Safayî üç cild derken neyi kastetmiştir? Gerçekten Beliğ, nazım-nesir 3 cild şehrengiz mi yazmıştır? Bir şehrengiz için 3 cild oldukça hacimli olsa gerektir. Yoksa Safâyî mübalağa mı ediyor? Yoksa bu eser ile *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*'ı mı kastediyor? "Sâbıkâ sâdır olan şehr-engîz" ile "üç cild mikdârı nazm u nesr ile şehr-engîz" aynı eserler midir?

Maalesef bu soruların cevabını bilemiyoruz. Bu sebepten dolayı elimizde olan şehrengiz ile eskiden yazılan şehrengizi iki ayrı eser olarak kabul ediyoruz. Safayî'nin nazım-nesir karşık 3 ciltlik şehrengizi ibaresini de hacminden dolayı ihtiyatla karşılıyoruz.

2.3.4. Feyzî'nin Şehrengizi

Âşık Çelebi'nin Meşâʿirüʾş-şuʿarâ'sında madde başı olarak zikrettiği ve "galiba Manastır'dandır" dediği Feyzî'nin bu şehrengizi, hangi şehir için yazdığını bilmemekle birlikte, başta Manastır olmak üzere diğer Rumeli şehirlerinden biri için kaleme aldığını tahmin ediyoruz. Medrese eğitimi esnasında Çorlulu İsa Bey isimli bir sipahizâde ile yakın dostluğunu Âşık Çelebi şu ifadelerle beyan ediyor:

"Sahn pâyesine vardukda Çorlılı 'Îsâ Beg dirler bir sipâhî-zâde var idi ki odası yaranuñ mihmân-hânesi vü sâyesi ve olınca harclığı fukâradan nâ-çîzler ü nâ-daştlar ser-mâyesi idi aña mukârin olup gâh harâca ve gâh sâ'ir hıdmete bile gitdi ve şehrde

[195] Bkz.: **BLBŞ**, b. 96-97.
[196] **a.e.**, s. 143.

oldukça eger vahdete vü eger sohbete bile gitdi. Hattâ bir şehr-engîz peydâ idüp münâsebet ile merkûm ʿÎsâ Beg ahvâlin içinde sebk idüp bu beyti hoşça dimişdür.

Çü ʻÎsâya bu mürde hem-dem oldum

Ki gökde istedügüm yirde buldum[197]

Bu beyitten de isimleri geçen güzellerin kişilerin gerçek kişiler olduğunu anlamaktayız.

2.3.5. Fikrî'nin Şehrengiz(ler)i

Önce Kınalızâde Hasan Çelebi ve daha sonra benzer ifadelerle Beyânî, Fikrî'nin şehrengizleri olduğundan tezkirelerinde bahsetmişlerdir:

Ebkâr-ı Efkâr adlu bir kitâbı ve bahr-ı hecezde Behrâm u Zühresi ve niçe şehr-engîz ve kasâ'id-i belâgat behresi vardur.[198]

Ebkâr-ı Efkâr adlu bir kitâbı ve Behrâm u Zühresi ve hûb şehr-engîzleri ve kasîdeleri vardur.[199]

Her iki tezkire yazarı tarafından şehrengizleri olarak çoğul bir ifade kullanılmıştır. Bunun sebebi nedir? *Ebkâr-ı Efkâr* isimli mesnevideki şehrengizi hatırlatan kısımlar mıdır? Yoksa birden fazla şehir için yazdığı fakat günümüzde nüshaları tespit edilemeyen şehrengizler midir? Maalesef bu soruların cevaplarını bilemiyoruz.

2.3.6. Firdevsî'nin Edirne Şehrengizi

Ahdî'nin Gülşen-i Şuʿarâ'sında Firdevsî için *"...zîrâ ki Mesîhî'nüñ şehrengîzine nazîre dimiş. Sâir şuʻarânuñ nezâyirinden müstahsen ve pesend-i zurafâ-yı sâhib-suhen olmışdur.*" denilmektedir.[200] Hangi şehir için yazıldığı belli olmasa da Mesîhî'ye nazire olarak yazılması sebebiyle Edirne şehri için yazıldığını söylenebiliriz.

---

[197] Âşık Çelebi, **Meşâʿirüʾş-Şuʿarâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 3, s. 1261.
[198] Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-şu'arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 680.
[199] Beyânî Mustafa, **Tezkiretü'ş-şu'arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 153.
[200] Süleyman Solmaz, **Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 470.

İleride de görebileceğimiz gibi Tâbi‘î’den bahseden Latifî ve Kınalızâde Hasan Çelebi tezkirelerinde Mesîhî’nin şehrengizine nazire dediğini söylerken, Âşık Çelebi açık bir halde Edirne için bir şehrengizi olduğunu söyler. Böylelikle Mesîhî’ye nazire denilmesinden Edirne şehri için bir şehrengiz yazıldığı rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Mesîhî’nin Edirne şehrengizi, nazire ve şehrengiz şairlerinin Mesîhî ile ilgili ifadeleri III. Bölümde ayrı bir şekilde ele alınacaktır.

2.3.7. Garamî’nin Karaferye Şehrengizi

Âşık Çelebi, yakın dostu Garâmî’den tezkiresinde yer verirken şehrengizinden de bahsetmiştir:

“Karaferye hakkında şehr-engîzi vardur, yaylak vasfında dimişdür.

Nazm

Çiçekler kim bitürür seng-i hâre
İder gün terbiyetle laʿl-pâre

Sevr burcında doğar gice gündüz
Sığır kuyrukları kuyruklı yılduz”[201]

Birleşik Krallık-British Museum’da Or. 1148 numarada kayıtlı h. 972/m. 1564 tarihli müellif nüshası divanında bu şehrengiz yer almamaktadır. Muhtemelen bu tarihten sonra yazılmış olmalıdır. Âşık Çelebi Serfiçe’de kadı olan Garamî ile görüşmüştür. Şehrengiz yazdığını ve örnek beyit de verdiğine göre şehrengizin yazıldığını şairinden duymuş ve eseri de görmüştür. Şehrengiz nüshalarının çoğunun divanlarda yer almadığını, daha ziyade mecmualarda bulunduğunu görmekteyiz. Bunun sebebi olarak şehrengizlerin küçük hacimli fakat müstakil bir eser olarak kabul edilmesidir diye tahmin ediyoruz. Bundan dolayı şehrengizin nüshasının divanın dışında, bir mecmuada yer alabileceğini düşünüyoruz.

[201] Âşık Çelebi, **Meşâʿirüʾş-Şuʿarâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 3, s. 1628.

2.3.8. Hâlife'nin Âmid [Diyarbakır] Şehrengizi

Ahdî, *Gülşen-i Şuʻarâ* isimli tezkiresinde Hâlife'den bahsederken şehrengizinden de bahsetmiştir:

"Mezkûr mehâbîb-i şehr-i Âmid içün şehrengîz-i mihr-âmîz dimiş. Nevbet bir nekkâreci dilberine degdükde üç beyt edâ-yı bülend ile derc idüp âvâzesi tâk-ı ʿâleme velvele ve nüh revâk-ı âsmâne gulgule salmışdur.

Nazm : Biri nekkârecidür adı Hayder
Olupdur cümle hüsn ehline mihter

Çıkup bir cebîne dir ol mâh talʿat
Güneş sen git benümdür şimdi nevbet

Öz adına çalar devlet nefîrin
Ne kara gündedür görmez fakîrin"[202]

2.3.9. Halîl'in Bursa Şehrengizi

Âşık Çelebi, Halîl-i zerd olarak da bilinen şairden bahsderken *"Burusa hakkında dil-berleri evsâfında bir şehr-engîz-i şekl-i kıtʿa dimişdür andan ceste ebyâtdur.*

Ebyât
Kılca assı idemez kim sever Mû-tâbı
Çulı torbayı yir oñmaduk olur aña uyan

Ben Katır-zâdeden ey dil nice el çekmeyeyüm
Eşek ayağı geçer ʿâşıkına ol fettân

Sevme baş ağrısı oğlan ki reh-i ʿışkında
Derd-i ser çekmeyenüñ başına itmez dermân"[203]

---

[202] Süleyman Solmaz, **Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 288-289.
[203] Âşık Çelebi, **Meşâʿirüʾş-Şuʿarâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 3, s. 1535.

Buradaki "şehr-engîz-i şekl-i kıt'a" ibaresinden şehrengizin kıt'a nazım şekliyle yazıldığını anlıyoruz. Kendisi de bir şehrengiz şairi olarak Bursa ve Siroz şehrengizlerini kaleme alan Âşık Çelebi, burada şehrengizin nazım şeklinin diğerlerinden farklı olduğunu vurgulamak için kıt'a kelimesini özellikle kullanmıştır diye tahmin ediyoruz.

2.3.10. İntizâmî'nin Budin Şehrengizi

XVI. yüzyılda doğup XVII. yüzyılın ilk yıllarında arasında yaşamış olan Bosna-Foçalı İntizâmî'nin hayatı hakkında edebiyat tarihi kaynaklarında bilgi yoktur. En ayrıntılı bilgiyi III. Murad'ın oğlu III. Mehmed'in düğünü için kaleme aldığı Surnâme ve hayat hikâyesini anlattığı otobiyografik bir eser niteliği taşıyan *Tuhfetü'l-ihvân* isimli bizzat kendi eserlerinden öğrenmekteyiz.[204] Yine bu eserinden Budun (Budin) şehri için bir şehrengiz yazdığını öğreniyoruz. Türk edebiyatında yazılmış şehrengizlerin arasında İntizâmî'nin Budin için yazdığı eserinin diğerlerinden farklı olarak kaleme alınış hikâyesini bizzat şair, *Tuhfetü'l-ihvân* adlı eserinde ayrıntılarıyla anlatmıştır: Bu yönüyle bir şehrengizin yazılmasının nasıl talep edildiği, nasıl yazıldığı, ithaf edilen şahsa sunulduğunu, okuyanın ne gibi değerlendirmelerde bulunduğu gibi ayrıntılı bir şekilde öğrenmekteyiz. Mesnevide şehrengizde yer alan bir terzi güzelinin vasfedildiği iki beyit de iktibas edilmiştir. Bu yönüyle *Budin Şehrengizi* ve *Tuhfetü'l-ihvân* eserleri örneğine -şu ana kadar en azından bizim- rastlamadığımız bir özellik arz eder.

Mesnevide yer alan Budin Kalesi ve mesireleri, Ilıcalar, Gül Baba Tekyesi, Mustafa Paşa Cami tasvirleri bu bölümlerin şehrengizden alıntılandığı hatırlatsa da iktibas edilen terzi güzelinin anlatıldığı beyitlerin vezni (*mefâîlün/mefâîlün/feûlün*) ile

[204] Şeref Boyraz, "İlk Mensûr Sûrnâme Müellifi: İntizâmî", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 1, 1995, s. 227-231; Mehmet Arslan, **Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2: İntizâmî Sûrnâmesi**, İstanbul, Sarayburnu Kitaplığı, 2009. Ayrıca bkz.: Mehmet Arslan, "İntizâmî", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü: http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2841 (Erişim tarihi: 15.03.2019); Cihan Okuyucu, "Bosnalı İntizamî ve Tuhfetü'l-İhvân'ı", Basılmamış Bildiri, III. Milletlerarası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu-Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'ın 100. Doğum Yıldönümü Vesilesi, 5-6 Mayıs 2014, Şanlıurfa.

eserin vezninin(*feilâtün/mefâilün/feilün*) farklı olması şehrengizin *Tuhfetü'l-ihvân*'ın bir parçası olmayıp bağımsız, farklı bir eser olduğunun delilidir.

Tuhfetü'l-ihvân şairin hayatı ve şehrengiz hakkıknda birinci elden bilgiler vermesi bakımından kıymetlidir. Eserin bilinen nüshası Atatürk Kitaplığı O. 108'de yer alan *Surname*'nin kenarında yer almaktadır.

İntizâmî'nin otobiyografik bir eseri olan *Tuhfetü'l-ihvân* isimli mesnevisinde eserini suçsuz yere düştüğü hapisten çıktıktan sonra dostlarının tavsiyesine uyarak gittiği Budin'de beylerbeyi Sokulluzade Mustafa Paşa'nın teklifi ile yazdığından bahsetmiştir. Eserde şehrengizden iki beyit olmasına rağmen bir şehrengizin nasıl yazılmasının istendiği, yazıldığı, sunulduğu ve okuyanın yorumu ve şairin bu yoruma karşı cevabını vermesi bakımından önemli ve şimdiye kadar benzerini göremediğimiz bir metindir. Terzi güzelin yer aldığı şehrengiz beyitleri:

Kıtʿa
Hüseyn-i dil-rübâ derzi birisi
Yezîd ağyâr olupdur hem-celîsi

ʿAceb mi Kerbelâ olsa nasîbüm
Beni dil-teşne öldürdi habîbüm

Tuhfetü'l-ihvân'da yer alan ve İntizâmî'nin hapisten çıkarak Budin'e gitmesi ile başlayıp şehrengizi sunduktan sonra Paşa'nın sorusuna cevap vermesi ve Paşa tarafından tımar ile taltif edilmesine kadar olan kısma (vr. 24^{b}-28^{b}) IV. Bölümde yer verilecektir.

2.3.11. Kemâlî'nin İstanbul? Şehrengizi

İstanbul ve Siroz şehrengizlerinin şairi Cemâlî'nin kardeşi Kemâlî de tezkirelerde şehrengiz sahibi olarak kayıtlıdır. Ayrıca bu şairin şehrengiz müellifi olmasının yanı sıra muhtemelen Cemâlî'nin İstanbul şehrengizinde Bâkî isimli güzel olarak kendisinden de bahsedildiğini görmekteyiz:

BÂKÎ
Birinüñ adam öldürür fırâkı
Ola adı gibi 'âlemde bâkî

Diger ebrûları ʻâlem harâcı
Mübârek kaddi ... tâcı

Suhandân ü zarîf ü nükte-perdâz
Nagam-sâz u şiʻir-gûy u semen-nâz

Cebîni mâh u rûyı mihr-i enver
Kanad yirinde san ... musavver

Olursa mahlası tañ mı Kemâlî
Çün oldur hem-dem u yâr-i Cemâlî (CİŞ, b. 235-239)

Burada geçen Kemâlî mahlaslı şair ile tezkirelerde bahsedilen ve Cemâlî'nin biraderi olan kişinin aynı olduğunu ve Kemâlî'nin asıl isminin Bâkî olduğu düşünüyoruz. Kınalızâde Hasan Çelebi ve Kafzâde Fâizî'nin eserlerinde şehrengizi olduğu ve Cemâlî'nin kardeşi olduğu kayıtlıdır:

Kemâlî birâder-i Cemâlî bu iki [beyt] şehr-engîzindendür
Yeñiçeridür âb-ı rûy-ı dergâh
İçinde bir içim sudur ʿÖmer Şâh

Visâli Kaʿbesine teşne çokdur
Başında yüklügi altun olukdur[205]

Bu durumla hem bir şehrengizde ismi geçen kişilerden olması, hem de kendisinin de bir şehrengiz sahibi olmasıyla Bursalı Rahmî Çelebi'den sonra ikinci örnektir.

[205] Bekir Kayabaşı, "**Kâf-zâde Fâʿizî'nin Zübdetüʾl-Eşʿârı"**, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, 1997, s. 477; Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-şu'arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 718.

2.3.12. Kıyâsî'nin İstanbul Şehrengizi

Âşık Çelebi'nin *Meşâʿirüʾş-şuʿarâ*'sına göre "*Sâhib-i dîvândur, makbûl u matbu' dîvân u gazeliyyât-ı gevher-rîzi vardur ve bahr-i remel-i müsemmende İstanbul'a ve etrâfına şehr-engîzi vardur.*"[206]

Bu ifadede yer alan "bahr-i remel-i müsemmen [*fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün*]" ibaresinden şehrengizin mesnevi nazım şeklinden farklı bir şekilde yazıldığını anlıyoruz. Daha önce de belirttiğimiz üzere kendi de iki şehrengiz (Bursa ve Siroz) şairi olan Âşık Çelebi eserin veznini bu şekilde açıkça vererek nazım şeklinin farkına vurgu yapmıştır. Eserden örnek beyitler vermediğinden tam olarak nazım şeklinin ne olduğu bilemesek de vezinden dolayı muhtemelen kıt'a-i kebire olduğunu tahmin ediyoruz.

2.3.13.Selâmî'nin Saray Şehrengizi

Sadece biyografik kaynakların değil bizzat metinlerin de yeni şehrengizler ve şairleri hakkında bilgi vermesine güzel bir örnek olan Hâdî'nin Saray şehrengizinde şair, dostları tarafından kendisinden Saray için şehrengiz yazmasını istenildiğinde Selamî isimli bir şairin daha önceden bir şehrengiz yazdığını şu beyitlerle açıklıyor:

Müberhen eyleyüp didi kelâmı
Mesîhîden gelüp sonra Selâmî

Bu meydâna girüp atını sürmiş
O tarz üzre o da bünyâd urmış

Serayuñ bir zemân dil-berlerini
Añup vasf eylemişdür her birini (HSŞ, b. 118-120)

Selâmî ve yazdığı Saray şehrengizi hakkında Hâdî'nin ifadelerinden başka maalesef bilgimiz yoktur. Eserin nüshası henüz tespit edilememiştir.

[206] Âşık Çelebi, **Meşâʿirüʾş-Şuʿarâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 3, s. 1335.

2.3.14. Sülûkî'nin Şehrengizi

Kınalızade Hasan Çelebi tezkiresinde Sülûkî'den bahsederken şehrengizi olduğunu söylemiştir:

"Ve bir şehr-engîzi vardur. İnsâf budur ki gâyetde hûb dimişdür. Bu ebyât andandur. Nazm :

Birisi sâhib-i ʿilmüñ ʿÖmerdür
Muhavvel sanma medhin muhtasardur

Bezm-i maksûdumuz ʿizz-i visali
Velî matlûb-ı ʿâlemdür hayâli

Anuñ yolında ʿömrin itmeyen sarf
Kelâm-ı ʿışkdan bilmez o bir harf

Mehemmeddür birisi Şeyh-zâde
Hudâ virmiş aña hüsn-i ziyâde

Tazarruʿ iderüm Hakk hazretine
Elin alup girem tâ halvetine[207]

demiş ve örnek beyitler vermiştir. Ömer isimli güzelin üç beyit ile vasfedilmesinden diğer güzellerin de üçer beyit ile anıldığını ve Şeyhzâde Mehemmed isimli güzelde ise muhtemelen bir beytin daha olması gerektiğini anlıyoruz.

Hangi şehir için yazıldığı bilinmese de Âşık Çelebi'nin Meşâʿirüʾş-şuʿarâ'sındaki aşağıdaki şu ifadeler Rumeli şehirlerinden biri için yazıldığını akla getirmektedir:

"*Mahbûb sevdâsıyla ve seyâhat hevâsıyla vatanından cüdâdüşüp Rumili'ne geldükde fakîrüñ yanına gelüp ser ü kârı bizümle oldı ve bizüm şi'rümüze nezâ'ir diyüp*

[207] Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-şu'arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 444-445.

güftâr-ı eş'ârı bizümle oldı…Hâlâ yine Rûmillerinde seyâhatde ve her gördügi mahbûba izhâr-ı 'ışk u mahabbetdedür."[208]

2.3.15.Tab'î'nin İstanbul Şehrengizi

Tab'î'nin hayatı ve şehrengizi hakkında Ahdî Gülşen-i Şu'arâ'sında şu şekilde bilgi verir: "*İslâmbol'dandur. Dânişmend-i hûşmend tâifesinden tab'-ı pür-zîver olmağın şehr-i mezkûruñ cevânları içün şehrengîz-i mahabbet-âmîzi dimiş ki makbûl-i erbâb-ı 'ayş ü huzûr olmışdur.*" Bu Tab'î'nin, Safâyî'nin *Nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-eş'âr*[209] ve Beliğ'in *Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-eş'âr*[210] isimli tezkirelerinde de adı geçen İsmail Çelebi olduğunu tahmin ediyoruz.

Şehrengiz hakkında ilk bilgi M. İzzet'in mezuniyet tezindedir.[211] Şehrengizin Kitapçı Ahmet Bey [Ahmet Hamdi Tanyeli]'de başı ve sonu olmayan bir mecmua parçasında olduğunu söylemiştir. Şehrengize ayırdığı üç sayfalık incelemede ve girişte yer alan "Şehrengizin mana ve tarifine dair" başlıklı bölümde biri mükerrer olmak üzere 16 beyit, ikisi mükerrer 13 mısra yer almaktadır.

Tezdeki bu iktibaslara dayanarak daha sonra Agâh Sırrı Levend de kitabında bu şehrengizden bahsederken bu beyit ve mısraların bazılarını kullanmıştır.[212]

1. *Hüdâyâ bir za'îf ü nâtüvânem*
   Cihân içre gam ile tev'emânem

2. *Erişdi yine bir dem rûy-ı 'âlem*
   Yüz aklığın kazandı oldu hurrem

3. *Çü baş kaldırdı yine hayl-i ezhâr*
   'Adüvv-i dîn girizân oldu nâçâr

---

[208] Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 2, s. 1002.
[209] Mustafa Safâyî Efendi, **Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-âsâr min fevâ'idi'l-eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks**, Haz.: Pervin Çapan, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005, s. 355.
[210] İsmail Beliğ, **Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-eş'âr**, Haz.: Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1985, s. 289-290.
[211] M. İzzet, **TEŞ**, s. 46-48.
[212] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 40-41.

4. *İçinde cevr ü hicrân ü sitem bol*
   Felekte yok durur illâ Sitanbul

   -N'ola hûbâne me'vâ olsa Eyyûb

   -İkinci rükni Kâğıdhâne anuñ

   -Yeñikapu da bir yeñi mesîre

   -Anuñ dördüncü rüknidür Beşiktaş

   -Felek çün gizledi mihrin çerâğın

   -Seher çün oldu tıfl-ı subh-ı bidâr

5. *İderken ben bunları cümle seyrân*
   İrişdi yanuma cem' oldı yârân

6. *Güzeller içre dirsem kim ser-âmed*
   Bu gün şems-i cihân Kaftancı Ahmed

7. *İlâhî bunları 'alemde ber-karâr eyle*
   Kamusın 'âşıkı üftâdesine yâr eyle

8. *Bu kavli buña kâdir etti Settâr*
   Begenmezsen birisin sen de it var

   -Hüdâyâ bir za'îf ü nâtüvânem

9. *Olaldan nefs-i gümrâh bana hemrâh*
   Benem yâ Rab tarîk-i hakta gümrâh

10. Ger etsem Ka'beye gitmege niyyet
Virür kûy-ı bütân baña nedâmet

11. Namâza mescid içre bağlasam el
Görüp parmağ ile gösterür el

-Ne mümkindür ki koyam secdeye baş
-Göñülde her zamân mahbûb fikrin
-Günâhum cümle vezn eylerse Yezdân
-Bu şehrengîzi kıl gün gibi meşhûr
-Güzeller içre dersen kim ser-âmed
-İlâhî bunları 'âlemde ber-karâr eyle

12. Bu kavli baña kâdir etti Settâr
Begenmezsen birisin sen de it var

13. Bu şehrengîz idi bir güşte ma'nâ
Gelüp itdi Mesîhî anı ihyâ

14. Halef oldum aña ben merd-i ahkar
Dür-i tab'umla virdüm aña zîver

-Yanumda gayrî şâ'ir hâr u hâsdur

15. Ola serv güli kaddi ruh-ı yâr
Benefşe hatı ve nergis çeşm-i dildâr

16. Uram bir dâne şehrengîze bünyâd
Diye her ehl-i insâf âferîn bâd[213]

[213] 15 ve 16. beyitler diğer beyit ve mısralardan farklı olarak M. İzzet, **TEŞ**, s. 8'de yer almaktadır.

M. İzzet'in bildirdiğine göre şehrengiz 28 beyitlik bir münâcât, 10 beyitlik sıfat-ı şitâ, 10 beyitlik bir sıfat-ı bahâr, 23 beyitlik şehir (İstanbul) tasviri, 23 beyitlik gece ve gündüz tasviri, 13 beyitlik sebeb-i telif, 86 beyitlik vasf-ı hûbân ve 12 beyitlik bir hâtime (bunun 5 beyti eyle redifli gazeldir) olmak üzere toplam 192 beyitten oluşmaktadır.[214]

Yine aynı kaynağa göre 86 beyitte 40 güzel ikişer beyitle anılmıştır. Geriye kalan 6 beyit güzeller medhine giriş, ilk güzel ve son güzel için söylenen beyitler olmalıdır. Bu güzellerden isimlerini söyledikleri şunlardır: Sarrâc Ahmed, Ak Muslî, Subaşızâde, Mû-tâbzâde, Şeyhzâde, Hasan Bâlî, Neyzenoğlu, Kık ? Mahmud, Memi Şaç ?, Hamza, Muslî, Hamamcızâde Ahmed, Abdî, Kurd Bâlî, Simkeş, Osman, Mücellid Sefer, Derviş, Gömlekçi Kerim, Haffâfzâde, Beyzâde, Sultanoğlu, Kehhâloğlu, Takyacı Muslî, Şekerci, Abdî Şâh, Macuncu Mehmed, Galatalı Azab, Kuloğlu Ali, Bıçakcı, Mücellid Bâlî, Tâcizâde Muslî, Mîr-i Âşıkân.[215]

Bu güzellerden altı tanesi Ak Muslî, Neyzenoğlu, Derviş, Gömlekçi Kerim, Şekerci ve Mir-i Âşıkân isimli şairi meçhul İstanbul şehrengizinde de yer almaktadır.[216] Her iki şehrengizin de İstanbul için yazılmış olması, tam şehrengizde şairin mahlasının geçmemesi ilk bakışta bu şehrengizin Tab'î'nin şehrengizi olduğu yönünde bir düşünceye sevk etmektedir. Fakat diğer güzellerin tam olan şairi meçhul şehrengizde olmaması, sonunda "eyle" redifli bir gazel olmaması, İstanbul'dan bahseden mısralarda Yenikapı, Eyüp, Kağıthane ve Beşiktaş isimlerinin geçmemesi vb. sebeplerden dolayı her iki metnin de farklı olduğunu düşünüyoruz. Muhtemelen başı ve sonu eksik bu mecmuada başka şehrengizler de vardı ve beyitler birbirine karıştı. Şairi meçhul İstanbul şehrengizi de Agâh Sırrı Levend'de yer alan bir mecmuada yer almaktadır. Bu iki mecmua acaba aynı mecmua mıdır? Ahmet Hamdi Tanyeli'de olan bu mecmua daha sonra Raif Yelkenci'ye sonra ondan Agâh Sırrı Levend'e mi geçti? Maalesef bu soruların cevaplarını bilemiyoruz. Şairi meçhul İstanbul şehrengizinde yer alan 6 kişinin, M. İzzet'in verdiği isimlerden 6 tanesi ile aynı olduğu şu an için gerçektir. Tab'î'nin şehrengizinin yeni bir nüshası tespit

[214] M. İzzet, **TEŞ**, s. 46.
[215] **a.e.**, s. 47.
[216] Bkz.: II. Bölüm I. kısımda yer alan şehrengizler.

edildiği vakit bu isim benzerliklerinin veya ayniliğinin sebebi daha net bir şekilde anlaşılacaktır.

2.3.16. Tâbi'î'nin Edirne Şehrengizi

Asıl adı Ali olmakla birlikte bazen Feyzî bazen de Tâbi'î mahlasının kullanan şairin şehrengiz yazdığını tezkireler zikretmektedir. Latifî ve Kınalızâde şehir ismi belitmeksizin Mesîhî'ye nazire dediğini söylerken Âşık Çelebi ise *"Edirne'ye Şehr-engîz didi, görenler Mesîhî şeker-rîz bu dahı şehd-âmîz didi."* şeklinde açıkça Edirne için yazıldığını söyler.[217] Buna rağmen eserinden iktibas edilmiş beyitler yoktur.

2.4. Şehrengiz Olarak Yayınlanan Fakat Müstakil Bir Eser Hüviyetinde Olmayıp Başka Bir Şehrengizin Parçası Olan Metinler

2.4.1. Bir Hakîrin Şehrengizi

Öğrencileri tarafından Prof. Dr. Tahir Üzgör için yayınlanan armağan kitabında yer alan yazılardan biri de "Bir Hakîrin Şehrengizi" başlığını taşımaktadır.[218] Paris Bibliothèque Nationale de France (BnF)'da yer alan bir mecmuanın 89^{b}-91^{b} varakları[219] arasında yer aldığı belirtilen şehrengizin şairi ve hangi şehir için yazıldığı tespit edilemediği için 4 beyitlik *Hâtimetü'l-kelâm* başlıklı son bölümde yer alan aşağıdaki

Güzeller içre bunlardur müsellem
***Hakîr**üñ bildügi Allâhü a'lem*

Kalemler ile vasf olmaz kim onlar
***Hakîr**üñ cem' idüp bulduğı bunlar*[220]

[217] Âşık Çelebi, **Meşâʿirüʾş-Şuʿarâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 3, s. 1477.
[218] M. Esat Harmancı-Murat Hasanoğlu-Melis Kaya, "Bir Hakîrin Şehrengizi", **Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan**, Editörler: Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, Ankara, Yayınevi, 2018, s. 407-423.
[219] Yazının sonuda verilen tıpkıbasımda varakların 89^{a}'da başlayıp 91^{a}'da bittiği görülmektedir.
[220] Şehrengizin tam 5 nüshasının hiçbirinde yer almayan, sadece eksik bu nüshada yer alan bu beyit sonradan eklenmiş olmalıdır.

beyitlerinde geçen *Hakîr* kelimesi mahlas olarak değerlendirilmiş ve 71 beyitlik bu şehrengizin şairi için yazarlar şu açıklamayı yapmışlardır:

"*Klâsik edebiyatımızda bir tevazu göstergesi olarak şairlerin kendilerinden söz ederken fakîr, hakir gibi sıfatlar kullandığı malumdur. Bununla birlikte elimizdeki metnin sonunda, Hâtimetü'l-Kitâb başlığı altında yazarın metni kendisinin kaleme aldığını ifade ettiği beyitte kendisinden iki defa üst üste "Hakîr" olarak söz etmesi bunun bir mahlas olabileceği izlenimi oluşturmaktadır.*"[221]

Metni okuyunca güzellerin isimlerinden bu metnin II. Bölüm I. kısımda ele alınan Bursalı Rahmî Çelebî'nin Yenişehir şehrengizinin güzellerin yer aldığı bölümünün bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Fakat şairin mahlasının ve şehrengizin hangi şehir için yazıldığının söylendiği aşağıdaki beyitlerin yer aldığı kısmın makalenin yazılmasına sebep olan yazmada eksik olması sebebiyle bu durum tespit edilememiştir.

Gönül pervânedür şem'-i rızâña
Dil-i ***Rahmî*** *siper tîğ-i kazâña*
...
Temâmet geşt idüp ***Rûm illerini***
Temâşâ eyledüm dil-berlerini

Meşakkat tîği ile kat' idüp râh
Yeñişehre *yolum irişdi nâ-gâh* (RYŞ[b], b. 51, 92-93)

Bu eksik nüsha güzellerin vasfının başlayacağını haber veren şu beyit ile başlar:

Güzeller medhine âğâz itdüm
Bu hûbı cümleden mümtâz itdüm (RYŞ[b], b. 204)

ve tam nüshalarda yer alan 24 güzelden 22 tanesi zikrederek metnin sonuna kadar gelir. Bu eksik nüshada Çigdemzâde isimli güzel bir beyit eksik olarak 2 beyitte vasfedilmiş, tam nüshalarda olan *Alî İbn-i Bektaş* ve *Ases-zâde Hızır Bâlî* isimli güzeller yer almamaktadır. Şehrengizin başında yer alan *Digerdür* başlığını taşıyan

[221] **a.e.**, s. 409.

beş beyitlik mesnevi nazım şekliyle yazılmış ve vezni farklı olan şiirin şehrengizle bir ilgisi yoktur ve şehrengizin tam nüshalarında da yer almamaktadır. Bu şiirde her bir beyitte sırasıyla "*Uncı-zâde, Kâtib-zâde, Mi'mâr-zâde, Veznci-zâde, Kapancı-zâde*" isim/lakaplar yer almaktadır. Bu sebeple makalede bu kısım da "*şehrengiz türüne ait olan bu şiiri de*" şeklinde bir açıklama ile metne dahil edilmiştir.[222]

Şehrengizlerin söz varlığı hakkında yapılan yeni bir yüksek lisans tezinde de eksik bu nüshasnın Rahmî Çelebi'nin şehrengizinin bir parçası olduğu tespit edilmiştir.[223]

2.5. Şehrengiz Olmayan Fakat Şehrengiz Olarak Yayınlanan Metinler

2.5.1. Adlî Çelebi'nin Mostar Şehrengizi

Muhammed Enver Kadiç tarafından derlenen ve *Tarih-i Enverî* veya *Kadiç Kroniği* olarak bilinen 28 ciltlik bir eserin içinde, I. ciltte, 247-250 sayfalar arasında yer alan bir manzume şehrengiz türü olarak Adlî Çelebi'nin Mostar Şehrengizi başlığıyla yayınlanmıştır.[224] Fakat eserin baş tarafında yer alan aşağıdaki nottan da anlaşılabileceği üzere şehrengiz değildir:

1000 [h.1591/1592] senesi tarihinde ve Mostarlı Derviş Paşa vaktinde Mostar şehri şu'arâsından bulınmuş olan Şahinzâde Adlî mahlasıyla ma'rûf bulınan Hüsâm Çelebî'nin Mostar mu'teberânı hakkında niçe letâifi müştemil mektûb sûretidir.[225]

Şairinin mahlasının bulunmaması ve sonunda ifadenin birden bitmesi sebebiyle eksik olduğunu düşündüğümüz 45 beyitlik metin, muhtemelen kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Adlî Çelebi'nin Mostar'dan uzak kaldığı bir zamanda memleket özlemi içerisinde şehrin tanınmış kişilerinin isimlerini sayarak onların hallerini, vaziyetlerini sorduğu manzum bir mektup olarak değerlendirilmelidir.

Neden cân-bahş oldı iy sabâ bu cism-i bî-cânuñ

---

[222] M. Esat Harmancı, vd., "Bir Hakîrin…", s. 413.
[223] Türkan Veral, "**Şehrengizlerde Söz Varlığı"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, 2020, s. 75.
[224] Lamija Hadžiosmanović-Salih Trako, "Šehrengiz Adli Čelebija o Mostaru", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, nr. 35, 1985, s. 91-105.
[225] **a.e.**, s. 96.

Peyâmuñ mı getürdüñ Mosıtâr-ı rûh-efzânuñ

beytiyle başlayan eserde şehrin ileri gelenlerinden olan *Münîrî, Müfti Efendi, Kâdı, Sâmî, İsmail Efendi, Tâbî, Şemsizâde, Keçecizâde Osman, Mahmûd, Dervîş, Mecâzî, Salih Efendi, Mehemmed Kethudâ, Hâtib, İbrahim Efendi, Musa Dedezâde, Muhakkik, Rahîkî, Ağazâde Dürrisi, Gulâmî, Mûyî, Ubeydî, İshâk, Sadeddîn, Abdî Şâh, Hasan Hân, Kılıççızâde, Korzâde?, İbrâhim, Çavuşzâde, Zarîf Ömer, Mahmûd Beg, İskenderzâde İbrâhim Ağa, Hâcî Beg, Mu'ammâyî, Şehâbî, Ahmed Ağa* zikredilmiştir.

Aşağıdaki beyitleri kişilerin geçtiği beyitlere örnek olarak verebiliriz:

Çerâğ-ı şu'le-bahş-ı fazl ü ehl-i dâniş ü bîniş
*Çıkar mı dem-be-dem eş'ârı **Sâmî**-i sühandânuñ*
...

***Mehemmed Kethüdâ**nuñ hânesinde bahs-i 'ilm olup*
Hemîşe feth olur mı müşkili tefsîr-i Kur'ânuñ
...
*Fezâ'il kesbine sâ'î mi **Mûyî**-i sühan-perver*
Ma'ârif bahrinüñ dürri güli gülzâr-ı 'irfânuñ

Baş tarafındaki nota rağmen belirli bir şehir bağlamında kişilerin isimlerinin/lakaplarının/mahlaslarının/görevlerinin sıralanması sebebiyle şehrengiz türü olarak değerlendirilen metnin müstakil bir tür sayılabilecek manzum mektup olduğunu söyleyebiliriz. Şehrengiz olarak değerlendirilmemesi kanaatindeyiz.

2.5.2. Ahmed Nuri Baba'nın Ankara Şehrengizi

Divanı son yıllarda tespit edilen ve hakkında iki çalışmaya konu olan Ahmed Nuri Baba tarafından hayatını geçirdiği Ankara için yazılmış bir metindir. [226]

[226] Mustafa Erdoğan, **Hacı Bayram-ı Velî'nin Torunlarından Şair Ahmed Nuri Baba Divanı'ndan Örnekler, Ankara Şehrengizi ve Ser-Güzeşt'i**, Grafiker Yayınları, Ankara 2017; Güler Doğan Averbek, **Hacı Bayram-ı Veli soyundan Ahmed Nuri Baba ve Divanı**, Create Space Publishing, California 2017.

Hacı Bayram-ı Velî'nin onuncu göbekten torunu Şeyh Halil Baba'nın oğlu olan Ahmed Nuri Baba 1776 yılına Ankara'da doğmuştur. Tasavvufî bir çevrede büyüyen şairimiz ailesinin mensup olduğu tasavvuf geleneğinin yanı sıra başka kaynaklardan da beslenmiştir. 1847 yılında yine Ankara'da vefat etmiş ve Hacı Bayram-ı Veli türbesinin yakınlarına defnedilmiştir.[227]

Şiirlerinde Ankara'yı sıkça anan Ahmed Nuri Baba'nın divanında yer alan manzumenin[228] başında şehrengiz ibaresi yer almayıp "*eserin bir şehrengiz niteliği taşıdığı*"[229] divanın o zamanki sahibi olan yine Hacı Bayram-ı Veli sülalesine mensup Fuat Bayramoğlu tarafından vurgulanmıştır.

Mesnevi nazım şekliyle 157 beyitten meydana gelen ve aruzun *feilâtün/feilâtün/feilün* kalıbıyla yazılmış şehrengiz şu bölümlerden oluşmaktadır:

Senâ-yı Azze ve Cell 1-5
Niyâz-ı Habîb-i Hasîb-Neseb 6-10
Ahvâl 11-50
Hz. Ebubekir 51-54
Hz. Ömer 55-58
Hz. Osman 59-62
Hz. Ali 63-66
Hz. Hasan 67-73
[Hz. Hüseyin] 74-78
Hikâyât-ı Acîbe vü Garîbe Bâ-İbrâm 79-135
Müntehab Sular 136-152
Gazel-i Âb-ı Hoş-Güvâr 153-157 [230]

11-50. beyitler arasında Ahvâl başlığını taşıyan kısım eserin sebeb-i telif bölümüdür. Burada telifin şehrengizlerde ve diğer mesnevilerde de görüldüğü gibi dostların ricası ile gerçekleştiği şu beyitlerle açıklanmıştır:

17. Bâ husûs var iki yâr-ı cânım

[227] Mustafa Erdoğan, **Hacı Bayram-ı Velî'nin…,** s. 8-11.
[228] **a.e**., s. 81-94.
[229] **a.e**., s. 33.
[230] **a.e**., s. 40.

Derdime çâre olan dermânım

18. Bu iki yârimi Hallâk-ı cihân
Eylesün gül gibi dâ'im handân

19. Bu iki yâr-ı sadâkat-kârım
Bildiler hâl-i dil-i nâ-çârım
...
34. Didiler şehrimiziñ hubânın
'Âşık-ı gam-zedeler sultânın

35. İsm ü resmiyle güzel tahrîr it
Kilk-i Bihzâd'ıñ ile tasvîr it [231]

Dostlarının ricası ile güzellerin vasfına başlayan şair bu ilk bölümde Hz. Muhammed'i, Hulefâ-i Râşidîn (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali)'i ve Hz. Hasan ve Hüseyin'i bir şehrengiz güzelleri gibi medheder (b.45-78).

Daha sonraki *Hikâyât-ı Acîbe vü Garîbe Bâ-İbrâm* başlıklı bölümde ise eserin ikinci ve asıl bölümü diyebileceğimiz kısmın yazılışı şu şekilde açıklanır:

79. Bir gün ol tûti-i şîrîn-kelimât
Geldi gam-hâneme bi'z-zat bi'z-zat
...
83. Lîk vardır saña bir sehl ricâm
İtme red anı kabul eyle tamâm

84. Cins-i mahbûbları al kaleme
Sevdiginiñ Türk'i doğunuñ .....[61] [okunamayan bir kelime vardır.]

Ahmed Nuri Baba bu ricayla birlikte çeşitli milletlere mensup güzellerin özelliklerini anlatmaya başlar:

86. Başladım cins-i 'Arab'dan evvel
Öyle geldi yed-i nutka cedvel

[231] **a.e.**, s. 85-88.

beytiyle ilk olarak Arap milletinin güzellerini anlatmaya başlar. Daha sonra sırasıyla Acem, Hint, Çin, Maçin, Yemen, Belh, Buhara, Gürcü, Çerkez, Abaza, Avrupa, Boşnak, Bulgar, Arnavut, Yahudi ve Çingene güzellerinden bahseder (b. 86-104). Bu güzellerde sadece Acem güzelleri için olumlu ifadeler kullanır.[232]

Milletleri konu edinen bu bölümde Acem güzellerinin vasfedildiği kısımda yer alan aşağıdaki beyitten

92. Vehbi-i pîr ne ra'nâ söyler

Anlarıñ raksı[nı] hoş vasf eyler

Ahmed Nuri Baba'nın Sünbülzâde Vehbî'den etkilendiğini, muhtemelen *Şevkengîz*'i okuduğunu anlamaktayız.

Bu güzellerden sonra Türk güzellerine sıra gelir. Türk güzellerini yaşadığı şehirlere göre ele almıştır. Edirne, Gelibolu ve Bursa'daki güzellerden bahseder (b. 105-117). Şair, Bursa'daki keşfi açık bir zatın Ankara'ya giderek sabreylemesi tavsiyesine uyarak Ankara'ya gelir. Ankara'yı ve Ankara güzellerini övdükten (b. 118-135) sonra Ankara'nın suları hakkındaki bölüm başlar (b. 136-152). Eser 5 beyitlik "*delisi*" redifli bir gazel ile sona erer.

Sonuç olarak bu 157 beyitlik mesneviyi Ankara için yazılmış bir şehrengiz olarak değerlendirmemiz mümkün değildir. Ankara'nın genel tasviri 122-131. beyitler arasında 10 beyitten ve güzellerinin tasviri isim verilmeksizin 132-135. beyitler arasında sadece 4 beyitten ibarettir. Ankara'nın suları bu ikisinden daha fazla, 16 beyit tutmaktadır. *Ahvâl* bölümündeki

12. Ankara şehr-i cinân-misl vatan

Hâki fark eyleyene müşg-i Hoten

beytini de dâhil edersek toplam 31 beyitlik bir Ankara'dan bahseden kısım vardır. Bununla birlikte Edirne, Gelibolu ve Bursa şehirlerinin güzellerinden bahsetmesi de eserin sadece Ankara özelinde olmadığına başka bir delildir.

86-104. beyitler arasında yer alan ve güzellerin milletlerine göre anlatıldığı bölüm de şehrengiz türünün genel özelliklerini taşımamaktadır. Şehrengizlerdeki güzeller milletlere göre değil belli bir şehir bağlamında ele alınırlar. Bu yönüyle eser,

[232] **a.e**., s. 89-90.

Enderunlu Fâzıl'ın milletleri esas alarak erkek/kadın güzelleri anlattığı Hûbannâme ve Zenannâme isimleri eserlerine benzerlik gösterir.

Eserde şehrengiz özelliği gösteren bölüm bir sebeb-i telif sayılabilecek *Ahvâl* bölümüyle birlikte Hz. Muhammed'i, Hulefâ-i Râşidîn (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali)'i ve Hz. Hasan ve Hüseyin'i medhettiği bölümdür (b. 11-78). Eseri yayına hazırlayan da bunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

"*Yukarıda söylediğimiz gibi, bu bölümdeki bazı ifadelerin klasik şehrengizlerden hiç bir farkı olmadığı görülmektedir. Örneğin*

Âh sevdim yine bir gül-rûyı
Sünbül-i zülf-i hakîkat-bûyı

Nâm-ı vâlâsı şerâfetle Hasan
Hüsn ü hulk ile mübârek ahsen (AŞ 67-68)

beyitleri sanki sıradan Hasan adlı bir sevgiliyi anlatır gibidir ve farklı yorumlara açıktır. Ancak hemen arkasından gelen beyit asıl maksadı ortaya çıkarmaktadır:

Kul u kurbânı oldığım dilber
Nesl-i pâki hafîd-i Peygamber (AŞ 69)"[233]

Fakat bu bölümler de eserin tek başına bir şehrengiz sayılabilmesi için yeterli değildir, genel olarak güzeller, özel olarak da değişik milletlere mensup güzeller ile Türk güzellerini belirli şehirler bağlamında anlatan bir mesnevidir diyebiliriz.

2.5.3. Cem'î'nin Podgorica ve İşkodra Şehrengizleri

1876 yılında Karadağ ve 1877-1878 yılındaki Osmanlı-Rus savaşlarında Balkan cephelerinde bulunan bir askerin kaleme aldığı bir destanın[234] şehrengiz özelliği taşıdığı düşünülen bölümlerinin yayınlanmış halidir.[235]

Asıl ismi Mustafa, mahlası Baba Cem'î olan Urfalı birinin, bedel karşılığında başka bir kişi adına askere gitmesiyle gördüklerini yerel kelimeler kullanarak dörtlükler halinde ve 11'li hece ölçüsü ile yazdığı bu destanda yer alan Podgorica ve

[233] **a.e**., s. 42.
[234] Mahmut Karakaş, **Urfalı Baba Cem'î Karadağ Destânı**, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa 2006.
[235] Çağlayan Bünyamin-Adem Balaban, "Cem'î'nin Podgorica ve İşkodra Şehrengizleri", Doğunun Batısı Batının Doğusu-Uluslararası Balkanlar Konferansı, 5-7 Haziran 2013, Prizren, Kosova.

İşkodra şehirlerini, sakinlerini ve özellikle gördüğü fırıncı ve şekerci güzelleri anlattığı dörtlükler muhteva bakımından şehrengizleri hatırlatmaktadır.

Gemiyle Adriyatik sahillerine oradanda cepheye ulaşan Cem'î onbaşı rütbesi ile mekkâreci (yük hayvanları ile nakliye yapan) sınıfında vazife yapar:

Urfa'dan yola çıkalı belli
Onbaşı olmaya bulundu yolu
Mekkârecilik olmuş başım ameli
Yükle cebhhane bile yirisün[236]

İlk olarak geldikleri İşkodra şehrinin kalesi ve burada gördüğü terzi çırağı şu şekilde ifade eder:

Üç yüz kanadtaydım fistan yaprağı
Kal'e üstünde açık bayrağı
Kaddimi eğdi tarzı çırağı
Az buçuk aklım serden yirisün [237]

Podgorica'da gördüğü ekmekçi güzelini şu dörtlüklerle anlatmıştır:

Şimdi seyreyle sere geleni
Cem'iyâ şimdi söyle yalanı
Bazar yolunda bir gen oğlanı
Medhi edem asla hilaf olmaz

Kendi halimce çok diyar gezdim
Budğoriçyada bir civan gördüm
Aklımı serden ziyan eyledim
Böyle begzade misli bulunmaz

Yaşı on beşdir kaşı kemanı
Öldürür uşşakı vermez amanı
Kaddi fidandır kâkil reyhanı
Yirişi keklik duzah olunmaz

[236] **a.e**., s. 4.
[237] **a.e**., s. 6.

Zatından ismi sormuşam Bekir
Nice aşıka olmuşdur mekir
Derç itdim aklımı eyledim fikir
Böyle bir cellad asla bulunmaz

San'atın gördüm ekmekçizade
Güzel içinde bir tek piyade
İsterem halim edem ifade
Arnavudlukdur lisan bulunmaz [238]

Podgorica'dan İşkodra'ya dönüş macerasını ayrıntılı bir şekilde anlatan Cem'î burada gördüğü bir şekerci genci medhetmeye başlar:

İşkodra'yı gezdim a'ladan a'la
İsayi gülünde şekerci bala
Güzel çok amma bu bir tek bela
Yüzünden bengi nişan bulunmaz

Urumda yokdur böyle bir afet
Görünce bende kalmadı takat
Dükkan önünde eyledim rahat
Bademli sükkâr baha bulunmaz

İsayi gülü Ermeni meğer
Her bir şekeri bin altun değer
Leb-i handani yakûtî meğer
Az buçuk akilim sırrı bulunmaz [239]

Daha sonra tekrar şehri anlatmaya devam eder:

İşkodra şehrine çevirsen yüzün

[238] **a.e**., s. 8-9.
[239] **a.e**., s. 10-11.

Biraz medhi eyle göreyim özün
Çarşu pazarına aç iki gözün
Urum ilinde böyle kasaba olmaz
…
Şehrin kaffesi ehli muhabbet
İçirir kahve hem eder ülfet
Garib adama çok eder ülfet
Arnavud lisan ülfet olunmaz

Deniz etrafdan dalgalar üzer
Kayıklar çarşu basarı gezer
Bir bölük her şeb karakol gezer
Cisirin dengi Musulda olmaz [240]

Uzun bir süre kaldıkları İşkodra şehrinin çarşısını, evlerini, sakinlerini ayrıntılı bir şekilde tasvir eden şair gelen bir haberle başka bir şehre hareket üzere oradan ayrılır.

Bildirinin ana fikri, şehrengizler için belirtilen "*Müstakil olarak yazılanları olduğu gibi başka bir eser içinde yer alanları da olabilir.*"[241] kanaatinden dolayı Cem'î'nin Karadağ Destanı'ndaki şehir ve şehir sakinlerinin ve belli güzellerin olduğu bölümlerin bu tür kapsamında değerlendirilmesidir. Şehrengiz örneklerinde bütünün bir parçası olan şehrengiz örneği yoktur. Metinlerin hepsi müstakil bir hüviyette eserlerdir. Yahya Bey'in *Şâh ü Gedâ* ve Fikrî'nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevilerindeki durumun bir benzeri halk edebiyatı ürünü olan bir destanda görülmüş ve şehrengiz olarak bir çalışmaya konu olmuştur. Benzerliklere rağmen farklı kuralları ve geleneği olan halk edebiyatının bir ürününün klasik edebiyattaki bir tür ile ilişkilendirilmesinin isabetli olmayacağı kanaatindeyiz.

[240] **a.e**., s. 11-13.
[241] **a.e**., s. 1.

2.5.4. Dürrî'nin Gümülcine Şehrengizi[242]

XVII. yüzyılda yaşamış ve Gümülcineli bir şair olan Dürrî tarafından yazılmıştır. Şehrengiz olarak kabul edilen metin, Dürrî divanında "*Gümülcine Yaylakı Ahâlisine Dürrî Efendinüñ İrsâl Eyledügi Şehrengizdür*" başlığı altında yer alan 66 beyitten meydana gelmektedir. Mesnevî nazım biçimiyle, aruzun *mefûlü/mefâîlü/mefâîlü/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Şehrengiz Gümülcine yaylalarından bahsedilerek aşağıdaki beyit ile başlanmıştır:

Ey bâd nedür sende bûyını ferah-efzâ
Yaylâk-ı Gümülcineye mi uğraduñ âyâ

Daha sonra doğal güzelliğinden, içenlerin âb-ı hayatı aramayacakları derecede güzel sularından, Yakuz Pınarı, Kara Oluk gibi pınarlarından bahsedilerek söz yayla sakinlerine getirilir.

Her birinin ayrı ayrı özellikleri söylenerek isimleri zikredilen yaylanın sakinleri şunlardır: *Şeyh Yamânî, Yümnî Efendi, Vâ'iz Ramazân, Pîr Muhammed Çelebi, Hızr Ağa, Sulak Ağa, 'Osmân Ağa, Ahmed Ağa, Abdî Çelebi, Receb Beg, Kayyım-zâde, Hasan, Dervîş 'Alî, Pîr Muhammed Çelebi, Abdi Ağa, Eyyÿb Çelebi, Suhtebaşı Ahmed Efendi, Şeyh Hocendî, İsmâ'il Ağa-zâde*.

Bu kişilerin anıldığı beyitlerde şair, soru kalıbını kullanmaktadır. Bu da şiirin yazıldığı dönemde orada olmadığını, uzakta olduğunu gösteren bir delil olarak değerlenirilebilir:

*16. Yâ **ide mi** vâ'iz Ramazân nâm efendi*
Kürsîye çıkup itmede mi 'âleme pendi
...
*35. Ey bâd-ı sabâ ide mi **sorduñ mı** Receb Beg*
*Yârân ile **sohbetde mi gördüñ mi** Receb Beg*

Aşağıdaki beyitlerden Dürrî'nin bu manzumeyi Gümülcine'den uzakta olduğu bir zamanda duyduğu özlem dolu duygularla yazdığını anlıyoruz:

[242] İlyas Yazar, "Dürrî'nin Şehrengizinden Gümülcine'ye Bakış", *Turkish Studies*, C. 2, sy. 2, 2007, s. 770-789.

61. Cân sohbetin ol çâre yine eylediler mi
***Dürrî de geçen yıl buradaydı** didiler mi*

62. Bilmem dahı kimler bu sene çıkdı o câya
Ol Cennet-i a'lâ olan ol kân-ı safâya

63. Her kim aña çıkdıysa selâm ile firâvân
Her demde olalar gül-i Cennet gibi handân

64. Ey bâd-ı sabâ Hazret-i Allâhı severseñ
Ol cây-ı ferâh-bahşa o yaylaka giderseñ

65. Yârâna selâm-ı dil-i nâlânumı 'arz it
Anlara olan 'ışk-ı firâvânumı 'arz it

66. Mâmûl olan oldur ki kabûl eyleyeler hep
Bizden de selâm eyle deyü söyleyeler hep[243]

Bu şiirden sonra Dürrî, şehrengizden farklı bir vezin kullanarak "*Der Medh-i Yaylak-ı Gümülcine*" başlığıyla 72 beyitlik bir kaside yazmıştır. Bu kasidede Gümülcine yaylasının güzelliklerini anlatmıştır.[244]

Özellikle son beyitlerinden ve içinde yer alan kişiler sebebiyle şehrengiz olarak nitelendirilen bu metnin şairler tarafından gurbetten memleketlerine yazdıkları bir *manzum mektup* olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Başlıkta kullanılan şehrengiz tabirini kullanılmasının şairin mi yoksa eserin müstensihinin mi tercihi olup olmadığını bilmiyoruz. Bununla birlikte o dönemde klasik anlamından uzaklaşarak şehir bağlamında kişileri konu edinen eserler için de şehrengiz tabirinin kullanıldığının bir göstergesi olarak kabul edebiliriz.

[243] **a.e**., s. 784.
[244] **a.e**., s. 773.

2.5.5. Dürrî'nin Moton Şehrengizi

Yine Dürrî tarafından Moton şehri için yazıldığı ifade edilen şehrengiz yeni tespit edilen metinlerden olduğu için şehrengiz ile yapılan ilk çalışmalarda yer almamaktadır. Daha sonra tam metni makale olarak yayınlanmıştır.[245] Konu edildiği makale yazarı tarafından aşağıdaki şekilde tanımlanan şehrengiz toplam 39 beyittir:[246]

"*Kadın ve erkek güzellerin anlatıldığı şehrengizler dışında, şehrin gezilip görülecek yerlerini, güzelliklerini anlatan şehrengizler de bulunmaktadır. Lâmiî Çelebi'nin Bursa Şehrengizi ile makalemizin konusu olan Dürrî'nin Gümülcine ve Moton Şehrengizleri bu tür şehrengizlere örnek olmaktadır. Moton Şehrengizi'nde şehrin muhasarası ve buna bağlı gelişen durumlar konu edilmektedir.*"

Şair, Moton'da gazilerin çok olduğundan ve bu gazilerin düşman karşısında kahramanca mücadelerinden bahsederek esere giriş yapar. Gazilere selamlarını ilettikten sonra kâfirler ile müminler arasındaki yalan söyleme konusuna giriş yapar. Yalancının durumunu ve alması gereken cezadan bahsettikten sonra yalancıların Allah tarafından cezalandırlmasını temenni ederek sözü salih ve dindar biri olan Hâce Hasan'ın yalan ve sefâhati ile meşhur oğluna getirir. Geri kalan beyitlerde de bu evladın babasına layık biri olmadığından bahsederek eserine devam eder:

18. H'âce Hasanuñ oğlı yalanuñ tulumıdur
Bir doğrıca söz söylemek anuñ ölümidür

19. Doğrı sözi yok cümlesi mânend-i gümândur
'Ömri garaz u kizb ü fitenle güzerândur[247]

Bu dünyada her evlat babasına benzemez, hele bu dönemde bu zamanda babasına benzeyen evlat nadir der ve Hz. Nuh'un oğlunun babasına iman etmeyerek suda boğulması örneğini verir:

32. *H'âce Hasana beñzememiş zerre kadar bu*
Ol sâlih u dindâr ârâz ile bu 'acîb hû

[245] İlyas Yazar, "Dürrî'nin Moton Şehrengizi", *Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, sy. 55, 2009, s. 175-190.
[246] **a.e**., s. 177.
[247] **a.e**., s. 183-184.

33. Her oğıl atâsına ta beñzer mi cihânda
Beñzerse eger nâdir olur rûz-ı zamânda

34. Gör hazret-i Nûha veledi eyledi 'isyân
Gark eyledi deryâda anı hazret-i Rahmân[248]

Gaza hakkında kötü düşünenlere, gazi ve kadılara kötülük edenlerin iki cihanda da rüsva olmasını dileyerek şiirini tamamlar.

Şehr-i Moton'a İrsâl Olunan Şehr-engîzdür başlığıyla divanda yer alan bu şiir Moton'daki Hâce Hasan adındaki muteber biri olan şahsın yalancı ve kötü huylara sahip olan oğlu hakkında yazılmıştır. Moton şehrinden, genel olarak gazilerinden, belirli kişi olarak sadece Hâce Hasan ve oğlundan bahsetmesi sebebiyle *şehrengiz* olarak nitelendirilmiş ve yayınlamıştır. Şehrengizin tahmini olarak 1635-1642 tarihleri arasında yazıldığı[249] göz önüne alınırsa şehrengiz türünün tanımında ve isimlendirilmesinde o zamanlarda veya divanın bilinmeyen istinsah tarihinde de farklı bakış açıları olduğu aşikârdır.

Bütün bunlara rağmen türün genel özelliklerini taşımadığı için şehrengiz olarak değerlendirilemeyeceği kanaatindeyiz.

2.5.6. Kâtib Davud'un İstanbul ve Vize Şehrengizi

Bu eser ilk olarak Agâh Sırrı Levend'in çalışmasında "*Yalnız bir güzele ait "hasb-i hal" yahut "sergüzeşt-name" tarzında kaleme alınan, fakat içinde şehrin ve tanınmış güzellerin tasvirleri de bulunan şehr-engizler: Kâtib'in Şehr-engiz'i gibi.*" çeşitli tiplerdeki mesnevi sınıflandırmasında yer almış[250] ve aynı çalışmanın ilerleyen sayfalarda çeşitli özelliklerinden de bahsedilmiştir.[251] Daha sonra da makale olarak yayınlanmıştır. [252]

[248] **a.e**., s. 184.
[249] **a.e**., s. 179.
[250] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 14.
[251] **a.e**., s. 20-21.
[252] Hasan Kaya, "Kâtib Davud'un İstanbul ve Vize Şehrengizi", *Turkish Studies*, C. 10, sy. 12, 2015, s. 631-686.

Eser, mesnevi olarak kabul edildiği için I. Bölümde, Şehrengiz-Mesnevi İlişkisi kısmında ele alınmış ve ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Şimdi eserin hangi sebeplerden dolayı şehrengiz olarak kabul edilemeyeceği ve konu, şekil ve diğer özelliklerden dolayı hangi eserlere benzediği üzerinde duracak olursak aşağıdaki şekilde değerlendirebiliriz:

- Öncelikle Türk edebiyatında yazılmış şehrengizlerin tamamında sadece bir şehir söz konusudur. Yazmanın ilk sayfasında, boş olan unvan kısmına metnin yazısından farklı bir yazı ile *Şehrengiz-i İstanbul ü Galata vü Eyüb* yazılıdır. Agâh Sırrı'nın çalışmasında ve yapılan bu yayında *İstanbul ve Vize Şehrengizi* şekli kabul edilmiştir. İki şehrin hikâyesini anlatan şehrengiz örneği yoktur. Buna karşın iki şehirde geçen sergüzeştnâme ve/ya hasb-i hâl türünde aşk mesnevileri ise vardır.
- Mesnevide İstanbul, Galata ve Vize'deki güzellerden başka kişiler vardır. Bunlar ana kahramanlar âşık şair Kâtib ve âşık olunan güzel Mustafa'dır, yardımcı kahramanlar ise aşığa sevgilsinden haber veren İbn Bayram Ali, Çorlu'daki hocasının şagirdi Umûr ve mesnevinin sonunda firkatten sonra birden ortaya çıkan ve şaire ayrılık acısını unutturan Mahmûd. Şehrengizlerde ise genellikle böyle kahramanlar yoktur. Şairin gittiği şehirde ona dostluk ahbaplık yapan kimselerin varlığı olsa da çoğu zaman bunların isimleri açıkça zikredilmez. Kahramanlar bakımından ele alındığında daha çok aşk mesnevisine benzediği görülür.
- Eserin baş tarafı eksiktir. *Gül* redifli bir gazelin geleceğini haber veren bir beyit ile başlamaktadır ve ardından 5 beyitlik bir gazel yer almaktadır. Son bölümde eserinden adından bahsedilmediğine göre muhtemelen şair eserin adını eksik olan bu kısımda söylemiş olmalıdır.

Kâtib Davud'un bu eseri I. Bölümde de ele alınan Halîlî'nin Fürkat-nâme iismli eseriyle birçok yönüyle benzerlik göstermektedir. Bu benzerlikler aşağıda verilmiştir:

- Her iki eser de kataloglara muhtemelen muhtevası dolayısıyla Şehrengiz olarak kaydedilmiştir. Halîlî'nin eserinin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde T.Y. 3770'de kayıtlı nüshası katalogta *Firkatnâme veya Şehrengiz-i İstanbul ve İznik* şeklinde kayıtlıdır. Kâtib Davud'un eseri de katalogta *Şehrengiz,* yazmanın iç sayfasında *Şehrengiz-i İstanbul ü Galata vü Eyüb* [253] olarak benzer şekilde olayların geçtiği iki şehre vurgu yapılarak kaydedilmiştir.
- Halîlî'nin Fürkatnâmesi içindeki değişik nazım şekillerinin çokluğundan dolayı *Dîvân-ı Halîlî*, Kâtib Davud'un mesnevisi de son varağından sonraki varakta metinden değişik bir yazı ile *Hazâ Dîvân-ı Mahbûbnâme* olarak isimlendirilmiştir. Muhtemelen sonradan yapılmış bu isimlendirmenin sebebi de mesnevide yer alan diğer nazım şekillerinin çokluğudur.
- Her iki eser de mesnevi nazım şekli ile yazılmasına rağmen içlerinde diğer nazım şekillerden şiirlere de çok sayıda yer vermiştir. Halîlî'nin eserinde 30 gazel (bir tevhîd, bir na't, bir muvaşşah), 2 murabba, 1 muhammes, 1 terci'-i bend, 1 müstezâd (muvaşşah) ve 1 Farsça kıt'a olmak üzere toplam 36 şiir yer almaktadır.[254] Kâtib Davud'un mesnevisinde de 1 kaside, 35'i gazel (biri muamma ve muvaşşah) olmak üzere 36 şiir yer almaktadır.[255]
- Her iki eserde de âşık olunan güzelin adı Mustafa'dır.
- Sevgilinin ismiyle her iki eserde de muvaşşah şiirler yazılmıştır: Fürkatnâme'deki ilk muvaşşah 153-170. beyitlerde yer alan gazelde: *Mustafâ Bezzâz dâme 'ömruhu.* [256] İkincisi ise 468-473. beyitlerde yer alan müstezâdda: Mustafâ bulunmaktadır.[257] Kâtib Davud'un

[253] Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, no. 4086, vr. 1[b].
[254] Orhan Kemal Tavukçu, **Halilî ve Fürkat-nâmesi**…, s. 58.
[255] Hasan Kaya, "Kâtib Davud'un…", s. 636.
[256] Orhan Kemal Tavukçu, **Halilî ve Fürkat-nâmesi**…, s. 100-102.
[257] **a.e.**, s. 135-136.

mesnevisinde ise 492-498. beyitlerde yer alan matla beyti muammalı gazelde: *Mustafâ Beg* bulunmaktadır.[258]

- Her iki eserdeki olaylar iki şehirde geçmektedir. Fürkatnâme: İznik ve İstanbul. Kâtib'in mesnevisi İstanbul ve Vize. İstanbul her iki eserde de yer alan ortak şehirdir.
- Her iki eser de firkat ile bitmektedir. Kâtib Davud'un mesnevisinin son beyitlerinden birinde bu durum açıkça, Halîlî'nin eserinin ismini hatırlatır bir şekilde vurgulanmıştır:
  *680. İlâhî **fürkat** irmesün visâle*
  Hezârân şükr ü minnet zü'l-celâle

İşte bütün bu özelliklerden dolayı Kâtib Davud'un mesnevisi bir sergüzeştnâme olarak değerlendirilmiş ve I. Bölümde Şehrengiz-Mesnevi İlişkisi kısmında da yer almıştır.

2.5.7. Künûzî'nin Kaşa Şehrengizi

Bu eser ilk defa M. İzzet'in mezuniyet tezinde şairinin ismi belirtilmeden *Kaşan* için yazıldığı Pertsch tarafından hazırlanan katalogdan tespit edilerek "Başlıca menba'alara göre yazılmış olan şehrengizler veya yazan şairlerin listesi" başlıklı kısımda zikredilmiştir.[259]

Daha sonra Agâh Sırrı Levend de kitabında "*Şehr-i Kaşan'un Vasfı ve Medh-i Cemildür*" başlığıyla verdiği eserin "*Kaşan, belki Keşan'dır.*" şeklinde ihtiyat kaydıyla Keşan için kaleme alınmış olabileceğini ifade etmiştir. Daha sonra katalogdaki sayfasını vererek şairinin belli olmadığını söyler.[260]

Her iki çalışma sahibi de eserin nüshasını göremedikleri için bu bilgileri sadece kataloga dayanarak vermişlerdir. Daha sonra da bu bilgiler tekrar edilmiştir. Almanya-Berlin'deki Staatbibliothek zu Berlin'de Diez A. oct. 159 numaradaki bir mecmuanın 108^b-111^b varakları arasında yer alan bu nüshayı aldığımızda şairinin Künûzî, yazıldığı yerin de o zaman Orta Macaristan'da kalan ve Osmanlılar tarafından Kaşa olarak

[258] Hasan Kaya, "Kâtib Davud'un…", s. 673.
[259] M. İzzet, **TEŞ**, s. II.
[260] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 54.

adlandırılan şehir için yazılmış olduğunu gördük. Macarca Kassa olarak kullanılan şehir, bugün Slovayka sınırları içinde kalmıştır ve Košice olarak anılmaktadır:

*Kim anuñ adına **Kaşa** dimişler*
Güzellerin gören şaşa dimişler

*Diyelüm imdi vasfının **Kaşa**nuñ*
Durağı ola şâyed perîşânuñ
...
Düzülmiş key 'acâ'ib ol kilîsâ
*Bulınmaz aña **Üngürüs**de hemtâ*
...
***Kaşa** şehrin hikâyet eyleyelüm*
İçin taşın size şerh eyleyelüm

Kaşa şehri, Imre Thököly (Tökeli İmre)'nin talebi üzerine Osmanlı ordusunun Orta Macaristan'a düzenlenen seferde, 11 Şaban 1093/15 Ağustos 1682 tarihinde, Budin Beylerbeyi (Arnavut, Koca) Uzun İbrahim Paşa tarafından fethedilmiştir. Muhtemelen bu sefere katılan asker kökenli bir şair tarafından düşmana esir olduktan sonra yazılmıştır. Kaşa şehrinin fethi esnasında Macarlara esir düşmüş ve 80 km güneydeki Tokay (bugünkü Tokaj)'a getirilmiş ve burada esaret hayatı başlamıştır.

*Du'âsını **Künûzî** 'andelîbüñ*
Kabûl eyle İlâhî garîbüñ

***Tokay**da dutsak iken iy karındaş*
Çekerken derd ü mihmet bend ü zindân

Yazıldı bu beyitler söylenildi
***Kaşa** şehri hikâyet eylenildi*

Eserde şehir tasvirleri, özellikle büyük kilise, Kaşa güzelleriyle Korlad isimli bir güzel için yazılan *Korlad* redifli bir gazel ve mütekerrir murabba yer almaktadır. Toplam 157 beyittir. Mesnevi nazım şekli ile aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün*

vezniyle yazılan eser tezimiz için incelendikten ve transkripsiyonu yapıldıktan sonra başka bir araştırmacı tarafından şehrengiz olarak kabul edilmiş ve yayınlanmıştır.[261]

Şehrengizlerle benzer özellik taşıyan bölümleri olsa da bu metnin bir şehrengiz olmadığı kanaatindeyiz. İçinde şehrengiz olduğuna dair bir ibare de yoktur. Bir askerin esaretini anlatan sergüzeştname olarak nitelendirebilir. Macarca kelimelerin kullanıldığı yedi bendlik murabba ile farklı bir özellik taşır. İsim redifli gazel ve mütekerrir murabbaların şehrengizleri ile ilgisi I. Bölümde ele alınmıştı.

2.5.8. Maksadî'nin Yenice Şehrengizi (1)

Yenice için yazdığı diğer şehrengize söylediği tarihten 1009 (m. 1600/1601)'da hayatta olması sebebiyle XVI. yüzyıl şairlerinden biri olarak değerlendireceğimiz Maksadî, Yenice(-i Vardar) için iki, İştip için bir şehrengiz yazmıştır.[262] Bu bölümde ele alacağımız şehrengiz ise Yenice için yazılmış birinci örnektir.[263]

Metne geçmeden önce "*Bu şehrengiz bizim farklı sayfalardaki şiirleri bir araya getirip düzenli olarak oluşturmaya çalıştığımız metne göre altmış beş beyittir.*"[264] şeklindeki açıklamasından dolayı tertip konusundaki eksikliği gözönüne almak gerekir diye düşünüyoruz.

Kaside nazım şekliyle, *mefâîlün/mefâîlün/mefâîlün/mefâîlün* vezniyle yazılmış bu metin 65 beyitten oluşmaktadır.

Selanik Beyi Zeynel Paşa'nın daveti ile Yenice'ye gelen Maksadî, şehrin dört bir yanını gezip şehir sakinlerini övmeye başlar:

10. Haber virüb baña yârân didi mîr-i Selanikdür
Çü Zeynel Paşadur ismi vü resmi 'âdil-i dâver
…
16. Anuñ fermân-ı lutfiyla Yeñice şehrine geldüm
Teferrüc eyledüm dâr-ı diyârını çü ser-tâ-ser

[261] Yunus Kaplan, "Künûzî ve Kaşa Şehrengizi" *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 8, sy. 19, Ağustos 2019, s. 178-202.
[262] Murat Öztürk, "Maksadî'nin Yenice ve İştip (İştib) Şehrengizleri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. XI, sy. 25, 2014 s. 51-80.
[263] **a.e.**, s. 58-62.
[264] **a.e.**, s. 54-55.

Şehri tasvir ettikten sonra şehrin sakinlerinin övgüsünde 20-24. beyitlerde 5 beyitlik bir gazel söylemiştir:

20. Kimi müftî kimi monlâ kimi hâkim kimi dânâ
Kimi şeyh-i tarîk anhâ kimi vâ'iz virür ebnâ

21. Kimi 'âlim kimi 'âmil kimi 'âkil kimi fâżıl
İren esrârına dâhil kimisi sâhib-i takvâ

22. Kimi mürşid kimi reh-ber kimi bende kimi server
Kimi 'âdil kimi dâver kılur eser-i hoş icrâ

23. Kimi tâlib kimi matlûb kimi gâlib kimi mağlûb
Kimi 'âşık kimi ma'şûk kimisi vâlih ü şeydâ

*24. Bular kadir-şinâsa dil eridür **Maksadî** el-Hak*
Elüñden geldügünce bunları medh eyle bir a'lâ

Kasidede ismi geçen kişiler iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grupta "sâhib-ravza 'âlî-der" olan şahıslar: Gâzî Evrenos Beg, 'Aynî Beg, Hamdî Ahmed Beg, Süleymân Beg gibi beyler ile Şeyh-i İlâhî, Hüseyin Çelebî, Şeyhî 'Atâullah, 'Alî Dede ve Koçi Efendi gibi mutasavvıf kimliği olan kişiler. İkinci grupta ise "ehl-i dil" olan şahıslar: Hayâlî Beg, Hâletî Beg, Usûlî Beg, Sîne-çâk, Günâhî Dede, Ömer Çelebi (mahlası Medhî) Fazıl Çelebi (mahlası İlâhî) gibi şairler ile şehrin ileri gelenleri Sırrî Efendi (kadı), Kelâmî Çelebi (müderris), Yalman Çelebi (müderris), Monlâ-yı Mekkî Hażret-i Fehmî Efendi (Beytullahta mücâvir olmuştur) anılmıştır. Daha sonra sıra tekrar şairlere gelir ve Âgehî, 'Aşkî, Rûhî ve Mevâlî Dede zikredilir.

Yukarıda ismi ve özellikleri sayılanların bir kısmının vefat etmiş, bir kısmının da kasidedenin yazıldığı vakit hayatta olan kişiler olduğu aşağıdaki bu beyitle ifade edilmiştir:

59. Bu zikr olanlaruñ kimi bekâya eylemiş rihlet
Henüz kimi vücûd iklîmine serdâr u ser-'asker

Kasidede şehrengiz tabiri geçmemektedir. Bununla birlikte Maksadî diğer Yenice şehrengizi ve İştip şehrengizinde şehrengiz ifadesini açıkça kullanmıştır. Beliğ'in önce yazdığı şehrengizin tahrif olması sebebiyle ikinci bir Bursa şehrengizi yazması dışında bir şairin aynı şehre ikinci bir şehrengiz yazmasının örneği yoktur. Şehrengizlerin kompozisyonlarında görülen bölümler de bu metinde yer almamaktadır. Yine şehrengizlerde isimleri geçen kişilerin hâlihazırda, şiirin yazıldığı vakitte, hayatta olduğu ve şehirde yaşadığı elimizdeki örneklerden belli olmaktadır. Burada ise hayatta olmayan kişilerin de isimleri anılmış ve övgüleri yapılmıştır.

Yukarıda kısaca bazı özelliklerine değindiğimiz bu metin, şehrengiz örneği olarak değil, bir şehrin meşhur ve tanınmış tarihî şahsiyetlerini tanıtan, öven bir manzume olarak değerlendirilmelidir kanaatindeyiz. Şairlerin isimlerinin sayılması bize daha çok halk edebiyatındaki şairnâmeleri; şehrin ileri gelenlerinin isimlerinin zikredilmesiyle de klasik edebiyattaki manzum mektupları farklı yönleri bulunmakla birlikte hatırlatmaktadır.

2.5.9. Nâzik Abdullah'ın Bursa Şehrengizleri

Adı Abdullah olup şiirlerinde Nâzik/Nâzük ve Nâzikî/Nâzükî mahlaslarını kullanmış bir şair tarafından kaleme alınmıştır.[265] Şairin divanında yer alan bir terkîb-i bend ve iki gazeli son yıllarda şehrengiz olarak değerlendirilmiş ve yayınlanmıştır. Bu durum aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

"*Nazik'in Divanı içinde yer alan beş bendlik terkib-i bend şeklindeki şiiri, Bursa'nın tabii güzelliklerini ve isim vermeden güzellerini konu edinen bir Bursa Şehrengizidir. Ayrıca iki gazel de Bursa'yı konu edinen küçük birer şehrengiz sayılabilir.*"[266]

Bu yayının ayrıntılarına geçmeden önce terkîb-i bendin şimdiye kadar önceki çalışmalarda nasıl bir kabul ile değerlendirildiğine bakmak istiyoruz:

İlk olarak M. İzzet'in tezinde aşağıdaki şekilde:

Nâzügî'nin Bursa Şehrengizi

[265] Abdülkerim Gülhan, "**Nâzikî Dîvânı"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, Uludağ Üniversitesi, 1989, s. 35.
[266] **a.mlf.**, "Abdullah Nâzik'in Bursa Şehrengizleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XVIII, sy. 33, 2017, s. 339.

“ Terkibibend “

Sekizer beyitlik beş bendden ibaret olan bu şehrengiz digerlerinin hiç birine benzemez.

“Bir şehirsin kim letâfetle behişt âyînsin”

“Bursasın şâyeste-i sad-hezâr[267] tahsînsin”

diye başlar; ne yer, ne mahbub listesi vardır. Yalnız ismen şehrengiz denildiği için kaydettik. (3)

(3)-Divanı Nâzigî Üniv. T. Y. 2914 v. 22.

yer almıştır.[268]

M. İzzet de bu terkîb-i bendin şehrengiz olduğunu yer ve mahbub isimleri olmadığı için kabul etmemiştir. Fakat daha sonraki çalışmalarda aşağıda da görüleceği gibi istisnaları olmakla birlikte genellikle şehrengiz örneği olarak kabul edilmiş ve hakkında çalışmalar yapılmıştır:

Agâh Sırrı Levend de “bir şehrin güzellerinden bahsetmiyerek yalnız gezilip görülecek yerlerini anlatan şehr-engizler”[269] tipine örnek vererek şehrengiz olarak kabul etmiş ve eserinde de yer vermiştir.[270] Hatta bu terkîb-i bendden sonra yer alan ve makalede de şehrengiz olarak kabul edilen gazele de işaret etmiştir.

Bursa şehrengizleri hakkında yapılmış bir yüksek lisans tezinde *Terkîb-i bend-i berây-ı Brusa* başlığı korunak şehrengiz olarak kabul edilerek incelemeye dâhil edilmiştir.[271]

Bursa şehrengizleri hakkında yazılmış bir makalede de şehrengiz olarak kabul edilmiştir.[272]

Bursa şehrengizleri hakkında yapılmış diğer bir yüksek lisans tezinde ise “*Nazük Abdullah’ın “Terkib-i bend-i berâyı Brusa” kaydıyla Divan’ında bulunan eserinde (Akkuş 68) güzellerin tavsirine yer verilmediği için, bu çalışmada ele*

[267] Tezde *hezâr* yazılan kelime A. Gülhan ve M. Akkuş’a göre divandaki şekliyle *hil‘at* olmalıdır.
[268] M. İzzet, **TEŞ**, s. 25.
[269] Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 14.
[270] **a.e**., s. 56.
[271] Metin Akkuş, **TEŞBŞ**, s. 68-71, 175-180.
[272] Ahmet Mermer, “Bursa Şehrengizleri Üzerine Bir Karşılaştırma”, *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C. XXIV, sy. 3, 2000, s. 279-288.

alınmamıştır." denilerek teze dâhil edilmemiştir.[273] Bu son kararın doğru bir tercih olduğunu düşünüyoruz.

Şehrengiz türünün geneli hakkında yazılan makalelerde de Nazik Abdullah'ın bu terkîb-i bendi şehrengiz olarak listelenmiştir.[274]

Şehrengiz olarak değerlendirilen makaleye dönecek olursak şimdiye kadar yapılmış çalışmalarda da metni yayınlanan her biri 8 beyitlik 5 bendden müteşekkil bu terkîb-i bende aşağıda ilk ve son beyitleri verilen gazeller de ilave edilmiştir:

***Burûsa** şehrinüñ ey dil bahârı vakti imiş*
Mudanya yollarınuñ lâlezârı vakti imiş
…
*Ne zevk ile geçelüm **Nâzükâ** edasınuñ*
Ziyâde mâderinüñ intizârı vakti imiş
***
Dehre nev-rûz 'arz-ı ruhsâr itdigi demdür yine
Bâğ u râğı gark-ı envâr itdigi demdür yine
…
*Kim görür bustânın **İstanbul**uñ ammâ **Bursa**nuñ*
Ehl-i vecdi 'azm-i kühsâr itdigi demdür yine

*Böyle demde gitmemek **Nâzük** neden **Bursa**ya kim*
'Andalîbüñ 'azm-i gülzâr itdigi demdür yine[275]

Nazım şekillerini bir kenara koyup öncelikle muhteva bakımından incelediğimizde bu metinlerin birer şehrengiz olmadığını, hatta sayılamayacağını ancak Bursa hakkında veya övgüsü maksadıyla yazılmış birer terkîb-i bend ve gazel olarak kabul edilmesinin (M. İzzet ve Emine Tuğcu'nun eserlerinde olduğu gibi) daha isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Bu kanaatimiz nazım şekillerinden bağımsız olarak,

[273] Emine Tuğcu, "**Şehrengizler ve Âyîne-i Hûbân-ı Bursa: Bursa Şehrengizlerinde Güzeller"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Bilkent Üniversitesi, 2007, s. 6.
[274] Halit Dursunoğlu, "Türk Edebiyatında Bir Şehrin Güzelleri ve Güzellikleri ile İlgili Eserler (Şehrengizler), *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. 51, sy. 2003/2, s. 67; Barış Karacasu, **TEŞ**, s. 303, 306.
[275] Abdülkerim Gülhan, "Abdullah Nâzik'in Bursa Şehrengizleri", s. 353-355.

terkîb-i bend veya gazel olarak yazılmalarından ayrı bir şekilde, türün genel özellikleri ile benzerlik göstermemesi sebebiyledir.

2.5.10. Rıfkî'nin İstanbul Şehrengizleri

"*Rıfkî, gezip gördüğü birçok yeri tanıtan, methiye ya da küçük birer şehrengiz sayılabilecek şiirler yazmıştır. Kahire, Kesdel, Konya, Tekfur, Kızıldağ ve İstanbul onun tanıttığı mekânlar arasındadır…Rıfkî'nın, İstanbul'un doğal güzellikleri ve isim vermeden güzellerini konu edinen; ayrıca tahsil için İstanbul'a gelebilme arzusunu dile getiren 15 beyitlik kasidesi ve 8 beyitlik gazeli küçük birer İstanbul Şehrengizi sayılabilir.*"[276]

XVIII. yüzyıl şairlerinden Rıfkî, hayatı boyunca gezdiği yerler hakkında çeşitli nazım şekillleriyle şiirler yazmıştır. İşte bu yazılan şiirler son yıllarda ortaya yeni çıkan bir anlayışla "şehrengiz türü özelliği taşımak", "şehrengiz sayılmak" "şehrengiz niteliğinde" vb. ifadeler şehrengiz kavramının genişletilip farklı yapı ve içerikteki metinlerin şehrengiz türüne dâhil edilmesiyle şehrengiz başlığı altında yayınlanmıştır. Hatta tanım daha da genişletilip "*Baharı konu eden şiirlere bahariye, kışı konu edenlere şitâiye, atı konu edenlere rahşiye denilebiliyorsa; bir şehri veya mekanı konu edinen şiirlere de şehriye yerine şehrengiz denilmesi bizce de yanlış sayılmamalıdır.*"[277] şeklinde şehir konulu bütün şiirlerin tamamına şehrengiz olarak tanımlamaya kadar varmıştır.

Bu bağlamda Rıfkî'nin eğitim hayatı için yardım istediği, isimini açıkça belirtmediği bir Divân-ı Hümâyûm çavuşuna sunulmak üzere yazılmış 15 beyitlik kasidesi ile *Sitanbula* redifli 8 beyitlik bir gazeli de bir şehri konu edinmesi bağlamında geniş bir bakış açısıyla şehrengiz olarak kabul edilmiş ve yayınlanmıştır.

Kasidenin ilk beyitlerinde yer alan "*Merhabâ ey…*" diye başlayan nesib bölümü (ilk 7 beyit) ile girizgâh beyti (8. beyit) İstanbul övgüsü olarak değerlendirilmiştir.

Merhabâ ey şehr-i İstanbûl-i sultânü'l-bilâd

Merhabâ ey âb-ı rûy-ı Rûm yenbû'u'l-murâd

[276]Abdülkerim Gülhan, "Rıfkî ve İstanbul Şehrengizleri", *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, C. IV, sy. 1, 2018, s. 86-100.
[277] **a.e.**, s. 93.

Merhabâ ey cilvegâh-ı ilm ü irfân merhabâ
Merhabâ ey feyz-bahşâ-yı dil-i ehl-i reşâd
…
Maksadum kesb-i maârif sende niçe mâh u sâl
Ger kefâf-ı nefs mikdâr el virürse rızk u zâd (b.1-2,8)

Sitanbula redifli gazelde ise İstanbul'un güzellerinden bahsedeerek taşranın kötü kalpli kişilerinden bıktığını söyler ve İstanbul'un irfan sofrasından istifade etmeyi umar:

Tayansun âşıkânı nâz-ı hûbân-ı Sitanbula
Felekler nâz-keşdür nâzenînân-ı Sitanbula
…
Kenâruñ bed-dilânından yeter sîr olduñ ey Rıfkî
Birez var rîze-çîn ol hân-ı irfân-ı Sitanbula (b.1,8)[278]

Yukarıda da değinildiği gibi bu manzumelerin de nazım şekillerine bakılmaksızın muhteva yönünden şehrengiz türünün örnekleri olarak değerlendirilmesini düşünmekteyiz.

2.6. Kataloglarda Yanlışlıkla Şehrengiz Olarak Kaydedilen Metinler

Yazma eserlerin kataloglanması esnasında türü tam olarak tespit edilemeyen yazmalar akla gelen ilk yakın tür ile ilişkilendirilerek kaydedilmektedir. Gerek matbu gerekse dijital bazı yazma eserler kataloglarında birtakım eserlerin şehrengiz olamamasına rağmen çeşitli sebeplerden dolayı şehrengiz olarak kaydedilmesi ve bu bilgilerin daha sonra çalışmalarda kullanılması söz konusudur. Bazen bu yanlışlık, kullanılan ilk kaynaktan alınıp tetkik edilmeden sürekli tekrarlanıp durmaktadır. Yazma eserin orijinaline erişememe, muhtevanın kontrol edilmemesi gibi sebeplerden

[278] **a.e.**, s. 96-98.

dolayı bu bütün bu tespitler sağlaması yapılamamaktadır. Bu bölümde de gerek matbu gerekse dijital yazma eser kataloglarında şehrengiz olarak kaydedilen bazı metinlerin hangi sebepler dolayısıyla şehrengiz olarak değerlendirilemeyeceğini delilleriyle ele alacağız.

2.6.1. Ferdî'nin Şehrengizi

Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz FB 263/3 numarasıyla yer alan eserin 122[b]-123[a] varakları arasında Ferdî'nin Şehrengîz isimli eseri kayıtlıdır.[279] Bu eserin Ferdî'nin Bilâdiye türündeki eseri olduğunu hakkında yapılmış bir çalışmadan öğrenmekteyiz.[280] Türk edebiyatında bilâdiye türü denilince akla gelen ilk isim olan Arayıcızâde Hüseyin Ferdî Efendi (ö. 1708-1710? yılları arasında)'dir.

2.6.2. Mahfî'nin Şehrengiz Destanı

Eserden Barış Karacasu'nun "Türk Edebiyatında Şehr-engîzler" isimli makalesinde Millî Kütüphane kataloglarından yola çıkarak bahsedilmektedir.

"Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu'nda da değişik bir kayıt ile karşılaşırız. Kataloga göre Mahfî adında bir şairin, Şehr-engîz Destânı adında bir çalışması vardır. 33 kıta olan şiir Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz FB 423'e kayıtlı Mecmûa-i Eşâr'ın 85b ile 87b arasında yer almaktadır."[281]

Dedikten sonra dipnotta "Ancak "şehr-engîz" sözcüğüne denk gelmedik." şeklinde bir açıklamada bulunur. Buna rağmen Milli Kütüphanenin çevrimiçi kataloğunda eser Şehrengiz Destanı olarak kayıtlıdır.[282] Eser incelendiğinde Mahfî isimli bir şairin içinde çeşitli yer isimlerinin zikredildiği ve 33 dörtlükten oluşan bir destanı olduğu görülmektedir. Bu yer isimlerinden dolayı kataloğu düzenleyenler -Barış Karacasu'nun da belirttiği gibi buna dair bir kelimenin olmamasına rağmen- şehrengiz olarak kaydetmişlerdir.

---

[279] http://www.yazmalar.gov.tr/eser/sehreng%C3%AEz/148136 (Erişim tarihi: 14.09.2018)
[280] Barış Karacasu, "Esmâ-yı Bilâd-ı Ferdî: Kurnaz Yayımına Katkı" *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C. XXXII, sy. 1, 2008, s. 257-273.
[281] Barış Karacasu, **TEŞM**, s. 263, 304.
[282] http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mecmûa-i-esar/85469 (Erişim tarihi: 19.06.2018)

Mahfî, asıl adı Ali Baba olup 1791-1853 yılları arasında Nevşehir-Ürgüp'te yaşamış bir halk şairidir.[283] Hayatının bir bölümü İstanbul'da geçmiştir. Vefatına yakın 1851 yılında İstanbul'dan ayrılarak memleketine dönmüştür. İşte bu yolculuğunu da yukarıda adı geçen destanda anlatmıştır. 40 dörtlükten ibaret olan bu destan yayınlanmıştır.[284] İstanbul'dan başlayarak Ürgüp-Derbent'e kadar olan güzergâh üzerinde yer alan değişik yerleşim yerlerinin isimleri zikredilmiştir. *Üsküdar, Bostancı, Kartal, Geybize (Gebze)….Ürgüp-Derbent* diğer yer isimleri yer almaktadır. Bu destanda yer alan isimlerinden dolayı kataloglara şehrengiz kaydıyla geçtiğini tahmin ediyoruz.

Şehrengiz tanımlarında gördüğümüz *esnaf, meslek sahibi* ve *sanatkâr* güzeller sebebiyle özellikle âşık tarzı şiir geleneğinde halk şairleri tarafından bir şehirde faaliyet gösteren esnafların anlatıldığı destanlar[285] bazı araştırmacılar tarafından şehrengiz türü ile ilgi kurularak ele alınmıştır. Bunun yanı sıra bazen de bir şehri konu edinen şehir destanları da şehrengizlerle karıştırılmış veya karşılaştırılmıştır. Bunlara örnek verecek olursak aşağıdaki metinlerini söyleyebiliriz:

- Meçhul Bir şairin Belgrad Destanı
- Rûzî'nin Esnaf Destanı

2.6.2.1. Rûzî Esnaf Destanı [Hûbân-nâme-i Nev-edâ]

İlk olarak Reşad Ekrem Koçu tarafından bahsedilen *Hûbân-nâme-i Nev-edâ* isimli esnaf destanı 173 meslek hakkında her birinin üçer beyit ile anlatılmasından meydana gelen bir eserdir. [286] Üsküdarlı şair Râzî'nin terekesinden çıkan ve 220 mesleği ihtiva eden bir yazma nüshadan yola çıkılarak yendien yayınlanmıştır.[287] Eliften başlayarak ye harfine kadar alfabetik olarak devam eden eserde *Âteşçi'*den

[283] Ali Baran, **Ürgüplü Saz Şairi Mahfi (1791-1853)**, Erciyes Matbaası, Kayseri, s. 1.
[284] a.e., s. 32-38.
[285] Doğan Kaya, **Âşık Edebiyatında Esnaf ve İş Destanları**, Sivas, 2019.
[286] Reşad Ekrem Koçu, "Esnaf Civanları, Güzelleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 10, İstanbul, Koçu Yayınları, 1971, s. 5338-5344.
[287] İrvin Cemil Schick, **Hûbân-nâme-i Nev-edâ**, İstanbul, Kalem ve Hokka Yayınları, 2017. Oldukça az bir sayıda -99 adet- basılması sebebiyle oldukça nadir olan bu eserin bir nüshasını hediye etme lütfunda bulunan Dr. İrvin Cemil Bey'e müteşekkirim.

başlayarak *Yoğurtçu*'ya kadar sadece meslek isimleri verilmiş, şahıs isimlerinden bahsedilmemiştir. Eserin şairi olarak Rûzî[288] kabul edilmektedir.

Eseri yayına hazırlayan tarafından Sunuş bölümünde Enderûnlu Fâzıl Bey'in Hûbân-nâme, Zenân-nâme, Çengî-nâme ve Defter-i Aşk isimli eserlerinden şu şekilde bahsedilmektedir:

"Agâh Sırrı Levend bu eserleri şehr-engîz kitabına almışsa da tam anlamıyla türün örneklerinden oldukları söylenemez. Hûbân-nâme-i Nev-edâ da böyledir. Yine de, tanım geniş tutulunca bilinen şehr-engîzlerin sayısı bununla birlikte 69'a çıkmış oluyor. Üstelik 17. yüzyıldan sonra şehr-engîzlere rağbetin azaldığı düşünüldüğünde, 19. yüzyılın sonlarında yazılmış olması icab eden Hûbân-nâme-i Nev-edâ'nın, türünün bir hayli gecikmiş son örneği olduğu öne sürülebilir." [289]

Bu esnaf destanı aşğaıdaki ifadeyle şehrengiz olarak kabul edilir:

"Hûbân-nâme-i Nev-edâ bir İstanbul şehr-engîzidir, baştan sona buram buram İstanbul kokmaktadır." [290]

Eserden örnek meslekler:

Etmekçi

Etmekçi civânı azîzden azîz
Şerbet-i la'l-i hem gâyetle lezîz

Nân-ı azîz ile dolaşır şehri
Ammâ ki hâne-i dildedir yeri

Gâyetle işvebâz olurlar
Bir âşık-ı sâdık mutlaka bulurlar

Pasdırmacı

Pasdırmacı civân Kayseriye'li
Bend oldum sırt pasdırmasın yiyeli

[288] Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Ahmet Emin Güven, **Kayserili Mehmet Emin Efendi (Rûzî)**, Ankara 1993; Erhan Çapraz, **Âşık Rûzî ve Şiiri-Sosyo-Kültürel Bir İnceleme**, İstanbul, DBY Yayınları, 2020.
[289] **a.e.**, s. 17.
[290] **a.e.**, s. 20.

Kuşgönünün dahi lezzeti başka
Nukl-ı bâdedir ki içirir aşka

Lâkin aybı vardır bed râyihası
Sedef dendânında çemenin pası

Kahveci
Kavurduğu â'lâ Yemen kahvesi
Hile katsa işve ile cilvesi

Sıvamış kolların o gümüş bilek
Tahmîs köşesinde döğüyor dibek

Külâh kenârında âşüfte perçem
Ben ona bakmadan vallâh geçmem[291]

Birinci bölümde şehrengizlerin tanımları üzerine olan kısımda esnaf, sanatkâr ve meslek sahibi olmanın güçlü bir şekilde vurgulandığını göz önüne alındığında bu tür esnaf destanlarının şehrengiz ile benzer özelliklere sahip olduğu aşikardır. Fakat muhtevada görülen bu benzerliğin şehrengiz olarak nitelendirmede yeterli olmayacağı kanaatindeyiz.

2.6.2.2. Meçhul Bir Şairin Belgrad Destanı

Sırp Bilim ve Sanat Akademisi Kütüphanesi'ndeki bir yazmada yer alan, 29 dörtlükten oluşan ve 11'li hece ölçüsü ile kaleme alınmış ve şairi bilinmeyen bir destanda Belgrad şehri anlatılmaktadır.[292] Destanda Belgrad kalesi, şehirde meydana gelen karışıklılar ve çatışmalar sonucu Türklerin terk etmek durumunda kaldığı mahalleler ve çarşılar ve şehrin yeni sahipleri olan Sırp halkı tasvir edilmiştir. Şehri

[291] Tıpkıbasım ve metin kısmında sayfa numaraları kullanılmamıştır.
[292] Hakan Yalap, "Bir Defterin Peşinden Belgrad'a Yolculuk ve Bir Şehrengiz Denemesi", *Turkish Studies*, C. 11, sy. 15, 2016, s. 633-676.

tanıtıcı bir özellik taşımasından dolayı makale yazarı tarafından aşağıdaki ifadelerle metin şehrengiz olarak değerlendirilmiştir:

"Destan, şekil yönünden halk edebiyatı nazım türü olan destanın özelliklerini; içerik bakımından Klâsik Edebiyat'ın şehrengiz türünün özelliklerini taşımaktadır. Bu sebeplerle bahse konu destan bir şehrengiz denemesi olarak nitelendirilebilir."

"Destan-ı Belgrad" destan nazım şekliyle yazılmıştır. Ancak içerik ve genel değerlendirme neticesinde manzumeyi bir şehrengiz denemesi olarak da kabul edebiliriz."[293]

Özellikle ilk 10 dörtlükteki kale ve kapılarının tasvirleri destanda dikkati çeken bölümlerdir:

Kal'a meydânında gelürken biri
Sancaka tebesidir bâbuñ seyri
Ol kal'ayı binâ iden dilberi
Harta üzre resm-i şavkın seyr itdim

İstanbul bâbınuñ râhı doğrudur
Be her şebde karakolları çağırır
Cümle koğuşlara tayıñ dağılur
Anda olan masârifi seyr itdim

Sırp güzellerinin ayrıntılı tasvirleri de dikkati çekmektedir:

Kızlarıñ sorarsan Gürci misâli
Çâr köşe iklimde yokdur emsâli
Yaradan bir nusret virse visâli
Sırb içinde hüsn-i zâtı seyr itdim

Şâmîler sararlar ebrû tellerüñ
Bülbül gibi söyler Fârsî dillerüñ
Sarmayañ ne bilür ince bellerüñ
Sırb kızında letâfeti seyr itdim
…

[293] **a.e.**, s. 633, 637.

Dört yolda bir küçük bâzâr kurulur
Civârı kasablık satır urulur
Cukabağ balığı anda bulunur
Ol çârşuda cemi'sini seyr itdim

'Osmanlılar çârşusun kimse begenmez
Kahveleri sakîl gönül alınmaz
Ba'zı nâs sarhoş ağzı dinlenmez
Anda olan harâbâtı seyr itdim
...
Nasıl medh ideyim seni Belgrât
Kalmamış İslâma kesb-i ticâret
Mevkî'inde aslâ yokdur letâfet
Âb-ı Savada hasârâtı seyr itdim[294]

Kale, şehir ve Sırp halkının ayrıntılı tasvirleri şehrengizleri hatırlatmakla birlikte türün genel özellikleri dikkate alındığında şehrengiz olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Yazının başlığında kullanılan "Bir Şehrengiz Denemesi" ibaresini dikkate alarak bunun bir teklif olduğunu fakat teknik olarak mümkün olamayacağını belirtmek isteriz.

2.6.3. Neşâtî'nin İstanbul Şehrengizi

Barış Karacasu'nun makalesinde "*Bunların dışında değişik kaynaklarda şehre-engîz ya da akraba metin olarak sayılan yapıtlar*" arasında Neşâtî Ahmed Dede'nin Şehrengîz-i İstanbul isimli eseri yer almaktadır.[295] Bunun bir katalogdaki bilgilerin farklı değerlendirilmesinden kaynaklandığını düşünmekteyim. Abdülbaki Gölpınarlı'nın Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesine bağışladığı yazma kitapların yine kendisi tarafından hazırlanan kataloğunda yer alan açıklama aşağıdaki gibidir:

[294] **a.e.**, 1, 2, 18,19, 20, 21 ve 28. dörtlükler.
[295] Barış Karacasu, **TEŞM**, s. 263, 304.

"*111*

نشاطی احمد

Naşâtî Ahmed

(1085 H. 1674. m):

شهر انگیز ادرنه

Şahr-Angîz-i Edirna

(Türkçe)

İstanbul'a âid Şehr-Angîz

(Farsça)

İstanbul'a âit Farsça, Edirne'ye âit Türkçe birer Şehr-engîz ikincisinin, Üniv. K. de 545 No.da kayıtlı olduğuna işaret edilmiş. Her ikisi de kâğıtların birer yüzüne kurşunkalemle yazılmış. Talebeden birinin tez hazırlığı olsa gerek."[296]

111 numaradaki eserin kaydına göre Neşâtî'nin bir İstanbul Şehrengizi olduğu anlaşılmaktadır. Hâlbuki katalogdaki eser incelendiğinde bunun XVI. yüzyılda Sâfî tarafından yazılan ve Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesinde no. 3383'te yer alan Farsça şehrengiz olduğu anlaşılmaktadır. Katalog bilgisinde Sâfî mahlasının yer almaması sebebiyle Farsça İstanbul şehrengizinin zikredilen ilk isim Neşâtî'ye aitmiş gibi anlaşıldığını tahmin ediyoruz.

2.6.4. Sûfî'nin İstanbul Şehrengizi

Barış Karacasu'nun makalesinde Ek 1: Şehr-engîz Yazan Şairler ve Şehr-engîzleri başlıklı derlemede yer almaktadır.[297] Muhtemelen bir kaynaktaki yanlışlık sebebiyle bu listeye dahil edilmiştir. Şehrengizler ile yapılan çalışmaların imkanlar dahilinde hemen hemen hepsi görülmesine rağmen Sûfî mahlaslı bir şehrengiz şairine

[296] Abdülbâkî Gölpınarlı, **Mevlânâ Müzesi Abdülbâkî Gölpınarlı Kütüphanesi Yazma Kitaplar Kataloğu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 152. Gerçekten de 111 numarada yer alan bu eser Gölpınarlı'nın dediği gibi bir tez çalışmasının müsveddesidir. M. İzzet'in mezuniyet tezi için hazırlanmış bir müsvedde olmalıdır. Numaralanmış 1-40. sayfalar arasında Sâfî'nin Farsça İstanbul şehrengizi, sonrasında 1-8. sayfalar arasında Neşâtî'nin Edirne şehrengizi, 1a-7b arasında Hayretî'nin Belgrad şehrengizi yer almaktadır. Bu üç şehrengizden sonra yazı benzerliğinden dolayı muhtemelen M. İzzet'e ait olduğunu düşündüğümüz Neşatî'nin Edirne şehrengizi ile ilgili 4 sayfalık Osmanlıca bir inceleme yer almaktadır.

[297] Barış Karacasu, **TEŞM**, s. 304.

rastlayamadık. Sâfî mahlaslı şairin Farsça kaleme aldığı bir şehrengizi sebebiyle Sâfî/Sûfî mahlaslarının karıştırıldığını tahmin ediyoruz. Bununla birlikte Sûfî isimli bir şairin şehrengizi olma ihtimali de vardır.

2.6.5. Süheylî'nin İstanbul Şehrengizi

İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 07 Tekeli 869/5'te kayıtlı *Hikâye-i Ana Bacı* isimli eserin 58^{b}-59^{b} varakları arasında İstanbul Şehrengizi olduğu belirtilmektedir.[298] İlgili varaklar incelendiğinde bunun şehrengiz değil manzum mektup muhteviyatında bir kıt'a-i kebire olduğu anlaşılmıştır.

Şehrengiz olarak kaydedilen bu 52 beyitlik bu kıt'a-i kebire Süheylî divanında da 56 beyit olarak kayıtlıdır. Şiirin başında aşağıdaki şekilde bir başlık mevcuttur:[299]

Bu mektûb-ı manzûm-belâgat-üslûb biñ bir senesinde hıtta-i Bağdâd-ı bihişt-âbâda varduğumuzda şu'arâ-yı fesâhat-şi'ârdan Hâtemî Bege irsâl olunmışdı fî sene 1011 [1592/93].

Manzum mektupta yer alan şairlerin mahlasları ve Kağıthane, Galata ve İstanbul tasvirleri sebebiyle şehrengiz olarak değerlendirilmiş ve katalogtaki kayıtlara bu şekilde geçirilmiştir diye tahmin ediyoruz.

2.6.6. Usûlî'nin Edirne Şehrengizi

Charles Rieu tarafından hazırlanan *Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum*'a göre Or. 1151'de kayıtlı bir yazmanın 8b-67a varakları arasında Usûlî Divanı yer almaktadır.[300] Bu eserin 14^{b}-20^{a} varakları arasında Yenice şehrengizi yer almaktadır. Kataloğun ilerleyen sayfalarında diğer bir Usûlî divanı daha yer almaktadır. Add. 7919.'da kayıtlı bu divanın 155^{a}-163^{b} varakları arasında Or. 1151.'de zikredilen Edirne? Şehrengizi yer almaktadır.[301] Hâlbuki Or. 1151.'de söylenilen Yenice şehrengizidir. C. Rieu muhtemelen burada yanlışlıkla Yenice yazacakken

[298] http://www.yazmalar.gov.tr/eser/hikaye-i-ana-baci/58593 (Erişim tarihi: 15.03.2020)
[299] M. Esat Harmancı, **Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ Dîvân**, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 177-180.
[300] Charles Rieu, **Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum**, London 1888, s. 175-176.
[301] **a.e.**, s. 208.

sehven Edirne yazmıştır diye düşünüyoruz. Bu nottan dolayı Usûlî'nin bir Edirne şehrengizi olduğu düşünülmüştür. Bu düşüncenin Rieu'nun katalogdaki ikinci Usûlî divanını tanıtırken Yenice yerine Edirne yazmasından kaynaklandığını tahmin ediyoruz.

Add. 7917 numarada kayıtlı mecmuanın 106-177. varakları arasında yer alan Usûlî Divanı'nın içeriğine ilişkin verilen bilgilerde şöyle denilmektedir:

"Mesneviler vr. 154^{a}. Bunlar (mesneviler) Or. 1151'de bildirilen Edirne Şehrengizini içerir. Şehrengiz 155^{a}-163^{b} varakları arasında yer almaktadır."

Bu ifadeden dolayı ilk olarak M. İzzet'in mezuniyet tezinde "Başlıca menba'lara göre yazılmış şehrengizler veya yazan şairlerin listesi" kısmında ismi geçmektedir.[302] Daha sonra da Barış Karacasu'nun makalesinde Ek 1: Şehr-engîz Yazan Şairler ve Şehr-engîzleri başlıklı derlemede yer almaktadır.[303] Daha sonraki araştımalarda da Usûlî'nin bir Edirne şehrengizi olduğu bilgisi tekrar edilmiştir.

Şu an British Library'de Add. MS 7917 numarada kayıtlı olan eserin 155^{a} varağında Usûlî Divanının başında yer alan mesnevilerden olan ve aşağıdaki beyitle başlayan 32 beyitlik bir mesnevinin ilk 11 beyti yer almaktadır:

Elâ iy kendüyi 'âşık sananlar

Serâb-ı huşkı su sanup kananlar

Sonraki varak olan 155^{b}'de mesnevinin geri kalan 14 beyti, geri kalan 7 beyitlik kısmı da156^{a}'da, bunlardan sonra Yenice şehrengizinin de bu mesneviden sonra yer aldığını tahmin ediyoruz. Dolayısıyla bu varaklarda, en azından görebildiğimiz kadarıyla 155^{a}-155^{b}'de Edirne Şehrengizi yoktur. Or. 1151'de kayıtlı bir yazmanın 14^{b}-20^{a} varakları arasında Yenice şehrengizi yer almaktadır.[304]

2.6.7. Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi

İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu 34 Sü-Tarlan 61/1'de kayıtlı *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id* isimli eserin 64^{a}-64^{b} varakları arasında Şehrengîz-i İstanbul'dan seçmelerin kayıtlı olduğu

[302] M. İzzet, **TEŞ**, s.
[303] Barış Karacasu, **TEŞM**, s. 304.
[304] Her iki eserden sınırlı sayıda da olsa varaklar gönderme zahmetinde bulunan British Library Türk Koleksiyonları Küratörü Michael Erdman'a teşekkür ederim.

belirtilmektedir.[305] İlgili mecmuanın bahsedilen varakları arasında kalan kısmın incelendiğinde Yahya Bey'in Şâh ü Gedâ isimli mesnevisinin sebeb-i telif bölümünden hemen sonra hikâyenin başında yer alan 531-609. beyitlerindeki Kostantiniyye (İstanbul) hakkındaki bölümün[306] bir parçası [539-600. beyitler] olduğu anlaşılmaktadır. Sayfa kenarlarındaki eksiklikler sebebiyle bazı beyitler yoktur.

Bu 'acebdür ki âsmân kirdâr

Bir kenârında yidi kullesi var

beytiyle başlayıp

Câme-i sebz [ile o serv-i revân]

[Tûtî-i bâğ-ı cennet oldı hemân]

beytiyle biten kısım vardır.[307]

Katalogdaki şehrengiz kaydından daha önce Agâh Sırrı Levend de mesnevinin ilgili bu parçasını şehrengiz olarak değerlendirmiş ve kitabına almıştır.[308] Kanaatimize göre bu kısım şehrengiz olarak değerlendirilemektedir. Bu durumda ilgili kısmın mesnevinin bir parçası kabul edilerek "Şehrengiz-Mesnevi İlişkisi" başlığı altında I. Bölümde değerlendirilmiştir.

2.6.8. Veysî Üveys'in İstanbul Şehrengizi

Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde 37 Hk 1213/3 ve 37 Hk 245/4'te yer alan eserler kataloglara Şehrengiz-i İstanbul olarak kaydedilmiştir.[309] Yazmalar incelendiği vakit bunların Veysî'nin İstanbul sakinleri hakkındaki eleştirel bir kasidesi olduğu anlaşılmaktadır. [310]

---

[305] http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mecm%C3%BBa-i-esar-ve-fevaid/60762 (Erişim tarihi: 15.03.2020)

[306] Kâzım Yoldaş, "**Taşlıcalı Yahyâ Bey Şâh u Gedâ (İnceleme-Metin)"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, 1993, s. 134-143.

[307] Varağın kenarının kopması dolayısıyla metin [içinde] bir önceki dipnotta zikredilen tezden, Şâh ü Gedâ mesnevisinden, tamamlanmıştır.

[308] Agâh Sırrı Levend, **TEŞ**, s. 35.

[309] http://www.yazmalar.gov.tr/eser/sehrengiz-i-istanbul/48125
ve http://www.yazmalar.gov.tr/eser/sehrengiz-i-istanbul/83606 (Erişim tarihi: 15.08.2020)

[310] Günay Kut, "Veysî'nin Divanında Bulunmayan Bir Kasidesi Üzerine" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara 1970, s. 169-178. Aynı yazı, Günay Kut'un Yazmalar Arasında adlı eserinde de yayımlanmıştır. Fakat bu eserde makalenin adı "Veysî'nin Divanında Bulunmayan (Veysî'ye Atfedilen) Bir Kaside Üzerine" olarak değiştirilmiş ve bazı notlar eklenmiştir. (Bkz. "Veysî'nin Divanında Bulunmayan (Veysî'ye Atfedilen) Bir Kaside Üzerine", **Yazmalar Arasında Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları 1**, İstanbul, Simurg Kitapçılık, 2006, s.41-48); Zehra Toska, "**Veysî Divânı, Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1985, s.

Eyâ ey kavm-i İslâmbol bilün tahkîk olun âgâh

İrişür nâgehân bir gün size hışm ile kahrullâh

beytiyle başlayan bu kasidede Veysî, İstanbul'da meydana gelen bozulmayı, çöküntüyü eleştirmektedir. İstanbul halkına seslenmekle birlikte dönemin padişahına öğüt vererek onu etrafındakilere karşı uyarır. Toplumda meydana gelen bozulmanın sebebi olarak gördüğü sadrazamdan başlayarak her düzeydeki idareci ve görevlileri de eleştirmekten geri durmaz. Kasidenin beyit sayısı nüshalara göre farklılık göstermekle beraber en son yayında 52 beyit olarak yer almaktadır.

Muhtemelen İstanbul sakinlerine seslenerek yazılması ve çeşitli kademelerdeki devlet görevlilerinin zikredilmesi sebebiyle şehrengiz olarak değerlendirilmiş ve katalog kayıtlarına da bu şekilde kaydedilmiştir.

57-59; 155-161; Esra Egüz, "İstanbul'a İçeriden ve Dışarıdan Bakışlar: Veysî, Nedim, Râmî ve Süheylî'nin İstanbul'a Dair Birer Manzumesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 40, s. 36-45; 63-68.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞEHRENGİZ METİNLERİNİN İNCELENMESİ

3.1. Şekil Yönünden İnceleme

3.1.1 Şehrengizlerde Kullanılan Nazım Şekilleri

Şehrengizlerin yazımında kullanılan nazım şekli çoğunlukla *mesnevi*dir. Bunun yanı sıra *muhammes* ve *kıt'a* nazım şekli ile yazılan şehrengizler de mevcuttur.

Ana metinde kullanılan bu nazım şekillerine ilaveten şehrengizlerin değişik yerlerinde *gazel, kıt'a, nazım* ve *rubai* nazım şekillerinin de kullanıldığını görmekteyiz.

Mesnevî

İncelemeye konu edinen ve elimizde olan 55 şehrengizin 51 tanesi mesnevi ile yazılmıştır. Bununla birlikte bu metinlerin içinde diğer nazım şekilleri de yer almaktadır. Tam metinleri elimize geçmeyen, kaynaklardan haberdar olduğumuz ve elimizde birkaç beyit bulunan 8 şehrengiz de mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. Böyleikle toplam 59 şehrengiz mesnevi ile yazılmıştır diyebiliriz.

Gazel

Şehrengizlerde gazel nazım şekli de kullanılmıştır. Bu gazeller metin içeresinde bulunduğu yere göre farklılık göstermektedir.

İlk örnek olarak kabul edilen Mesîhî'nin Edirne şehregizinde sonuç ve dua mahiyetinde beşer beyitlik -kıl ve -eyle redifli iki gazel bulunmaktadır.[1] Mesîhî'nin tesiriyle hâtime ve duâ kısmında gazel yazma bazı şairler tarafından bir gelenek hâline getirilmiştir. Hatta bu şairler aynı redifi, -eyle redifini, kullanmışlardır. Gelibolulu Mustafa Âli yazdığı Gelibolu şehrengizinin sonunda güzeller için duâ ederken aynı şekilde beş beyitli -eyle redifli bir gazel yazmıştır.[2] Sonda yer alan bu gazellerden biri Hâdî tarafından Saray (Tekirdağ) için yazılan örnekte yer almaktır. Dua mahiyetinden

[1] **MEŞ**, b. 179-183(-eyle); 184-188(-kıl).
[2] **AGŞ**, b. 82-86.

eserin sonunda beş beyitlik -eyle redifli bir gazel vardır.[3] Hâdî Edirneli bir şairdir, Mesîhî'nin şehrengizinden haberdardır ve bunu beyitlerinde belirtir.[4]

Hâtime ve duâ bölümlerinde yer alan gazellere baktığımızda Behiştî'nin Bursa şehregizinde beş beyitlik bir gazel[5]; Beyânî'nin Sinop şehregizinde beş beyitlik bir gazel[6]; Maksâdî'nin İştip şehrengizinde –olsun redifli beş beyitlik bir gazel[7] ve Za'fî'nin İştip şehregizinin sonunda –itsün redifli beş beyitlik bir gazel bulunmaktadır.[8] Yine aynı şairin Yenice için yazdığı şehrengizde yer alan bazı beyitlerin yedi beyitlik bir gazel olduğunu ve sonda yer alması gerektiğini düşünüyoruz.[9] Bu gazel de –eyle redifli olduğu için Mesîhî'nin tesiri ile yazılmıştır.

Sonda yer alan gazellere Câmi'î'nin Manisa şehrengizinde de rastlamaktayız. Muhammes nazım şekli ile yazılan metin bittikten sonra yazmada dokuz güzel adına yazılmış adet gazel yer almaktadır.[10] İlk metin muhammes ile yazılmış ve bitirilmiştir. Ondan farklı olarak bu gazeller yer almaktadır. Eser tek nüsha olduğu için bunun mecmuayı derleyen tarafından mı yapıldığı veya şair tarafından bilerek mi sona konulduğunu bilemiyoruz. Şehrengizin yayınında bu gazellerde yer almıştır. Her bir gazelin başına aynı bir şehrengizde görüleceği üzere *Be-nâm-ı Ahmed-i Kassâb*, *Be-nâm-ı Mahmûd-ı Hallâc* vb başlıklar yazılmıştır. Bu yönüyle gazeller ikinci bir şehrengiz hüviyetindedir veya şehrengizin devamı niteliğindedir.

---

[3] **HSŞ**, b. 480-484.
[4] **HSŞ**, b. 113, 118.
[5] **BBŞ**, b. 109-113.
[6] **BSŞ**, b. 228-232.
[7] **MİŞ**, b. 116-122. Bu gazelin olduğu varak kopukluk sebebiyle eksik olsa da kafiye ve rediften dolayı 7 beyitlik bir gazel olduğu anlaşılmaktadır. 1. Beytin ilk mısraı ile 7. beytin kafiye ve rediflerine baktığımızda -olsun redifli bir gazelin varlığı belli olmaktadır.

Cemâli gülleri ferhunde ***olsun***
Açılsın …… (yazmada ve neşirde eksiktir)
…
Rakîb-i bed-likâ nâlende giryân
Henüz ʿâşık olanlar hande ***olsun***

[8] **ZİŞ**, b. 79-83.
[9] **MYŞ**, b. 131, 133-138. Eseri yayınlayan tarafından da mecmuanın fiziki yapısından kaynaklanan sebeplerden dolayı tertibinde bir düzensizlik olduğu belirtilmiştir. Bu konuda müellif haklıdır. –eyle redifli 7 beyitlik bu gazelin yerinin eserin sonu olduğunu düşünmekteyiz. Yine araya giren 132. beytin de kafiyesinden dolayı yerinin burası olmadığı kanaatindeyiz.

ʿİnâyet kıl beni ferhunde ***eyle***
Güzeller medhine gûyende ***eyle***
…
Unutma Maksadî bu dâstânı
Oku yaz dilde dâim ezber ***eyle***

[10] **CMŞ**, s. 237, 240-244.

Yine buna benzer bir durumun Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizinde olduğunu görmekteyiz. Şehrengizin ilk yayını olan makalede yazmada yer alan 4 adet gazel M. Çavuşoğlu tarafından "…müstensihi tarafından sonradan ilâve edilme ihtimâlini gözönünde tutmakla berâber, aynen muhafaza etmeği uygun buldum." notuyla şehrengizin sonunda yer almıştır.[11]

Câmi'î ve Yahya Bey örneklerinde gördüğümüz gazeller ana metne hâtime, sonuç vb gibi bağlantılarla bağlı olup olmamalarıyla farklılık göstermektedir.

Sonda yer alan gazellerden hariç metin başında ve içinde de yer alan gazeller de bulunmaktadır.

Ârif'in Kütahya şehrengizinde giriş mahiyetinde 8 beyitlik bir gazel yer almaktadır. Eksik bir metin olmakla birlikte bu kısımda şair tûtî (şairlik tabiatına)'ye seslenerek konuya giriş yapmaktadır.[12]

Metinlerin içinde yer alan gazellere bakacak olursak türün içeresinde başka bir örneğine rastlanmayan, orijinal sayılabilecek bir kullanım olarak değerlendireceğimiz bir durumu İshak Çelebi'nin Üsküp şehrengizinde görmekteyiz. Şair şehrengizinde ele aldığı 6 güzeli mesnevî nazım şekli ile övdükten hemen sonra bu güzeller hakkında isimlerinin redif olarak kullandığı beşer beyitlik müstakil gazeller söyler.[13] Bu gazellerde mahlas kullanılmamıştır. Mehemmed Bekir, Mahmûd, Pîr Alî, Mustafa, Kılıcoğlu Alî Balî ve Kazancıoğlu Mustafa isimli güzeller için gazeller yazmıştır. Kılıcoğlu Alî Balî'den sonra gelen gazelin redifi Hasan'dır. Diğer güzellerdeki isim uygunluğunu bu örnekte göremiyoruz. Bu durum muhtemelen müstensih tarafından yapılmış bir yanlışlıktan kaynaklanmaktadır veya başka bir sebebi vardır. Ali ismiyle Hasan isminin yakınlığı üzerinden düşünmek de mümkündür.

Yine diğer şehrengiz metinlerinde görmediğimiz ve İshak Çelebi'nin kullanımına benzer güzellerin övülmesinde gazel kullanımını Nazükî'nin Taşköprü şehrengizinde rastlamaktayız. Nazükî şehrengizine mesnevi nazım şekliyle başlamış ve aşağıdaki 49. beyitle de güzellerin övgüsüne gelmiştir:

---

[11] **YİŞ**, s. 78, 106-108. Fakat daha sonra yapılan Divân neşrinde bu gazeller şehrengizin sonunda yer almamamıştır. Bkz.: Mehmed Çavuşoğlu, "İstanbul Şehrengizi", **Yahyâ Bey Dîvan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 244-275.
[12] **ARKŞ**, s. 198, b. 1-8.
[13] **İÜŞ**, s. 102-108.

Bu devrüñ Nâzükî ahvâli böyle

Bu şehr-i dil-güşâ eşkâli şöyle

Her bir güzeli beşer beyitlik bir gazel ile ele almıştır. On güzel on gazel ile övülmüştür.[14] Bu gazellerde mahlas kullanılmıştır. Bu yönüyle İshak Çelebî'den farklıdır. Bununla birlikte gazellerin güzeller hakkında olmadıkları, müstakil gazeller olmaları da ihtimal dâhilindedir.

Güzellerin övgüsünde gazel kullanımına bir örnek de Sıyâmî'nin Antakya şehrengizinde görülmektedir. Sıyâmî adını açıkça belirtmediği ilk güzeli aşağıdaki beyitle başlayan beş beyitlik bir gazel ile övmüştür:

Birini anlaruñ ser-defter itdüm

Güzeller içre anı mihter itdüm

Bu gazelde şair mahlasını kullanmıştır.[15] Bu gazle, metinde *gazel-i münâsib* başlığı ile verilmiştir.

Güzellerin gazel ile övülmesinden hariç mesnevilerin çeşitli yerlerinde de gazeller kullanılmıştır.

Derzizâde Ulvî'nin Manisa şehrengizinde konunun anlatımına uygun bir şekilde "Gazel-i Münâsib-i Hûb" başlığıyla beşer beyitlik üç adet gazele yer verilmiştir.[16] Bu örnekte mesnevilerdeki gazel kullanımını hatırlatmaktadır.[17]

Vahîd Mahtûmî Lalezâr isimli Yenişehir şehrengizinde sebeb-i telif kısmından sonra "Gazel-i Ârzû-Me'âl-i Vahîd" başlığıyla beş beyitlik bir gazel söyler.[18]

Böylelikle gazellerde üç farklı şekilde gazel kullanımı olduğunu görmekteyiz. Birinci grupta eserin sonunda hatime ve duâ mahiyetinde olan kısımda; ikincisinde metin içerisinde güzeller için ve üçüncü kullanım ise metnin başında veya ortasında kullanım.

[14] **NTŞ**, bkz. IV. Bölüm.
[15] **SAŞ**, b. 32-36.
[16] **UMŞ[b]**, b. 228-232; 259-263; 318-322.
[17] Robert Dankoff, "The Lyric in the Romance: The Use of Ghazals in Persian and Turkish Masnavis," *Journal of Near Eastern Studies*, C.: 43, sy. 1, 1984, s. 9-25. Tercümesi için bkz.: Güler Doğan Averbek, "Aşk Hikâyelerinde Lirizm: Farsça ve Türkçe Mesnevilerde Gazelin Kullanımı", *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, C.: 2 sy.: 5, 2014, s. 183-211.
[18] **VMYŞ**, b. 207-211.

Kıt‘a

Âşık Çelebi, Halil(-i Zerd) hakkında bilgi verirken “Burusa hakkında dil-berleri evsâfında bir şehr-engîz-i şekl-i kıt‘a dimişdür andan ceste ebyâtdur.” demektedir ve aşağıdaki beyitleri örnek olarak vermektedir.[19] Bu beyitlerden ve şekl-i kıt‘a ibaresinden anlaşılacağı üzere kıt’a-yı kebire olarak kaleme alınmış olmalıdır.

İncelenen metinler içerisinde kıt‘a ile yazılmış tek şehrengiz örneğidir.

Ebyât

Kılca assı idemez kim sever mû-tâbı
Çulı torbayı yir oñmaduk olur aña uyan

Ben katır-zâdeden ey dil nice el çekmeyeyüm
Eşek ayağı geçer ʿâşıkına ol fettân

Sevme baş ağrısı oğlan ki reh-i ʿışkında
Derd-i ser çekmeyenüñ başına itmez dermân

Bunun yanı sıra özellikle şehrengizlerin hâtime, dua ve tarih bölümlerinde kıt‘aların kullanıldığını görmekteyiz.

Hacı Dervîş’in Mostar şehrengizinin sonunda üç beyitlik bir tarih kıt‘ası yer almaktadır.[20]

Derzizâde Ulvî’nin Manisa şehrengizinde hâtime ve dua konulu dört adet kıt‘a bulunmaktadır.[21]

Yahya Bey’in İstanbul şehrengizinde sonunda fahriye ve dua konulu 13 beyitlik bir kıt’a-i kebire yer almaktadır.[22]

Za‘fî’nin İştip şehregizinin sonunda tarih için yazılmış dört beyitlik bir kıt‘a yer almaktadır.

[19] Âşık Çelebi, **Meşâʿirüʾş-Şuʿarâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C.3, s. 1535.
[20] **HDMŞ**, b. 295-297.
[21] **UMŞ[b]**, b. 333-338; 339-340, 341-342; 343-344. Bu kıt‘aların yerlerinin farklı olduğunu 2. bölümde belirtmiş idik.
[22] **YBİŞ[b]**, b.333-345.

Kıtaların ilk beyti kendi içinde kafiyeli olan şekli *nazım* da tek örnek olarak kullanılmıştır. Nüvîsî'nin İstanbul şehrengizinin sonunda altı beyitlik bir münâcât nazım ile kaleme alınmıştır.[23]

Muhammes

Mesnevi nazım şeklinden sonra şehrengizlerde ana metinde kullanılan nazım şekillerinden birisi de muhammestir.

Ravzî'nin Edincik şehrengizi muhammes-i mütekerrir[24], Câmi'î'nin Manisa şehrengizi[25], Za'fî'nin Âbkır şehrengizi[26] ve hangi şehir için yazıldığını eksik olduğu için bilmediğimiz ama şehrengiz olarak değerlendiriğimiz örnek[27] de muhammes nazım şekli ile yazılmıştır.

Dört adet metin ile nadir kullanılan nazım şekillerindendir.

Rubâi

Esîrî'nin Bağdat şehrâşûbunun girişin yer alan ve dibace olarak değerlendirebileceğimiz mensur kısımda üç adet rubâi yer almaktadır. Bu yönüyle incelenen metinler arasında tek örnektir.[28]

Görüldüğü gibi kullanılan nazım şekilleri ana metin ve içerisindeki kullanım olmak üzere farklılık göstermektedir. Ana metinler mesnevi, muhammes ve kıt'a nazım şekilleri ile yazılmıştır. Mesnevinin bu kadar çok örnekte kullanılması türün ayırt edici özelliklerinden biri olmaktadır. Bugünden sonra tespit edilecek yeni örneklerde değişik nazım şekillerinin görüleceği muhtemeldir.

Ana metnin aynı sıra diğer nazım şekillerinin -gazel, kıt'a, nazım ve rubai- de kullanıldığı görülmektedir.

---

[23] **NİŞ**, b. 161-166.
[24] **REŞ**, s. 100.
[25] **CMŞ**, s. 237. Başlıkta "*Şehrengîz be-tarîk-i tahmîs der evsâf-ı cüvânân-ı vilâyet-i Mağnîsâ Câmi'î*" demesine rağmen burada kastedilen muhammes olmalıdır. İkinci bir mahlasın olmayışı ve mısralar arasındaki arasında konu benzerliği bunu göstermektedir.
[26] **ZAŞ**, bkz.: IV. Bölüm.
[27] **ZMŞŞ**, bkz. IV. Bölüm.
[28] **EBŞ**, s. 456-457.

3.1.2. Şehrengizlerde Kullanılan Vezinler

Şehrengizlerde çoğunlukla hezec bahrini *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Bunun yanında sayıca az da olsa hafif bahrinin *feilâtün/mefâilün/feilün* kalıbı kullanılan örnekler vardır (Ârif'in Kütahya, Beliğ'in Bursa, Hısâlî'nin Bursa, Neşâtî'nin Edirne, Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir ve elimizde sadece 2 beyti bulunan Âşık Çelebi'nin Bursa şehrengizleri).

Mesnevi nazım şekli dışında muhammes nazım şekliyle yazılan şehrengizlerde ise remel bahrinin *fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün* kalıbı tercih edilmiştir.

Mesnevi nazım şekliyle yazılıp içinde gazel ve diğer nazım şekilleri bulunan örneklerde ise remel bahrinin *fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün* kalıbı ile hezec bahrinin kalıbı *mefâîlün/ mefâîlün/mefâîlün/mefâîlün* kalıbı kullanılmıştır.

3.2. Muhteva Yönünden İncelenme

3.2.1. Özel Bir İsimle Anılan Şehrengizler

Şairler şehrengizlerine genellikle özel bir isim vermemişlerdir. Yazmalarda çeşitli başlıklar görülmekle birlikte şehrengizler yazıldıkları yerin ismiyle anılmaktadır:

Şehrengîz-i Hûbân-ı Kütâhiyye Şânehu'llâhi 'Ani'z-Zevâti'l-Beldiyye

Şehrengîz Berây-ı Hûb-Rûyân-ı Gelibolu

Şehrengiz Der-Medh-i Cüvânân-ı Edirne

Şehrengiz-i Bursa

Şehrengiz-i mahrûse-i Haleb

Bununla birlikte bazı şairlerin az da olsa yazdıkları eserlere özel isimler verdikleri görülmüştür. Fakat bu yaygın bir kullanım değildir.

Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi

Şehrengizin yazma nüshalarında yer alan "Şehr-Engîz-i 'Azîzî der-Hûbân-ı Zenân-ı İstânbûl Nigâr-Nâme-i Zevk-Âmîz der-Üslûb-ı Şehr-Engîz" başlığındaki "Nigâr-nâme"nin şehrengizin özel isminin olduğunu düşünüyoruz. Şehrengizde yer alan kadın güzeller için kullanılan başlıklarda ve vasfedildikleri beyit içlerinde *nigâr* kelimesinin sıklıkla kullanıldığını görüyoruz:

Nigâr-ı Cefâ-Pîşe Burğucı-zâde 'Âyişe

Birisi Burğucı-zâde ***nigâruñ***

Adı 'Âyişe'dür ol şîve-kâruñ (AİŞ, b. 90)

…

Nigâr-ı Pür-Sitem Derzî Kızı 'Âlem

Nigâruñ *biri derzî kızı 'Âlem*

Anuñ âvâresidür halk-ı 'âlem

Cemâli âftâb-ı 'âlem-ârâ

Hilâl-ebrû cebîni mâh-ı garrâ

Nazîri yok ***nigâr****-ı dil-sitândur*

Velî 'âlem gibi nâ-mihr-bândur (AİŞ, b. 72-74)

Bu sebeple başlıkta geçen *Nigâr-nâme* ibaresini esere verilen bir özel isim olarak kabul ediyoruz.

Beliğ'in Bursa Şehrengizi

Beliğ Bursa için yazdığı ve "Nâm-ı İn Şehr-Engîz-i Cilve-Resâ Âyîne-i Hûbân-ı Burûsa El-Mahrûsa" başlığını taşıyan eserine "Âyîne-i Hûbân" ismi vermiştir. Bunu aşağıdaki beyitte belirtmiştir:

Sözimüz vâsıl-ı pâyân oldı

Nâmı ***âyine-i hûban*** *oldı* (BLBŞ, b. 93)

Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir Şehrengizi

Üçüncü örnek olarak Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir için yazdığı esere dönemin lâle düşkünlüğünün veya Lale devri denilen dönemin hemen başlangıcında İstanbul'dan sürgüne gitmesinin de etkisiyle Lâlezâr ismini vermiştir. Şehrengizin yazılmasına vesile olan 4 arkadaşının tavsiyesi ile eserine bu ismi verir.

Çünki olmaz bu gülşen içre kamu

Hûb-rûlarda mihr ü lâlede bû

*İsm-i sâmîsi **Lâlezâr** olsun*
Ehl-i ‘irfâna yâdigâr olsun

Çün o subh-ı bahâr olınsa neşîd
*Diyelüm aña **Lâlezâr-ı Vahîd*** (VMYŞ, b.193-195)

Bu üç örnekten ikisinin XVIII. yüzyılda yazıldıklarını, Beliğ (telif tarihi 1707-8) ve Vahîd Mahtûmî (telif tarihi1721-22?) göz önüne aldığımızda şehrengizlerin özel bir isimle anılmasının geç bir dönemde ortaya çıktığını ve rağbet görmediğini söylemek mümkündür. İlk örnek olan Azîzî'nin metni ise kadın güzelleri konu edinmesiyle var olan örneklerden tamamen farklıydı. Bu özelliğine ek olarak da özel isminin olması çok şaşırtıcı olmamalıdır. Sadece üç örneğinin olması, yaygınlaşmadığını veya ilk örnekten itibaren XVIII. yüzyıla gelinceye kadar şairlerin çoğunun böyle bir kullanımı tercih etmediklerini göstermektedir.

Yukarıdaki iki örnekten farklı iki kullanım da mevcuttur. Bu örneklerde şairler eserlerine özel bir isim vermemişler, türün yaygın olan kullanım adının şehrengiz yerine başka kelimeler tercih etmişlerdir.

Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu

Esîrî yazdığı eserini diğer şairlerin aksine şehrengiz yerine şehrâşûb olarak tanımlanmıştır. Bunu da eserinin mensur dibacesinde ve üç farklı beyitte açıkça belirtmiştir:

*Didüm bir tâze **şehr-âşûb**-ı zîbâ*
Kamu medh-i cevânân-ı dil-ârâ (EBŞ, b. 42)

Fars edebiyatında bu muhtevada yazılan şiirlere verilen genel isim şehrâşûb'tur. Bağdat şehri için yazılan bir örnekte bu ismin tercih edilmesinde yazılan şehrin Bağdat'ın Fars edebiyatı geleneğinde yakın bir bölge olmasıdır diye düşünüyoruz. Bu kullanımın ikinci bir örneği yoktur. Kanûnî Sultan Süleyman zamanında Sâfî mahlaslı bir şair tarafından yazılan İstanbul hakkındaki eserde dahi bu isim kullanılmamıştır, şehrengiz ismi tercih edilmiştir. Bu tercihte coğrafyanın tesiri altında kaldığı veya yakın olduğu edebiyat geleneğinin etkisi söz konusudur.

Kâmî'nin Revân Deyrengizi

Kâmî mahlaslı bir şair tarafından Revân için yazılan şehrengizde de şairin kendi tasarrufu ile şehrengiz kelimesi yerine deyrengiz kullanıldığını görmekteyiz. Şair Revan şehrini içi güzellerle dolu bir deyr[:kilise]'e benzetmiştir:

Turup beytü'l-hazenden yola girdüm
*Sanemlerle tolu bir **deyre** irdüm* (KRD, b. 58)
…
*O **deyrüñ** nakş olan meh-peykerinden*
Görüp göñlüm gözüm tutduklarından (KRD, b. 92)
…
İdüp engîn ma'ânî birle terkîb
*Bu **deyr-engîze** virdüm nazm u tertîb* (KRD, b. 95)

Bu isimlendirme de diğer örneklerde görülmeyen bir tercihtir. Şehrengiz yerine kullanılan şehrâşûb Fars edebiyatında kullanılan terim haline gelmiş bir kelimedir. Fakat buradaki deyrengiz tercihi yapılan bir benzetmenin sonucudur. Şairin kendi tasavvuru olan, orijinal bir kullanımdır.

3.2.2. Şehrengizlerde Kullanılan Diller

Tezimizde incelemeye aldığımız şehrengizler Türkçe yazılmıştır. Bununla birlikte metinlerde yer alan bazı mısra ve beyitler Arapça ve Farsça'dır. Kanunî zamanında Sâfî'nin yazdığı İstanbul şehrengizi ise Farsça kaleme alınmıştır. Bu sebeple incelememize alınmamıştır.

Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu

Mensur dibâce kısmındaki hamdele ve salvele bölümü Arapça'dır. Münâcât kısmında yer alan 12-18. beyitler Farsça'dır.

Meçhul Bir Şairin Lefkoşa Şehrengizi

Münâcât kısmı sayabileceğimiz 1-3. beyitler Arapça, na‘t olarak değerlendirilen 4-5. beyitler ise Farsça yazılmıştır.

Sânî'nin İnebahtı Şehrengizi

Münâcât bölümünün 1-2. beyitleri Arapça, 3-4. beyitleri Farsça yazılmıştır. Şehrengizin 72. beytin ikinci mısraı da Farsça kaleme alınmıştır.

Yahya Bey'in Edirne Şehrengizi

Şehrengizde yer alan 45. beyit Arapça bir duadan oluşmaktadır.

Beyitlerde Arapça ve Farsça kullanmanın yanı sıra bazen de mısralarda tamamen Arapça veya Farsça ibarelerin kullanılması söz konusudur.

3.2.3. Yazılışına Tarih Düşürülen Şehrengizler

Mesnevilerin beyitlerinde eserin kaç beyitten oluştuğu, isminin ne olduğu, nerede kaleme alındığı, telif tarihi gibi ayrıntılar yer almaktadır. Şehrengizlerin de büyük çoğunlukla mesnevi nazım şekliyle yazıldığını düşündüğümüzde bu bilgilerden bazılarının yer alması mümkündür.

İncelemeye aldığımız şehrengizlerden dördü için yazılışına tarih düşürülmüştür. Bunlardan iki örnek ana metnin nazım şeklinde mesnevi, iki tanesi de kıt‘a olarak kullanılmıştır.

Beliğ'in Bursa Şehrengizi

Beliğ'in şehrengizinin yazılışını tarihini lafzen h. 1119 (m. 1707/1708) şeklinde söyleyerek belirtmiştir.

Biñyüz on tokuz idi ol hengâm
Oldı bu nüsha-i zîbâ itmâm (BLBŞ, b. 269)

Hâcı Dervîş'in Mostar Şehrengizi

Mostar için bir şehrengiz kaleme alan Hâcı Dervîş, eserinin sonunda bir tarih kıtasına yer vermiştir:

Kıt‘a

Tamâm oldı çü Şehr-engîz-i Mostâr
İdüp fikr-i dakîki hâtır-ı rîş

‘Aceb târîhini anuñ ne yazsam
Kılurken kendi dilde anı teftîş

Didi ol demde nâ-geh hâtif-i gayb
“***Murâduñ hâsıl oldı yine Dervîş***” (h. 1040) (HDMŞ, b. 295-297)

Bu tarihe göre eser m. 1630/1631 yıllarında tamamlanmıştır.

Maksadî’nin Yenice Şehrengizi

Maksadî Yenice için yazdığı şehrengizini söylediği “nakdî bâb-ı temmet” ibaresinin ebced hesabıyla karşılığı olan h. 1009 (m. 1600/1601) senesinde tamamlamıştır.

Bi-hamdillah ki irişdi tamâma
Kapar târîh-i ***nakdî bâb-ı temmet*** [29] *(H. 1009/ M. 1600)* (MYŞ, b. 180)

Za‘fî’nin İştip Şehrengizi

Za‘fî yazdığı diğer şehrengizlerden farklı olarak İştip için yazdığı örneğin sonunda aşağıdaki tarihe yer vermiştir:

Târîh

Za‘fî-i bî-nevâ-yı bî-ârâm
geşt idüp bu devr-i devvârı

geldi bir şehre İştife nâmı
sanasın bâğ-ı huld gül-zârı

bülbül-i tab‘ı ol gülistânda
sevdi bir gül yañaklı dil-dârı

[29] Makalede *Kayur târîhi nakdi bâb-ı temmet* şeklinde okunan bu mısra bu şekilde değiştirilmiştir.

mübtelâ olduğına ol yâra
*oldı târîh ü **küşte-i yârî*** (946)[30] (m. 1539/1540) (ZİŞ, b. 84-87)

3.2.4. Şehrengizlerdeki "Güzel" Kimdir?

Şehrengizlerde *hûb, mahbûb, sanem, dilber*, *güzel* vb. sıfatlarla ele alınan kişiler kimlerdir? Şairlerin zihinlerinde tasarladığı hayali kahramanlar mıdır? "Güzel" sıfatı ile ne kastedilmektedir? Sadece dış güzellik mi ön plana çıkmaktadır? Bu güzeller neden erkektir? Gerçekten bu kişiler şairin yakinen tanıdığı, onlara karşı ister mecâzî/hakikî bir aşk ile duygu sahibi olduğu kişiler midir? Bu soruların sayısı çoğaltılabilir. Tabii ki bu soru sadece şehrengizler için geçerli değildir. Klasik edebiyatın diğer nazım türlerinde de bahsedilen güzeller/kişiler için de aynı sorular sorulabilir: Şehrengizlerin bu yönüyle diğer nazım şekillerinden farkı sadece çok sayıda erkek isminin bir arada geçmesidir, yani yoğun bir hâlde olması mıdır? Divanlarda isim redifli gazeller veya beyitler içinde dağınık bir şekilde bulunan erkek güzeller ile farkı var mıdır? Varsa nedir? Yoksa neden şehrengizler bu yönüyle oldukça fazla dikkat çekiyor da gazellerin veya diğer şiirlerin bu yönü öne çıkmıyor?

Şehrengiz metinlerine göre isimleri zikredilen bu güzeller kanaatimize göre:

- Gerçek kişilerdir, hayali değillerdir. Şairler mutalaka bir sebep (görev alma, seyahat sebebi, memleketi olma, ikâmet etme vb durumlar) ile bulundukları şehirler için şehrengiz yazmışlardır. Dolayısıyla bu şehirlerde gördükleri, tanıdıkları kişileri eserlerine almışlardır.
- Hatta bazı güzellerin kimlikleri kaynaklardan tespit edilebilmektedir. Örneğin;

Âşık Çelebi'nin Bursa şehrengizi yer alan Sun'î'nin hayatı hakkında yine aynı müellifin tezkiresinde bilgi vardır.

Lâmi'î Çelebi'nin Bursa şehrengizinde aşağıdaki şekilde geçen kişi Yenişehir için bir şehrengizi şairi Rahmî mahlasını kullanan Nakkaş Bali oğlu Mehmed'dir. Beyitlerdeki *ter gonce* ifadesi muhtemelen Mehmed Çelebi'nin yaşının küçük olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.

[30] Makalede 947 yazılmıştır.

Nakkâş Bâlî oğlı Şâh Mehemmed Çelebi

kanı Nakkaş Bâlî oğlı dil-ber

gözi âhû beñi câzü sitem-ger

bugün açılmaduk ter goncedür ol

nėce vasf eylesem yüz oncadur ol (LBŞ[b], b. 156-157)

Yine aynı kişiyi, bu defa mahlası Rahmî ile Yahya Bey'in İstanbul şehrengizinde ismi geçen kişilerden biri olarak görmekteyiz:

Rahmî dimekle mevsûf gavvâs-ı bahr-ı eş'âr nakşı güzel bir hûb-ı zîbâdur

Biri Nakkâş Bâlî oğlı Rahmî

Dil-i bî-çâreme olmadı rahmı

Olupdur kulzüm-i nazm içre gavvâs

Sözi bahr-ı gazelde gevher-i hâs

Nazar kıl ol gözi ile kaşı gözle

Bu nakşı fikr idüp nakkâşı gözle (YİŞ, b. 127-129)

Cemâlî'nin İstanbul şehrengizinde Bâkî ismiyle anılan ve mahlasının da Kemâlî olduğu belirtilen kişi muhtemelen şairi kardeşidir:

BÂKÎ

Birinüñ adam öldürür fırâkı

Ola adı gibi 'âlemde bâkî

Diger ebrûları 'âlem harâcı

Mübârek kaddi ..... tâcı

Suhandân ü zarîf ü nükte-perdâz

Nagam-sâz u şi'ir-gûy u semen-nâz

Cebîni mâh u rûyı mihr-i enver

Kanad yirinde san ... musavver

Olursa mahlası tañ mı Kemâlî
Çün oldur hem-dem u yâr-i Cemâlî (CİŞ, b. 235-239)

Lebibî'nin Eyüp için yazdığı şehrengizin ilk güzeli de muhtemelen, Eyüp'te doğan ve meşhur bir hattat ailesine mensup Suyolcuzâde Mehmed Necib[31] olmalıdır:

Mehemmeddür biri Suyolcu-zâde
Akar ayağına diller ziyâde

Şekerdür tatludur şîrîn zebânı
Lebi âb-ı hayât-ı câvidânî

N'ola itse zülâl-i la 'lin ihsân
O durur çeşme-i hayl-i cüvânân (LEŞ, b. 1-3)

- Yer alan bu güzellerin hepsi esnaf değildir. Asker, vaiz, şeyh, talebe vb. değişik mesleklere mensup kişilerdir. Bazılarının mesleği bile belirtilmemiştir; isim veya lakapları ile anılmıştır. Hatta isimleri anılmadan, çeşitli sıfatlarla anılan az da olsa güzeller vardır.
- Yaşça her zaman divan şiirindeki güzelin belirgin özelliklerinde biri olan -hattı henüz çıkmamış- çok genç kişiler değildir. Bir kısmı yaşının büyük olduğunu çeşitli ipuçlarından (Örneğin *Ağa*, *Çelebi* ve *Paşa* sıfatlarıyla anılmaları) tahmin ettiğimiz kişilerdir. Yaşının genç olmasına vurgu yapılan güzeller için *gonca*, *şagird* veya *püser* tabirleri kullanılmıştır.
- Bu kişiler şehrengizde yer almaktan çekinmezler. Onlar için bu itibarlarını düşük gösterecek bir olay değildir. Beliğ'in Bursa şehrengizindeki aşağıdaki beyitlerden gördüğümüz gibi bazı kişilerin kendi isimlerini de yazmalarını talep ettiklerini görürüz:

  Çârdeh sâledür ol gûyâ
  Beni de deftere it dir imlâ

[31] Muhittin Serin, "Suyolcuzâde Mehmed Necib", **DİA**, C. 38, s. 2.

Bir güzeşte beni kayd eyle diye
Dinilür aña hemân Gökdereye (BLBŞ, b. 265-266)

Bursalı Sun'î ise Âşık Çelebi'ye şehrengizde neden yer aldığı için değil, sadece sıralamaya itiraz etmiştir.

- Güzellerin cinsiyeti net bir şekilde belirgindir. Azîzî'nin İstanbul için yazdığı örnek hariç hepsi erkektir. Divanlarada yer alan güzellerin cinsiyeti her zaman açık bir şekilde belirgin değildir.
- Şehrengizlerde güzeller, divanlarda kullanılan klasik şiirin ortak estetik duygularıyla aynı şekilde tasvir edilmişlerdir. Yüzü, saçı, boyu, yanağı vb. aynı mazmumlar, benzetmeler ile kullanılmıştır. Farklı bir kullanım yoktur.

3.2.5. İlk Güzelin Tespit Edilmesi ve Kullanılan İbareler

Şairler, şehrengizlerde yer alan güzellerin sıralanmasında ilk sırada yer alan güzeller için bu durumu açıkça belirten bir ibare kullanmışlardır. Şehrengizlerde kullanılan bu ibareler ve beyitler aşağıda verilmiştir:

Abdî'nin Kütahya Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel kim olacağı şair ve dostları arasında bir tartışma konusu olmuştur. Bu durum karşısında şair, isimlerin birer kâğıda yazılıp kura çekilmesini teklif etmiştir. Dostları da bu teklifi mecburen kabule etmişlerdir. Yapılan kura çekiminde ilk güzel tespit edilmiştir.

Dönüp ol dem didiler yine tekrâr
Bulardan var mı bir şeh ola ***serdâr***

Biri dahı dir ey yâr-ı mükerrem
Benüm dil-dârumı medh it ***mukaddem***

Bu halk içre özüñi pâk-bâz it
Bir a'lâsın bulardan ***ser-firâz*** *it*

Didi anı gedâ görür eger şâh
*Bu **serdâr** olsa lâyık bâreka'llâh*
...
Ne ismi fâş ider işte bu esrâr
*İdelüm ol şeh-i hûbâna **serdâr***
...
Urıcak el o nâma geldi bir mâh
*Olursa cümleye lâyık **şehenşâh***

Mehemmed Şâh Mîr-i 'Âlem-zâde
*Sorarsañ kimdür ol **şâh-ı ser-âmed***
Çavuş-zâdedür[ür] nâmı Mehemmed (AKŞ, b. 118-122, 126, 129-130)

Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi

Şehrengizde yer alan ilk güzel için yazılan beyit şudur:

***Ser-âmed** dil-rübâ mahbûb-ı 'âlî*
Bu gün ey dil Kılıççı Hamza Bâlî (AGŞ, b. 46)

Ârif'in Kütahya şehrengizi

Şehrengizde yer alan ilk güzel için yazılan beyit şudur:

***Evvelâ** dil-ber-i dil-efrûzuñ*
Âteş-i hüsnile cihân-sûzuñ (ARKŞ, b. 9)

Âşık'ın Siroz Şehrengizi

Şehrengizde yer alan ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Halîl adı **ser-âmed** bir kamer-veş*
Ruh-ı rengîni urdı câna âteş (ASŞ, b. 14)

Beliğ'in Bursa şehrengizi

Şehrengizde yer alan güzellerin tertibine, kaçar beyit ile vasfedileceğine ilişikin ve ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

Sekizer beyt idüp tarh-ı garîb

Eyledüm rütbelerince tertîb

...

Birisi Şeyh Muhammed hûbun

*Oldı **ser-çeşmesi** her mahbûbun* (BBŞ, b. 88, 94)

Beyânî'nin Sinop şehrengizi

Şehrengizde yer alan ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

*Gel imdi kimdür ol [kim] **şâh-ı hûbân***

*Ser-â-ser tâc-ı hayl-i **ser-firâzân***

*Cihân hûbânınuñ **ser-defter**idür*

Kuloğlı Mustafa yeñiçeridür (BSŞ, b. 185-186)

Câmi'î'nin Manisa şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan bend şudur:

*Bir güneş ruhsâre ol **meh-rûlaruñ sultânı**dur*

*Mülk-i hüsnüñ şimdi ol meh **husrev-i hûbân**ıdur*

Meh gulâm-ı halka-der-gûşı güneş derbânıdur

İns ü cin hûr u melek râmı felek fermânıdur

Tâ ebed olsun serîr-i hüsne yâ Rab şehriyâr (CMŞ, 3. bend)

Cefâyî'nin Rize Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Husûsâ ol şeh-i hûbân-ı 'âlem

Şerîf-i eşref-i evlâd-ı Âdem (CRŞ, b. 29)

Cemâlî'nin Siroz Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Biri **ser-defter**-i hûbân-ı 'âlem*

Ki nâmı Hamza kendi yâr u hemdem (CSŞ, b. 88)

Derviş'in Mostar Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

Ser-âmed *geldi hûbândan Selîmüm*
Ki oldur hem-nişînüm hem-kadîmüm
...
Odur ***server*** *güzeller arasında*
O merhemdür güzeller yarasında

Anı ***ser-defter****-i hûbân yazdum*
Ki gayrı levh-i dilden cümle kazdum (HDMŞ, b. 80, 84-85)

Esirî'nin Bağdat Şehraşûbu

Şehraşubta ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Hüseyn ismidür ol şûh-ı cihânun
Şeh-i hûbân*ıdur şimdi zemânun* (EBŞ, b. 47)

Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Odur ***ser-defter-****i hûbân-ı 'âlem*
Güzeller ***serveri*** *sultân-ı 'âlem* (FİŞ, b. 202)

Hâdî'nin Saray Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Ser-âmed *biri İbrâhim dil-keş*
Dil ü can içre mihri yakdı âteş (HSŞ, b. 200)

Hâlî'nin Üsküp Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Güzeller 'arsa-gâhında ***ser-âmed***
Olupdur şimdi Üskübî Mehemmed (HÜŞ, b. 23)

Hayretî'nin Belgrad Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

*148. Temâşâ eyledüm gördüm **ser-âmed***
Yazılmış anda bir nâm-ı Mehemmed

149. Didüm kimdür bu mahbûb-ı dil-ârâ
*Ki olmış cümleden **mergûb u a'lâ*** (HBŞ, b. 148-149)

Hayretî'nin Yenice Şehrengizi

Şehrengizde yer alan ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*30. Ol on mahbûb şâhun **pâdişâhı***
Ki mât eyler ruhıyla niçe şâhı (pâdişâh) (HYŞ, b. 30)

İshak Çelebi'nin Bursa Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*59. Cemâl iklîminün **şâh-ı güzîni***
Bu gönlüm tahtınun mesned-nişîni (şâh-ı güzîn) (İBŞ, b. 59)

İshak Çelebi'nin Üsküp Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Husûsâ **server**-i hûbân Mehemmed*
K'iren vaslına bulur 'ömr-i sermed (İÜŞ, b. 25)

Kâmî'nin Revân Deyrengizi

Şehrengizde şairin isimlendirmesi ile deyrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Müezzin-zâde **evvel** k'ol sanavber*
Gören dir kâmetin Allâhu ekber (KRD, b. 96)

Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

***Ser-âmed** bir perîdür zübde-i nâs*
Lebi âb-ı Hız(ı)r kardaşı İlyâs (KEŞ^{b}, b. 59)

Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*biri **ser-defter-i hûbân**-ı kişver*
şerîf ü seyyid ü nesl-i peyem-ber (LBŞ[b], b. 61)

Maksadî'nin İştip Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

Saña cârî idem mâ'-i ma'înî
*İşit medh-i dil-ârâ **matla**'ını*

Biri Ahmeddürür Dîzdâr-zâde
***Re'îs-i dil-rübâ** sadr-ı 'alâda* (MİŞ, b. 79-80)

Maksadî'nin Yenice Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

İşit şerh ideyim nâmın olaruñ
*Bilesin **şâh[ı]** kimdür rûzigâruñ* (MYŞ, b. 55)

Mânî'nin Bursa Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Biri mihr-i münîr ol âfet-i cân
*Olupdur **pâdşâh** hayl-i hûbân* (MBŞ, b. 60)

Mesîhî'nin Edirne Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Bugün meydân-ı hüsn içre **ser-âmed***
Güzel dirseñ Na'lbend-oğlı Ahmed (MEŞ, b. 72)

Neşâtî'nin Edirne Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

*Evvelâ bir **ser-âmed**üñ bî-bâk*
Vasf-ı hüsninde olalum çâlâk (NEŞ, b. 6)

...

Âlem-ârâ ***şehen-şâh-ı hûbân***

Zir-dest-i âver-i memalik-i ân (NEŞ, b. 10)

Rahmî'nin Yenişehir Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

Güzeller medhine âgâz itdüm

Bu hûbı cümleden ***mümtâz*** *itdüm*

...

Mahaldür anı ger ***ser-defter*** *itsem*

Dehânı gibi nâmın muzmer itsem (RYŞ[b] b. 204, 207)

Ravzî'nin Edincik Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan bend şudur:

Evvelâ *Hûnkâr-ı Sânî bir melek-manzar perî*

Yaraşur olursa bu dîvânuñ ol ***ser-defteri***

Ser-be-ser mecmu'-ı hûbân olmış anuñ leşkeri

Seyre çıkdukca temâşâ eyle anı gel beri

Hakk budur Bâğ-ı İremdür şehr-i İdincik ki var (REŞ, bn. 9)

Sânî'nin İnebahtı Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Anun-çün ***evvel*** *ögdüm bu civânı*

Budur 'aşk ehlinün ârâm-ı cânı (SİŞ, b. 106)

Seyrî'nin Halep Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Bugün hûbâna ***ser-'asker ser-âmed***

Emîn-i ihtisâbuñ oğlı Ahmed (SHŞ, b. 26)

Sıyâmî'nin Antakya Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Birini anlaruñ **ser-defter** itdüm*
Güzeller içre anı mihter itdüm (SAŞ, b. 31)

Ulvî'nin Manisa Şehrengizi

Şehrengizde yer alan ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Bugün **ser-defter**-i hûbân arade*
Güzel dirseñ eger Yazıcı-zâde (UMŞ[a] b. 165)

Usûlî'nin Yenice Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

***Ser-âmed** biri Derzî Mustafâ'dur*
Cemâli matlaʿ-ı subh u safâdur (UYŞ, b. 136)

Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Bugün **ser defter-i hûbân** Şâhî*
'Ali Beg oğlı Yûsuf hüsn şâhı (VGŞ, b. 22)

Yahya Beyin Edirne Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Biri tîg-ı cefâ gibi **ser-âmed***
Silahdâr oğlıdur adı Mehemmed (YEŞ, b. 129)

Yahya Beyin İstanbul Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Biri astârsuz oğlı ol sehî-kad
*Olupdur kâküli gibi **ser-âmed*** (YİŞ, b. 121)

Za'fî'nin İştip Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*husûsâ zümre-i hûbâna **server***
melâhat kânı İbrâhîm-i sîm-ber (ZİŞ, b. 42)

Za‘fî’nin Vardar Yenicesi Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*güzeller haylinüñ **ser-‘asker**idür*

*letâfet mülkinüñ **ser-defter**idür* (ZVYŞ, b. 37)

Za‘fî’nin Moton Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

*Husûsâ **server-i serdâr-ı hûbân***

Memi Rûm oğlı mülk-i hüsne sultân

Nice kayserler anuñ bendesidür

*Melâhat mülkine **begler begi**dür* (ZMŞ, b. 56-57)

Zâtî’nin Edirne Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Eyitti Mısr-ı hüsnüñ **şâh**ı kimdür*

*Veya burc-i cemâlüñ **mâh**ı kimdür* (ZEŞ[b], b. 47)

Görüldüğü gibi şairler şehrengizlerinde ilk güzeli anlatan beyitlerden önce veya ilk beyitlerde adı geçen güzelin ilk olduğunu belirtmek için özel bir veya birden fazla sıfat kullanmıştır. Kullanılan bu sıfatlara bakıldığında önceliğin *ser-âmed* ve *ser-defter* olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu ilk güzeli vurgulamanın eksik olan şehrengizlerde ve az da olsa bazı diğer örneklerde kullanılmadığını görmekteyiz.

3.2.6. Son Güzelin Tespit Edilmesi ve Kullanılan İbareler

Şehrengizlerde yer alan güzellerin sıralanmasında son sırada yer alan güzel için şair tarafından bunu belirten bir ibare belirtilmektedir. Son olarak yer alan güzelin -teselli edilmesi babında- güzel bir sebep belirtilerek hüsn-i ta‘lîl veya mezheb-i kelâmî söz sanatı vasıtasıyla bir açıklama yapılmaktadır. Bu aynı zamanda bu temsilî teşbih

yoluyla gerçekleştirilmektedir. Yine tezat ile bu durumun pekiştirildiği örnekler de görülmektedir.

Son güzel olmak şehrengizde yer alan güzeller için pek istenilecek bir durum değildir. Tertip ve yer aldıkları sıra önemlidir. Bursalı Beliğ'in şehrengizinde yer alan aşağıdaki beytinde ifade ettiği gibi şairler açıkça belirtmeseler de zihinlerinde bir sıralama ile eserindeki güzellere yer vermişlerdir:

Sekizer beyt idüp tarh-ı garîb
Eyledüm rütbelerince tertîb (BLBŞ, b. 88)

Kendisi de bir şehrengizde yer alan bir güzel olan Bursalı Sun'î'nin Âşık Çelebi'ye yazdığı kıtayı tekrar hatırlamakta fayda vardır. Bursalı Sun'î şehrengizde yer alan kişilerden önce yer almamasına gücenmiş ve bu durumu yazdığı bir kıtʿa ile şaire bildirmiştir:

"*Cümleden mukaddem yazılmaduğına incinüp bu kıtʿayı yazup bana göndermişdi.*

Kıtʿa
Burusa dil-berleri içün ʿÂşık
Eylemiş yine bir kitâb-ı 'acîb

Şöyle maʿmûrdur o şehr-engîz
Der ü dîvârı cümle pür-tezhîb

Okıdum ol kitâbı cümle temâm
Leyse noksanuhu sivâʾt-tertîb"[32]
[Onun eksiği düzenli olmamasıdır.]

İşte şairler de bu gibi durumlar için son güzelin neden sonda yer aldığına dair bir beyit ile ibare ile açıklama yapmak durumunda kalmıştır. Bu da şehrengiz türünün ayırt edici bir özelliği olmuştur.

Açıkça söylemeden bazı tercihler ile de son güzel diğerlerinden farklı görülmüştür. Burada meslek, din ve isim öne çıkmaktadır. Çizmeci, ayakkabıcı gibi

[32] Âşık Çelebi, **Meşâʿirüʾş-Şuʿarâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 3, s. 1303.

sonda, aşağıda yer alan bir nesne ile ilgili meslek, gayrimüslüm güzeller veya ilk güzelin tekrar edilmesi gibi tercihler vardır. Mutlaka son güzel için bir vurgu vardır diyebiliriz.

Abdî'nin Kütahya Şehrengizi

Şehrengizde son olarak anılan *Tekyenişîn-zâde Hasan Şâh* için şair beytini söylemiştir:

N'ola âhirde añılsa o cânân
Budur âdet gelür en soñra sultân (AKŞ, b. 220)

Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi

Şehrengizde *Hüseyin* isimli son güzel için aşağıdaki beyit denilmiştir:

'Aceb mi sonra anıldıysa ol mâh
Ki dâyim 'asker ardınca yürür şâh (AGŞ, b. 81)

Azizî'nin İstanbul Şehrengizi

Son güzel *Topuklı Âyişe* için özel bir sebep belirtilmemiştir.

*Biri **Topuklı** 'Âyişe zenânuñ*
Kim oldur şimdi 'ayyâşı zamânuñ

Güzellik bâdesin nûş eylemekde
***Ayağını** çeker yokdur felekde* (AİŞ, b. 213-214)

Bu beyitlerde son güzel ile ilgili açıkça bir durum belirtilmese de *topuk* ve *ayak* kelimeleri sebebiyle sonda anılmasına bir işaret olduğu düşünülebilir.

Behiştî'nin Bursa Şehrengizi

Âl-i Mustafâ'dan olan Ahmed isimli son son güzel için aşağıdaki beyit söylenmiştir:

Añıldıysa n'ola eñ soñra Ahmed
Ki soñ geldi nebîlerde Muhammed (BBŞ, b. 116)

Beliğ'in Bursa Şehrengizi

Son güzel olarak yer alan Çizmeci İsmail Çelebizâde Mustafa Çelebi için açıkça bir durum belirtilmese de çizmecilik mesleği ile dolaylı olarak son güzel olduğuna işaret edilmektedir.

Beyânî Sinop Şehrengizi

Şehrengizde İlk güzel olan *Mustafa* sonda tekrar ele alınmıştır. İlk güzel en sonda tekrar anılmış, son güzelden önce gayrimüslim güzeller isim verilmeden zikredilmiş. Şair eserini gayrimüslim güzellerle bitirmek istememiş ve Mustafa isimli güzeli tekrarlayarak buna da şeker mükerrer olursa daha iyi olacağını belirterek güzel bir sebebe bağlamıştır. Diğer metinlerde olmayan bir kullanımdır.

İlk güzel:

Cihân hûbânınuñ ser-defteridür
*Kuloğlı **Mustafâ** yeñiçeridür* (BSŞ, b. 186)

Son güzel:

Velî hâtırda oldur eyleyen yir
*Sözüm oldur muhassal **evvel âhir***

Alan gönlüm hemîn ol bî-vefâdur
*İki 'âlem murâdı **Mustafâ**'dur*

*'Aceb mi **yine yâd olsa** o dilber*
Ki hoşdur sükker olursa mükerrer (BSŞ, b. 225-227)

İlk güzelin sonda tekrar edilmesi şekerin birden fazla kaynatılması ile daha kaliteli bir hâle, mükerrer adı verilen şekle gelmesiyle açıklanmıştır.

Câmi'î'nin Manisa Şehrengizi

Bu şehrengizde son güzel hakkında açıkça bir ifade olmamasına rağmen meslek seçiminde bilinçli bir tercih yapılarak bir *kefş-dûz(:çizmeci)* güzel ele alınmıştır. Bu örneğin benzeri Beliğ'in Bursa Şehrengizi'nde de yer almaktadır.

*Dil **kefeş-dûz ‘Abdî**nüñ zülfine olmışdur esîr*
İşi başa çıkmadı kaldı ayakda ol hakîr
Zerre-veş hâk olduğum yoluñda ey mihr-i münîr
Umarın ben düşmişe [kim] olasın sen dest-gîr
Kalmayam cânâ ebed ‘ışkuñ yolında hôr u zâr (CMŞ, bn. 9)

Esîrî’nin Bağdat Şehrâşubu

Şehrengizde son kişi şairin ismini anmaktan hayâ ettiği için açıkça söylenmediği, bunun yeri bir muamma şeklinde ifade edilen güzel için aşağıdaki beyit denilmiştir:

N’ola ansam o sim-endâmı âhir
Ki âhirde gelür bezme ekâbir (EBŞ, b. 189)

Hâdî’nin Saray Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

Güzellerüñ biri halvâcı Mahmûd
Lebi senbûsıdur halvâ-yı bî-dûd

Kamuya dirhemi hep yatlu geldi
Baña derd ü belâsı tatlu geldi

N’ola çak soñra itsem anı zâhir
Dimişlerdür ki “halvâ-râ be-âhir” (HSŞ, b. 444-446)

Kerîmî’nin Edirne Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

N’ola alçak añılsa[33] *ol gazâle*
Olupdur hâtime ehl-i cemâle

[33] Şehrengiz hakkında yapılan çalışmalarda *egilse* şeklinde okunmuştur.

Egerçi soñra menzil oldı kırân
Velî nesh oldı andan niçe uyan

Husûsâ budurur makbûl-i eşyâ
Gelür her ni'metüñ sonunda halvâ (KEŞ[a], b. 216-218)

Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi

Kara Ağaç mahallesindeki Güzel Bekr başlığı ile en sona alınan güzelin övgüsünden sonra şair şu beyit ile son güzel olduğunu açıklar:

metâ'uñ ülgeridür gerçi mergûb
söz oldur k'ola öñinden soñı hûb

Lâmi'î Çelebi'nin bu güzel sebebi Bursa'daki dokuma sanatının yaygınlığını göstermesi bakımından önemlidir.

Lebibî'nin Eyüp Şehrengizi

Son güzel cüz-hân Hüseyin mesleği olan cüz-hanlıkla ilgi kurularak Kur'an'ın diğer kitaplardan sonra geldiğine vurgu yapılarak en sonda yer aldığı açıklanmıştır. YİŞ'te de yer alan son güzel için de bu benzetme kullanılmıştır. Bundan sonra ikinci bir sebep olarak da helvanın sözün, sohbetin sonunda geldiği belirtilmiş. Hüseyin isimli güzelin görünüşe göre son olduğu görünse de manen o server olan kişi en öncedir. Gerek başta olsun, gerekse de sonda mekâna şeref veren kişidir, yeri değildir.

N'ola âhirde zikr olsa bu cânân
Kütübden soñra nâzil oldı Kur'ân

Añıldıysa kelâmuñ âhirinde
Gelür helvâ kelâmuñ âhirinde

Egerçi zâhiren baksañ mu'ahhar
Velî ma'nen mukaddemdür o server

Gerek a'lâ gerek ednâ bahâne
Şeref viren mekîn imiş mekâna (LEŞ, b.49-52)

Maksadî'nin Yenice Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

Nola âhirde yâd itdümse anı
Tamâm eyle kusûr-ı dâstânı

Bu minvâl üzre olur cümle ahkâm
Bahâr oldukça içilür gül-encâm

Budur resmi eger kursa dîvân
Gelür hayl u haşem soñunda sultân (MYŞ, b. 117-119)

Mânî'nin Bursa Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

Nola en soñra añılsa o dil-ber
Yürürler kulları ardınca şâhlar

Turur bahruñ yüzinde hâr u hâşâk
Olur deryâ dibinde gevher-i pâk (MBŞ, b. 155-156)

Meçhul bir şairin İstanbul Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyit ile anılmıştır:

Añardum evvelinde nazmumuñ ger
Karâr itse su üzre dürr ü gevher (MŞİŞ, b. 108)

Mesîhî'nin Edirne Şehrengizi

Hâcî Bayram isimli son güzel aşağıdaki beyit ile anılmıştır:

Ne var alçakda añılsa o dilber
Deñiz dibinde olur çünki gevher (MEŞ, b.171)

Nüvisî'nin İstanbul Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

biri Helvâcı-zâde yüzi kutlu
sözi kand-i Mısrdan dahı tatlu

gamı ‘ışkı dur[ur] kut-ı dil ü cân
yirem helvâ gibi ben anı her ân

tükendi söz anuñ vasfıyla âhir
ki ya‘nî mî-horend helvâdur âhir (NİŞ, b. 158-160)

Rahmî’nin Yenişehir Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyit ile anılmıştır:

N’ola ger cümleden olsa mu‘ahhar
Deñiz dibinde olur dürr ü gevher (RYŞ[a], b. 277)

Sânî’nin İnebahtı Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyit ile anılmıştır:

N’ola âhirde yâd olsa o dil-ber
Yimekden soñra hoşdur mîve-i ter (SİŞ, b. 136)

Seyrî’nin Halep Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

İdüp bu nâmenüñ tatlu hitâmın
Anuñ nâmıyla itdüm ihtitâmın

N’ola bunuñla hûbân olsa âhir
Bu ‘âdetdür ki helvâ yinür âhir (SHŞ, b. 118-119)

Ulvî’nin Manisa Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyit ile anılmıştır:

N’ola ger soñra añılsa ol âfet
Olur çün cümleden soñra kıyâmet (UMŞ[a], b. 254)

Vahîd Mahtumî'nin Yenişehir Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyit ile anılmıştır:

N'ola âhirde zikr olınsa o mâh
Âhirinde gelür sipâhuñ şâh (VMYŞ, b. 380)

Yahya Bey'in Edirne Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyit ile anılmıştır:

N'ola soñda ise bu serv-kâmet
Olur zîrâ ki soñ demde kıyâmet (YEŞ, b. 194)

Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

Bi-hamdi'llâh ki bulup zîb ü zîver
Bu mahbûb ile hatm oldı güzeller

Kitâb-ı Çar k'oldı çâr-gevher
Semâdan nâzil olmışdur mukarrer

Kemâl-i fazlına bi'llâh ne noksân
Üçinden geldi ise sonra Kur'ân (YİŞ, b. 299-301)

Za'fî'nin İştip Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

n'ola zikr eylesem âhirde anı
olur deryâ dibinde dür mekânı

mu'ahhar görinür sûretde ammâ
mukaddemdür bulardan ol dil-ârâ (ZİŞ, b. 71-72)

Za'fî'nin Vardar Yenicesi Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

n'ola âhirde añılsa o meh-rû
olur deryâlaruñ kaʿrında lü'lû

olursa cümleden zâhirde alçak
velî maʿnen mukaddemdür muhakkak (ZYŞ, b. 77-78)

Za'fî'nin Moton Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyit ile anılmıştır:

N'ola âhirde anlasa o dilber
Yemek soñuñdadur pâlûde-i ter (ZMŞ, b. 101)

Zâtî'nin Edirne Şehrengizi

Zâtî'nin Edirne şehrengizinde son güzel hariç diğerleri 2 beyit ile vasfedilmiştir. Son güzel Şerbetçizâde ise 4 beyit ile anılmıştır ve bu durum şekerin birden fazla kaynatılması ile mükerrer bir şekilde daha kaliteli olmasına benzetilmiştir:

Biri Şerbetçi-zâde kand-i lezzet
Fukâʿa içirüpdür agzı şerbet

Meger laʿl ile düşmişdür nizâʿa
İşitdük şerbeti koymış fukâʿa

Tekellüm eyledükce ol şeker-hand
Dimağ-ı cânı eyler lafz-ı pür-kand

Anuñ çün medhini itdüm mükerrer
Lezîz olur mükerrer olsa sükker

Anı âhirde añmağa sebeb bu
Taʿâmuñ hûb olur soñunda tatlu (ZEŞ[b], b. 150-154)

Şairler şehrengizlerinde yer verdikleri güzelleri özellikle ilk olanlarını bir tercih ile belirlemiştir. İlk güzel olma önemlidir, buna mukabil son güzel olmama da önemlidir. Bu sebeple son olarak anılan güzeller için bir güzel sebep belirtme ihtiyacını hissetmişlerdir. Şairler buna dikkat etmiştir. Bu kullanım şehrengizlerin tamamında görülmese de türün ayırt edici bir özelliği olarak değerlendirilebilir. Şairler son güzelin gönlünü alma kabilinden sayılabilecek, benzer hatta bazen aynı ifadeler kullanılmışlardır. Bu durumdan farklı olarak şu değişik ifadelerle de son güzel vurgulanmıştır: İlk güzelin isminin en sonda yeniden anılması, son güzelin ele alındığı beytin sayısının diğer güzellere göre artırılması, son güzelin mesleğinin çizmeci gibi sonu hatırlatacak şekilde seçilmesi veya Azîzî'nin İstanbul şehrengizinde olduğu gibi sonu hatırlatacak bir kelimenin *Topuklu* lakabının kullanımı gibi.

3.2.7. Gayrimüslim Güzeller

Şairler şehrengizlerinde sayıları az da olsa gayrimüslim güzellere de yer vermişlerdir. Aşağıda bu örnekler gösterilmiştir:

Azizî'nin İstanbul Şehrengizi

Azizî'nin şehrengizinde yer alan aşağıdaki güzel beyitlerde kullanılan *Rûm, deyr*, *kayser* ve *harâc* kelimelerinden ve *Meryem* isminden dolayı muhtemelen gayrimüslim bir güzeldir:

Nûr-ı Dîde Meryem-i Nâhîde
Birisi bir şeh-i ***Rûm*** *adı Meryem*
Olupdur ***deyr****-i dilde ʿaşkı muhkem*

Kanı bir aña beñzer mâh-peyker
Hilâl-ebrûsı tâk-ı kasr-ı ***kayser***

Ayagı tozı halkuñ başı tâcı
Deger bir kerre koçmak Rûm ***harâc****ı* (AİŞ, b. 192-194)

Beyânî'nin Sinop Şehrengizi

Beyânî, şehrengizinin sonunda bir grup zanaat ehli gayrimüslimleri isim vermeden zikretmiştir:

*Ki var **tersâ-beçe** bir kaç cüvânân*
*Görenüñ görür **îmânı müselmân***

*Ki **küfr**inden döne vü gire **dîn**e*
Anı cân gibi çeke sînesine

Kimi kuyumcudur kimisi dülger
Yaparlar kalb-i ʿuşşâkı ser-â-ser

*Egerçi çok durur **tersâ** nigârı*
*Ki bunlardur **kefere**de yarârî* (BSŞ, b. 220-223)

Sanatlarında ehil olan bu güzeller hakkında Müslüman olmalarını temennni eder. Sayılarının çok olmakla birlikte özellikle sanat sahibi olmaları ile halka faydalı olanlarını söylediğini özellikle belirtir. Fakat şehrengizini yine bu gayrimüslim güzeller ile bitirmemeye dikkat eder ve tekrar olmasında rağmen ilk güzel olan Mustafa'yı tekrar ele alır.

Beliğ'in Bursa Şehrengizi

Papaz-zâde, büt, ʿÎsâ, kâfir, Meryem Ana, çânlı kilîsa kelimelerinin çağrışımlarıyla ele aldığı güzeli tasvir edilmiştir:

PAPAZ-ZÂDE ʿATTÂR MUSTAFÂ
*Mustafâdur biri **Papaz-zâde***
*O **büt**e oldı gören dil-dâde*

*Mürdeyi itmede misl-i **ʿÎsâ***
Dem-i cân-bâhşile la'li ihyâ

Su gibi dil göricek añа akar
Gamzesi ʿâşıkına tahta kakar

Zühdile ʻâşık olursa mestân
*Nigeh-i **kâfir**i hiç virmez emân*

Zülfine şâne ura ol dil-ber
*Pençe-i **Meryem Ana**'ya beñzer*

Ah-ı ʿuşşâkıle kûyı tolmış
*Sanki bir **çânlı kilîsa** olmış*

*Kaygandur o **büt**e câ-yı karâr*
Pâ-yı lağzîdesidür ʿâşık-ı zâr

Tâb-ı meyden ola gül gül o ʿizâr
Sanki âmîzeş ider nûrile nâr (BLBŞ, 198-205)

Behiştî'nin Bursa Şehrengizi

Yehûdî, sanem, tecellî, Tûr, kâfir birbirleriyle tenasüplü ibarelerin bir arada kullanılmasıyla Yahudî bir güzelin tasviri yapılmıştır:

***Yehûdî**lerde biri bir **sanem**dür*
ʿAsâ-yı zülfi ejder gibi hamdur

O sîm-endâm ol zerrîn-destâr
***Tecellî** kıldı san kim **Tûr**a envâr*

Ezilseydüm bizüm dîne kir eyler
*Müselmânlar kişiyi **kâfir** eyler* (BBŞ, b. 83-85)

Cefâyî'nin Rize Şehrengizi

Tersâ-beççe, nûş-ı bâde itmek ve *işret itmek* gibi belirgin özellikleri söylenen gayrimüslim güzeller yine en sonda isimleri verilmeden bir grup hâlinde zikredilmişlerdir. Burada güzellerin özelliklerinden belirgin ifadeler ile değil genel bir şekilde bahsedilmiştir:

*Dahı ol yirde **tersâ-beççe**ler çok*
Müsellem meh-likâlar gonçeler çok

Gezüp seyrân iderler gülsitânı
Alup deste okurlar dâstânı

Dem olur kim iderler nûş-ı bâde
Yakîn olmaz velî vasl-ı murâda

İderler dâ'imâ ağyârla 'işret
Garîb olmak katı mansûr-ı bid'at (CRŞ, b. 103-106)

Cemâlî'nin İstanbul Şehrengizi

Aşağıdaki beyitlerde de öne çıkan unsur güzelin o dönemde gayrimüslimlerin daha çok yaşadığı yer olan Galata vurgusudur:

TERSÂ-BEÇÇE
***Galâtâ**lu biri **tersâ**dur ol hûb*
Yog İstânbûlda anuñ gibi mahbûb

Tutup hüsni ziyâsı tag u taşı
Güneşdür san kim irdi göge başı

Tolu dükkânı anuñ çuka tengi
*Satar kemhâyı vü alur **Firengi***

Veresi anuñ aldum rızâsın veresi
Çeküp …… çuka bahâsın

İderse zenlere ‘arzı kumâşın
Alurlar on beş altuna agacın (CİŞ, b. 435-439)

Cemâlî’nin Sîroz Şehrengizi

Sîroz şehrengizinin yazılmasına sebep olan güzel Kirbazî bir gayrimüslimdir. Burada mesleği de verilmiştir:

Kirbâzî Tersâ-beççe
*Biri **tersâ**dur ammâ ‘ayn-ı **büt**dür*
Yolında ölmek atadan ögütdür

Aña îmân takdîr ide Allâh
*Komaya **küfr** içinde böyle gümrâh*

Hudâyâ sen bagışla aña îmân
Görem bir dahı da anı Müselmân

Muhassıl bir nazarda göñlüm aldı
Eşiginde bu dil kul oldı kaldı

Tesellî buldı anuñla dil-i zâr
İder göñlüm cihâna bakmaga ‘âr

Bu Şehrengîze ekser bâ‘is oldur
Anı ta‘rîf itmek baña yoldur

Temâşâ buña yokdur vasfa imkân
Muhâl evsâfın itmek anuñ insân (CSŞ, b. 163-169)

Hâcı Dervîş'in Mostar Şehrengizi

Mostar şehrengizinde de açıkça gayrimüslim olduğu ifade edilmese de *Sâva-zâde* lakabından ve *ʿÎsâ* isminden dolayı gayrimüslim bir güzel olduğunu düşündüğümüz güzel yer almaktadır:

*Birisi **Sâva-zâde** adı **ʿÎsâ***
Kılur bir demde mürde cânı ihyâ

Mey-i laʿl-i lebinden mest ayık
Sarılsa taze cân bulurdı ʿâşık

Kılıccı-zâdedür keskinligi var
Bilenmiş tîgdür gûyâ o dil-dâr

Rakîbi yanına ugratmasa ger
Tamâm erlik iderdi ol dil-âver

Lebinden büse almakdur murâdum
Virür mi istesem ol şâh-zâdem (HDMŞ, b. 191-195)

Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi

Sonda yer alan iki güzeldir. Mensup olduğu din ile birlikte şehrengizlerde güzellerin anılmasında kullanılan bulunduğu mahallin isminin kullanılmasına da örnektir.

Sedd başında Pâpâs-zâde Luka
neçün medh etmeyem ol meh-likâyı
*şeh-i hûbân **Papâs oglı Luka**yı*

*n'ola **mug-beççe** ise ol perî-sân*
ruhından berk urur envâr-ı îmân

Çukacı Yahûdî Mûsî
***Yahûdî Mûsî** hôd şâh-ı cihândur*

yed-i beyzâ cemâlinden ʻiyândur

nihâl-i kaddi üzre laʻli el-hak
*çagırur **nâr-ı Mûsî**dür ene'l-Hak* (LBŞ[b], b. 204-207)

Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi

Yahya Bey, Yedikule ve Galata semtlerindeki iki gayrimüslim güzeli şehrengizine dâhil etmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Galata vurgusu klasik şiirde şairlerce yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Yidi Kulede ʿaşıkına tap diyince îzâ idici bir sanem-i zîbâdur
*Biri bir **muğ-beçe**dür âh o **kâfer***
Ezildügümce okur küfri ezber

Leb-i cân-bahş ile hatt-ı mükerrem
*Der-âgûş itdi san ʿ**Îsîyi Meryem***

Güzeller kâmetinün zîr-desti
Cihân zülfi gibi sûret-peresti

Cihânı büt-perest itmiş bir sanem-i zibâdur
***Kalata** içre dahi bir **sanem** var*
***Fireng oglanı**dur ol çeşmi ʿayyâr*

Siyeh câmeyle san ol mâh-ı tâbân
Görinür zulmet içre Âb-ı Hayvân

Dahi üstinde ol zülf-i mutarrâ
***Firengî** miski atlas oldı güyâ* (YİŞ, b. 275-280)

Yahya Bey'in Edirne Şehrengizi

Gayrimüslim güzel, şehrengizin son güzeli olarak yer almaktadır:

*Biri **Rûm oğlı**dur zîbâ **sanem**dür*

Cihân deyrinde bir ra'nâ sanem*dür*

Başına gök sarınmış ol kamer-fer
Gök altında cebîni mâha benzer

Dirîgâ zulmet-i küfr içre her gâh
Karanulukda durur nitekim mâh

Harâmî çeşmi eyler günde biñ kan
***Mesîhâ**dan utanmaz mı o fettân*

Sevüp ol nâzenîn-i bî-nazîri
Müselmânlık anuñ olmış esîri (YEŞ, b. 189-193)

Zâtî'nin Edirne Şehrengizi

Yahudî iken Müslüman olmuş bir mühtedi güzel şehrengizde sondan bir önceki güzel olarak yer almaktadır:

Yahûd Beççe
*Biri olmış **Yahûdî**den **Müselmân***
Müşâhid gün yüzinde nûr-ı îʿmân

Diler hem-demlige her dem o mâhı
Dile îʿmânı yoldâş it İlâhî (ZEŞ, b. 148-149)

Esirî'nin Bağdat Şehrâşûbı

Küleyb isimli güzel de Hristiyan iken Müslüman olmuş, mühtedi bir kişi olarak şehrengizde yer almıştır:

Küleyb adı durur bir dil-rübânun
Ki kelbidür niçe bî-çâre anuñ

Bu günler dine gelmiş ol semen-ber
Ezelden özge kâfirdi o kâfer

Reh-i ʿÎsâyı terk itdi o dil-ber
Tarîk-ı Ahmede geldi bu günler (EBŞ, b. 87-89)

Sonuç yerine söylemek gerekirse şehrengizlerde yer bu gayrimüslim güzeller için aşağıdaki tespitleri yapabiliriz:

- Şehrengizlerin sonlarında veya en sonda yer alırlar.
- İsimsiz olarak beççe, tersâ, büt, sanem, hatta kefere olarak genellikle isimleri söylenilmeden yer alırlar.
- Bunların dışında tek tek isim olarak değil de bir grup olarak zikredirler.
- İman ile şereflenip Müslüman olmalıları için dua edilir.
- Yahudî olanlar Hristiyan olanlardan ayrı olarak mutlaka açıkça belirtilir.
- Bunlardan bir kısmı ihtida edip Müslüman olmuşlardır. Mühtedilerin biri Hristiyan iken diğeri Yahudidir. Bu özelliklerine de vurgu yapılmıştır.
- Bu kişilerin sayısı Müslüman güzellerin sayısına oranla oldukça düşüktür.

3.2.8. İsimleri Gizlenen Güzeller

Şairler şehrengizlerde bazen ele aldıkları güzellerin isimlerini, lakaplarını açıkça söylemezler, bunun yerine çeşitli sıfatlar kullanırlar. Bu kullanım gayrimüslim güzellerde de görülmektedir. Bunun yanı sıra bir sebebe dayanarak isimleri bilerek gizlenen, söylenilmeyen güzeller vardır. İsmi açıkça belirtilmeyen bu güzeller için şairler genellikle ya muamma ya da isminin ilk harfini söyleyerek isimleri muhataba örtük bir şekilde ifade ederler.

Esirî'nin Bağdat Şehrâşûbu

Biri bir serv-kâmet kebk-reftâr
Semen-ber gonçe-la'1 u lâle-ruhsâr

Kıyâm eylerse reftâra ol âfet
Kıyâmetden kopar ol dem kıyâmet

Gülerse nâz ile ol yâr cânı
Gülistân-ı cinân eyler cihânı

Gazabla bir nigâh itse o dil-ber
Cinânı dûzah-ı pür âzer eyler

Tekellüm itse ol la'l-i Mesîhâ
Kamu halk-ı cihânı eyler ihyâ

Kemâl-i 'iffet ü 'ismetden ol cân
Olupdur dîdeden cân gibi pinhân

Hayâdan çün görünmez ol sitemkâr
Edebsizlükdür itmek nâmını izhâr

Veli yâd itmemek hem olmaz anı
Ki yâdı tâzeler cismümde cânı

Ruh-ı yârün hayâdur perde-dârı
Mu'ammâ söyleyem nâmını bâri

Olan ol serv-i sîm-endâma bende
Olur dil zinde ebrûsın görende (EBŞ, b. 179-188)

اولان اول سرو سیم اندامه بنده

اولور دل زنده ابروسن کورنده

Muammanın çözümü şu şekilde yapabiliriz:

Dil: Ortadaki harfe delâlet eder.

Bende: Bağlamak, iki harfi veya iki ayrı kelimedeki harfleri bitiştirmek, te'lif-i ittisalî.

Endâm veya serv: Elif ا

Ebrû: Kaş: Nun harfi ن

Olur veya *olan* kelimesinin ortadaki harfi *lâm* ل*, endâm veya serv: elif* ا*, ebrû: kaş nûn harfi* ن.

Sîm: سيم ile bu harfleri bitiştirirsek ortaya çıkan kelime: *Süleymân:* سليمان

Bu işlemlere göre beyitteki muammanın çözümüne göre bu güzelin adı muhtemelen *Süleymân* olmalıdır.

Esirî'nin Bağdat şehrâşûbunun son güzeli iffet, ismet ve hayâ sahibi olduğundan adı şair tarafından gizlenmiştir. Bununla birlikte onu anmaktan geri de duramayan şair, bu durumu ismini açıkça belirtmediği güzel için bir muamma söylemekle çözüyor. Muammayı çözenler gizlenen bu ismi bilecekler fakat okuyanlardan ilk olarak isim gizlenecektir. Bir çaba sonucu ortaya çıkacaktır. Bu da şairin gizlemesine değecektir.

Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi

Lâmi'î Çelebi şehrengizinde şehrin ileri gelenlerinden biri olması sebebiyle bir güzelin ismini açıkça belirtmeden anmıştır:

ba'zı ekâbire mensûb olmağın ismi zikr olınmadı
nėce yâd etmeyem yâ Rab ***fülânı***
kimüñ var anı zikr ėtmege cânı

cemâli yaraşur ser-defter olsa
dehânı gibi nâmı muzmer olsa (LBŞ[b], b. 200-201)

Ravzî'nin Edincik Şehrengizi

Ravzî'nin Edincik şehrengizindeki bu güzelin ismi de açıkça belitrilmemiş, bunun yerine okuyucuya güzelin ilk harfi olan mîm م harfi söylenerek bir tahminde bulunulması arzu etmiştir:

Dil-pesendüñ birisi bir şâh-ı heft-iklîmdür
Ben gedâdan ger su'âl eylersen anı kimdür
Dimek olmaz ismin ammâ harf-i evvel mîmdür
Kaşları altûna benzer reng-i rûyı sîmdür
Hak budur bâğ-ı İrem'dür şehr-i İdincik ki var (REŞ, bn. 81)

Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi

Fakîrî de şehrengizinde bir güzelin ismini gizlemiş ve muamma yoluyla ima etmiştir:

Çü vasf itdük anuñ cism-i latîfin
Sorarlarsa eger ism-i şerîfin

Çekenler vahdet içre erba'îni
Bilürler şübhesüz ol nâzenîni (FİŞ, b. 184-185)

Bu muammanın da çözümü şu şekilde yapabiliriz:

Erba'în: 40, ebced hesabındaki harf karşılığı mîm م harfidir.

Vahdet وحدت : Teklik, bir olma, 1 sayısı. Ebced hesabındaki harf karşlılığı elif ا harfidir.

Vahdetin içine çekmeden maksat muhtemelen mîm harfinin kelimenin içine dâhil edilmesidir. Elif harfiyle birlikte hâ ve dâl harflerinin birleştirilmesi sonucu احمد Ahmed ismi elde edilmektedir. Bu işlemlere göre beyitteki muammanın çözümüne göre bu güzelin adı muhtemelen *Ahmed* olmalıdır.

Yukarıda verilen bu isimlerin gizlenmesi örnekleri sonrasında şu sorular akla gelebilir: Sayısı az olmakla birlikte bazı güzellerin isimleri bir sebebe bağlı olarak söylenilmiyor, fakat diğerleri söyleniyor. İsimleri açıkça söylenen güzeller diğerlerine nazaran daha mı az iffet, hayâ ve ismet sahibidirler, diğerlerine göre hafif meşrep bir tabiata mı sahipler? Tersinden düşünecek olursak bu durumun nadir görülmesi bu kişilere has bir kullanım olduğunu mu göstermektedir? Şairler bazı güzellerin

isimlerini gizleyerek isimlerini açıkça belirttikleri kişilere karşı farklı bir davranış sergilemiş olmuyor mu? Bu farklılık diğer kişiler tarafından nasıl değerlendirilmiştir, eleştirilmiş midir? Bütün bu soruların cevabını bilememekle birlikte sayıca az olması bakımından bu kullanımın istisnai bir durum olduğunu kabul edebiliriz.

3.2.9. Birden Fazla Güzelin Yer Aldığı Beyitler

Şairler şehrengizlerinde genellikle beyitlerde bir güzelin ismini belirtmektedir. Sayıları az olmakla birlikte beyitlerde birden fazla güzelin olduğu örnekler de vardır. Aşağıda bu kullanımlar gösterilmiştir:

Abdî'nin Kütahya Şehrengizi
İki 'Attâr Birâder
Hüseyn ile Hasan iki birâder
Biri mehdür birisi mihr-i enver

Birisi burc-ı hüsne ahter olmış
Birinüñ yiri günden ber-ter olmış

İki ten nûr ile olmış sirişte
Biri hûrî-sıfat biri firişte (AKŞ, b. 175-177)

Cemâlî'nin İstanbul Şehrengizi
Felâkî-zâdegân
Dahı var ol şehirde ***iki dilber***
Felâkî-zâde nâm iki birâder

Biri okur yazar bir âfet-i cân
Biri kazzâzdur makbûl-i devrân

İkisi dahı mahbûb-ı zemândur

Hüsün burcında mihr-i âsmândur (CSŞ, b. 115-117)

Hâdî'nin Saray Şehrengizi

Kuyruk oğulları

İkisi dahı kuyrukzâdelerdür

***İki serv** oldılar k'âzâdelerdür*

Biri Ahmed durur birisi 'Abdî

Bular şehlerdür 'uşşâkı 'Ubeydî (HSŞ, b. 342-343)

Dellâklar Cevânlar

***Nice dellâk** şehrüñ güzelidür*

Esâmîsi 'Ömer 'Osmân 'Alî'dür

İnanmazsañ eger hammâma gir gör

Sadefdür anlara hammâm olardur (HSŞ, b. 386-387)

*Süleymânzâdeler **iki bürâder***

***Hüseyn** ile **Hasan** dü dürr-i ezher*

Biri mihr ü birisi Müşterîdür

Dil ü cânum ikisinüñ biridür (HSŞ, b. 414-415)

İki dahı sipâhî dil-rübâdur

***İki kardeş Muhammed Mustafâ**'dur*

Meh ü mihr ol ikiden bir nişândur

İkisinüñ de tîgı hûn-feşândur (HSŞ, b. 416-417)

İki takyacı kim şems ü kamerdür

***Sefer**dür **biri kardaşı** 'Ömer'dür*

Bugün dünyâda anları iden yâr
Gelür takyası başına katı târ (HSŞ, b. 426-427)

Hayretî'nin Belgrad Şehrengizi
AHMED
Biri Ahmed durur ***iki birâder***
Biri mehdür birisi şems-i hâver

Dehânı birisinüñ mîm-i Ahmed
Cebîni birinüñ nûr-ı Muhammed

Biri bir serv dalı biri şimşâd
Hazândan yâ İlâhî sen kıl âzâd (HBŞ, b. 166-168)

Neşâtî'nin Edirne Şehrengizi
Hüsn ile dil-rübâ-yı şûh u besîm
İsm ile ***Mustafâ*** *vü* ***İbrâhim***

Olmış ol ***dü birâder-i hoşter***
Bir nihal üzre iki gonçe-i ter

Biri reşk-âver-i meh-i pür-nûr
Birisi pençe-gîr-i subha-i hûr

Biri sad nâz ile hümâ-pervâz
Biri perî-şîve dilber-i mümtâz

Terk idüp âhir ol iki âfet
Dil-i 'uşşâkı kıldı bî-kâmet

Gerçi oldı nihân nâzarlardan
Lîk gitmez hayâli dillerden (NEŞ, b. 46-51)

Ravzî'nin Edincik Şehrengizi

*İkisi **iki bürâder**dür ki gördüm anları*
Zînet olmış gûn-e-gûn halvâ ile dükkânları
'Âşık-ı hayrânlarıyla ol halâvet kânları
Çâr-sû içre iderler dâ'imâ dîvânları
Hak budur bâğ-ı İrem'dür şehr-i İdincik ki var (REŞ, bn. 56)
*İkisi **iki bürâder** birbirinüñ hem-seri*
Öldürürler cevrile her 'âşık-ı bî-dilleri
Çarh-ı hüsnüñ biri mâhı biri mihr-i enveri
Kıldılar pâ-mâl-i gam kahr ile ben hâkisteri
Hakk budur bâğ-ı İrem'dür şehr-i İdincik ki var (REŞ, bn. 90)

Usûlî'nin Yenice Şehrengizi

Be-nâm-ı Sipâhî-zâdeler
Şu begler kim sipâhî-zâdelerdür
Dil ü cân almaga âmâdelerdür

Biri mâh u birisi mihr-i enver
İkisi biri birine birâder

*Birisi **Hızr** u birisi **Süleymân***
Ölümlüsi bularuñ âb-ı hayvân

Bilüñ bir mûrdan kem zerreyem ben
Süleymân'ı nice medh eyleyem ben

Yolında yel gibi yelsem nice yıl
Olımazam izi tozına vâsıl

Uzalsun gül-sitânumdan dikenler
Irag olsun katından ehremenler

Deñizler olsa çeşmümden akan yaş
Gamum yok Hızr olursa baña yoldaş

Kalupdur bahr-ı hayretde bu cânum
Yetiş Hızr ol benüm rûh-ı revânum (UYŞ, b. 159-166)

Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir Şehrengizi
MİDHAT-Î MERDÜMÂN-I DİDE-İ CAN
Küşt-gîrâne çıkdı meydâne
Def'aten ***çifte iki cânâne***

Badaşup ***iki dilber-i pâdaş***
İki HÂCI MUHAMMED OĞLI adaş

İki tuğ gibi birbirine misâl
İki vâlî-i mülk-i hüsn ü cemâl

Oldı ol ***iki dil-firîb*** *'acîb*
Revnak-efrûz-ı bağ gülşen-i zîb

İkisinüñ de ferkadân-âsâ
İsm-i sâmîleri 'ALÎ PAŞA

'Arsa-i hüsni itdiler tenvîr
İkisi birlik iki şem'-i münîr

Biri şems-i münevver-i rahşân
Evc-i hüsne biri meh-i tâbân

Çü bilûrîn-i 'aynek-i dîde
Merdümân-ı dü-çeşm-i sencîde

İki hem-şehri iki meh-ruhsâr
Oldı cevzâ-yı burc-ı Şehr-i Fenâr

Oldı çün keffeteyn-i vezneye zer
Birbirine şebîh ol iki püser

'Ömr ü devletde tev'emân olalar
İki 'âlemde kâm-rân olalar (VMYŞ, b. 347-357)

Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi
Yazıcılarda iki birâderlerdür her biri bî-misl ü bî-hemtâdur
Dahi şehr içre var ***iki kamer-fer***
Ki hem-sanʿatlarıdur pâreciler

Felekde sanki bedr-i pür-sitâre
Yed-i muʻcizden olmış iki pâre

Biri mülk-i cemâlün şahı olmış
Biri burc-i celâlün mâhı olmış

İderler 'aşıka gayet terahhum
Olardur egleyen bir pare gönlüm (YİŞ, b. 244-247)

Bu kullanımın örneklerinin sayısı fazla değildir. Şairler, ya güzellerin kardeş ya da aynı mesleğe mensup olmaları sebebiyle birden fazla isimleri aynı beyitlerde zikredilmesini tercih edilmişlerdir.

3.2.10. Güzellerin Ele Alındığı Beyit Sayıları

Bazı metinlerde şairler her bir ismi kaç beyit ile anlattıklarını da açıkça söylemişlerdir. Hepsinde olmayan bu özellik de şehrengizlerin bir ayırt edici yönü olmuştur. Bu durumda da bir hüsn-i talil söz sanatı yapmışlardır.

Beliğ'in Bursa Şehrengizi

Ele alınan her güzel sekizer beyit ile anlatılmış ve bu durum aşağıdaki beyit ile açıkça belirtilmiştir:

Sekizer *beyt idüp tarh-ı garîb*
Eyledüm rütbelerince tertîb (BLBŞ, b. 88)

Sânî'nin İnebahtı Şehrengizi

Her bir güzel beşer beyit ile anlatılmış ve bu durum aşağıdaki beyit ile açıkça belirtilmiştir:

Beşer *beyt ile kıldum her birin yâd*
Diye nazm ehli tahsin âferîn bâd (SİŞ, b. 100)

Yahya Bey'in Edirne Şehrengizi

Her bir güzel beşer beyit ile anlatılmış ve bu durum aşağıdaki beyit ile açıkça belirtilmiştir:

Beşer beyt *ile medh olsa revâdur*
Ki ol mısra' iki dest-i du'âdur (YEŞ, b. 201)

Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi

Her bir güzel üçer beyit ile anlatılmış ve bu durum aşağıdaki beyit ile açıkça belirtilmiştir:

Her yüzi Mushaf ***üçer beyt*** *ile okınsa nola*
Çü üçer kez okınur Sûre-i İhlâs revân (YİŞ, b. 336)

Son iki örnekte olduğu gibi beyit sayılarının, ilk ve son güzellerde olduğu gibi bir nükteye bağlı olarak hüsn-i ta'lîl sanatı ile verilmesinin tercih edildiği görülmektedir.

3.2.11. Devlet Adamlarına İthaf Edilen veya Sunulan Şehrengizler

Şehrengizler hacim bakımından diğer mesnevilere nazaran daha küçük eserler olmalarına rağmen onlara benzer şekilde bazı devlet büyüklerine ithaf edilmiştir.

Abdî'nin Kütahya Şehrengizi

Abdî'nin Kütahya için yazdığı şehrengizin 23-42. beyitlerinde "*Hazret-i Mîr-i Mîrân-ı 'Âlî-şân Hazretlerinüñ Medh-i Şerîf ü Du'â-yı Latîfleridür*" başlıklı Anadolu Beylerbeyi Sokulluzâde Hasan Paşa[34] övgüsünde bir bölümü mevcuttur:

İşit evsâfın ol şehr-yâruñ
Odur ***mîr-i emîrânı*** *diyâruñ*

Pederdür *ol şehe destûr-ı a'zam*
Mehemmed *nâmı vü zâtı mükerrem* (AKŞ, b. 23-24)
…
Zihî 'âli-cenâb u devlet-encâm
Hasen hulk hasen sîret ***Hasan*** *nâm* (AKŞ, b. 31)

Behiştî Bursa Şehrengizi

Vizeli Behiştî'nin Bursa'da bulunduğu bir zamanda yazdığı Bursa şehrengizinin sonunda eserini Kanunî Sultan Süleyman'ın veziriazamlarından birine sunmayı istediğini aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır:

Hemân ol dem anı dergâha iltem
Ki oldur ***Hazret-i Paşa****-yı a'zam*

Dür-i bahr-i vefâ muhtâr-ı erkân
Vezîr-i a'zam-ı Sultân Süleymân (BBŞ, b. 105-106)

İsmi açıkça belirtilmeyen bu Paşa, muhtemelen Latîfî'nin *Evsâf-ı İbrâhim Paşa* isimli eserinde de şairlere ve sanat erbabına karşı olan cömertliği ve himayesi anlatılan Makbul İbrahim Paşa (ö. 1536)[35] olmalıdır.

[34] Erhan Afyoncu, "Sokulluzâde Hasan Paşa", **DİA**, C. 37, s. 366-368.
[35] Feridun Emecen, "İbrâhim Paşa, Makbul, **DİA**, C. 21, s. 333-335.

Hayretî'nin Belgrad Şehrengizi

Hayretî'nin yazdığı iki şehrengizden biri olan Belgrad şehrengizinde ismi geçen Mîr Hüsrev, Belgrad'ın fethinde (1521) bulunmuş ve çeşitli yerlerde sancakbeyi olarak görev yapmış Gazi Hüsrev Bey[36] olmalıdır.

Hayretî, döneminde adaleti, fakirlere yardımı, fetih ve gazalardaki başarısı, halkın huzur içinde olması ve zulmün ortadan kalkması gibi özellikler sebebiyle kendisinden övgüyle şu beyitlerde bahsetmiştir:

Yüri şol bir kerîmüñ ol gulâmı
K'idüpdür bende lutfı hâs u 'âmı

Husûsâ kân-ı ihsân ***mîr Husrev***
Nişân-ı na'l-i esbidür meh-i nev

Sarayında felek bir pîr-i hâdim
Meh ü mihr âsitanında mülâzim

İşiginde iki kuldur şeb ü rûz
Biri nâm ile Ferruh biri Pirûz

Salupdur mülk içinde sâye adli
Virüpdür her fakîre mâye bezli

Cihân hep sâyesinde âremîde
Velî zulm ehli tiğından remîde

Anun eyyâm-ı 'adlinde ***Beliğrâd***
Olupdur şimdi bir hôş şehr-i âbâd (HBŞ, b. 62-68)

[36] Muhammed Tayyib Okiç, "Gazi Hüsrev Bey", **DİA**, C. 13, s. 453-454.

İntizâmî'nin Budin Şehrengizi

İntizâmî'nin şehrengizinden elimizde sadece iki beyit kaldığını, nüshasının bugün tespit edilemediğini önceki sayfalarda söylemiştik. *Tuhfetü'l-ihvân* isimli otobiyografik mesnevisindeki ilgili beyitlerden hareketle şehrengizini Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa'nın[37] isteği ile yazdığını öğreniyoruz.

Mîr-mîrânı *lutfa mâyildür*
Hak suʿâl ü cevâba kâyildür

Baña nâmın anuñ sorarasañ eger
Mustafâdur o kîmyâ-manzar

Sâhibüʿl-lutf ***Mustafâ Pâşâ***
Kimseyi nâ-murâd ide hâşâ
…
Oldı fermân-ı ***Mustafâ Paşa***
Nazm idüp vasfın eyleye inşâ

Dine tâ kim ***Budun****a* ***şehr-engîz***
Hûb evsâf ile bula taʿzîz (Tuhfetü'l-ihvân, b. 40-42, 144-145)

İntizâmî şehrengizini bizzat Mustafa Paşa'ya sunmuştır. Şehrengizi okuyan Paşa da şaire ihsanda bulunmuş ve tımar sahibi bir sipahi olma isteğini gerçekleşmiştir.

Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi

Lâmi'î Çelebi, şehrengizini Kanunî Sultan Süleyman'ın Bursa'ya 1526 yılının kış mevsiminde gelmesi üzerine yazmıştır. Eserin içinde hem Kanunî hem de veziriazamı Makbul İbrahim Paşa'nın övgüsünde beyitler vardır:

Haber aldun ki ***şâhenşâh-ı devrân***
Gelürmiş Bursa şehrin ide seyrân (LBŞ[a], b. 39)
…

[37] Yasemin Altaylı, "Macarca Mektuplarıyla Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa (1566-1578)" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 49, Sy. 2, 2009, S. 157-171.

Diyem kimdür sana ol şâh-ı devrân
Yidi iklime ***hân Sultân Süleymân***

Cihânun hüsrev-i sâhib-kırânı
Zamânun dad-bahş u Kahrâmânı (LBŞ[a], b. 50-51)
…
İlâhî bu şeh-i gerdûn penâhı
Serâser kıl ***cihânun padişâhı***

Derûnın gün gibi rûşen nihâd it
Felekler döndügince bermurâd it

İdüp zât-ı şerîfin her-selâmet
Müselsel eyle devrin tâ kıyâmet (LBŞ[a], b. 58-59)
…
Kader dün gün murâdın eyler inşâ
Nizâmü'l-mülk İbrâhîm Pâşâ

Cemâlinden fürûzân baht u ikbâl
Bugün hâk-i deridür çarh-ı iclâl

Ayağı tozına meh müşteridür
Felek fîrûze-i engüşteridür

İlâhî devletin dün gün kıl efzûn
Adûsın eyle her dem zâr u mahzûn

İdüp hâsıl murâdâtın kemânı
Cihân turdukça bulsun ***kurb-ı şâhî*** (LBŞ[a], b. 66-70)

Maksadî İştip Şehrengizi

Maksadî'nin İştip için yazdığı şehrengizinin 44-61. beyitlerini Vali Murtazâ Mustafâ Paşa'ya ayırmıştır. Şehrengiz Paşa'nın İştib'e gelmesi sebebiyle kaleme alınmıştır:

*Bulara **vâli** bir sâhib-i saʿâdet*
Henüz hükminde ber-vech-i eyâlet

*Muhabbet **Murtazâ Mustafâ Paşa***
Muʿîn-i ümmet-i Ahmed muʿallâ

Şehinşâh-ı cihân perverdesidür
Bu mahrûsa anuñ şimdi hâsıdur

*Kudûmiyle müşerref oldı **İştib***
Cemâliyle bezendi buldı tertîb (MİŞ, b. 44-47)

Meçhul Bir Şairin İstanbul Şehrengizi

Añа yetmez mi bu ʿizz ü saʿâdet
***Süleymân**-ı zamâne oldı [kim] taht* (MŞİŞ, b. 54)

Sadece Süleyman (Kanunî Sultan Süleyman) ismi geçiyor.

Mesîhî'nin Edirne Şehrengizi

Çün ol gün mu'tedil gördi cihânı
*Göçüp **Şâh** itdi tebdil-i mekânı*

Devâm-ı devlet ile bir iki yıl
İdindi Edrine şehrini menzil

Çü ihsanından irmiş idi behre
Sürinürek bile geldim bu şehre (MEŞ, b. 57-59)

Yukarıdaki beyitte Mesîhî'nin *Şâh* ile kastettiği kişi daha önce ispat edildiği gibi II. Bayezid'dir.

Râsih'in Aydın Şehrengizi

Râsih, Aydın şehrengizini Osmanoğlu Nasuh Paşa'nın övgüsünde bir kaside olarak kaleme almıştır ve bunu kasidenin başlığında belirtmiştir:

Kasîde-i mübâreke-i hikmet-âmîz der-sitâyiş-i 'Osmânoğlı Nasûh Paşa ve şehrengîz-i Aydın bi-cemî'-i ahvâli ehlihâ Mukaddime-i Şehrengîz-i Aydın İli.

Yine kasidenin *Girizgâh-ı Saded* başlıklı 35-45. beyitlerini Osmanoğlu Nasuh Paşa medhiyesinde söylenmiştir:

Sâhib-i seyf ü kalem eşcaʿ-i nevʿ-i Âdem
Vâhib-i lütf u kerem bâdî-i hayrât ü ihsân
...
*Şemʿ-i efrûhte-i yâr **Nâsûh Paşa** kim*
Nâm-ı nîkiyle zamân buldı anuñ emn ü emân (RAŞ, b. 41, 43)

Seyrî'nin Halep Şehrengizi

Mehmed Paşa'nın Sancak Beyi olarak Haleb'e gelişi esnasında Seyrî de beraberinde gelmiştir. 1534-1535 yılları arasında görev yapan Paşa'nın Haleb'e gelişi ile ilgili olarak divanında 16 beyitlik bir tarih manzumesi de vardır.[38]

Müʾebbed devlet-i zâtı müʾeyyed
*Ziyâ-yı dîn ü devlet **mîr Mehemmed***

Ki olsun dâyimâ emrine çâker
Güneş yüzli perî-âyîn melekler

Dahı kılsun hemîşe Hayy u Kâdir
Murâdâtın müyesser evvel âhir

*Ki bulup **hızmetinde** kadr-i behre*
Rikâbınca bile geldüm bu şehre

[38] Recep Gökkaya, "**16. Asır Şairlerinden Seyrî ve Dîvân'ı [İnceleme - Metin - Dizin]"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017, s. 89-90.

Aña sıdk ile her kim itdi hızmet
İki ʻâlemde buldı ʻizz [ü] devlet

***İşâret idüben emr itdi** bir bir*
Bu çâker eyledüm anları tahrîr (SHŞ, b. 20-25)

Ulvî'nin Manisa Şehrengizi

II. Selîm'in Manisa'daki sancak beyliği esnasında maiyetinde bulunan Derzizâde Ulvî, şehzadenin tahta geçmesinden (1566) sonra bir şehrengiz yazmıştır. Şehrengizinde II. Selîm'i bu beyitler ile işaret eder:

Şeh-i şâhenşehân şâh-ı ʻâlem
Saʿâdet kasrına sultân-ı aʻzam

Serîr-i taht-ı hüsne ʻizz-ile şâh
Sipihr-i evc-i burc-i kudrete mâh

*Ki yaʻnî **Hân Selîm ibni Süleymân***
Olupdur ʻadl-ile hakan-ı devrân (UMŞ[a], 67-69)

Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir Şehrengizi

Vahîd Mahtûmî, bir sebepten dolayı sürgüne gönderildiği Yenişehir(-i Fenâr)'da iken kaleme aldığı Lâlezâr isimli şehrengizinin 449-524. beyitlerde "*Medh-i Kapudân Paşa ve ʻArz-ı Hâl-i Vahîd*" başlığıyla bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde Vahîd Mahtûmî Kaymak ve Atlamacı lakaplarıyla da anılan Kapudan Mustafa Paşa'dan[39] affedilmesi için yardım istemektedir.

Devletüñ dâver-i ser-efrâzı
Vüzerânuñ güzîn ü mümtâzı

[39] Hayatı hakkında bkz.: M. Münir Aktepe, "Derya Kapdanı Mustafa Paşa ve Bir Vakfiyesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 15, 1968, s. 31-39; M. Münir Aktepe,"Kapdân-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'ya Ait Vakfiyeler",*Vakıflar Dergisi*, sy. 8, 1969, s. 15-35+IV.

Hamî-i dîn ü hâfız-ı deryâ
Sadr-ı Cem-pâye ***Mustafâ Paşa***

Keşti-i dânişinde olsa celîs
Vardiyân olamaz Murâd Re'îs (VMYŞ, b. 452-454)
…
Sen bilürsin ki ey ***hidîv-i gayûr***
Bizi müznib yaratdı Rabb-i Gafûr

Mustafâ*nun şefâ'ati ancak*
Olur ehl-i kebâ'ire mülhak (VMYŞ, b. 478-479)

Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi

Vechî, Gelibolu şehrengizi kaptan-ı derya ve vezirlik görevlerinde bulunmuş Güzelce Kasım Paşa[40]'ya ithaf etmiştir. Hem sebeb-i telif hem de sonda dua kısımlarında ihsan ve yardımlarını gördüğü Paşa'nın ismini anmıştır:

Bu yıl hod ***Hazret-i Paşa-yı Kâsım***
Ki oldur kullara erzâkı kâsım

Sa'âdet birle kışladı içinde
Müşerref kıldı taşın da için de

İlâhî menzile irgür bu mâhı
Sa'âdet birle geçsün sâl ü mâhı

Olup begler hemîşe añа bende
Olam kemter beg işigüñde ben de

Keremle lutf u hulk ise 'âdet
Başından gitmesün tâc-ı sa'âdet

[40] Faruk Sümer, "Kasım Paşa, Güzelce", **DİA**, C. 24, s. 547.

Nazar kıldı keremden ben garîbe
Anuñçündür bu elfâz-ı garîbe (VGŞ, b. 15-20)

İlâhî Hazret-i Paşa hemîşe
Muzaffer-fer ola Paşa hemîşe

Olup Sultân Süleymânuñ vezîri
Ri'âyet ide her bâlâ vü zîri (VGŞ; b. 43-44)

Yahyâ Bey'in İstanbul Şehrengizi

Yahya Bey İstanbul için yazdığı şehrengizinde 31-42. beyitlerde Kanunî Sultan Süleyman'ı, 43-46. beyitlerde vezir-i azamı Makbul İbrahim Paşa'yı anar:

Evsâf-ı Pâdişâh-ı Kişver-güşâdur
Sipihr-i dîn ü devlet âfitâbı
Risâlet şahımın nâyib-menâbı

Şehenşâh-ı cihân u zül-ı Rahman
Emîrü'l-mü'minîn ***Sultân Süleyman***

Revandur hükmi cümle bahr u berre
Kılıcı 'arşa aşdı nice kerre

Tolar rûz-ı meşâfı içre her gâh
Sadâ-yı âyet-i nasrun mina'llâh

Deminde kimse itmez kibr ü kîne
Meğer ebrû-yı dilber bir birine

Zuhur idelden ol mihr-i 'adâlet
Ri'âyet buldı ser-cümle radyyet

Meh-i nev bir ğulâm-ı halka-der-güş
Felek şemşîri havimden zırıh-püş

Yolına kimsenün hergiz gelür yok
Deminde hîç ecel düzdinden ayruk

Ne denlü kılsa dil şehbâzı pervâz
Viremez evc-i evsâfından âvâz

Zihî sâhib-kırân-ı rûy-ı devrân
Bir ednâ hâdimidür Mısra sultân

Uzundur kaddi gibi vasfı ey dil
Leb-i dildâr gibi muhtasar kıl

İlâhî hasra dek mânend-i hâtem
Eli altında ola cümle ʻâlem (YİŞ, b. 31-42)

Midhat-i Hazret-i Paşadur
Dahi ol ***Âsaf-ı sultân-ı ʿâdil***
Zarif ü nüktedân u merd ü ʿâkîl

Vezîr-i aʻzam İbrâhîm Paşa
Vücûdı ʻakl-ı evvel oldı mahzâ

Cân atup aşkına şâh-ı cihânun
Girür yanar oda yolında anun

Nitekim hüsn ola ʻâlemde fâ'ik
Ola tedbîri takdire muvafık (YİŞ, b. 43-46)

Zâtî'nin Edirne Şehrengizi

Mesîhî'den sonra Zâtî de Edirne için bir şehrengiz yazmış ve eserinde II. Bayezid'i bu beyitlerle övmüştür:

Medh-i Bâyezîd Hân Nevvera'llâhu Mazca'ahu
Meger kim ***pâdişâh-ı heft kişver***
Emîr-i cümle-i erbâb-ı efser

Şehin-şeh Bâyezîd ibn-i Mehemmed
Mü'ebbed devleti cündi mü'eyyed

Yirinde şehr-i Kostantîni nâ-gâh
Koyup bir subh-dem tutdı hemân râh

İrişdi Edrine şehrine ol mâh
O yirüñ başına gün toğdı nâ-gâh

Çün oldı Edrine ol mâha menzil
Yire san âyet-i nûr oldı nazil (ZEŞ, b. 21-25)

Şehrengizlerin yazıldıkları şehirlere göre içinde anılan devlet büyüklerinin farklılık gösterdiğini görüyoruz. Genellikle şehrengizlerin sancaklarda sancak beyleri; eyâletlerde beylerbeyleri; İstanbul, Edirne, Bursa gibi büyük şehirlerde vezir, kaptan paşa, veziriazam ve padişah gibi üst düzey devlet adamlarının isimlerinin anıldığı, onlara ithaf edildiği veya sunulduğu görülmektedir.

3.2.12. İçinde Şehrengiz İbaresi Geçen Metinler

Şairler, yazdıkları eserin türünü şehrengiz olduğunu beyitlerinde bazen açıkça belirtmişlerdir. Özellikle sebeb-i telif kısmında, kendilerinden şehrin güzelleri hakkında bir eser yazılmasının talep edildiğinin anlatıldığı ve son kısımlarda alan yer dua bölümlerde *şehrengiz* ibaresi kullanılmıştır.

Şehrengiz ibaresinin kullanıldığı beyitler şunlardır:

İrüp kalbe safâ vü zevk ü şâdî
Bu ***şehrengîze*** *lutf oldı yâdı* (AKŞ, b. 38)

İdüp hûbân-ı şehrüñ cümlesin yâd
Ura bir tâze ***şehrengîze*** *bünyâd* (AKŞ, b. 114)

Çün oldı vaşf hayl-i mâh-rûyân
Bu ***"Şehr-engîz"i*** *kıl meşhûr-ı devrân* (AGŞ, b. 45)

Gehî eşʿâr-ı zevk-âmîz okındı
Gehî ebyât-ı ***şehr-engîz*** *okındı*

Hemân-dem kim okındı ***şehr-engîz***
Didi bir ehl-i bezm-i zevk-âmîz (AİŞ, b. 30-31)

Tîg-ı tabʿuñı idüp saʿyile tîz
Didi eyle yine bir ***şehr-engîz*** (BLBŞ, b. 51)

Sâbıkâ sâdır olan ***şehr-engîz***
Niçe tahrîfile oldı nâçiz (BLBŞ, b. 70)

Bi-hamdi'llâh bu ***şehr-engîz****-i maʿmûr*
Dinilüp şehr içinde oldı meşhûr (CİŞ, b. 440)

Revâ budur diye olup güher-rîz
Bu zîbâ şehre bir hoş ***şehrengîz*** (CSŞ, b. 81)

Bu ***Şehrengîze*** *ekser bâʿis oldur*
Anı taʿrîf itmek baña yoldur (CSŞ, b. 168)

Hudâyâ beytümi maʿmûr eyle
Bu ***şehrengîzümi*** *meşhûr eyle* (CSŞ, b. 176)

Yine bir tâze ***şehr-engîz*** *olsun*
Kelâmuñ şîr [ü] şehd-âmîz olsun (HÜŞ, b. 16)

Bu zemânda ***şehr-âşûb*** *dimek münâsib-vâr bâb-ı tabʿa lâzım belki vâcibdür.* (EBŞ, Dibace)

Bize gel söyle ***şehr-âşûb****-ı hûbân*
Ola kim âñıla ânuñla cânân (EBŞ, b. 36)

Didüm bir tâze ***şehr-âşûb****-ı zîbâ*
Kamu medh-i cevânân-ı dil-ârâ (EBŞ, b. 42)

Ümîdüm ol durur kim böyle şöhret
İde herkes bu ***şehr-âşûba*** *ragbet* (EBŞ, b. 194)

Añuldukça güzeller dehr içinde
Bu ***şehrengîz*** *okunsun şehr içinde* (FİŞ, b. 191)

Niçüñ dil-berlerin vasf eylemezsin
Ya ***şehr-engîzi*** *niçüñ söylemezsin* (HSŞ, b. 109)

Yüri ur nazm-ı ***şehr-engîze*** *bünyâd*
Ki şehrümüz ola anuñla âbâd (HSŞ, b. 111)

Yüri Mostara ***şehr-engîz*** *eyle*
Zebanuñ tigını ser-tîz eyle (HDMŞ, b. 30)

Bu ***şehr-engîzden*** *kim buldı itmâm*
Duʿa-i hayrdur maksûdı ey nigû-nâm (HDMŞ, b. 275)

*Tamâm oldı çü **Şehr-engîz**-i Mostâr*
İdüp fikr-i dakîki hâtır-ı rîş (HDMŞ, b. 295)

Ümîd oldur ki ey yâr-ı şeker-rîz
*Diyesin sen dahi bir **şehr-engîz*** (HBŞ, b. 114)

Nazm olub nice lafz-ı renk-âmîz
*İdesin bir latîf **şehr-engîz*** (HSBŞ, b. 81)

*Bu **deyr-engîzi** muʿtâd eyleyüp yâd*
Sanemler eylesünler dilde evrâd (KRD, b. 19)

İdüp engîn maʿânî birle terkîb
*Bu **deyr-engîze** virdüm nazm u tertîb* (KRD, b. 95)

***Şehrengiz**-i Mevâzi'-i şerîfe-i Burusa*
Sanehallahu Taâla ani'l-be'sa (LBŞ[a], b. 2)

*Okudukça bu **Şehr-engîzi** yazan*
Bileler kimdürür serdâr-ı hûbân (MYŞ, b. 37)

*Bu **Şehr-engîz** içinde bunca hûbân*
Yazıldı nâmı vasfı oldı destân (MYŞ, b. 120)

*Şeref virdi bu **Şehr-engîz**-i dil-keş*
Düşüpdür şehre nâm biʾl-külli şöhret (MYŞ, b. 177)

*Bu **şehr-engîzimi** yâzub okıya*
Unutmıya beni aña duʿâdan (MYŞ, b. 188)

Anuñ ismiyle resmin itmedüm yâd
Bu ***şehr-engîz*** *içinde virmedüm âd* (MİŞ, b. 104)

Hudâyâ kıl bu ***Şehr-engîzi*** *meşhûr*
Nitekim dehr içinde Beyt-i Maʿmûr (MŞİŞ, b. 14)

Bu hâletle olup pür-şevk u şeydâ
Bu ***Şehr-engîzi*** *kıldum anda peydâ* (MŞİŞ, b. 46)

İlâhî buldurup sözüme rağbet
Bu ***Şehr-engîze*** *vir şehr içre şöhret* (MEŞ, b. 33)

N'ola olsa bu nazm-ı ***şehrengîz***
Medh-i Bayram ile neşât-âmîz (NEŞ, b. 101)

bu ***şehr-engîzüm*** *eyle sükker-âmiz*
ola âfâka ser-tâ-ser güher-rîz (NİŞ, b. 19)

diyüp bu şehr-içün bir ***şehr-engîz***
okındukda ola hoş sükker-amîz (NİŞ, b. 50)

Kıyâmet dil-rübâsın medh eyle
Bu şehre yaʿni ***şehr-engîz*** *söy*le (RYŞ[b], b. 190)

Bu ***şehr-engîzi*** *dil kılmakdan îcâd*
Murâdı bu ki ola hayr ile yâd (SİŞ, b. 27)

Murâdum budur ey Hayy u Tüvânâ
İdem bu şehre ***şehr-engîz*** *peydâ* (SİŞ, b. 66)

Benem erbâb-ı nazmuñ üstâdı
Bu ***şehr-engîze*** *oldum çünki bâdî* (SİŞ, b. 69)

Nice gördüm ise tarz-ı ‘Acemden
Bu ***şehr-engîzi*** *yazdum ser kalemden* (SİŞ, b. 96)

Bu ***şehr-engîze*** *şöhret vir İlâhî*
İçinden añayın bir nice mâhı

Zebânumdan ma’ânîyi revân it
Bu ***şehr-engîzi*** *gün gibi ‘ayân it* (SAŞ, b. 13-14)

Bu ***şehr-engîzde*** *olan kullaruñı*
Cihân bâgında tâze güllerüñi (SAŞ, b. 82)

Bu ***şehr-engîzde*** *bî-had olsa ger ‘ayb*
Anı kâmil ider bir noktadur gayb (SAŞ, b. 89)

Bülend ebyât ile bir hoş kitâb it
Bu ***şehr-engîze*** *gel bir feth-i bâb it* (UYŞ, b. 102)

Lîkin ol şart ile ki bâ-temyîz
Düzesin haklarında ***şehrengîz*** (VMYŞ, b. 187)

‘Âşıkıdur bu meh-veşüñ nâ-çîz
Zübde-i dilberân-ı ***şehrengîz*** (VMYŞ, b. 330)

Çün tamâm oldı nazm-ı ***şehrengîz***
Düşdi hûbân-ı şehre ceng ü sitîz (VMYŞ, b. 384)

Nazm idüp bir garîb ***şehrengîz***
Rütbe-i hüsni eyledüm temyîz (VMYŞ, b. 394)

Güzellik milketine server itdüm
Bu ***şehrengîzde*** *ser-defter itdüm* (YEŞ, b. 70)

Bu ***şehrengîzümüñ*** *akrânı yokdur*
Mesîhî sözlerinüñ cânı yokdur (YEŞ, b. 203)

Anuñ 'ömr-i 'azîzi nâdir olsun
Bu ***şehrengîz*** *gibi âhir olsun* (YEŞ, b. 215)

Şairler yukarıda da görüldüğü gibi 27 şehrengiz örneğinde yazdıkları eserin türünün şehrengiz olduğu açıkça beyitlerinde belirtmişlerdir. 55 adet örneğin şehrengiz olarak kabul edilip incelendiğini göz önüne aldığımızda bu oranın yarı yarıya olduğunu görürüz. İlk örnek olan Mesîhî'nin Edirne şehrengizinde *şehrengiz* ibaresi kullanılmıştır. İkinci örnek olduğunu düşündüğümüz Zâtî'nin yine aynı şehir için yazdığı ve kişi kadrosunun büyük oranda aynı olduğu metininde ise şehrengiz ibaresi kullanılmamıştır. Bu kullanmama durumu Zâtî'nin biliçli bir tercihi midir, maalesef bilemiyoruz. Son örneklerden olan Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir için yazdığı metinde de şehrengiz ibaresi kullanılmıştır. Yine son örneklerden biri olduğunu düşündüğümüz fakat maalesef sonu eksik olan Râsih'in Aydın için yazdığı metinde şehrengiz ibaresi sadece başlıkta geçmektedir. Metnin eksik olduğunu dikkate alırsak şehrengiz ibaresinin muhtemelen elimizde olmayan kısımda zikredilmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Buna karşın başlıkta şehrengiz ibaresi geçmektedir.

Şehrengiz isimlendirmesinin iki istisnası vardır: Birincisi Esîrî'nin eserine *şehrâşûb* ismini vermesi ve ikinci olarak da Kâmî'nin eserini *deyrengiz* olarak nitelendirmesidir. Bu iki isimlendirme demetinlerin şehrengizlerden hiçbir farkının bulunmaması sebebiyle şehrengiz olarak değerlendirilmiştir. Bu iki farklı kullanım yaygınlık göstermemiş ve her ikisi de tek örnek olarak kalmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
METİNLER

4.1. Âşık'ın Siroz Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

1. Elā iy ʿāşıḳ-ı şūrīde-meşreb
   Sirişti ʿışḳ u sevdādan mürekkeb

2. Ġam-ı cānān-ıla abdāl olmış
   Benüm gibi perīşān-ḥāl olmış

3. Özinden bī-ḥaber ʿaḳlı perīşān
   Şarāb-ı ʿışk-ıla ser-mest ü ḥayrān

4. Unutmış kendüzini bu cihānda
   Ne evde göñli gibi ne yabānda

5. Ḫarābātīlerüñ rüsvā-yı ʿāmı
   Maḥabbet ehlinüñ kemter ġulāmı

6. Ölümlüsi olan her nev-cüvānuñ
   Yüzine baḳmayan Zāl-i zamānuñ

7. Ḳulaġa ḳoymayan ṭaʿn-ı ʿavāmı
   Elinden ḳomayan bir laḥẓa cāmı

8. Gel imdi pendümi cān-ile güş it
Dem-i köhne-bahār irişdi cūş it

9. Bahāruñ nʾola geçdiyse zamānı
Geçürme bāri gel devr-i ḫazānı

10. Ḫuṣūṣā şehr-i Sīroz ola maʿmūr
Güneş yüzlüleriyle ola meşhūr

11. Nʾiçün vaṣf itmeyesin anı ʿĀşıḳ
Olupdur medḥe her vech-ile lāyıḳ

12. Velīkin muḫtaṣar eyle kelāmuñ
Anuñla muʿteber eyle kelāmuñ

13. Güzeller vaṣfını taḳrīre başla
Melekler adını taḥrīre başla

14. Ḫalīl adı ser-āmed bir ḳamer-veş
Ruḫ-ı rengīni urdı cāna āteş

15. Dil-i vīrānumı eylerse ābād
İder bir Kaʿbe bünyād ol perī-zād

16. Olurdum cān-ıla ḳurbānı anuñ
Olaydum bir gice mihmānı anuñ

17. Birisi Rüstemüñ oġlı ol āfet
Dil ü cān kişverini itdi gāret

18. Gözi ṣāḥib-ḳırān mānend-i Ḥamza
Ya Sām u Ḳahramāndur ṣan o ġamze

19. İşigi var-iken ol nev-civānuñ
Yüzine baḳa mı Zāl-i cihānuñ

20. Mesīḥā-dem biri bir yār-ı cāndur
Dimem adın anuñ yaʿnī fülāndur

21. Helākīdür o dildāruñ dil ü cān
Lebi ben ḫastenüñ derdine dermān

22. O ġonca câme-i sebz-ile gūyā
Gelüpdür bu yire Ḫıżr u Mesīḥā

23. Meḥemmed Şāhdur sulṭān-ı ḫūbān
Anuñ ḥükmindedür ḫūbān-ı devrān

24. Laḳab Aḳ Güldür ol ġonce-dehāna
Laḳab gökden inüpdür ol cüvāna

25. Ser-āmed şimdi oldur şehr içinde
Naẓīri yoḳdur anuñ dehr içinde

26. Biri bir şīve-gerdür adı Yaḥyā
Leb-i cān-baḫşı mürde eyler iḥyā

27. İder bir laḥẓada biñ dürlü şīve
Ṣanasın pür-durur bir şīşe jīve

28. Kitāb-ı ʿişveyi itmiş temām ol
Olupdur nāz ü şīveyle be-nām ol

29. Birisi daḫi Dāvūd-ı ḫoş-elḥān
Anuñ fermān-beridür ins-ile cān

30. Süleymān dir-isem aña yeri var
Hevādārı anuñ niçe perī-vār

31. Olursam nʾola anuñ sīne-çāki
Hilāl ebrūsınuñ oldum helāki

32. Biri Dervīş Bālī āfet-i cān
Lebi esrārına ʿuşşāḳ ḥayrān

33. Ezelden ʿışḳınuñ abdālıdur dil
Ṣaçı gibi perīşān-ḥālidür dil

34. Ḳabūl itse eger benden daḫi cān
Olurdum tekye-i ʿışḳında ḳurbān

35. Eşekci-zādedür birisi anuñ
Ḳoduḳ başı yolına ol cüvānuñ

36. Ḳaçan görsem raḳīb-i ebter-ile
Ṣanuram anı ʿĪsādur ḫar-ile

37. Olaldan yār aġyār ol hümāya
Dönüpdür seksene çıkmış sıpaya

38. Biri Mutāf-zāde bir perī-rū
Miyānı fikri ḳıldı cismümi mū

39. Geyersem nʾola ben āvāre çullar
Ṣaçı sevdāsı-y-ile ḳara çullar

40. Dil-i divāne andan özge bulmaz
Velī boş ṭorba ile at ṭutılmaz

41. Ḥasan Bālī birisi Derzī-zāde
Beni āvāre ḳılmışdur ziyāde

42. Olur sīne diyü bī-çāresine
Ṣaḳın atılma anuñ pāresine

43. Görüp mıḳrāżını dil ıżṭırārī
Oḳur *lā-seyfe illā ẕülfeḳār*ı

44. Sipāhīdür birisi bir dilāver
Serīr-i ḥüsne oldı şimdi server

45. Süvār olsa ḳaçan ol şehsüvārum
Gider elden ʿinan-ı iḫtiyārum

46. Dil ü cānum o şāhuñ bendesidür
Ḳamu ḫalḳ-ı cihān efgendesidür

47. Güreldi-zāde bir sīmīn-bedendür
Ṣanasın Yūsuf-ı gül-pīrehendür

48. Der-āġūş eyleyen ol yār-ı cānı
Bulur ey dil ḥayāt-ı cāvidānı

49. Dir-idüm cismine pālūde beñzer
Velīkin ḳorkarın baña düşe ter

50. Ḥüseyn adı birisi daḫi ḳazzāz
Bilüm bükdi benüm ol yār-ı ṭannāz

51. İşi uşşāḳı dögme sögme anuñ
İligine geçüpdür ben gedānuñ

52. Esīr-i kāküliyem dime zinhār
Getürmez yāreye ibrīşim ol yār

53. Ḳarındaşı Memī ḫod yār-ı nāzük
Bir içim ṣudur ol dildār-ı nāzük

54. Henüz nev-reste bir şūḫ-ı cihāndur
Ṣanasın ġonca-i bāġ-ı cināndur

55. Güzeller ḫayli ider aña meyli
O ṭıfluñ cümlesi olmış ṭufeylī

56. Tarāḳ Voyvoda oġlı ol dil-āver
Yaḳupdur cān ü dil mülkin ser-ā-ser

57. Görüp āyīne-i ḳalbüñ cilāsın
Görindi baña ol yār cilasın

58. İşi dā'im anuñ merdānelikdür
Esīri olmamak dīvānelikdür

59. Sipāhī Muṣṭafānuñ ḫastesiyem
Esīriyem şikeste-bestesiyem

60. Eger ben ḫasteye itmezse tīmār
Ḳaluram tā ḳıyāmet şöyle bīmār

61. Dilā sen ṣaklayıgör tīrin anuñ
Ben aldum boynuma şemşīrin anuñ

62. ʿAlī adı birisi pür-şecāʿat
Velīkin būsede itmez seḫāvet

63. Anuñla nūş ideydüm ʿışḳ cāmın
Bulurdum *laḥmüke laḥmi* makāmın

64. İlāhī ḫidmetine eyle Ḳanber
Be-ḥaḳḳ-ı ʿizzet-i nūr-ı peyember

65. Olıgör bendesi ey dil Celīlüñ
Celāle irmege oldur delīlüñ

66. İdüpdür tā ezel baña tecellī
Beni anuñla ḳılmışdur tesellī

67. Eger kim milleti iseñ Ḫalīlüñ
Ḳulı ḳurbānı olıgör Celīlüñ

68. Güzellerden biri daḫi ser-āmed
Ki Ebrī Bālī oġlıdur Meḥemmed

69. İdeydi ol ṣanem ger ʿarż-ı dīdār
Muḥammed ümmeti olurdı küffār

70. Anuñ kūyı safā ehline besdür
Hevā-yı rāh-ı Ḥac zāyid hevesdür

71. Helāk itdi beni Başmaḳcı ʿĪsā
Dirildür mürdeyi gerçi Mesīḥā

72. Ele girse ayaġındaġı başmaḳ
İrürdi gün gibi başum göge çaḳ

73. Perī-ṣūretlü bir zībā ṣanemdür
Gül-āb-ı Meryem içer niçe demdür

74. Anuñ başmaḳçı Aḥmeddür birisi
Be-gāyet çoḳdur anuñ müşterīsi

75. Biz anuñ tīġine māyillerüz hep
Küle yaḳduġına ḳāyillerüz hep

76. Baña ol ġamzeler çoġ işler işler
Gelen başına başmakçı dimişler

77. Meḥemmed Şāhdur cānı cihānuñ
Beni öldürdi cism-i mesti anuñ

78. Virür gerçi ki būse dest-ber-dest
Getürür ayaġı olsa ḳaçan mest

79. Temāşā it diyü başında yelken
Ṣalar ʿāşıḳlara el her ṭarafdan

80. Biri şīrīn-dehen Ferhād-zāde
Anuñ mecnūnı oldum ben fütāde

81. Vücūda gelmemişdi daḫi Ferhād
İderdüm bī-sütūn-ı ġamda feryād

82. Yüzi kim ḫüsrev-i ḫāver olupdur
Cebīnine ḳamer çāker olupdur

83. ʿAcem-zāde biri bir yār-ı meh-veş
Dil ü cān kişverine urdı āteş

84. Anuñ hem-demleri olaldan evbāş
Çıḳupdur ḳara bağrumda ḳızıl baş

85. Dilerseñ āşinā olmak aña sen
Yüri var gel ʿArabdan yā ʿAcemden

Yeñiçerī-zāde Meḥemmed Kātib

86. Biri yeñiçerī oġlı Meḥemmed
Olupdur ṭālib-i ḫaṭ ol semen-ḫad

87. Müjem ḫāme aña ḳanum mürekkeb
Yazar mı ḳanı andan ol şeker-leb

88. Bilürsüñ sen daḫi iy dil kitābet
Anuñ vaṣfını yazup bir kitāb et

Aḳçelü Muṣṭafā Çelebī-zāde

89. Birisi Aḳçelü-zāde o dilber
Hemān bir serv-i sīm-endāme beñzer

90. Eyitdüm ben faḳīre eyle iḥsān
Didi kim aḳçedür derdüñe dermān

91. Olaydı bende ger dirhem ya dinā[…]
Olurdum vaṣlına anuñ ḫarīdār

Berber Aḥmed

92. Birisi Berber Aḥmed pür-leṭāfet
Açupdur ḥüsni dükkān-ı melāḥat

93. Aña kirpiklerüm çün şānelerdür
İki çeşmüm daḫi āyīnelerdür

94. Keserse tīġ-ile başuñ o server
Yüzüñ döndürme andan cān ü ser ver

95. Dilā ṣayd idegör Berber Mihāli
Var-ise bir bir olmak iḫtimāli

96. Legenlerdür aña mihr ü meh altun
Velī baş kesmek olmış aña ḳānūn

97. Göñül ʿışḳında ser-gerdān olupdur
Aña bu sīnem āteş-dān olupdur

98. Tamām oldı egerçi medḥ-i ḫūbān
Velī olmış durur ber-vech-i noḳṣān

99. Ümīd oldur ki erbāb-ı maʿārif
Bunuñ noḳṣānına olduḳda vāḳıf

100. Ḳuṣūrını ide ıṣlāḥ yir yir
Yaḫūd ol semtine olmaya nāẓır

101. Egerçi yoḳ-durur bende liyāḳat
Velīkin söyledüm yetdükçe ṭāḳat

102. Mey ü maḥbūba yoḳdur iḫtiyārum
Fedādur yollarına cümle varum

103. Göñül urdı ḳamu maṭlūb terkin
Velīkin urmadı maḥbūb terkin

104. Gerekmez baña hergiz ʿizz ü cāhī̄
Beni bunlarsuz itme yā İlāhī̄

105. Beni yā Rab birine eyle kādir
Budur senden murādum evvel āḫir

4.2. Behiştî'nin Bursa Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

1. Elinden nefs-i şeyṭānuñ zebūnem
   Bu ġamlarla dem-ā-dem ġarḳ-ı ḫūnem

2. Beni şöyle alupdur ḫāb-ı ġaflet
   Ki düş gibi gelür fikr-i ʿibādet

3. Aransa mezraʿ-ı ʿālem ser-ā-ser
   Bulınmazdı bir egri baña beñzer

4. Ṭaġıtmıştır hevā esbāb-ı raḫtum
   Söyinmezse ʿacebdür şemʿ-i baḫtum

5. Degülken muḳteżā-yı emre ʿāmil
   İşüm olmaḳ ḥimā-yı nehye dāḫil

6. Namāz içre ḳılur olsam münācāt
   Visāli yār olur aḳṣā-yı ḥācāt

7. Añılsa ḫūrlar-ile ḥavż-ı Kevṯer
   Ṣanuram ḳaplucayile güzeller

8. Yüzüme ḳılsa bir āhū nezāre
Seg-i nefsüm gelür ṣanur şikāre

9. Çıḳarsa sünbülin bir serv-i ṭannāz
Dirin urdı vefā sancaġı pervāz

10. Görem ger bir nihālüñ şīvesini
Direm derem viṣāli mīvesini

11. Ne mehden kim vefā būyın ṭuyaram
İti gibi aña üç gün uyaram

12. İşümdür fikr-i kākül her maḥalde
Geçürdüm ʿömrümi ṭūl-ı emelde

13. Cihān dārında yoḳ ben deñlü deñsüz
Ki vuṣlatdur murādum geñlü geñsüz

14. Ḫaṭā taḳrīrüm ü farżum riyādur
Baña her ne ʿaẕāb olsa revādur

15. Velikin bāġ-ı luṭfuñda revā mı
Kese ḫavf erresi ṣāḫ-ı recāmı

16. Eger ḳumlarca olsa bende ʿiṣyān
Anı bir ḳatre ṣaymaz bahr-i ġufrān

17. Degülem ṣūfī umam ecr ü ṭāʿat
Neden renc isteyem yoḳdur biżāʿat

18. Metāʿ-ı raḥmete oldum ḫāridār
Ki yaşum gibi cevher gevherüm var

19. Bu söz ʿāḳil ḳatında nā-sezādur
Ki yaşa iʿtimād itmek ḫaṭādur

20. Velī sūd añlamayan ṭāʿatinden
Nʾola ṣuya ṭayansa ḥayretinden

21. Yed-i ḳahruñ ayaġa ursa kimi
Bilirem bir pul itmez yaşı sīmi

22. ʿİnāyet pertevi olmazsa nāṣī
Keder virür kişiye ḳanlu yaşı

23. Ki ṭāliʿ olmasa ḫurşīd-i pür-nūr
Yaġar ṭayrıncaḳ eyler bāġı yaġmur

24. Ḫalāṣ it bizi ḳahruñ zaḥmetinden
Şifā luṭf eyle luṭfuñ şerbetinden

25. Saña ʿafv eylemek lāyıḳ baña āh
İlāhī ṣad-hezār estaġfiruʾllah

Sebeb-i Teʾlīf

26. Meger bir dem ḫazānuñ iʿtidāli
Cihānı ḥüznden ḳılmışdı ḫāli

27. Kitāb-ı iʿtidāl olmaġa tezyīn
Yazılmışdı aña bir faṣl-ı zerrīn

28. Hilāl ebrū güneş ruḫsār olupdı
Cihān bir ṣaruşın dil-dār olupdı

29. Felek şāhı sevüp ḫūb-ı ḫazānı
Ḳoyupdı câme-i zerrīne anı

30. Birinüñ olmış İbrāhīm nāmı
İşigidür anuñ beytüʾl-ḥarāmı

31. Ḫayāliyle olur ḫurrem dil-i zār
Ki āteş olur İbrāhīme gülzār

32. Dil İsmāʿīlini kılmaġa ḳurbān
Aña ḫançerler olmışdur o müjgān

33. Memīdür biri bir mekkār olupdur
Laḳab ol kāfire Tatar olupdur

34. O ḳaş ol ġamze ol ḥaṭṭ-ı siyeh-kār
Kemān ü tīr-ile ṣan ceyş-i Tatar

35. Anuñ ʿilme şurūʿın kim işitdük
Oḳuyup yazmaġa hep tevbe itdük

36. Biri bir Ḥāfıẓ-ı ḫūb u ḫoş-elḥān
Ki ḥüsn-ile aña āsūdedür cān

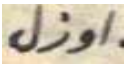
37. Ḫoş-āvāz-ile debretse dilini
Ṣadā-yı Hū getürür maḥfilini

38. Ṭuyan bülbül ṣadāsı ḥāletini
Oḳur gülşende o zül* āyetini

39. Biri āl-i Muḥammed adı Hāşim
Olur her kim anı sevmezse ʿāṣim**

40. Nihāl-i gül olur ṭursa boyınca
Yeşil destār aña bir tāze ġonca

---

* Bir önceki beyitteki *debretmek* fiili sebebiyle bu kelimenin Kur'an-ı Kerîm'de 99. Sure olan Zilzâl suresinden dolayı *o zül (**zül**zilet)* veya zil *(**zil**zâl*) şeklinde okunacağını tahmin ediyoruz.

** Metinde *ʿāṣim* şeklinde yazılan kelimenin anlam itibariyle آثم *āṣim: günahkâr* olması gerektiği kanaatindeyiz.

41. Çemenden yaña ol serv itse reftār
Ḳılur sebz ol diyārı ʿaks-i destār

42. Birisi bir cüvāndur Şeyḫ-zāde
Mürīdi var anuñ biñden ziyāde

43. Otursam ansızın ḫalvetde bir dem
Ḳarañu görinür gözüme ʿālem

44. Çün olmaz ol cefā-ḫū vaṣla ḳābil
Vefā żikriyle eglense nʾola dil

45. Bir āteş-ruḫ birisi Yıldırımda
Ṭutışdum gördigüm gibi yirümde

46. Yüzi ṣaçdan nʾola olmazsa münfek
Bulutlu günden ayrılmaz çü şimşek

47. Çü gördüm āteş-i ḫaddini rūşen
Göñül şemʿini yandurdum aña ben

48. Biri ġazzāzlarda Muṣṭafādur
Cemāli muṣḥaf alnı veʾd-ḍuḥādur

49. Ḳaşı rāsıyla ḳaddüm cīm idüpdür
Tenüm żaʿf-ile ibrişīm idüpdür

50. Yanında başumı ayurmaḳ tenümden
Degül bir dügme kesmekce daḳumdan

51. Biri Yaġmurcaoġlıdur ġazāluñ
Odur yügrügü meydān-ı cemālüñ

52. Ol ahū gözlü leylī ṣaçlı dildār
Mekānum ḳıldı mecnūn gibi kuhsār

53. Didüm şehbāz mı çeşmüñ ya āhū
Didi sözi çatallandırma yāhū

54. Biri māhuñ Naḳīboġlı olupdur
Cihāna ḥüsni gün gibi ṭolupdur

55. Egerçi ḥüsn-i niʿmet başıdur ol
Bize yir yoḳ aña yaraşıdur ol

56. Müyesser olsa bir dem genc-i vuṣlat
Dil-i vīrānum olurdı ʿimāret

57. Birisi Muḥżıroġlıdur bir āfet
Birāder itmez atasına ḥürmet

58. [Eger] ol ḥākim-i ḥüsn olsa rāżī̄
Varur muḥżır olurdı aña ḳāżī̄

59. Yitüpdür vaʿde borcumdur aña cān
Nʾiçün ḥabs itmez ol çāh-ı zenaḫdān

60. Birisi şehlerüñ Sulṭān Maḥmūd
Sipeh ʿuşşāka rāyet ḳadd-i memdūd

61. Ṭaḳındı ġoncalardan nüsḥa nesrī̄n
Kʾola ol Ḫusrevüñ gözine şīrī̄n

62. Bu ʿālem beglerinüñ ol yegidür
Ki ḥüsn iḳlī̄mine beglerbegidür

63. Biri Mī̄ve-fürūşoġlı Meḥemmed
Livāʾüʾl-ḥamddur ṣan ol sehī̄-ḳad

64. Ḳaçan ol müşterī̄-ruḫ açsa dükkān
Olur bu çarḫ aña bir ṭabla-gerdān

65. Dem-i ġamda ġam-ı laʿlin ḳıl üslūb
Ki olur işigüñde mī̄ve merġūb

66. Biri başmaḳçılarda adı Maḥmūd
Nücūm ü kevkebi her yirde mesʿūd

67. Ne ẓālimdür yolumuzca geçerken
Bize dik geldi ol müjgān-ı sūzen

68. Yüzüme başmaġıyla başsun ol yār
Ki yaşum kevkebi şāyed ide kār

69. Birisi Kirdecidür bir güzel ḫūb
Ki olmaz ol ṣıfatda bī-bedel ḫūb

70. Anuñ bir kirdesini ḳılmaġa cer
İşiginde* ışıḳdur māh-ı kemter

71. Ḳılur ʿāşıḳların ṣaçında ber-dār
Bize dir [ki] velī urġanda un var

72. Biri Biryāncıoġlıdur Meḥemmed
Ruḫı nārın gören dir nūr-ı Aḥmed

73. Beni biryān gibi ṣalup fıruna
Bişürdi nār-ı ġamda döne döne

74. Ḫayāl-i kaküli sīnemde pinhān
Ki ġāyet ḫūb olur sebz-ile biryān

* Metinde *İşigüñde* şeklinde yazılmıştır.

75. Biri kān-ı keremdür adı Lüṭfī
Ḳılur ʿāşıḳlara iḥsān u luṭfı

76. Naẓar ḳılsañ o gül-ruḫ serv-ḳamet
Olupdur başdan ayaġa leṭāfet

77. Dişinüñ dürr-i naẓmıdur beyānum
Aña ser-rişte dür gūyā zebānum

78. Birisi Çeşmecioġlı ʿAlīdür
Lebinüñ zevḳi Kevŝer ʿālemidür

79. Ḫayāli gözime ḳılsun ḥulūlı
Ki ıṣlaḥ olmaz ansız bu ṣu yolı

80. Yaşum çeşme terāzū aña serdür
İki gözüm gümişden lülelerdür

81. Birisi bir Frenkoġlıdur ammā
Yıḳar dīni ḳılar īmānı yaġmā

82. Deminde eşk-i sīm u rūyı zer-gūn
Olupdur ʿayn-i mal efrencī altun

83. İdüp kendin o sīm-endama nisbet
Geçer her bir frengī sikke-ṣūret

84. Yehūdīlerde biri bir ṣanemdür
ʿAṣā-yı zülfi ejder gibi ḫamdur

85. O sīm-endām ol zerrīn-destār
Tecellī ḳıldı ṣan kim Ṭūra envār

86. Ezilseydüm bizüm dīne kir eyler
Müselmānlar kişiyi kāfir eyler

87. Biri Maḥmūd olupdur Ḫāce ḳulı
O şāh-ı ḥüsn efendi senden ulu

88. Alur her gördigün bir sīm-tendür
Ya ben aña ḳul oldıġum nedendür

89. İlāhī murġ-i cānı kılmaġa şād
Ḳıl ol serv-i cihān-ārāyı āzād

90. Biri Aḥmeddür āl-i Muṣṭafādur
Muḥammed-ḫaṣlet [ü] Yūsuf-liḳādur

91. Żarar virmez ruḫ-ı al ol münīre
Ki teʾşīr eylemez āteş emīre

92. Bulupdur nūr-ı ruḫ gün gibi şöhret
Yeter al oldığına ol ʿalāmet

93. Cemāli muṣḥafın ger oḳıyayduñ
Güzellik bunda ḫatm oldu diyeydüñ

94. Añıldıysa nʾola eñ ṣoñra Aḥmed
Ki ṣoñ geldi nebīlerde Muḥammed

95. Felekde şems iken şāh-ı sitāre
Ḳamudan ṣoñra olur āşikāre

96. Yazanlar defteri her şāh öñinde
Yazar mühr-i şerīfini ṣoñında

97. Çü taḳdīm itmek arturmaz nigārı
Ne noḳṣān vire* teʾḫīr iʿtibārī

98. Bu meh-rūlar ki oldı bunda meẕkūr
Olupdur her biri şehr içre meşhūr

99. Egerçi yoḳ nigāra ḥadd ü pāyān
Velī gözden perīler gibi pinhān

* Metinde *virür* yazılmıştır.

100. Ġarībe eylemezler meyl ü raġbet
Ḳomazlar kişinüñ rāyında ḳuvvet

101. Şu deñlü perdedür ġurbet yüzüme
Ki gün göstermez olmışdur gözüme

102. ʿAceb mi baña ḳılmazlarsa meyli
Ki Bursāya uzaḳdur Vīze ḫayli

103. Hele şunlar ki saʿy-ile bulındı
Üçer beyt-ile bir bir ẕikr olındı

104. Üçer ḳat cāme geyse nʾola her beg
Duʿā kim üç kez oḳına olur yeg

105. Hemān ol dem anı dergāha iltem
Ki oldur Ḥażret-i Paşa-yı aʿẓam

106. Dür-i baḥr-i vefā muḫtār-ı erkān
Vezīr-i aʿẓam-ı Sulṭān Süleymān

107. Sipihr-i ʿadle biri gün biri māh
Bağışlasun biri birine Allāh

108. Erince rūz-i ḥaşr-i emr-i tekvīn
Müdām olsun Allahümme āmīn

Temmet kelām-ı Behiştī

109. Çeşm-i inṣāf-ile kim baḳsa bu gevher kānına
Yā İlāhī reng-i behcet vir dil-i ḫandānına

110. Umaram kim ḫūb-veş merġūb ola
Vāṣıl oldıḳda maʿānī mışrunuñ sulṭānına

111. Ḳulıyam ḳurbānıyam ehl-i fażluñ cān-ile*
İḫtişāṣ itse ʿaceb mi bir kişi ḳurbānına

112. Bizde taḥsīn idicek deñlü biẕāʿat yoġ-ise
Ġāyeti anuñ muḳārin olavuz iḥsānına

113. Hīç şeyṭān iy **Behiştī** ādem olmaḳ ola mı
Laʿnet olsun ḳanda var-ise ḥasūduñ cānına

* Vezin bozuktur.

4.3. Cefâyî'nin Rize Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

1. Bi-ḥamdillāh ẕi'l-fażli'l-cemīli
   ʿAle'l-enʿām bi'l-vaṣfı'l-celīli

2. ʿAlīm ü Ḳādir ü Vehhāb ü Rezzāḳ
   Ḥakīm ü Bāsıṭ ü Fettāḥ ü Ḫallāḳ

3. Yidi günde düzetdi kāyinātı
   İder iḥyā mevtāyı nebātı

4. Ḳılur dil ḥānesin maʿmūr ü gümrāh
   Derūn-ı dilden itseñ ẕikr-i Allāh

5. Olupdur lafẓatullāh ism-i aʿẓām
   Ḳoma dilde olasın tā mükerrem

6. Hevā-yi hūy-ıla deryā-yı ʿummān
   Gelür cūşa bulur ḫoş mevc-i lüccān

7. Olup ṣunʿ-ı Ḫudā her yirde ẓāhir
   Ṭoludur bezl-i Ḥaḳ dürr ü cevāhir

8. Semīʿ u ʿĀlim ü Ḳayyūm u Deyyān
   Bedīʿ u Vāhid ü Raḥman ü Hannān

9. Pes anda çoḳ ʿubūdiyyāt-ı bī-ḥad
Be-hāk-i pāk-i dergāh-ı Muḥammed

10. Ki oldur cümle maḫlūḳuñ emāmı
Cemīʿ-i enbiyānuñ ol imāmı

11. Didi Mevlā anuñ şanında *levlāk*
Senüñ ʿışḳuñda ḳıldum ḫalḳ-ı eflāk

12. Anuñ emri-durur şerʿ-i muṭahhar
Şefāʿat iden oldur yevm-i maḥşer

13. Şefīʿ olup bize yevmüʾl-liḳāda
Adı Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā da

14. Müşerref nām nām-ı kāyinātı
Mükemmeldür şübūtı kāyinātı

15. Daḫi çoḳ çoḳ selam ü çok taḥiyyāt
Yā aṣḥābān-ı ān ṣāḥib-kerāmāt

16. Ki anlar virdi bu İslāma şöhret
Temeyyüz itdi ol edyān-ı millet

17. Ebū Bekr ü ʿÖmer ʿOşmān-ı zīʾn-nūr
ʿAlīdür kāyinātı ḳıldı maʿmūr

18. Cemīʿ-i enbiyā vü evliyānuñ
Selām ervāḥına cümle aṣfiyānuñ

19. Gel imdi bu naḫīf-i ḫor u miskīn
Cefāyī dilrübālar birle ġam-gīn

20. İderken devr-i devrān ü diyārı
Temāşā eyledüm bir ḫoş diyārı

21. Leb-i deryā vü ḫūb āb-ı revānı
Bezenmişdür dıraḫt-ı sāyebānı

22. Açılmış gülşeninde ġonca güller
İdemez vaṣfını taḳrīr diller

23. Müzeyyen yāsemen bāġ ü bahārı
Hezārān şevk ider gülşen hezārı

24. Ki her [bir] bāġçesi bir ḫuld-i meʾvā
Ṣanasın cennet-i Firdevs-i aʿlā

25. Diyar-ı Rūm içinde nāmı Rīze
Dilim dilim dilüm hem rīze rīze

26. İçi ṭopṭoludur dilberler ile
Göñül[ler] yaġmacı serverler-ile

27. O şehr içi güzeller serv-ḳadler
Gülistānında bitmiş lāle-ḥadler

28. Ki her bir dilberi maḥbūb-ı mümtāz
İder cevri-ile biñ şīve vü nāz

29. Ḫuṣūṣā ol şeh-i ḫūbān-ı ʿālem
Şerīf-i eşref-i evlād-ı Ādem

30. Sipāhī-zāde ḫoş merd-i dilāver
Deger bu sīneme müjgānı ḫançer

31. Elinden āh elinden vāh elinden
Sitem pā-mālidür her gāh elinden

32. Yazar ismini dest-i ḫaṭṭ-ı dīvān
Gül-i terdür oḳur ders-i gülistān

33. Ne ḫoş nāzük-mizāc ol berg-i gül-i ter[1]
Dehānı gül gibi yāḳūt-ı aḥmer

34. Ḫırāmānī ḫırāmānī ol āfet
İder cellād yā ḳadd-i ḳıyāmet

[1] Vezin bozuktur.

35. Kemal-i ḥüsnine pāyān yoḳdur
Dehānı vaṣfına imkān yoḳdur

36. Ṣorarsañ nāmını Şāh-ı Süleymān
Naẓīrin görmemiş Dārā-yı devrān

37. Nīgīn-i laʿli ile ol suḫen-dān
İder ins-ile cinne emr ü fermān

38. İlāhī ʿizz ü ʿömr-i cāvidānī
Vir ol maḥbūbe ṣaḳla ol civānı

39. Sipāhī-zāde hem-çün daḫi bir şāh
Elinden dād ü feryād-ı hezār āh

40. Nʾiçün ben ḫasteye tīmār ḳılmaz
Lebinden būsesin iḳrār ḳılmaz

41. Olupdur çihresinde çeşm-i ebrū
Bu gün āşūb-ı fitne siḥr-i cādū

42. Semen-sīmā peri ḫoş ḳadd-i bālā
Ṣorarsañ nāmını Dāvūd-ı raʿnā

43. Ümīd-i şevk-i vaṣlıyla sürūrın
Oḳur ʿuşşāḳ anuñ ḥüsn-i Zebūrın

44. ʿAceb Başmaḳçı şol ehl-i ṣanʿat[2]
Bize yek būse ḳılmaz mı ki himmet

45. Didüm bir būse inʿām it lebüñden
Leẕīẕ ü sīb ü ġabġabuñdan

46. Dir olmaz ol meger [ki] düşde yersin
Yüri ḥālüñde ol muştayı yersin

47. Ṣorarsañ nānımı Ḳurd ol cüvānuñ
Ṣaḳın ḫışmından ol ṣāḥib-ḳırānuñ

48. Sipāhī-zāde şol rūḥ-ı muṣavver
Nihāl-i serv-i bālā tāze dilber

49. Nebāt-ı ḳand-i laʿli ḫon-ı leẕẕet
Ṣorarsañ ol şeker-leb nāmı Niʿmet

50. Ṭonanmış bā-libās-ı iftiḫārī
Dirīġā ṣayd ideydüm şol şikārı

51. Otursa mest olub destinde saġār
Ṣunup ʿuṣṣaḳa cām-ı laʿl-i aḥmer

[2] Vezin bozuktur.

52. Nic’oldı hem-civār ol lāle-zārum
Efendüm pādişāhum gül-ʿiẕārum

53. Oturmış kūşe-i dükkān içinde
Der-imiş Rīzenüñ sulṭān içinde

54. Ṣatar dülbend-i nāzük Ḳandeḫārī
Ṣaraydum sīneye leyl ü nehārī

55. O şāh-ı ʿālemüñ nāmı Meḥemmed
Cemālinden mücellā nūr-ı Aḥmed

56. Hevāyīnüñ ḳanı şol āfitābı
Getürsün çihreden ebr u nikābı

57. Ṭaḳınmış ḫançer-i bürrān-ı tīzi
Göñül kesmez viṣālinden ümīzi

58. Ṣorarsañ nām-ı pāki Şems-i Aḥmed
Cemālinden mücellā nūr-ı Aḥmed

59. Mücellā maṭlaʿ-ı burc-i ʿufuḳdan
Münevver pertev-i Feyyāż-ı Ḥaḳdan

60. Ḳanı şol çizmeci maḥbūb ü āfet
Ne nāzük dilber-imiş şol ḳıyāmet

61. Ṣanayiʿ ḫarc ider gūr-ı ḥabībe
Başar kebkebleri rūy-ı rakībe

62. ʿAceb zībā perī maḥbūb-ı mümtāz
Zihī ṣunʿ-ı Ḫudā üslūb-ı endāz

63. Ḳatı ḥadden aşırmışdur cefāyı
Ḳuçan olmaz begüm şol Muṣṭafāyı

64. ʿAceb şagird-i Ḫallāc ol cüvānın
Yaṣup ḳurar mı ebrū-yı kemānın

65. Niçe Manṣūr olupdur saña bende
Teşevvuḳda giriftār oldı bende

66. Kemān ebrūyılan ol tīr-i müjgān
Ḳılur dil mülkini yaġma vü tālān

67. Beyāż penbe beñzi sīm-ġabġab
Nebāt-i ḳandi beñzer şol şeker-leb

68. Daḫi şol dilber ü serv-i ḫırāmān
Semen-sīmā levend-i şūḫ ü fettān

69. Cihāna gelmemiş aḳrān ü miṣli
Ṣorarsañ nāmını Sarrāc Muṣlī

70. Alur elden zimām-ı iḥtiyārı
Temāşā idenüñ ḳalmaz ḳarārı

71. Daḫi ḳullarda vardur bir efendi
Melāḥat Mıṣrına şāh oldı kendi

72. Züleyḫā-yı felek olmış āvāre
Çınāruñ desti elden pāre pāre

73. Bulupdur ḫıfẓ-ı Ḳurʾān-ile şöhret
Müyesser olsun aña ʿömr ü devlet

74. Cemāli pertevi nūr-ı İlāhī
Diyar-ı Rīzenüñ ol pādişāhı

75. Ṣorarsañ Yūsuf-ı ṣānīdür adı
Lebinüñ ḳand-i Mıṣrī gibi dadı

76. Olupdur bende-i Dizdār-zāde
Ḳodı ʿışḳı bizi cevr ü cefāda

77. Daḫi bir meh-liḳā şehrüñ be-nāmı
Ḳul itmiş kendüye cins-i enāmı

78. Kelāmı nuṭḳ-ı manzūm-ı dürer-bār
Dehānı noḳṭa-i mevhūmdur esrār

79. Meḥemmed Şāh efendüm ibn-i Nāyib
Bulınmaz miṯli dünyāyı arayup

80. Ḳanı şol dilber-i dellāk-ı ḥammām
Derūnum külḫan itdi gözlerüm cām

81. Beyāż-ı cisminüñ şermendi mermer
Ḳazanuñ çünki başında ṣu ḳaynar

82. İder tīġ-i cefāsı sīneler çāk
Ḥüseyn Bālī adı ḥammāmda dellāk

83. O şehr içre daḫi bir ḫūb-ı bī-bāk
Ḳılısar tīġ-i çeşmi sīneler çāk

84. Oḳumış fenn-i ḥarf ü vaḳʿ izāḥ ?
Şürūʿ-ı naḥv ider Maḳṣūd u Miṣbāḥ

85. Cinān bāġında tāze gül gibidür
Gülistān içre hem bülbül gibidür

86. Lebinden sāʾil-i şehd ü ẕülālī
Ṣorarsañ ol cüvānı Ḥamza Bālī

87. N’içün gelmez bize ol ḫūb-ı pür-nāz
Aḫī-zāde şu dilber İbni Bezzāz

88. Ḫayāli perçemidür dām-ı dil-bend
İşi vardur ṣatar kettān ü dülbend

89. İşinden ḳurtılıcaḳ bārī gelsün
Niçe gün gitmesün bizümle ḳalsun

90. Nice oldı şāh bu gün Muṣlī Şāhī
Ḳul itdi Rūm ilin ḫāl-i siyāhı

91. Gel iy dil iḫtirāz it ḫançerinden
Ṣaḳın divşürme verd-i aḥmerinden

92. Tekellüf yoḳ çü yārān dilberidür
Hele bir cümlenüñ o da biridür

93. Ḥisārī nesli bir meh daḫi maḥbūb
Ki baġrın ṭaş ḳılmış ġabġabın tob

94. Henüz pūşīde ġonca teg ḳabāda
Ṭıfıldur muttaṣıl cevr ü cefāda

95. Anuñ adı daḫı Şāh-ı Süleymān
Cinān bāġında bitmiş verd-i ḫandān

96. Daḫı bir ḳadd-i bālā dilber-i ḫāṣ
Niçe Maḥmūd olupdur aña Ayāṣ

97. Geçüp dükkāna eyler ser tırāşı
Olupdur çeşmi tīġ ü baġrı ṭaşı

98. Kesüp biçer anuñ miḳrāṣ-ı cevri
Bu ʿömr āvāresidür ḥāl-i fevri

99. Fedā olsun yolında cān u hem ser
Ṣorarsañ nāmını Maḥmūd-ı Berber

100. Ḳanı şol ʿandelīb-i pāsbānī
Gül-i ter-gülşen anuñ āşiyānı

101. Cemāli muṣḥafın Ḥaḳ ḳıldı tekmīl
Anuñ mensūḫıdur Tevrāt ü İncīl

102. Zihī ḳādir ki ḫalḳ itmiş cemālin
Müyesser ḳıl ayā vaṣl-ı viṣālin

103. Daḫı ol yirde tersā-beççeler çoḳ
Müsellem meh-liḳālar goncalar çoḳ

104. Gezüp seyrān iderler gülsitānı
Alup deste oḳurlar dāstānı

105. Dem olur kim iderler nūş-ı bāde
Yaḳīn olmaz velī vaṣl-ı murāda

106. İderler dāyimā aġyārla ʿişret
Ġarīb olmaḳ ḳatı manṣūr-ı bidʾat

temmet

107. Ġarībüñ Ḥaḳḳ ola püşt ü penāhı
Müşerref eylemezler gāhī gāhī

108. Ġarībe eylemeñ inʿām ü şefḳat
Olupdur naṣṣ-ile meʾmūr-ı püşt

109. Ḫuṣūṣa bu ḥaḳīr ü ḫāk ü kemter
Revā mı olmamaḳ anlara çāker

110. Ki her birinde inʿām-ı firāvān
Sezādur ben faḳīre beẕl-i iḥsān

111. Görüp her dilberüñ luṭf-ı laṭīfin
Gezüp medḥ eyleyem nām-ı şerīfin

112. Ġazeller bağlayam mümtaz ü rengīn
İde dānā-yı devrān aña taḥsīn

113. İlāhī ʿizz ü ʿömr-i cāvidānī
Vir anlara sürūr-ı kāmrānı

114. İlāhī nūr-ı ʿizzet ḥürmeti-çün
Ṭavāf-ı beyt-i aʿlā ḥürmeti-çün

115. Ṣaḳın ol mehleri illā belādan
Ayırma raḥmet-i zevḳ ü ṣafādan

116. Murādum itmeden tasnif-i ebyāt
Bu ebyātı görüp yārān ü iḫvān

117. Güẕer ḳılduḳça tā bāġ-ı gülistān
Görüp şerḥ ideler evṣāf-ı ḫūbān

118. Bu ferd ḳullara ṣıdḳ u ṣafāda
Teẕekkür ideler ḫayr duʿāda

119. O demde oḳuyup ʿümmüʾl-kitābı
Benüm-çün baḫş ide olan ṣevābı

120. Ola añlara Ḥaḳdan niçe raḥmet
Tamām oldı yazalum ḫarf-i temmet

4.4. Hâlî'nin Üsküp Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

1. Ya teşne ṣuya dikmişdür gözini
   Yatuban ḫalḳa ferş itmiş yüzini

2. Yapılmış ḳorḳuluḳlar cānibeyni
   Düşüben kimse çıḳmaz cānı beyni

3. Cihānda yoḳdur ol şehrüñ naẓīri
   Dil-ile şerḥ olınmaz biñde biri

4. Derūnı ḫūb-rūlar birle memlū
   O ḥūrīlerle olmış reşk-i mīnū

5. Nice cennet bu yāḫūd nice ġılmān
   Ki kendin unıdur gördükde rıżvān

6. Görince anı ḳalmadı ḳarārum
   Elümden gitdi ol dem iḥtiyārum

7. Sefer fikrinden itdüm pes ferāġat
   Göñülden gitdi sevdā-yı seyāḥat

8. O şehr-i dil-güşāde ḳaldum āḫir
   Müsāfirken beni itdi mücāvir

9. Ḫuṣūsa ḫalḳı anuñ ehl-i ʿirfān
Bulınmaz hergiz arasında nā-dān

10. Olup her biri bir maḥbūbe ʿāşıḳ
Girībān-çāk hem-çün subḥ-ı ṣādıḳ

11. Bu ẕevḳ-ile iderler ʿıyş u ʿişret
Bu şevḳ-ile virürler şehre şöhret

12. Bularuñ ẕevḳine yoḳdur nihāyet
Olınmaz bunlaruñ ḥāli ḥikāyet

13. Gel iy ṭūtī-yi şekker-ḫā-yı elfāẓ
Yine ḳıl bir iki inşā-yı elfāẓ

14. İşiden mest olsun hem-çü bülbül
Açup aġzını ḳalsun ġonca-i gül

15. Ne deñlü var-ise şehr içre dilber
Anı bir ḫūb defter ḳıl birāder

16. Yine bir tāze şehr-engīz olsun
Kelāmuñ şīr ü şehd-āmīz olsun

17. Senüñ iy dil çü maḥbūb ola medḥüñ
Ümīd oldur ki merġūb ola medḥüñ

18. Ola ʿāşıḳlara eglence her dem
Oḳındıḳça olalar şād ü ḫurrem

19. Bu gün meddāḥısın erbāb-ı ḥüsnüñ
ʿAceb meyyālisin aṣḥāb-ı ḥüsnüñ

20. Egerçī senden anlara żarar yoḳ
Velīkin saña anlardan naẓar yoḳ

21. Ḳarīn itmez birin bu ṭaliʿ-i şūm
Ḥarīṣ olan olur elbette maḥrūm

22. Güzeller vasfını eyle rivāyet
Degüldür **Ḥālī**yā vakt-i şikāyet

23. Güzeller ʿarṣa-gāhında ser-āmed
Olupdur şimdi Üskübī Meḥemmed

24. Cebīni maṭlaʿ-i mihr-i Ḫudādur
Cemāli nūr-i pāk-i Muṣṭafādur

25. Biri taḳyacı ʿAbdī şāh-ı ḫūbān
Ḳulı olsa revādur niçe sulṭān

26. Anı seyr itmek-içün çerh-i gerdūn
Virür bir niçe takyānūsī altun

27. Birisi daḫi ʿAbbās oġlı Aḥmed
Ḳıyāmet dil-rübādur ol sehī-ḳad

28. Ḳaşıyla barmaġı tīġ ü ḳalemdür
Hemānā ḳaddi ʿAbbāsī ʿalemdür

29. Güzeller ḫaylinüñ ser-leşkeridür
Göñül mülkini feṯḥ itse yeridür

30. Ḥasan Bālī biri Debbāġ-zāde
Ola ḥüsni gibi ḫulḳı ziyāde

31. Benüm göñlüm alan ol dil-rübādur
Vefāsuz mihri yoḳ bir meh-liḳādur

32. Anuñ mihrinden oldum ḫaylī māhir
Aña māyil-durur dil evvel āḫir

33. Meḥemmed biri Ḳāḍī-zāde anuñ
Aña rüşvet viregör ḫānümānuñ

34. Urupdur şol ḳadar tīr-i belāyı
Unutdurdı baña sehm-i ḳażāyı

35. Beni yaḳdı meded Otluḳcı-zāde
Dili ḳor göz göre nār-ı belāde

36. Eger fermānı olsa ol ḥabībüñ
Ṭıḳardum çāñına ot ḫar raḳībüñ

37. Biri Ḥācī Ḫalīfe-zāde anuñ
ʿÖmer Bālīdür adı ol cüvānuñ

38. Fenā buldıḳça hecriyle bu maḥzūn
Ola ʿömri ziyāde ḥüsni efzūn

39. Ġam ü derd ü belā vü hecri her bār
Be-ḥaḳḳ-ı Çār-yār olsun baña yār

40. Nemedcidür birisi daḫi Ḥācī
Ḳulıyam Kaʿbe ḥaḳḳı-çün duʿācı

41. Ġubār irişmesün diyü o dildār
Nemed içinde olur āyīne-vār

42. Olıgör bendesi ey dil Kerīmüñ
Senüñ var-ise ger tabʿ-ı selīmüñ

43. Anuñ vaṣlına irmekdür velāyet
Lebinden būse almaḳdur kerāmet

44. Birisi daḫi Aḥmeddür devir-ḫūn
Getürmez miṯlini bu çerḫ-i gerdūn

45. Şeref bulmışdur ol nūr-ile maḥfil
Şanasın Aḥmede ʿarş oldı menzil

46. Birisi Pos Paşa-zāde Meḥemmed
İşigi Kaʿbesi ʿuşşāḳa maʿbed

47. Çıḳup oḳısa kürsī üzre Ḳurʾān
Melekdür āyetüʾl-kürsī oḳur ṣan

48. Dilā ṣayd idegör başdan ḳarayı
Çıḳarup şeyḥ iseñ başdan ḳarayı

49. Geçer yanumdan ol cānum doḳıtmaz
Ḳarabaşuma dermānum ṭoḳıtmaz

50. Biri yorġancı şāgird yār-ı ḫurrem
Firāḳında yerümdür pister-i ġam

51. Didüm cehdüm firāş içre yanuñdur
Eyitdi şimdi ʿālem yorġanuñdur

52. Biri Mevlūd-ḫān Ṣāliḥdür adı
Ġamıyla ṭoġdı dilden şevḳ ü şādī

53. Ḳaçan kim ide ol Dāvūdī elḥān
Mesīḥā-veş bağışlar mürdeye cān

54. Biri bir şūḫ u şengül İbn Şūḫī
Nice taʿrīf ider kişi o rūḥı

55. O fitne ādemüñ ʿaḳlun ṭaġıdur
O kān-ı şīve jīve bardaġıdur

56. Birisi daḫi Mīrim-zāde bir ḫān
Aña mīr ü sipāhī bende fermān

57. Benüm sulṭān-ı ḫūbānum Emīrüm
Benüm oldur cihānda dest-gīrüm

58. Birisi Mumcı-zāde bir semen-ber
Yüzine reşk ider mihr-i münevver

59. Ṣalaldan ʿāleme pertev yañaġı
Unıtdurdı cihāne şeb-çerāġı

60. Biri Mūsī Ḫalīfe-zāde Aḥmed
Yüzinde berk urur nūr-ı Muḥammed

61. Dilerseñ göresin Mūsī gibi nūr
Yüri var Ṭūr-ı kūyında ṭurı ṭur

62. Biri Ḫançerlü-zāde çeşmi ḫūn-rīz
Ḥarāmī gözleridür fitne-engīz

63. Anı her kim ki gönlinden geçürdi
Hemān-dem ḫançeri aña içürdi

64. Birisi daḫi Ḳāsım Bālī Ḥallāc
Ṣaçınuñ dārıdur ʿuṣṣāḳa miʿrāc

65. İder ẓāhirde yumşaḳlıḳ o dilber
Velī ʿuṣṣāḳı penbeyle boğazlar

66. Birisi daḫi Aşçı-zāde bir ḫān
Beni hecr odına yaḳdı çü büryān

67. Yidürmez kimseye ol ḫ*ā*nı ey yār
Atası köfte-ḫorı añma zinhār

68. Meḥemmed Faltaḳa-zāde birisi
Odur dilberlerüñ ey dil reʾīsi

69. Anuñ kūyı ṣafā ehline besdür
Hevā-yı rāh-ı ḥac zāʾid hevesdür

70. Biri Eyyūb Bālī āfet-i cān
Göñül derdine oldur yine dermān

71. Viṣāline anuñ ey ḳavm-i Üsküb
Gerekdür ʿömr-i Nūḥ u ṣabr-ı Eyyūb

72. Birisi daḫi Taḳyacı Süleymān
Aña lāyıḳ durur tāc-ı Süleymān

73. Dil ü cānum ḳamu ol yār alupdur
Yalıñuz bir ḳurı başum ḳalupdur

74. Biri maʿcūn-fürūş adı Memī Şāh
Anuñ ḥayrānlarıdur mihr-ile māh

75. O bir şīrīn-cemālüñ köçegidür
Güzeller ḫayline beglerbegidür

76. Biri Ḥācī ʿAlīnüñ oġlı Bālī
Aña ʿāşıḳ olaldan añma ḥāli

77. Baña ḫoş geldi balınuñ belāsı
Anuñ-çün oldum anuñ mübtelāsı

78. Biri Ṣabuncı-zāde dilber-i pāk
O sīmīn-ber elinden sīneler çāk

79. Ezilmezler anı gördükde ʿuşşāḳ
O māhuñ alnı açıḳdur yüzi aḳ

80. Ḳatır-zāde Memīdür biri anuñ
Ḳoduḳ başı yolına ol cüvānuñ

81. Didüm üftādeñi yabana atduñ
Dönüp ḫışm-ile didi at mı ṣatduñ

82. Ḥüseyn adı birisi daḫi ʿaṭṭār
Ḳarındaşıdur anuñ ol sitem-kār

83. Baña ʿarż ideli zülf-i muʿanber
Meşām-ı cānı ḳılmışdur muʿaṭṭar

84. Biri Behrām-zāde bir sitem-ger
Anuñ mānendi olmaz şūḫ dilber

85. Ayaġına yüzüm sürsem nʾola ben
Bir içim ṣudur ol pākīze-dāmen

86. Birisi Ṣarı Ḫāce-zāde bir ḫūb
Cihānda yoḳdur anuñ gibi maḥbūb

87. Görelden ḳaşların gözüm ḳarardı
Yaşum ḳane dönüb beñzüm ṣarardı

88. Ḥabīb oġlı ʿAbacı pīri biri
Anuñ pīr ü cüvān olmış esīri

89. Muḥibbiyem ʿabā-pūşiyam anuñ
Baña pīr oldı ʿaşḳı ol cüvānuñ

90. Birisi Beg diken-zāde Meḥemmed
Mülāyimdür ola ʿömri müʾebbed

91. O ġonce gerçi bir gül yapraġı
Rakībi līk ġāyet ……*

92. Sipāhī biri İbrāhīm adıdur
Mezīd olsun o şāhuñ ……..*

93. Geçüb şehlıkdan İbrāhīm-i Edhem
Aña ḳul oluben oldı müsellem

94. Birisi bende bir maḥbūb ……*
Ḥarāmī gözleri cāne ……..*

95. Sözümüñ yoḳdurur hergiz ḫilāfı
Ḳaşıdur ġamzesi tīġi ġılāfı

96. Ḥüseyn adı biri eşref ġulāmı
Ḳul itmiş ḥüsnine ḫāṣ ü ʿavāmı

* Yazmanın varağındaki yırtık sebebiyle 91, 92 ve 94. beyitlerin sonunda okunamayan kelimeler vardır.

97. Eger ben eşref-i ʿālem olursam
Ne mümkindür baña ol ola hem-dem

98. Duʿā eyle gel iy dil cümlesine
Ki olalar saña anlar cümle sīne

99. İlāhī bunlaruñ ʿömrin ziyād it
Daḫi ʿāşıḳlarını ber-murād it

100. Unıtdur bunlara yā Rab cefāyı
Bulara ṣanʿat it mihr ü vefāyı

101. Bu güllerle bu bāġı eyle ḫurrem
Murādum bu durur Allāhu aʿlem

4.5. Hısâlî'nin Bursa Şehrengizi

feilātün/mefāilün/feilün

İbtidā-yı Şehr-engīz

1. Yā İlāhī benem o ḫaste vü zār
   Derd-mend ü şikeste vü bīmār

2. ʿAşḳ-ı ḫūbān-ile müşevveş-ḥāl
   Ġam-ı cānān-ile nigūn-aḥvāl

3. Sīne mecrūḥ-ı tīġ-i hecr-i nigār
   Dil figār-ı ḫadeng-i ġamze-i yār

4. Küşte-i derd-i ʿaşḳ-ı ḫūbānem
   Beste-i zülf-i rū-yı cānānem

5. ʿAşḳ-ı dilber-durur ḳamu ʿamelüm
   Fikr-i zülfi-dürür hemān emelüm

6. Şöyle naḳş oldı dīdem içre ki yār
   Ḳande baḳsam görinür anda nigār

7. Ḳande bir serv-i ser-keşi görsem
   Dirin ayaġına yüzüm sürsem

8. Viririn göñlümi ḳarārum yoḳ
N’eyleyem elde iḫtiyārum yoḳ

9. ʿAşḳı-y-ıla tenüm ben āvāre
Eylerem şerḥa şerḥa ṣad-pāre

10. Nefs-i emmāreye uyup her gāh
Eylerin dürlü dürlü cürm ü günāh

11. Olmışam maʿṣiyetle ālūde
Olmadum nefs elinden āsūde

12. Gitmedüm rāh-ı Ḥaḳḳa bir ḳadem āh
Var mıdur bir benüm gibi güm-rāh

13. Sū-be-sū kūy-ı dilberi gezerin
Gelse mescid ḳapusı tīz geçerin

14. Eylerüm istiʿāẕeyi ol dem
Kūy-ı dilberde kim raḳībi görem

15. Gitmezin mescide ben āzāde
Vararın seyr-i yāre Baġdāde

16. Her ṣaçı sünbüli görüp her ān
Olurın ʿaşḳı-y-ile ser-gerdān

17. ʿĀḳıbet bu hevā-yi nefsānī̇
Müsteḥaḳḳ-i ʿitāb ider cānı

18. Emr ü nehyüñe hī̇ç iṭāʿat yoḳ
Ẕerrece ṭāʿat ü ʿibādet yoḳ

19. Alsam ibrī̇ḳ elüme vaḳt-i vużū
Ṣanıram ki şarāb ile memlū

20. Almazam destüme sebū-y-ile āb
Yüz yumam olmayınca bāde-i nāb

21. Mescide varırın diye giderin
Yañulup kūy-ı dilbere irerin

20. Sübḥa alsam çevürmege elüme
Ḥalḳa-i bezm-i mey gelür dilüme

21. Dāne-i ḫāl-i yār ẕikri benüm
Dāyimā dilde oldı tesbī̇ḥüm

22. Ṣavt-ı vāʿiẓ kulaġuma girmez
Diñlerin muṭrī̇bi kesel virmez

23. Girmezin mescide dönüp giderin
Beyt-i Ḥaḳdur diyü edeb iderin

24. Ẕikr-i Ḥaḳk-ıla varmadum vecde
Sehv-ile eyleyem meger secde

25. Yemeden içmeden meger kesilem
Ramażān adlu bir civānı sevem

26. Cümle geçdüm ḳıyām ü ḳāmetden
El yudum tāʿat ü ʿibādetden

27. Ḳalmışam pāy-māl-i cürm ü vebāl
Olmışam pīşrev-i gürūh-ı ḍalāl

28. Yoḳ-durur ʿömrüm içre āh benüm
Ḥażrete lāyıḳ ola bir ʿamelüm

29. Yā İlāhī ʿināyet eyle baña
Azmışam yol hidāyet eyle baña

30. Bir ġarīb ü żaʿīf-i ḫaste-dilem
Luṭf u iḥsānuñ-ıla ḳıl merhem

31. Ḳıl bu ʿaşḳ-ı mecāzümi taḥḳīḳ
Eyle tevfiḳüñi bu yolda refīk

32. Ḫān-ı luṭfuñdan iy Hay u Ḳayyūm
Eyleme bu **Ḫısālī**yi maḥrūm

Der vaṣf-ı Bahār ve Şikāyet ez-Rūzigār

33. Bir seḥer kim nesīm-i ʿĪsī-dem
Ḳıldı etrāf-ı ʿālemi ḫoş-dem

34. Ṭoldı çün nefḫa ile her iḳlīm
Virdi ʿaẓm-i remīme Hayy-ı ʿaẓīm

35. Mürde iken cihāne irdi ḥayāt
Rūḥ-ı nev buldı yine cümle nebāt

36. Ḫufte imiş yāḫūd açıldı gözi
Teng imiş ġonca gibi güldi yüzi

37. Döndi heşt-behişte cümle makām
Oldı her kūşeler çü Dār-ı selām

38. Başladılar nevālara ʿuşşāḳ
Doldı ṣıyt-ıla Iṣfahān u ʿIrāḳ

39. ʿAndelīb eyledikçe ġulġuller
Çāk ḳıldı yaḳaların güller

40. Rūy-ı dehr oldı ḫurrem ü ḫandān
Fī'l-meṣel vaḳt-i vuṣlat-ı cānān

41. Lī̇k ben ḥaste-i felāket-i ʿaşḳ
Derd-mend ü zebūn-ı ḥālet-i ʿaşḳ

42. Şehr-i Bursada eyleyüp ārām
Giçürürdüm bu resme subḥ-ıla şām

43. Ḳalmış-idüm belā vü ẕilletde
Künc-i ġamda maḳām-ı ʿuzletde

44. Ḫāṭırum pür-ġubār ü ben ġam-nāk
Sī̇ne mecrūḥ u gözlerüm nem-nāk

45. Aġlar-idüm olup melūl u ḥazī̇n
Olmış-idi işüm fiğān ü [e]nī̇n

46. Dī̇deden ġayrı hemd-demüm yoḳdı
Derdden özge maḥremüm yoḳdı

47. Āh-ı serdüm semāya çıkmış-idi
Sūz-ı derdüm cihānı yaḳmış-idi

48. Ḳalmamışdı tenümde tāb ü tüvān
Olmış-idüm çü kālıb-ı bī̇-cān

49. Bir yaña şiddet-i meşaḳḳat-i yār
Bir yaña müddet-i firāḳ-ı nigār

50. Bir yaña muḳteżā-yı nefs ü hevā
Bir yaña ṭaʿn-ı zümre-i aʿdā

51. Bir yaña rūzigāruñ ālāmı
Bir yaña ālemüñ ser-encāmı

Sebeb-i taḥrīr-i şehr-engīz

52. Külbem içre ṭurup bu ḥāletle
Miḥnet-i dehrden şikāyetle

53. Eyler-iken bu resme āh ü fiġān
Geldi ġam-ḫāneme biraz iḫvān

54. Didiler ey serīr-i renc ü ʿanā
Vʾey güzīn-i gürūh-ı ehl-i belā

55. Nʾoldı saña nedür bu ḥāletler
Dehr elinden ne bu şikāyetler

56. Ḫalḳdan ʿuzlete nedür bādī
Eyleyüp bunca āh ü feryādı

57. Geçdi eyyām-ı dey bahār oldı
Şām-ı ġam gitdi vü bahār oldı

58. ʿİzzet-ile gelüp dem-i nevrūz
ʿĀlemüñ oldı ṭāliʿi fīrūz

59. Zeyn olup gülsitānuñ ezhārı
Başladı bülbül itmege zārı

60. İrdi vaḳt-i neşāt ü zevḳ-i sürūr
Eyle dilden ġam ü küdūret dūr

61. Açılup güller oldı ḫurrem ü şeng
Saña lāyıḳ mı olasın dil-teng

62. Gel berü seyr-i gülşene gidelüm
Geşt-i gülzār ü defʿ-i ġam idelüm

63. Gül gibi bāġı idelüm seyrān
Ġonca-veş ḫāṭıruñ ola ḫandān

64. Ol ḳadar hem-nişīn fercāmı
Eyleyince bu resme ibrāmı

65. İtmeyüp anlaruñ sözini red
Seyr-i bāġ eyledük o gün bī-ḥad

66. Geşt idüp gūşe gūşe her cāyı
Şāma dek eyledi temāşāyı

67. Eyledük seyr anda Çamlıca-nām
Bir feżā-yı feraḥ-fezāyı tamām

68. Fevc fevc gelmiş-idi dilberler
Semt semt dolmış-idi her yerler

69. Her ṭaraf ṭolmış-idi meclis-i mey
Çıḳmış-idi semāya nāle-i ney

70. Güller olmış o gülşene ḫūbān
Ṣavt-ı mürġanī naʿre-i mestān

71. Bir yañadan kirişme-i güller
Bir yaña nāle-hā-yı bülbüller

72. Ḫūblar eylemekde şīve ü nāz
ʿĀşıḳān eylemekde ʿarż ü niyāz

73. Böyle ḫalḳı görince pür-ʿişret
Geldi yārāna bir ʿaceb ḥālet

74. Didiler cümlesi şitāb idüben
Yüz dutup baña hep ḫiṭāb idüben

75. Sen ki ol ṭūṭī-i şeker-hāsın
Mürġ-i bāġ-ı kelām-ı zībāsın

76. Bülbül-i gülşen-i edāsın sen
ʿAndelīb-i süḫan-serāsın sen

77. Saña lāyıḳ budur ki bülbül-veş
İdesin niçe naġme-i dil-keş

78. Şevḳ virüp cihāna veʾl-ḥāṣıl
Olasın şemʿ gibi rūşen-dil

79. Bu diyāruñ bahār ü bostānın
Medḥ idüp serv-ḳad cüvānānın

80. Naẓm olup niçe lafẓ-ı reng-āmīz
İdesin bir latīf şehr-engīz

81. Cümle teklīf idince bī-teʾḥīr
Eyledi sözleri baña teʾşīr

82. Başladum sözlerin icābet idüp
Ḥażret-i Ḥaḳdan istiʿānet idüp

83. Umaram ki kemāl-i luṭfuñdan
Taʿbum āyīnesin ḳıla rūşen

Āġāz-ı Süḫan

84. Söyle ey andelīb-i gülşen-i cān
Naġme-perdāz-ı bāġ-ı ʿaşḳ-ı cüvān

85. Bülbül-i ẖoş-nevāsın it naġāmāt
Mürde-i ʿaşka vir sözüñle ḥayāt

86. ʿUḳde-i dilleri küşād eyle
Ehl-i ʿaşḳı anuñla şād eyle

87. Eyle āyīne gibi ḳalbüñi pāk
Olasın ṭūṭī gibi pāk-idrāk

88. Ḫāṭıruñdan ġubār-ı miḥneti sil
Tā ola āyīne gibi rūşen-dil

89. Başla bir ʿāşıḳāne medḥ-i metīn
Tā görüp ideler saña taḥsīn

Taʿrīf-i Şehr

90. Diñle ey merd-i āḳil ü dānā
Pāk-ṭabʿ u güzīde-i ẓurefā

91. Nāgehān ol Ḫudā-yı ʿazze vü cell
Çekdi eṭrāf-ı ʿāleme cedvel

92. Dest-i ḳudretle itdi kevn-i mekān
Eyledi rū-yı ʿālemi ḫandān

93. Baʿdezān bir mühendis-i devrān
Heyʾetinden bu resme virdi nişān

94. Eyleyüp bir ʿaceb binā bünyād
Bu güzel şehri eylemiş ābād

95. Nām-ı şehr-i Burusadur anuñ
Evvel-i taḫtı āl-i ʿOṯmānuñ

96. Mıṣr-ı ʿālī sevād-ı aʿẓamdur
Ḳalʿa-i muḥkem ü muʿaẓẓamdur

97. Evvelā niçe evliyā-yı ʿiẓām
Gūşe-be-gūşe dutmış anda maḳām

98. Var mıdur bir şehirde gör el-ḥaḳ
Ravża-i evliyāda olan revnaḳ

99. Siyyemā nesl-i server-i ʿālem
Faḫr-i dünyā güzīde-i ʿādem

100. Seyyid-i ḥażret-i Buḫārī kim
Didi *yā neslī* ḥażret-i ḫātem

101. Ol-durur Ḳaʿbe-i ḳamu fuḳarā
Ravża-i dil-peẕīr-i rūḥ-efzā

102. Var niçe cāmiʿ-i şerīf ü münīf
Her biri bir maḳām-ı ḫūb u latīf

103. Cümleden birisi Ulu Cāmiʿ
Oldı şehr içre gün gibi lāmiʿ

104. Gülşen-i dīn ü bāġ-ı milletdür
Melce-i ḫāṣ ü ʿām-ı ümmetdür

105. Ġurfeler kim esāsı ḫāk-ile ḫışt
Her biri ḳaṣr-ı bī-ḳuṣūr-ı behişt

106. Ḫāki aʿlā bināları bālā
Bī-naẓīr ü laṭīf āb ü hevā

107. ʿAyn-i ʿāşıḳ gibi hezār ʿuyūn
Her ṭaraf şehre olmada Ceyhūn

108. Kūh-ken gibi olup āvāre
Düşmiş-idi o şehre ṭaġlare

109. Hem daḫi gülşen ü gülistānı
Bī-nihāye feżā vü bostānı

110. Bāġ ü bostān-ıla hemān o diyār
Oldı bir sebz-pūş tāze nigār

111. Ḳadd-i bālādır aña serv-i revān
Kāküli çīnī sünbül ü reyḥān

112. Verd-i raʿnāları iki ruḫsār
Ṭurre-i ʿanberīni zülf-i nigār

113. Ḫaṭṭ-ı laʿli-yle ebrūvān-ı dü-tā
Berg-i lāle-durur hemān meṣelā

114. Verd-i ḫandānlar oldı güş aña
Dīdeler ṣan ki nergis-i şehlā

115. Ġonca-i gül-dürür dehān el-ḥaḳ
Bīni güyā ki ġonca-i zanbaḳ

116. Yāsemen oldı dürr-i nāb-ı saḥīḥ
Āb-ı cārī-durur kelām-ı faṣīḥ

116. Berg-i sūsenleri miyānında
Tīğlerdür meger ki yanında

117. Cūylarla yāḫod ki bir dilber
Ṭaḳınur saġlu ṣollu ḫançerler

118. Zeyn ü fer anda güne güne-durur
Güyiyā cennete nümüne-durur

119. Çok-durur ol kadar gülistānı
Gülşen olmış ḳamu beyābānı

120. Naḥl-i zībāsına nihāyet yoḳ
Serv-i raʿnālarına ġāyet yoḳ

121. Her biri devḥa-i leṭāfetdür
Ḳadd-i dilber gibi ḳıyāmetdür

122. Her biri mīveler virür ki anuñ
Ġayrı şehr içre miṯli yoḳ birinüñ

123. Eyle zībā-durur o dār-ı sürūr
İşidenler kulaġdan ʿāşıḳ olur

124. Görmiyenler anı göreydüm dir
Bir gören bir daḫi göreydüm dir

125. Dir gören her anı zamānında
Cennet üstindedür yā altında

Taʿrīf-i Ḳabluca

126. Hem daḫı vardur anda Ḳabluca-nām
Bī-naẓīr ü laṭīf iki ḥammām

127. Āb[ı] ḥūb ü hevāsı dil-keşdür
Ḫāki zībā vü ṭabʿı āteşdür

128. Yapısı ṣāfī aḳ mermerden
Ṭopraġı ṣan ki müşk-i ezferden

129. Ferşi ʿarş-ı ʿalā-yıla hem-ser
Ḳubbeler günbed-i sipihre deger

130. Oldı her bir sütūn-ı bālāsı
Bāġ-ı dehrüñ çü serv-i raʿnāsı

131. Ḥavż resmine iremez idrāk
Ḥavż-ı cennet gibi mutaḥḥar ü pāk

132. Kān-ı dilber mekān-ı rindāndur
Maʿden-i ḫūb genc-i ʿirfāndur

133. Mecmaʿıdur ḳamu cüvānānuñ
Menbaʿıdur cemīʿ-i ḫūbānuñ

134. İçi ṭaşı perī ile ṭolıdur
Şöyle ḫālī degüldür ……

135. Her biri cāmeden olınca bedīd
Ebrden ṣanuram ṭoġar ḫurşīd

136. Fuṭa ṭutınsa her beli ince
Cānı ʿāşıḳlaruñ ḳalur ḳılca

137. Her melek meyzer-i siyāhīde
Ṣan ki Yunūs dehānı māhīde

138. Nāz-ıla her birisi ḳılsa ḫırām
Hāy u hūy-ıla yıḳılur ḥammām

139. Ḥavżuñ eṭrāfın alsa dilberler
Ṣan alur devr-i māhı ahterler

140. Pāk āyīnedür o ḥavż meger
Kendüni görür anda her dilber

141. Ṣanuram ḥavż içine girse nigār
Bürc-i ābīde māh itdi ḳarār

142. Her birinüñ atılsa cānānı
Atılur bile ʿāşıḳuñ cānı

143. Fuṭadan açılınca sāḳ-ı nigār
Ṭutar āfāḳı ṣavt-ı yā Settār

144. Nice vaṣf idem añlaruñ rūyın
Aḳıdur aṣlan aġzınuñ suyın

Taʿrīf ʿaleʾl-icmāl

145. Ol şehir gūyīyā ki ṣahn-ı cinān
Ṭopṭolu içi ḥūri vü ġılmān

146. Ḳanḳı birin cenābuña diyeyin
Bilmezin ḳanḳısını medḥ ideyin

147. Cümlesi bī-naẓīr ü zībādur
Her biri birbiriden aʿlādur

148. Her biri serv-i bāġ-ı cennetdür
Ṭūbī-yi ravża-yı melāḥatdür

149. Her birisi nihāl-i gülşen-i cān
Her biri bāġ-ı cāne serv-i revān

150. Her birisi ser-āmed ü raʿnā
Her biri dil-peẕīr ü müsteṣnā

151. Her birisi müsellem ü mümtāz
Her biri pādişāh-ı bende-nüvāz

152. Her biri bir perī-i meh-peyker
Her biri bir melek-ṣıfat dilber

153. Her biri şūḫ ü pür-leṭafetdür
Her biri fitnede bir āfetdür

154. Çoḳ-durur ġāyet-ile ehl-i cemāl
Eyledüm līk ben anı icmāl

155. Baʿżı meşhūr olanları diyeyin
Nāmını gün gibi ʿayān ideyin

Der-medḥ-i cüvān-ı ḫoş-reftār ʿÖmer Şāh Serdār

156. Birisi bürc-i ḥüsnüñ ol māhı
Ḫūblar ceyşinüñ ʿÖmer Şāhı

157. Ḳāmeti serv-i sebze-zār-ı İrem
Ruḫları verd-i gülşen-i ʿālem

158. Ḫūblarda o dilber-i şāh-bāz
Ḳılsa bālāda yiridür pervāz

159. Şāh-ı ʿālemdür eyler istiġnā
Servdür ser-keş olsa lāyıḳ aña

160. Pençe-i āfitāb-ı dilberdür
Ġayrılar aña göre ahterdür

Der-medḥ-i Ḥasan Şāh

161. Biri daḥi Ḥasan o necm-i Ḫudā
Āfitāb-ı sipihr-i ḥüsn ü bahā

162. Ġonca-i ter-dürür dehānı gibi
Ṭabʿ-ı nāzük-dürür miyānı gibi

163. Nāz-ıla ḳılsa bir nefes güftār
Lāl olur ġonca-i gül-i gülzār

164. Sāʿididür nihāl-i bāġ-ı ümīd
Kāseler anda ṣan ki verd-i sefīd

Der-medḥ-i Dervīş Şāh

165. Biri bir serv-ḳadd-i ḫūb-revīş
Şāh-ı milk-i cefā adı Dervīş

166. Lebleri ʿayn-i çeşme-i cennāt
Reşk ider ḳahvesine āb-ı ḥayāt

167. Ḥüsn-i aḫlaḳ-ıla mükerremdür
Ṭarz-ı ḫūbı aña müsellemdür

Der-medḥ-i Ḳaraḳaş-zāde

168. Ḳaraḳaş-zāde biri ʿAbdullah
Şimdi gerdūn-ı ḥüsne oldur māh

169. Ḳaşı gibi ḳadi ser-āmeddür
Bir nefes vaṣlı ʿömr-i sermeddür

170. İki ebrūsı müşk-ile meşelā
Levḥ-i nūr üzre yazılu iki rā

Der-medḥ-i Aḳḳuzı

171. Şūḫ-ı nevreste vü ferişte-ḫıṣāl
Aḳḳuzıdur biri o körpe ġazāl

172. Görmedüm ġamzesi gibi ḫūnā
Gerçi aġzında būy-ı şīr ammā

173. Daḫi körpe ḳuzı-durur o henüz
Büyüsün de nʾolur hele göriñüz

Der-medḥ-i ʿAcem-zāde

174. Biri daḫi Meḥemmed-i mümtāz
ʿAcem oġlı o gözleri şeh-bāz

175. Sünbilini ṭaġıtsa bād-ı nesīm
Būy-ı ʿanber ṭolardı her iḳlīm

176. Yusūf-ı ḥüsni ol güzīde-i ḫūr
Başka aġırlığıyla ṣatun alur

Der-medḥ-i Sim-keş Meḥemmed Şāh

177. Birisi sīm-keş Meḥemmed Şāh
Yaʿnī Keyvān-zāde ol yüzi māh

178. Dönse çarḫ-ı felek ḳıyāmete dek
Gelmez anuñ gibi sütūde melek

179. Her kim olmaḳ dilerse bezm-nişīn
Naḳd-i cānı ḳosun öñünde peşīn

Der-medḥ-i ʿAlī Şāh-ı pür-ḫāl

180. Biri beñlü ʿAlī o ġayret-i ḥūr
Rūyı cennet lebi şarāb-ı ṭahūr

181. Ḫāller ʿārıżına virmiş fer
Māh-ı tābāna nite kim aḫter

182. Ḫayli şūḫ u ḳırıḳ yaraşuḳdur
Her nice medḥ olınsa lāyıḳdur

Der-medḥ-i Muṣlī Şāh Ḫaffāf-zāde

183. Biri ḫaffāf-zāde Muṣlī Şāh
Ḫūb-rūlar yaraşur olsa sipāh

184. Gelmedi dehre böyle bir dilber
Şūḫ u nāzük-miyān ü sīmīn-ber

185. Kim-dürür ki o serv-i āzāde
Olmaz evvel naẓarda üftāde

Der-medḥ-i Sīm-keş Aḥmed Şāh

186. Sim-keş biri daḫi Aḥmeddür
Cevri çoḳ dilber-i ser-āmeddür

187. Derd-i hecr-iyle döndi ṣırmaya ten
Geçdi ḥadden cefā vü cevr ü mihen

188. Çekmedi el cefādan ol āḫir
Yoḳ-durur ẕerre dīni bir kāfir

Der-medḥ-i Yaşıl Melek

189. Biri yaşıl Melekdür ol dilber
Yaʿnī Baġdādī-zāde meh-peyker

190. Görmemiş kimse ḫalḳ olalı felek
Ki beşerden doġa bu resme melek

Der-medḥ-i Ṭopuḳlı-zāde

191. Biri Ṭopuḳlı-zāde İbrāhīm
Āfet-i dehr ü fitne-i iḳlīm

192. Bir serivdür ki kimseler baḳamaz
Bunlar anuñ ṭopuġına çıḳamaz

Der-medḥ-i Rüstem Beg-zāde

193. Biri Rüstem Beg oġlı ol ḫūn-kār
Olsa layıḳ ḳamusına serdār

194. Ḫūblarda sipāhī dilberdür
Başḳa sancaḳ çeker dilāverdür

Der-medḥ-i Mumcı-zāde

195. Mumcı-zāde biri o şemʿ-i münīr
Rāġıbıdur ḳamu ġanī vü faḳīr

196. Şevḳ-i rūyı ile ḳıyup cāne
Yanmaġa her birisi pervāne

197. Eyle zībā tenāsüb-i aʿżā
Şemʿden dökmedür hemān gūyā

Der-medḥ-i Maḥmūd Şāh Zerger

198. Biri ḳuyumcı nāmıdur Maḥmūd
Cümle ḥüsn ü melāḥatı mevcūd

199. Sīm-ten bir güzel-durur ammā
Çoḳ ider ʿāşıḳına cevr ü cefā

200. Nār-ı ʿaşḳına düşse ḳanḳı faḳīr
Aġladur hecr-ile ṣıḳar ṣızır

Der-medḥ-i Taḳyeci Kerīm Şāh

201. Taḳyecidür birisi nāmı Kerīm
Ṣāḥib-i ḥüsn ü ḫulḳ ü nāz ü naʿīm

202. Rūy-ı zerdümde ḥasret-ile yaşum
Baġladı naḳş altunum gümüşüm

Der-medḥ-i Naḳḳāş Emīr Hidāyet

203. Biri naḳḳāş Emīr Hidāyetdür
Dilber-i şūḫ serv-ḳāmetdür

204. Ruḫları gibi verd-i ḫandānı
Naḳş idemez olursa ger Mānī

205. Bir ṣanemdür ki olmaz ol taʿbīr
Ḥüsn-i ḫulḳıyla ṣan ki bir taṣvīr

Der-medḥ-i Boyacı-zāde

206. Biri Boyacı-zāde ol ruḫı al
İşi ʿāşıḳlarına reng-ile āl

207. Aġlamaḳdan boyandı ḳane yaḳam
Bilmezem bir daḫi ne yüzle baḳam

208. Rām olurdı velī o sīmīn-ber
Ḳatı açıḳ boyadı dīde-i ter

Der-medḥ-i Müşgci-zāde

209. Müşgci-zādedür biri ol ḫūb
Nām-ı zībāsı oldı altun ṭob

210. Ne ḫaṭādur ṣaçı-yla baḫş ideler
Çīn-i zülfini müşge benzedeler

Der-medḥ-i ʿArab-zāde Zerger

211. Biri ḳuyumcıdur Meḥemmed nām
Dilber-i ḫoş-ḫırām ü sīm-endām

212. Kimsenüñ sīmīne olup nāẓır
Altun adını eylemez baḳır

213. Eyler iseñ eger ümīd-i viṣāl
Pāyına düş miṯāl-i zer-ḫalḫāl

Der-medḥ-i Aḥmed Şāh

214. Çeşmeci-zāde Pīr Aḥmeddür
Nev-resīde nihāl-i gül-ḫaddür

215. Aḥsenidür cemīʿ-i ḫūbānuñ
Āb-ı rūyı-durur cüvānānuñ

216. Bir dil-ārā-durur ki ol gözi
Görenüñ ṣu gibi aḳar göñli

Der-medḥ-i Maḥmūd Şāh

217. Taḳyacılarda bir daḫi Maḥmūd
Ḫüsn-i evṣāf-ıla sütūde-vücūd

218. Vuṣlat olmaz o şāh-ı ḫūbāne
Baş açuḳ olmayınca dīvāne

219. Nice ʿuşşāḳı başdan çıḳdı
N'eylesün taḳya başını ṣıḳdı

Der-medḥ-i Sarrāc-zāde

220. Biri Sarrāc-zāde ʿAbdullah
Kişver-i ḥüsne şimdi oldur şāh

221. Ḳıldı raḥt-ı ḳarār u aḳlumı güm
Gitdi elden ʿinān-ı ṣabr u dilüm

Der-medḥ-i Dürr-i Yektā

222. Reşk-ile nʾola iñlese deryā
Baḥr-i naẓmında ol dür-i yektā

223. Her kimüñ baġrı dür gibi delinür
Bile anuñla ol daḫi ṣalınur

4.6. İntizâmî'nin *Tuhfetü'l-ihvân* İsimli Mesnevisi [Budin Şehrengizi]

feilātün/mefāilün/feilün

İntiẓāmī Ḥabsden Iṭlaḳ Olduġıdur

1. Anı bendden ḫalaṣ eylediler
   Bī-günāh olduġını söylediler

2. Rū-siyāh oldı cümle ehl-i nifāḳ
   Şād ü ḫandān oldu ehl-i vifāḳ

3. Eylediler nifāḳı hep iḳrār
   Dilediler ʿöẕürlerin tekrar

4. Yā İlāhī ne özge miḥnetdür
   Özge āmāl ü özge ẕilletdür

5. Nesnenüñ kim nifāḳ ola nāmı
   Kār idinmez ana meger ʿamī

6. Añlamaz mi żamīrini ḥāsid
   Aña rāciʿ girü aña ʿāyid

7. Ḥüsn-i ẓann ile rāygān gitmez
   Eylügi eyle ṣuya ṣal yitmez

8. Kimseye kimse idemez żararı
İtdügüñ nefsüñedür it ḫaẕeri

9. Ḳuyı ḳazan boyınca ḳazma gerek
Tā ḫalāṣ ide kendü özüni tek

10. Ḥāşālillāh nifāḳ ide ʿāmil
Buġż-ile kīnden ḳaçar kāmil

Ṣıfat-ı seḥer ve Budun Ser-ḥaddi Terġīb Olınup Ol Cānibe Gitdügidür

11. Bir seḥer şehsüvār-ı mihr-i cihān
Tevsen-i çarḫ ile olup pūyān

12. Miġfer-i zerri başına aldı
Cümleten dehre pertevin ṣaldı

13. Aldı dūşına bir siper çīnī
Ḳaṣdı fetḥ ide Rūm ile Çīni

14. Başḳa boy çekdi ʿālemi ṭutdı
Raḫş-ı gerdūna bindi vü gitdi

15. Zengibārı ḳamu ḳılup ġāret
Heybetin ṣaldı ʿāleme ḳat ḳat

16. Girdi çarḫa vü çıḳdı meydāne
Dayanup ḫaşmı durdı merdāne

17. İtdi ḫāver-zemīni hep tābiʿ
Rūmdan oldı miḥneti dāfiʿ

18. Ḳırdı ḳıruñ şecīʿini o şecīʿ
Şarḳ-ile ġarbı tābiʿ itdi serīʿ

19. Fetḥ idib cümle ʿālemi ol dem
Burc-ı ḥışn-ı sipihre dikdi ʿalem

20. Yidi ḳat ḳullesin alup yek-bār
İtdi dördünci burc üzre ḳarār

21. Geydürüp ḳamu ʿāleme ḫilʿat
Çarḫa iḥsānı eyledi ḳat ḳat

22. Yazılup ḥall-ile aña menşūr
Oldı ser-dār idügi meşhūr

İntiẓāmī Buduna ʿAzimet İdüp ve Budunuñ Vaṣfı Beyānındadur ve Yārān Sipāhīluġı Medḥ ve Şehrlülıġı Ḳadḥ İtdükleridür

23. Ol gün oturmış idi çoḳ yārān
Nice yārān zümre-i iḫvān

24. İntiẓāmī olarla hem-vāre
Ḳulaġın ṭutar idi güftāre

25. Biri yād itdi ol ʿiḳābların
Yaʿnī maḥbesdeki ʿitābların

26. Yoḳ sipāhīye didi böyle sitem
Böyle demde çeker şehirlü nedem

27. Kim oḳur ḥālini yā kim diñler
Olur olmaz kimesne ṣabr eyler

28. Pādişeh ḳulı olmayan ādem
Hīç bir sāʿat idemez ʿālem

29. Yeg sipāhīye olasın bende
Māl-ı Ḳārūn olmadan sende

30. Māl-ı Ḳārūn-ile şehirlü olan
Bunca esbāb-ile faḥirlü olan

31. Zīr-i desti durur sipāhīnüñ
İşbudur zevki cāh u temkīnüñ

32. Pādişeh ḳulluġın ṣıyānet iden
ʿIrz u nāmūsını riʿāyet iden

33. Fiʿli vü ḳavli vaṣfı ḫūb gerek
Ḥaḳḳını vire ḳulluġınuñ tek

34. Yoḫsa dirlik aña ḥelāl olmaz
Bed-aṣl bir maḥalde yir bulmaz

35. Senden olmasa rāżī ger maḫdūm
Bed-duʿāsı ḳılur seni maḥrūm

36. Ḳul olur iseñ istikāmetle
Bulasın ʿizzeti saʿādet ile

37. İtdiler ḫayli Üngürüs vaṣfın
Ḥadden efzūn Budunuñ medḥin

38. İşbu ortada eyle uç yoḳdur
Ol aralarda ġāzīler çoḳdur

39. Yā ḳılıç yā ḳalem gerek elde
Tā hünerver olasın ol ilde

40. Mīr-mīrānı luṭfa māyildür
Ḥaḳ suʿāl ü cevāba ḳāyildür

41. Baña nāmın anuñ ṣorarasañ eger
Muṣṭafādur o kīmyā-manẓar

42. Ṣāḥibüʿl-luṭf Muṣṭafā Pāşā
Kimseyi nā-murād ide ḫāşā

43. Ḳapusında murād alur herkes
Cāh u temkīni bulur herkes

44. Ber-murād eyler ol seni elbet
Ehl-i ʿirfāna cān virür ġāyet

İntiẓāmī Budunda Varup Ḳarār İtdügidür

45. Pes o yārān sözin görüp maʿḳūl
Gördi ḥaḳḳa kelāmını maḳbūl

46. Üngürüs oldı ḫāṭıra çü aña
Pes Budun oldı maḳṣad-ı aḳṣā

47. Bir niçe kimseye olup hem-rāh
Ol vilāyetden olmaġa āgāh

48. Maḳṣada irdi oluban vāṣıl
Ḳalʿanuñ içine girüp ḥāṣıl

49. İç ḥiṣārını eyledi seyrān
Ol temāşāda oluban ḫayrān

50. Özge ḳalʿa-durur o ḥışn-ı ḥaṣīn
ʿĀd bünyādıdur o metn-i metīn

51. Ola yüz biñden artuḳ iy dildār
Ceng eri her bedende itse ḳarār*

52. Altı yidi ḳat evleri bālā
Yonma ṭaşdan anı idüp bennā

53. Ḳubbedür……..**
Dikine……***

54. Bunca yıldan uşanmayup muḥkem
Göricek ḥayrete varur ādem

Medḥ-i Ḳalʿa-i Budun ve Budun Mesīrelerinüñ Beyānıdur

55. Miṣli nādir cihānda bī-mānend
Ṭarz u üslūb-ı ḫūb ile ḫursend

56. Her ḳapusında dürlü ḥālātı
Her biri pehlivān ālātı

57. Her cilāsın ḳomış nişānesini
Añdura ṣoñra tā zamānesini

58. Ḳalʿa ḥışn-ı ḥaṣīndür yek-ser
Ṭāḳ-ı Keyvāna ḳulleler hem-ber

* Metinde ikinci mısranın yanına *Ayla yıl ola niçe niçe hezār* yazılmıştır.
** Metinde eksik bırakılmıştır.
*** Metinde eksik bırakılmıştır.

59. Her bir ev berk kāfirī-bünyād
Andan almış nümūnesin Şeddād

60. Her biri dürlü naḳş ile mersūm
Her evüñ ketḥudāsı bir maḫdūm

61. Ḫod muḳarnaslu ḳubbeler zībā
Ṣan cilāsını zārder dībā

62. Hep ṣanem-ḫānedür nuḳūş-ile pür
Dürlü taṣvīrle muṣavverdür

63. Kār-gīri esās-ile bünyād
Ḫūb sāʿatde olmaġın ābād

64. Yidi sulṭān aña olup vālī
Eylemişler niçe saray ʿālī

65. Her biri maṭbaḫ eylemiş īcād
Ḫāṣṣaten kendüye idüp ābād

66. ʿÖrf imiş bunlaruñ arasında
Salṭanat ehlinüñ yöresinde

67. Tā ki dīvān-ḫāne vü maṭbaḫ
Biri birinden eyleye aṣlaḥ

68. Devlet ü niʿmetüñ ola dāli
Ola maʿrūf anuñla her vālī

69. İç sarayında on iki burcı
Ṣanasın zeyn ider güher dürci

70. Her biri bir maḥalde cilve-nümā
Nūr-baḫşende çün nücūm-ı semā

71. Şekl-i cevzā müdevver ü mevzūn
Devr-i çarḫ-ı sipihr içün maḳrūn

72. Ḫod esed bīşezār-ı gerdūnı
İtdi ṣayd-ı vuḥūşdan ḫūnī

73. Aḳrebüñ nīşine virür merhem
Çarḫ eṭibbası oturur mübhem

74. Ḥūt yāruñ ḳaşı hilāli ile
Reşk idüp eglenür ḫayāli ile

75. Geçdügünce yanın yanın sereṭān
Ṣanki gerdūnı geşt ider ġaltān

76. Sünbüle kūy-ı yarda cārūb
Oldı müjgānuma meger mensūb

77. Ş̲evr taḫ̲tın şu deñlü itmiş zeyn
Oturur ṣanki şāh-ı Ẕ̲üʾl-ḳarneyn

78. Kef-i mīzān güherle olmış pür
ʿAynı ile [iki] gözüm gibidür

79. Delv-i Yūsuf tehī baḳaḳalmış
Ol zamāndan berü ṭaña ḳalmış

80. Ḫ̲od ḥamel ḥaḍravātına ḥayrān
Māder-i dehr inceden efġān

81. Bir evi çün cinān idüp bünyād
Eylemişler naẓīre ḫ̲āne-i ʿĀd

82. Ḳanda baḳsañ kemālde zeyni
Çīn ṣanem-ḫ̲ānesidür ʿayni

83. Zīb ü zīnetde hep der ü dīvār
İzdiyād üzre behceti her bār

84. Servler yir yirin ḳalem-kārī
Görse Ṭūbā olur nigūn-sāri

85. Eylemişler birin caḥīm-miṣāl
Her zebānī elinde bir çengāl

86. Her biri bir maḫūf şekl-i ġarīb
Beñzemez bir birine özge ʿacīb

Ilıcalar Vaṣfıdur

87. Niçe germ-ābesi yeñi īcād
Girse ġam-gīn çıḳar yine dil-şād

88. Her o germ-ābeye giren ḫalvet
Oldı mecnūn bir perī elbet

89. Ḫūblar ʿārıżına māyildür
Tek yüzin yire ura ḳāyildür

90. Ferşi zībā vü ʿarşı bī-hem-tā
Maʿnīde ṭaḳ-ı ʿālem-i yek-tā

91. Lüleler olmış anda lüʾlüʾ-bār
Eşk-i ʿuṣṣāḳı aḳıdur ġam-ı yār

92. Sāġar-ı yārda mey gördi ḥabāb
Ṭas ṭas yarılurdı cām-ı ḳıbāb

93. Reşk ider ḫadd-i yāre duyuldı
Şimdi germ-ābe yola ḳoyuldı

94. Ḫūblar meyzerüñ içinde ʿayān
Nīm meh-tāb-ı ebr içinde hemān

95. Āb-ı Ḥıżruñ budur diyü ʿaynı
Baḳaḳalmış durur ḥabāb ʿaynı

96. Ferş idüp pāyına özin mermer
Yār-ı sengine cān revān eyler

97. Eşk māyil ol ʿārıżı ābe
Düşmesün ter iñende germ-ābe

98. Yāre varın viren çıḳar yüz urur
Müflis ʿāşıḳ pişer gibi ḳızarur

99. Ṭaşra çıḳdıḳda her o ġonca-i ter
Gül ṭolu her birinde bu ġonca-i ter

100. Seyr-i reftār idince her maḥbūb
Baḳaḳalur ḥabāb gözi belürüp

101. Çeşm-i ḫūbān idüben tezvīr
Mest Türk eline virüp şemşīr

102. Ṭarfetüʾl-ʿaynda ġazālāne
Duracaḳ yir ḳomaz hizebrāne

103. Her biri ġamze-kār ḳılıç eri
Çeşmi ahū yıkardı şīr-i neri

104. Vaṣl-ı ḫūbāna yoḳdurur çāre
N'eylesün **İntiẓāmī** bī-çāre

105. Añıcek ḫāṭırı perīşāne
Añmasa ḥāli müstemendāne

106. Her ṭaraf zīb ü zīnet ile ṭolu
Ḫūb dilberler ile ḥod memlū

107. Şeh-levend ol yirüñ ḳamu ḫūbı
Degmenüñ var elinde dest-çūbı

108. Aġzı egrilerüñ nihāyeti yoḳ
Hīç perī-rūlaruñ ḥimāyeti yoḳ

Gül Baba Tekyesinüñ Evṣāfıdur

109. Gül Baba-nām āsitānesi ḫūb
Ol ilüñ arasında key merġūb

110. Zāyiri eksük olmayup bir dem
Vecd ü ḥāl ehline virür ʿālem

111. Anı dāyim ziyāret eylerler
Ulu kiçi riʿāyet eylerler

112. Ġāzīler gitse bir yire sefere
Neẕr ü ḳurbānları varur ol ere

113. Ṣıdḳ ile andan idüp istimdād
Rūḥ-ı pākinden irüşür imdād

114. Her ṭarafdan nüẕūr u ḳurbānı
Gelür eksük olur mı mihmānı

115. Bay yoḫsul ne deñlü gelse ḳonuḳ
Fevri ḥāżır ṭaʿāmı eksügi yoḳ

116. Ḳonuḳ olsa ne deñlü keşretde
Ṣabāḥ aḫşam ṭaʿāmı vefretde

117. Bol ṭaʿāmı ulu imāretdür
Hem ʿimāret ü hem ziyāretdür

118. Her ġanimetde ḥiṣṣe-i ġāyib
Evvelā aña lāzım ü lāzib

119. Luṭf idüp aña Muṣṭafā Paşa
Ḫaylī iḥsān u luṭf idüp iʿṭā

120. Yükler ile filori ḫarc itmiş
Çaḳ maḥallinde ṣarfa derc itmiş

121. Çevirüp ḳalʿa gibi dāyiresin
Aluben içerüye zāviyesin

122. Mescid ü mektebin idüp maʿmūr
Ḫaylī ṣarf eylemiş aña maḳdūr

123. Vaḳf idüp çoḳ mezāriʿ vü emlāk
Ṣarf olur……..*

124. Gel naẓar ḳıl bu mecmaʿ-i nāsı
Özge devlet degül mi ihyāsı

125. Elde ser-deste baldırı çıplaḳ
Sīne vü ḳolı ṭaġlu her ṭorlaḳ

126. Cümle ehl-i ṣalavat ü ehl-i ḫuşūʿ
Aña tekye dime di dār-ı ḫużūʿ

127. Ḳamu dervişleri ṣalāḥ üzre
Degül ālūde hep felāḥ üzre

* Metinde eksik bırakılmıştır.

128. Tekyenüñ ḫiḍmetine ḳāyimler
Cümle müʾmin işe müdāvimler

129. Gerçek erdür o ser-ḥade nāẓır
Ehl-i İslāma himmeti ḥāẓır

Budunuñ ve Muṣṭafā Paşa Cāmiʿnüñ Evṣāfıdur

130. Yapdı bir cumʿa Muṣṭafā Paşa
Bī-naẓīr ü şebīhdür ḥaḳḳa

131. Ferşi aʿlā vü ṭāḳı ḫub u güzīn
Şād ü ḫandān olur görürse ḥazīn

132. Degme bir ḥāfıẓı makāmında
Şanki bülbüldür āşiyānında

133. Minber üzre ḫaṭīb edası faṣīḥ
Çarḫ-ı çārümde ṣanasın ki Mesīḥ

134. Ṭāḳ-ı ebrū-yı yārdur miḥrāb
Ṭālib ü rāġıb aña şeyḫ-ile şāb

135. İns ü cin maʿbedi durur yek-ser
Gör Süleymān mührini yer yer

136. Gel Budun Peşte seyrini ide gör
Ṣan Sitānbūl-ile Galata durur

137. Ḳulleler ḳarşu birbirin gözler
Yañlaşa diyü birbirin özler

138. Ṭoplar aġız açup tekellümde
Düşmen-i dīnden taẓallumda

139. Arada cisr olalı gerdūn-gīr
Ejderüñ cā-nīşidür zencīr

Budun Şehr-engīzi Fermānı Beyānındadur Menḳabet-i Muṣṭafā Paşa

140. Ḥaṣılı eyleyüp Budunda ḳarār
Oldı ʿirfān maḥremi her-bār

141. Buldı pes iştihār eşʿārı
İʿtibār ihtirām güftārı

142. Ehl-i dīvān-ı mīr-mīrāna
Terbiyetler idüp emīrāne

143. Ṭabʿ-ı mevzūnın eyleyüp taḥsīn
Luṭf-ile yād idüp anı her ḥīn

144. Oldı fermān-ı Muṣṭafā Paşa
Naẓm idüp vaṣfın eyleye inşā

145. Dine tā kim Buduna şehr-engīz
Ḫūb evṣāf-ile bula taʿzīz

146. Az zamān içre buldı pes itmām
Ḫaylī luṭf idüp eyledi inʿām

Şehr-engīzin Vaṣfı Beyānındadur

147. Zīb ü zīver ṭolu maʿānī-i ḫūb
Oldı her beyti çün-cinān merġūb

148. Bir libāsuñ içinde fiʾl-maʿnā
Nükte ebkārı nitekim ḥavrā

149. Ṣanasın kim sevādı içre nükāt
Ḳarañuda miṣāl-i āb-ı ḥayāt

150. Mıṣraʿuñ her birisi ḳufl-i cinān
Maḥrem olana feṭḥ olur her ān

151. Her elif serv-ḳad nigār-āsā
Vādī-i vaḥdet içre cilve-nümā

152. Lafẓ içinde maʿānī-i mevzūn
Ṣan ṣadef içre lüʾlüʾ-i meknūn

153. Ter maʿānī kelām-i ẓāhirde
Ḫūb dilber libās-ı fāḫirde

154. Maṭlaʿ-ı nāmede o dem inşā
Oldı evṣāf-ı Muṣṭafā Paşa

155. Buldı revnaḳ anuñla şehr-engīz
Ṭūṭī-i ṭabʿ oldı şekker-rīz

Şehr-engīzi Yazup Teslim İtdügidür

156. Vardı dīvān-ı mīr-mīrāne
Ṣundı evsāfını faḳīrāne

157. Dest-būs-ile rūy-māl itdi
Ḫoş tevāżūʿla ʿarż-ı ḥāl itdi

158. Ol da iẕʿān itdi maʿḳūlı
Oldı külliyyet ile maḳbūlı

159. Gördi ebyātda ġarīb nükāt
Ḫıżr-veş buldı ṣanki āb-ı ḥayāt

160. Gördi ḥaṭṭ-ı sevādı merġūb
Ṣandı nev-ḥaṭ nigārdur maḥbūb

161. Açup ol mecmaʿ-ı cüvānānı
Gördi bu ḳıṭʿa-i şenā-ḫānı

Ḳıṭʿa

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

162. Ḥüseyn-i dil-rübā derzi birisi

Yezīd aġyār olupdur hem-celīsi

163. ʿAceb mi Kerbelā olsa naṣībüm

Beni dil-teşne öldürdi ṭabībüm

Muṭāyebe Yüzinden İntiẓāmīye Muṣṭafā Paşanuñ Kelimātı Beyānındadur

164. Oḳuyıcaḳ bu ḳıṭʿayı ol dem

Didi ey ḫ*ā*ce saña gör ne diyem

165. Ḳorḳarın işbu dilberlerān-ı güzīn

Nāgehānī saña ideler kīn

İntiẓāmīnüñ Muṣṭafā Paşa'ya Cevābı ve Duʿāsıdur

166. Didi ey server-i ser-efrāzān

Umarın her biri ide iḥsān

167. Ḥüsn-i insāna ḫaṭṭ hāyil olur

Ḫaṭṭ-ile bunda hüsn çehre bulur

168. İtmişem ben olara çaḳ iḥsān

Ḫizmetüm sebḳat eyledi ey cān

169. Ben o meh-pāreleri medḥ itdüm

Medḥ-ile göge çıḳarup gitdüm

170. Cümlesi tā ḳıyāmet olur yād
Olmaz ol ḥüsn ḥürmeti ber-bād

171. Ḥüsn-i dilber fenā bulur ẓāhir
İşbu defter velī ḳalur bāhir

172. Nükte-i medḥe ḥüsn-i taʿbīri
Ẕemm ile kimdür ide taġyīri

173. Baḳdı güldi şeṭāret ile tamām
Didi maḳṣūduñ eylegil iʿlām

174. Ol daḫi maḳṣadın beyān itdi
Dildeki sırrını ʿayān itdi

175. Beyne'l-aḳrān ḳadrin itdi güzīn
İtdi iḥsān ü eyledi taḥsīn

176. Mürde cismini eyledi iḥyā
Daḫi bir dirlük eyledi iʿṭā

177. Ṭabʿı bī-raḥnedür baḳup göricek
Virdi aña göñüllü bir gedücek

178. ʿİllet-i dehre bulicek çāre
Bāʿiṣ oldı anuñla tīmār

4.7. Meçhul Biri Tarafından Derlenen Belgrad Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

Şehr-engīz-i münteḫab Belġrād ḳalʿasınuñ dilber-i semen-berlerine

Be-nām-ı Bāḳī

1. Birisi ḳāżī-zāde yaʿnī Bāḳī
   Ola nāmı gibi ḥālümde bāḳī

2. Müsellem deyu saña mülk-i behcet
   Yazubdur kāküli rūyına ḥüccet

Be-nām-ı İsḥāḳ

3. Birisi bir perīdür nāmı İsḥāḳ
   Dir-idüm Şems aña şems olsa berrāḳ

4. Didiler baña ol cānān görinmez
   Didüm ġam çekmeñüz kim cān görinmez

Şāh Maḥmūd

5. Sipāhī-zāde biri Şāh Maḥmūd
   Ki oldı ḳaddine ḳul sırr-ı memdūd

6. Süvār-ı esb-i cevr olup dem-ā-dem
   Cefā tīġi-yle eyler ḳatl-i ādem

ʿAlī Bālī

7. ʿAlī Bālī biri bir şūḫ-ı ṭannāz
   Yüzi gül ḳāmeti serv-i ser-efrāz

8. Gözi gördüm el urdı ẕülfikāre

   Hemān diler ki ḳıla iki pāre[3]

9. Didüm gel ḳıyma baña alma āhum

   Mürüvvet ḳıl ʿAlīlik eyle şāhum

ʿÖmer-zāde

10. ʿÖmer-zāde birisi māh-ı devrān

    Maʿārif dürriyle pürdür ol cān

11. Ne var miṣbāḥa beñzetsem ruḥını

    Güzel dībācedür iki cebīni

Muṣlī Şāh

12. Birisi daḫi anuñ Muṣlī cāndur

    Meger kim ṭālib-i ʿilm-i nihāndur

13. İgen uzatmasun kāküllerini

    Ḫarāba virmesün dīn illerini

Be-nām-ı Meḥemmed

14. Meḥemmeddür birisi serv-i reftār

    Alurlar ādemüñ ʿaḳlın perī-vār

15. Ḳul olsa aña nʾola ins-ile cān

    Ṭutupdur boynına mühr-i Süleymān

[3] Hemān diler: Beni diler HBŞ, b. 199.

Ḥasan Ḫān

16. Ṭaraḳçı-zādedür biri Ḥasen-nām
    Güneş-ṭalʿat perī-şevket ḳamer-fām

17. Degürme zülfüñe luṭf ile şāne
    Ḫarāb-ı beyt-i dil düşmez o şāne

Be-nām-ı Eyyūb

18. Birisi daḫi ṭıfl-ı mekteb-ārā
    Ki oldı medḥ-i zülfi verd-ārā

19. İderse bendesini nʾola Yaʿḳūb
    Olupdur ẕātı Yūsuf nāmı Eyyūb

Be-nām-ı Dervīş

20. Birisi daḫi gül-fām adı Dervīş
    Ẓarīf ü nāzük ü şūḫ-ı cefā-kīş

21. Çekerler vuslatı-çün ġuṣṣa vü renc
    Dem-ā-dem Rūm u Şām ü mülk-i Efrenc

Be-nām-ı Murteżā

22. Birisi daḫi anuñ Murteżādur
    Meger anuñ ḳaşı ḳavs-i ḳażādur

23. Maḥabbet idicek aña derūnī
    Dir-imiş ġamzesine aṣ a bunı

Muṣlī Şāh

24. Kemānkeş-zāde biri Muṣlī Bālī
İdübdür tīr-i cevri yā hilāli

25. Degüldür āfitāb ol ḫūb-çihre
Aşubdur āyīne bāzār-ı dehre

Velī Bālī

26. Velī Bālī biri bir pīr olası
Velī balından artuḳdur belāsı

27. Ġulāmıdur anuñ cümle vilāyet[4]
İrer maḳṣūdına iden ziyāret

28. Ḳul olan āsitānında olur şāh
Zihī luṭf u kerāmet bārekallāh

[Aḥmed]

29. Mücellid Aḥmed oldı biri anuñ
Zamānuñ āfeti şūḫı cihānuñ

30. ʿAceb kāmil-durur ol mihr-i raḫşān
Ki virdi şemsesi mehtāba noḳṣān

Pīr ʿAlī

31. Birisi daḫi anuñ Pīr ʿAlīdür
Ḥaḳīḳat mülk-i cānuñ server[i]dür

[4] Ġulāmıdur: Muḥibbidür HBŞ, b. 202.

32. Ḳılursañ ḥubb-ı vaṣlın dilde maḥbūb

Gerekdür saña iy dil ṣabr-ı Eyyūb

Be-nām-ı Nebī

33. Birisi daḫi ḥüsn ü behcet-ile

Cihānda çoḳ yaşasın devlet-ile

34. Ṭıfıldur mülk-i ḥüsnüñ serveridür

Ṣorarsañ nām-ı cān-baḫşın Nebīdür

Be-nām-ı Yaḥyā

35. Biri ḳazzāz-ı ḫūbān yaʿnī Yaḥyā

Ḳırımızı ibrişimdür laʿli güyā

36. Nezāketle çözüben düğmesini

İlikler gibi emsem memesini

4.8. Meçhul Bir Şairin İstanbul Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

1. İlāhī ʿāşıḳ-ı zār ü nizārem
   Giriftār-ı kemend-i zülf-i yārem

2. Hevā-yı ʿışḳ-ile rāh-ı belāda
   Niçe yıldur ki yildüm ben fütāde

3. Ġam-ile ḳāmetüm döndi kemāne
   İrişmez tīr-i maḳṣūdum nişāne

4. Ṣalınsa nāz-ile bir serv-kāmet
   Ḳopar başuma ol demde ḳıyāmet

5. Gözüm dūş olsa bir serv-i revāne
   Olur yaşum gibi göñlüm revāne

6. Cemālin ʿarż ide ger bir perī-şān
   Olur ḥālüm gibi göñlüm perīşān

7. Żamīr-ile doludur deyr-i fikret
   Saña yüz ṭutmaġa yoḳ bende ṣūret

8. Yumazsa yüz ḳarasın eşk-i alüm
   Ḥużūr-ı ḥażretüñde nʾola ḥālüm

9. Güneh-kāram güneh-kāram güneh-kār
Bir iş yoḳ saña lāyıḳ bende deyyār

10. Dutalum hergiz yoġ-imiş günāhum[5]
Yeter yüz ḳaralıġı dūd-ı āhum

11. Ḳabūl eyle Ḫudāyā iʿtizārum
Ki yoḳdur ḥażretüñden ġayrı varum

12. Ne deñlü var-ise ben ḳulda ʿiṣyān
Yu āb-ı raḥmetüñle eyle iḥsān

13. Ṭutalum göge çıkmış her gün āhum
Günāha yazma yā Rab her günāhum

14. Ḫudāyā ḳıl bu şehr-engīz[i] meşhūr
Nite kim dehr içinde Beyt-i Maʿmūr

15. Hevā-yı ʿışḳ-ile bir niçe yārān
İdüp Mecnūn-veş ʿazm-i beyābān

16. Ṣafālar virüben rūḥ-ı revāne
Ṣu gibi gülşene olduḳ revāne

[5] Vezin bozuktur.

17. Çemende nāz-ile ebkār-ı ezḫār
İderdi bir birine ʿarż-ı dīdār

18. Olup her biri mest-i bāde-i nāz
İderdi bir birine ʿişve vü nāz

19. Olup nergis çemende mest ü evkār
Sögerdi ġoncanuñ aġzına her bār

20. Göreydi bir gül-i ġonca-dehānı
Göze göstermez-idi hergiz anı

21. İdüp kāküllerin sünbül perīşān
Benefşe miskīni ḳılmışdı ḫayrān

22. Çemende lāle-i aṣfer feraḥla
İçerdi bādeyi zerrin-ḳadeḥle

23. İdüp ʿıyş-ı müdāmı nītekim Cem
Elinden ayaġı düşmezdi bir dem

24. Çü ḥadden ġarre idi serv-i bālā
Baş egmezdi meh-i tābāna aṣla

25. Ṣalınmaz idi şimşād-ile ḳaṭʿā
Ṣabā-y-ıla ḫoş idi başı ammā

26. [İdüp] bu ḥāleti bülbül temāşā
Didi āh eyleyüp iy verd-i raʿnā

27. [Dem-ā] dem eyleyüp ḫāre vefālar
Dil-i nālānuma itme cefālar

28. […..] cevr ü cefa vü zecri az it
İgen āhumı alma iḫtirāz it

29. Şu kim cān-ile ʿāşıḳ ola saña
İgen cevr eyleme yazuḳdur aña

30. Beni ḫākister itdi nār-ı āhum
Benüm aġladuguma gülme şāhum

31. Güle bu yüzden itdi pendi vāfir
İrişdi nergis-i şehlāya āḫir

32. Didi iy gülşenüñ çeşm-i çerāġı
Yeter urduñ dil-i ʿuşşāḳa daġı

33. İgen baġrını yaḳma lāle-zāruñ
Ṭutalum aynısın çeşm-i nigāruñ

34. Ḳara göñüllü olma lāle-veş hem
Seni baş üzre ṭuta ʿālem[6]

35. Gözüñ aç ġāfil olma key ḥaẕer ḳıl
Cihāna ʿayn-i ʿibretle naẓar ḳıl

36. Gözüñe toz ṣaçuban düzd-i üstād
Ḳapar bir gün başuñdan tācuñı bād

37. İdüp görmez yanuñdan saña hīle
Virür bād-ı ḫazān varuñı bile

38. Gerekse lāle-veş baġruñı daġla
Gözüñe ḳare ṣu inince aġla

39. İderken nergise bu resme pendi
Ele aldı o dem serv-i bülendi

40. Didi gül dik gelüp ṭurma çenāre
Ṭutalum beñzemişsin ḳadd-i yāre

41. İgen ayaḳlama ben müstemendi
Nʾola ʿālī-cenāb iseñ efendi

[6] Vezin bozuktur.

42. Bulayın dir-iseñ ʿālemde rifʿat
Bu serkeşlikten eylegil ferāgat

43. Cihānda ṣu gibi ḳıl göñlüñ alçaḳ
Seni tā göstere barmaḳla zanbaḳ

44. Özini ṣalduġıyçün ḥāk-i pāye
Cihān bāġında raġbet buldı sāye

45. Bu resme pend idince mürġ-i dānā
Baş egdi sözlerine serv-i bālā

46. Bu ḥāletle olup pür-şevḳ u şeydā
Bu şehr-engīzi ḳıldum anda peydā

47. Behişt-āsā cihānda cāy-ı makbūl
Olurdı olsa ger şehr-i Sitanbūl

48. Kʾanuñ her cāyı cānān-ile pürdür
Cihān baḥrinde bir ḳıymetlü dürdür

49. Göreydi Ādem ol zībā maḳāmı
Unudurdı dilā Dārüʾs-selāmı

50. Anuñ her cāmīʿi bir Kaʿbe-i nūr
Sarāy-ı şāh olupdur Beyt-i Maʿmūr

51. Olup āşüfte her bir çeşme-sārı
Gözinden yaş döker gördükçe yārı

52. İder ḥalḳ-ı cihan dāʾim ziyāret
Olupdur ṣan bu şehr ehl-i velāyet

53. Girer ṣuya güzeller anda gāhī
Düşer baḥre ṣanasın ʿaks-i māhī

54. Aña yetmez mi bu ʿizz ü saʿādet
Süleymān-ı zamāne oldı [kim] taḥt

55. Ṣanemler var bu deyr içre ki bir ān
Yüzin görse olur kāfir müselmān

56. Melāḥat burcına bir māh-ı tābān
Bu gün kimdür dir-iseñ Necm-i raḫşān

57. Göge irürse başı ḥüsn-ile ger
Aña hem-ser olımaz mihr-i enver

58. Birisi Nāy-zen-zādedür ol yār
Dili çeng-i belāda eyledi zār

59. Ṣararup ġamdan oldı beñzimüz sāz
Daḫi raḥm itmez ol şūḫ-ı cefā-sāz

60. Ḳuşaḳçıdur biri meşhūr-ı āfāḳ
Ḳuşanmış ḥāle-veş ol māhı ʿuşşāḳ

61. Çü ʿarż itdi ṣaçı zünnārın ol yār
Nʾola dīnden çıḳarsa ʿāşık-ı zār

62. Biri Ḳaftancı Aḥmeddür o ṭannāz
Olupdur şems-i ʿālem gibi mümtāz

63. Ḳadīmī mihr-i enver çākeridür
Metāʿ-ı ḥüsnüne meh müşterīdür

64. Biri Aḳ Muṣlīdür dehrüñ ferīdi
Letāfet bāġınuñ verd-i sefīdi

65. Dehān açsa söze ol ġonca-i ter
Hezārān bülbüli dem-beste eyler

66. Kerīmdür birisi Gömlekçi-zāde
Ḳucıla ḫalḳa gömleksiz kimerde

67. Niçe üftāde-vār bay ü gedāden
Aña ʿāşıḳ geçinür geñ yaḳadan

68. ʿAşir-ḫānlarda birisi Meḥemmed
Yüzi muṣḥafdur alnı nūr-ı Aḥmed

69. Muṣannaʿ kürsī üzre o semen-ber
Şeref burcında meh-tābāna beñzer

70. Biri Derzi Sefer bir māh-pāre
Anuñ āvāresi her bī-sitāre

71. Nʾola baḳarsa ger bir ʿāşıḳ-ı zār
Eyüñi ölçer endāzeyle ol yār

72. Birisi Ḫaydar oġlıdur o raʿnā
Beni çāker idinmez Ḳanber-āsā

73. O şāhuñ ẕüʾl-feḳār-ı ġamzesi āh
Girer ʿāşıḳlaruñ ḳanına her gāh

74. Birisi daḫi Mīr-i ʿāşıḳāndur
Letāfet bāġına serv-i revāndur

75. Cihān bāġında ol verd-i sitem-kār
Hezārān ʿandelībi eyledi zār

76. Biri naḳḳāşlarda bir sitem-kār
İşi reng itmedür ʿuşşāḳa her bār

77. Naẓīrin görmemişdür ehl-i diller
Nʾola dersem aña rūḥ-ı muṣavver

78. Giyāhī-zādedür bir meh-veş[7]
Dil ü cān ḫırmenine ṣaldı āteş

79. Şu ʿāşıḳ ki o ḫūba vāṣıl olmaz
Ölür derd ü ġam-ile ḥāṣıl olmaz

80. Biri Ḳaftancı Dāvuddur o ṭannāz
Ṣatar ʿāşıḳlarına ḫilʿat-i nāz

81. Cemālin ʿarż idelden ol yüzi gül
Zebūr-ı ʿışḳ oḳur gülşende bülbül

82. Birisi daḫi Baḳḳal-zādedür āh
Eritdi yüregüm yaġını ol māh

83. Ne ḳılsa baña ʿışḳında maḥaldür
Belāsız bal bitmez bu meşeldür

84. Biri Sarrāçlarda bir sitem-kār
Eger ölsem baña raḥm itmez ol yār

85. Didüm seyr idelüm bāġ-ı cinānı
Didi ol serv-ḳad saña o yanı

[7] Vezin bozuktur.

86. Biri Beñli Hümādur serv-i āzād
Güzeller içre bir begdür o şeh-zād

87. Virüp cān ü dile bülbül ṣafāyı
Ögüp göge çıḳardı ol hümāyı

88. Şekerci-zādedür birisi ol yār
Ṣatar ḳand-i lebin ʿuşşāḳa her bar

89. Nice acımasun ol serv-ḳāmet
Aña ʿāşıḳ geçer her bī-ḥalāvet

90. Birisi Oḳçı-zādedür o dildār
Bize hīç ola mı yār-ı vefādār

91. Yolında ḫāk-ile yeksān olayım
Kemān-ebrūsına ḳurbān olayım

92. Ḳalenderdür biri bir ṣāf-mirʾāt
Lebi iḥyāda ḳılur ʿĪsīyi māt

93. Daḫi şevk-ile ol māh-ı żiyā-baḫş
Semāʿa ḳoydı çarḫı Mevlevī-veş

94. ʿÖmerdür şeb-külāhīlerde biri
Bulınmaz mülk-i Oşmānda naẓīri

95. Ḥayāl-i ruḫları nūr-ı başardur
Ayaġı ṭozı ḥalḳa tāc-ı serdür

96. Birisi Boġasıcı-zāde Meḥemmed
Letāfet bāġına serv-i sehī-ḳad

97. Görince ḳāmetini ol nigāruñ
Eli ayaġı ṭaġıldı çenāruñ

98. Birisi bir Ḳul oġlı nāmı Maḥmūd
Beni ol şāh-ı ḫūbān itdi merdūd

99. Hele ḳurbān ideyin cānı aña
Ola kim ol meh-i nev bir gün aña

100. Birisi daḫi Manṣūr-zādedür āh
Cefā içün yaratmış anı Allāh

101. Dili eritdi nāz-ile ʿitābın
Vire Ḥaḳ ḳāżī olduḳda cevābın

102. Meḥemmeddür birisi māh-ı ṭalʿat
İşigi Kaʿbe kūyı bāġ-ı Cennet

103. Ruḫı yanında zerre mihr-i enver
Nümūne laʿline cām-ı Sikender

104. ʿAlīdür nāmı ẕātı nūr-ı Yezdān
O şāha bende yüz biñ şāh-ı devrān

105. Süvār olduḳda ol nāz-ile her ān
Revān olur öñince Ḳanber-i cān

106. Añardum evvelinde naẓmumuñ ger
Ḳarār itse ṣu üzre dürr ü gevher

4.9. Meçhul Bir Şairin Lefkoşa Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

Şehrengīz-i Lefḳoşa Li-muḥarririhiʾl-faḳīriʾl ḥaḳīr

1. İnne ḥamdī limen yelīḳu bihi
   Fī cemīʿiʾd-duhūrī veʾl-aʿṣāri

2. Zeyyeneʾl-arza fiʾr-rebiʿi lenā
   Bi sunūfiʾs-simāri veʾl-ezhāri

3. Ve eʿaddeʾl-cināne liʾl-insāni
   Biʾl-besātini tahteheʾl-enhāri

Seyyīdüʾl-kevneyn

4. Ve hezārān durūd ber ān zāt
   Kʾīn gülistān zi-gül-ruheş varakīst

5. Fiʾl-hakīka ez-in gül-i sīr-āb
   Nehr-i firdevs katre-i ʿarakīst

Sebeb-i tesvīd

6. Seyāḥat eyler-iken gice gündüz
   Yolum bir yire geldi nāmı Ḳıbrız

7. İrişdüm Lefḳoşa şehrine iy yār
   Ṭonanmış gördüm anda şehr ü bāzār

8. İçi anuñ müzeyyen şöyle zībā
   Ser-ā-ser geymiş en ednāsı dībā

9. İderken ḳahve-ḫāne seyrin iy cān
   Ṭoḳındı gözüme bir ḳaç cüvānān

10. Bularuñ içlerinde birine ṭuş
    Çün oldum eyledüm kendümi bī-ḫūş

11. Bana tīr-i maḥabbet urdı ol yār
    Ḳaşı yāsı ḳadüm ḳıldı kemer-vār

12. Diyāruñ ḫalḳı daḫi itdi şefkat
    Ziyāde ḳıldılar bana maḥabbet

13. Ḳalup anlarla itdüm ʿıyş ü işret
    Ḳılup ol yār-ile her demde ṣoḥbet

14. Anuñ üstādı oldum niçe eyyām
    Oḳıtdum şiʿr ü inşā idüb iḳdām

15. Daḫi niçe maʿārif aña taʿlīm
    İdüp sarf eyledüm tenmīḳ ü terḳīm

4.10. Nâzükî'nin Taşköprü Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

Şehr-engīz berāy-ı Taşköpri

1. Dilā ḥamd-i Ḫudāya eyle āġāz
   Açıldı ḥāne-i dilde yine rāz

2. Dilümdür gülşen-i nazmuñ hezārı
   N'ola bülbül gibi eylerse zārī

3. Demidür başlasañ efġān ü zāre
   Gözüñden dür niṣār itseñ o yāre

4. Dem-ā-dem eşk-i dür-bāruñ idüp cūş
   Daḳıbdur ġoncenüñ gūşına mengūş

5. Ḳurıldı ceyş-i naẓmuñ çün otağı
   Çemen eṭfālidür anda sipāhī

6. Cihānı eyledi yoḳdan Ḫudā var
   Tefekkür eylemek anı seza-vār

7. Bir avuc ḫāk ü āb ü āteş ü bād
   Ḫudā emriyle oldı Ādemī-zād

8. Vücūduñ münʿadim iken o Mevlā
Neden itdi bilindi anı iḥyā

9. Vücūduñ şehrini ābād idüpdür
O şehr içre neler īcād idüpdür

10. Derūnuñda maʿārif kenzin ey cān
Saña iḥsān u luṭf itmişdi Yezdān

11. Daḫi hem rāh-ı ʿilm ü faẕl ü cūda
Nigehbān eyledi ʿaḳlı vücuda

12. Vücuduñ şehrini bildüñ ser-ā-ser
Revādur eyleseñ iḫvānı defter

13. Cihān dārındaki şehr ü ḳurāyı
Vücūduñda anı bulduñ arayı

14. Bu dünya içre çoḳdur şehr-i zībā
Baña [bir] şehr-i dil-cū oldı Meʾvā

15. Anuñ Ṭaşköpridür nām-ı güzīni
Gören anı bulur ḫuld-ı berīni

16. ʿAceb zībādurur āb ü hevāsı
Nice vaṣf ola zevḳ u [hem] ṣafāsı

17. İçinde var anuñ bir nehr-i dil-cū
Cihānda görmedüm böyle aḳarṣu

18. Ana nehr-i kebūd oldı müsemmā
Ḥayāt-baḫş ü ṣafā-peykerdür ol mā

19. Ol ırmaġuñ ṣuyı Kevşerden arı
Dolaşur isteyü dīdār-ı yārı

20. O cūy içre olan her seng-i ḫāre
Letāfet baḥrine ṣan laʿl-pāre

21. Gelür vecde ṭaşar seyl-āb-ı eşki
Dutar dünyā yüzin anuñ sirişki

22. Revādur diseler Nīl-i mübārek
Olur tuġyānı vaktinde şeker-renk

23. Yine deryā-yı eşküm ḥadden aşdı
İder bir ḳaṭre-i yem kūh u deşdi

24. Aḳın ṣalup ider şeb-ḫūn cihāne
Döner ṣaḥrā yüzi ol demde ḳane

25. Derūnı taşsa itse anda feryād
İşidenler olur ol demde dil-şād

26. Ṣalar geh ʿāleme rūy-i melālī
Olur bir ḳaṭresi ceyş-i ḥarāmī

27. Olur eṭrāf-ı şehr ol demde deryā
Durur bir niçe mevte? anda ol mā

28. Dayanmaz soñ deminde tāb-ı hicre
İder kaʿr-ı zemīni o da hücre?

29. Zemīne fer virür anuñ vuṣūli
Gider ḫūşḳı olur bir yüzi ṣulı

30. Dirilür ḫalḳ-ı ʿālem bir araya
Ṣaçarlar dāne-i gendüm o cāya

31. Ḥubūbātı ekerler ol araya
Yiter bir tanesi yoḫsul u baya

32. Gehī ol nehr-i dil-cūyı İrem-zār
İder dilden meger arzu-yı gülzār

33. Aḳıdur göñlüñi bir bāġ ü rāġa
Göñül ……..* ṣalar ṣola saġa

* Metinde okunamayan bir kelime vardır.

34. Sürer her ġoncanuñ pāyına rūyı
Yüzinüñ dökse ġam mı yüzi ṣuyı

35. Çekilür yer yüzini yara yara
Meger kim ʿazm ider didār-ı yāre

36. Bu şekl-ile ider bāġı ziyāret
Çemen eṭfālini eyler imāret

37. Geçilmez şöyle bil ol cūy cebri
Aña sengīn eger olmasa köpri

38. Ne zībā köpri yapmış anda üstād
Aña baş indürirdi görse Şeddād

39. Anuñ ṭaşıdurur bir laʿl-i yaʿḳūd
Anuñ miṯlini görmiş mi meger Hūd

40. Kimi dürdür kimi laʿl-i Bedeḫşān
Zeberceddür zümürrüddür daḫi cān

41. Olur elmās anuñ seng-i beyāżı
Siyāh ṭaşı Yemenī olsa rāżı

42. Yeşil taşın zeberced oldı ey cān
Ṣarı ṭaşına dirler anda seylān

43. Ki ḫurde ṭaşlarıdur dürr ü mercān
Daḫi ṭopraġına dirler żaʿafrān

44. Yücedür ḳāmeti ġāyetde ālā
Geçer üstinden anuñ pīr ü aʿmā

45. Ḳad-i bālāsı aʿlā olup el-ḥaḳ
Tevāżuʿ ehli olur göñli el-ḥaḳ

46. Vücūdını ḫam ider ḫavf-ı yārı
Nʾola göz yaşı ile itse zārı

47. ʿAceb mi gözleri yaşı yem olsa
Gice gündüz demi derd ü ġam olsa

48. Olupdur ḫalḳı-ı ʿālem pāy-māli
Geçürür bu şekilde māh ü sāli

49. Bu devrüñ **Nāzükī** aḥvāli böyle
Bu şehr-i dil-güşā eşkāli şöyle

li-muḥarrihi

Berg-i gül mi ruḥlaruñ sünbül mi bu kāküllerüñ
Ġonca-i gül leblerüñ fülfül midür bu beñlerüñ

Ḳaşlaruñ bildüm kemān ammā ki müjgānuñ oḳı
Sīne-i sūzānını itmiş nişān bülbüllerüñ

Kākülüñ ruḫsāruña luṭf it perişān eyleme
Zülfüñi ḳaldur kerem ḳıl ki açılsun güllerüñ

Mülk-i ḥüsnüñ pādişāhısın eyā Yūsuf-liḳā
Sa'ir erbāb-ı ḥüsün ḳapuñda kemter ḳullaruñ

Nāzükī bendeñ yoluñda ölmege cānlar virür
Anun içün ṭolaşur kūyuñda şāhum yollaruñ

li-muḥarrihi

Diye mi ḳaşlaruña ḫalḳ-ı cihān ḳavṣ-i ḳażā
Müjen oklarına kıldum yine ben cānı fedā

Şanma kim ol leb-i ʿĪsā yolına cān virenüñ
Laʿl-i nāb-ile dem-i vuṣlatı itmez iḥyā

Ṭaşladı yolda beni luṭf u kerem itdi o yār
Sırr-ı ʿışḳı n'ideyem ʿāleme itdi ifşā

Mā'-i rākid gibidür gülşen-i kūyuñda yaşum
Olur āḫir göresiz her birisi bir deryā

Nāzükī kāküli sevdāsı-y-ıla dildāruñ
Çekdügin derd ü belā bu ḳara ḳurı sevdā

li-muḥarrihi

Kim çeker bencileyin derd ü belāyı ʿacebā
Bār-ı hicran-ile ḳametimi ḳıldı dü-tā

Heves-i zülf-i siyāhuñ beni başdan çıḳarur
Düzd-i ġamzeñ ise dil mülkini itdi yaġma

Dām-ı zülfüñde gözi ḳaldı dil-i nālānuñ
Ḥāli ġāyetde müşevveş demi derd-ile belā

Müjen okları nʾiçün sīnede mihmān olmaz
Ṣormadı ḥāl-i derūnı biricik ey ḳaşı yā

Nāzükīnüñ gözi yaşını eger silmezseñ
Olur āḫir aḳarak ʿālem içinde deryā

li-muḥarririhi

Nedür ey ġonca-dehen ʿāşıḳa bu cevr ü cefā
Sevdügüm nʾiçün idersin bana cevri maḥżā

Daġ-ı ʿaşḳuñla ser-ā-ser tenümi yaḳalı dil
Āteş-i ʿaşḳuñ olur cismime altunlu ḳaba

Dil-i şeydāya açılmazsın eyā ġonca-dehen
Ḥaberüñ virdi bize bir seḥerī bād-ı ṣabā

Ḥālüme raḥm idüp el ṣaldı bana dīdelerüñ

İtdi merdümlük eyā nūr-ı baṣar didi biyā

Ḳana ġark oldı bu dem eşküm-ile pīrehenüm

Nāzükī luṭfuñ ile egnine geydī dībā

li-muḥarrihi

Seyr iderken sū-be-sū seyrümde gördüm nāgehān

İki yoldaş cenk iderler birbiriyle bī-emān

Birisi bir ḳara yaġız yassı baġırlı dilīr

Aḳ beñizli birisi andan mülāyim pehlivān

Naʿresinden bunlaruñ odlar ṣaçılur ʿāleme

Ṣanki yanmış bir odlı ḳoḳmuş ḳararmış der-miyān

Cünd idüp bir pīr-i nūrānī uzın boylı arıḳ

Ol öliyi yaradur andan dirilür bu ʿayān

Ṣulḥ olup bir bir olup cenk ü cidāl olmaz geri

Bir sarāy içine girüp anda olurlar nihān

Bu luġaz ʿālemde bir ġarrā luġazdür biline

Miṣlini mumlar yaḳup araya bulmaya cihān

Be-nām-ı Sinān

Bir etmek üzre ḳo bir pāre balı

Biline bu muʿammānun ḫayāli

ʿÖmer namına

Yarım ṭaş üstine bir göz ḳodılar

Anı bir dilberüñ adı didiler

li-muḥarririhi

Ḳadeḥ içinde durur gerçi ki dolu mey-i nāb

Meclisüñ gözcisidür dīdeleri anda ḥabāb

Dem-be-dem curʿasını ḫāke atar nāz-ile yār

Oluram ḫāk-i derinde giderek ben de türāb

Başdı iḳlīm-i teni eşk-i revan zevrak-ı dil

Yine girdāba atup bād-ı belā itdi ḫarāb

Yıkılup ḫāne-i dil oldı ḫarāb cevrüñ ile

Ġamze-i luṭfuñ ile eyle keremler anı yap

Rāżıyam ḥançer-i müjgān-ile sīnem yarasın

Ten-i ṣad-pāre begüm Nāzükīye oldı ḥicāb

li-muḥarrihi

Dūd-ı āhumla kebūd oldı felek içre seḥāb

Yemm-i eşkümdür iden anları ʿālemde pür-āb

Ḳorḳaram āh ü fiġān itmege ey māh-liḳā
Yıḳıla ṣarṣar-ı āhum ile bu köhne ḳıbāb

Ḳākülüñ medḥine ġāyetde ḳıl ehli geçinür
İşidib āh ü enīnüm ḳulaġın çekdi rebāb

Ḳatı hercāyī güzelsin hele ey māh-liḳā
Gelmedi sencileyin bu felege ʿālī-cenāb

Nāzükī yāre bugün ḥālümi iʿlām itdüm
Ġazaba geldi baña virmedi luṭf-ile cevāb

li-muḥarrihi

Naʿre-i āhla iñlemesin mi bu ḳıbāb
Göz[ler]üm yaşına imdād ide göklerde seḥāb

Bu felek içre baña çarḫ-ı sitem-kāruñ işi
Luṭf u iḥsān yirine dāim ider oldı ʿaẕāb

Nʾideyüm teşne dilüm görmege ol māh-ı nevi
Āh kim dūd-ı kebūdum baña olmasa ḥicāb

Ḳāyilüm düşde görem gün yüzini ol ṣanemüñ
Ṣubḥa dek güşe-i ġamda gözüme gelmedi ḫāb

Yime ġam Nāzükīyā ol leb-i mey-gūnī içün
Defʿ-i ġam ḳılmaġa yitmez mi saña bu mey-i nāb

li-muḥarrihi

Dağıtup ḳākülini meh yüzine itdi niḳāb
Ẓulmet-i ġamda dilā bendelerüñ ḥāli ḫarāb

Düşeli sāye gibi pāyına bu serv-i sehī
Yüzüme bir kere baḳmaz benüm ol ʿālī-cenāb

Fülk-i dil derd ü ġamuñ baḥrine yelken açdı
ʿAşḳdur baḥr-i muḥīṭ anda ġamuñdur girdāb

Ġarḳ olursa nʾola bu keştī-i dil cevrüñle
Felek içre aña luṭfuñ ola fülk-i dōlāb

Nāzükī bendeñe cevr ü sitemüñ mihr ü vefā
Şāh olan bendesine gāhī ider nice ʿiḳāb

li-muḥarririhi

Ḫam-ı zülfüñ göreli ḳāmetüm oldı iki ḳat
Müjen oklarına sīnem getürür mi ṭāḳat

Düzd-i ġamzeñ ise ġāret ideli mülk-i dili
Dil-i bī-çāre nice eyleye anda raḥāt

Ḫalḳ-ı ʿālem yine bu kākül-i ḫoş-būyuñ içün
Cānuna her birisi sünbül-ile eyler raġbet

Ḫāk-sār olduğumı sāye gibi pāyüñde

İḫtiyār eylemez oldı gibi servi ḳāmet

Sevdigüm Nāzükīyā ġayet-ile hercāyi

Bī-vefālıḳda anuñ cevrine yoḳdur ġāyet

4.11. Râsih'in Aydın Şehrengizi*

feilātün/feilātün/feilātün/feilün

Ḳasīde-i mübāreke-i ḥikmet-āmīz der-sitāyiş-i ʿOṯmānoġlı Naṣūḥ Paşa ve şehrengīz-i Aydın bi-cemīʿ-i aḥvāli ehlihā

Muḳaddime-i Şehrengīz-i Aydın İli

1. Ḥikmet-i bāliġa-i Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı cihān
   Ḳudret-i tāmme-i ṣāniʿa zīb-i ekvān

2. Ey ki vābeste ḳılup ḳudretini ḥikmetine
   ʿUḳde-i muʿḏilesin eylemedi ḥall ü beyān

3. Ḳala ol mesʾele-i müşkile tā rustāḫīz
   Ḥall ü feṯḥ olmaya ser-beste vü mektūm u nihān

4. Şāhid-i neng sera-perde-nişīn-i sırrı
   Gerçi ġannāc velī ḫāne-i ġaybında nihān

5. Şūḫ-ı gūyā-yı edā-āver ü bī-lafẓ ü ḥurūf
   Naġme-perdāz ne mesmūʿa cehūrī elḥān ?

6. Şāyıḳ-ı ḫaste-dili yerde hezār ʿālem
   Vāmıḳ-ı beste-demi ……

* Metnin tek nüsha olması ve yazının oldukça zor okunması sebebiyle beyitlerde okunamayan ve okunuşundan emin olamadığımız yerler olmuştur. Okunamayanlar kelimeler (…), tereddütte kalınan kelimeler ise (?) ile gösterilmiştir. Bu sebeple karşılaştırma yapılabilmesi için şehrengizin tıpkıbasımı metinden sonra verilmiştir.

7. Melek ü cinn ü beşer zümre-i aṣḥāb-ı ḥavās
Ki ḥaber-pijūhı rāhında nigūn-ser pūyān

8. Hüner-i ʿaḳl-ı verā vādī-i ḥayretde ḳalur
Reh-nümāsız iremez menzile çün rāh-ı revān

9. Heme bir……veleh u şevḳ ü ġarām
Heme gūyende "*erini*" vü tecelli-ḫāhān

10. "*Len terānī*" dih-i güftār-ı dirīn kevn-i fesād
Kerd ilkā be-simāh-ı dil ü cān ü çeşmān

11. Ḳopdı velvāl ile ṣad vā şaġefā vā
Cümle ẕī-rūḥ ü ẕevi'l-ʿaḳl olup müştāḳān

12. Cevv-i serde uçamaz murġ-ı ʿuḳūl-ı çālāk
Cāy-ı serde gezemez sāyiḥ-i fehm ü iẕʿān

13. Ġāmis olmaz ne ḳadar sedd-i nefes itse ḥafī
Ḳülzūm-i sırrına ġavvāṣ-ı şuʿūr-ı insān

14. Olamaz kimse ḫarīdār-ı metāʿ-ı esrār
Olsa ser-ḫāce-i bāzār-ı maʿārif-mendān

15. Çārsū-yı ḫıred çār-ʿanāṣır içre
Olamaz aña dūçār açsa da ger şeş dükkān

16. Mālik-i kem-ʿarażı olmaġa farżā ḳılsa
Beẕl-i maḳdūre-i ḫāhiş-gerī-i tāb ü tüvān

17. Yaʿnī hep nuḳra-i naḳdīne-i ʿaḳl u ḫūşı
Belki sermāye-i bih-ḳadr-i girān cevher-i cān ??

18. Nāfiḳa olmaya ol füls-i …….āḫir
Sikke-i feyż ḳala ola ……şāyān

19. Sūd-mendi olamaz ol ʿarażun veʾl-ḥāsıl
Her ne gūşiş kʾideler müşteriyān-ı ʿirfān

20. Reʾs-i mālı ide……..
Naḳd-i vaḳtin ide……müflis

21. Ḥikmet-i ḳudretinüñ mecmaʿ-i baḥreyninde
……Ḫıżr-ı vaḳti Mūsī-i ʿİmrān pūyān

22. Lücce-i ḥikmetinüñ Yunūs olup ġavta-ḥūrı
Şurta-i cūyendesi Nūḥ oldı olup keşti-bān

23. Mekteb-i ḳudretinüñ raḥle-nişīni İdrīs
Sofra-i ḥikmetinüñ loḳma-ḫorıdur Loḳmān

24. Āteş-i sırr-ı gülistānına oldı çü hezār
Necde-i berd ü selām ile Ḫalīlüʾr-rahmān

25. Ḥikmeti tīġi ẕebih-kerdesidir İsmāʿīl
Kʾoldı bismil-gede-i sırrına ṭavʿan ḳurbān

26. Sākin-i dār-ı şifā-yı saḳamıdur Yaʿḳūb
Beyt-i aḫzānı nişīnendesi pīr-i Kenʿān

27. Niʿamı çāhına pertābesidür Yusūf
Zād-hār-ı elemi bizʾa sinīn-i zindān

28. Hār-ı……sertîz-i hezār-ı sırrı
Zekerriyā ile Cercīs olup hem-ḥālān

29. Dāmen-i ṣabr u şekībe yapışup virdi rıżā
Oldılar her biri münḳād be-taʾv-ı dil ü cān

30. Nefḥa-i sırrı nümāyendesi ʿĪsī-i Mesīḥ
Ḍarbe-i tīġi ḫūn-āġıştesi Yaḥyā

31. Seng-i ḫôrende vü işkeste-i dendānıdur
Bihter-i her dü-cihān mā-ḥaṣal-i kevn ü mekān

32. Yaʿnī maḥbūb-ı nihān-ḫāne-i sırruʾl-esrār
Lāḥıḳ-ı bezm-i denā vü fe-tedellā ʿunvān

33. Muṣṭafā Aḥmed ü Maḥmūd u Muḥammed Muḥtār
Ve ʿaleyhi ve ʿaleyhim salāvātuʾr-raḥmān

34. Sūḳ-ı sırrında hemīn germ-be-germ
Ṣummun ü bükmun u ʿumyun ve lehumdur alınan ve satılan

Girizgāh-ı Ṣaded

35. Cümle-i ḥikmet ü baḫṣāyişi sırrındandur
Reʾfet-i ümmet içün keşf idüp itdi iʿlān

36. Vādī-i sırrı künāmında meger bir şīri
Besleyüp maġze-i ḥażret ile ḳılmış nihān

37. Eyle bir şīr-i ner-i sırr-ı Ḫudādur kim aña
Ser-fürūʿ eyledi heb şīr-i jiyān-ı zamān

38. Eyle şīr-i nerner-i ġarrende ki ṣavline anuñ
Ṭāḳat-āver olamaz Rüstem-i Destān-ı cihān

39. Nice şīr ol himem-ārā-yı mürüvvet ki tutar
Bir elinde ḳılıcı hem bir elinde hemyān

40. Yaʿnī kīseyle virür baḫşişi merdi ḳul ider
Ki meṣeldür dinür inṣanü ʿabidüʾl-iḥsān

41. Ṣāḥib-i seyf ü ḳalem eşcaʿ-i nevʿ-i Ādem
Vāhib-i lüṭf u kerem bādī-i ḫayrāt ü ḥisān

42. Nāṣır-ı devlet ü dīn yāver-i ehl-i …….
Vāḳıf-ı şerʿ ü ḳavānīn erkān

43. Şemʿ-i efrūḫte-i yār Nāṣūḥ Paşa kim
Nām-ı nīkiyle zamān buldı anuñ emn ü emān

44. Ṣaġ ḳoluñ Ḥaḳ bu ki ḳalmışdı ... Allah
Anı gönderdi Ḫudā luṭf idüp itdi iḥsān

45. Zīrā eşrār-ı ḫalāyıḳla pür-ender-pür idi
Teke vü Menteşe vü Aydın ili Ṣaruḫān

46. Cümleden Aydın ili kim aña aydın nāmı
Ẓulmet ü ẓulm fesādından ʿibāretdi hemān

47. Nice Aydın ola ol cā ki heme kārları
Ḫalḳınuñ sefk-i demü ġāret ü ġaṣb ü talan

48. Seg-reviş gürg-meniş dimne vü ṣaʿleb cünbiş
Bed-şekil ü be-dil ü bed-pertev ü bed-ẓann ü gümān

49. Sözleri berk-i semā ṣavtları raʿd-āsā
Yüzleri ḳış gicesi gözleri çün āteşdān

50. Yüziñe baḳsa ṣalābetle baḳar şöyle ki tā
Gūyiyā oġlını öldürmiş idüñ ṣan ki hemān

51. Rāst gelseñ birine rıfḳ ile ṣorsañ ḥālin
Kendi ḥālüñ göre git deyü olur ʿunf-demān

52. Budur ammā ki ş̲enā şī̇meleri kendülerüñ
ʿAşḳ ola ……elem it gibi tumañ oġlān

53. Muṣtafā ismi ki mażmūm oḳınur medd ile fā
Mıṣtıfā kesr ile hem vaḳf ile söyler ī̇şān

54. Zolota vāv ile hem Ramażān bī̇-hemze
Irmażān zolta dir anlar ṭāveye daḫi ṭıġan

55. ……. ṭar pencerdür o bacasıdur būharı
ʿAraba ḳaġnı ḳamış ḳarġı çobāna çofan

56. Bābuç ayaḳḳabı ṣābūna sıġın ṣındı maḳaṣ
Hem yelek zebūne ḳaftāna çü dirler ḳavtān

57. Yeleken tazıya ḳısraġa kölük eger alıḳ
Zaġara tiltiki?? hem tavşana dirler taġşan

58. Efe yāḫūd beşe dirler çü büyük ḳardaşa ad
Anaya dir ḳoca yaşlu babadur ḳocaman

59. Ḳoṭaman ḳayın ata ḳayın anadır gönik ana
Ḳarısına deli Fāṭıma ḳızına cüre bayan

60. Ḳuma dir avratına yaʿnī ki bī-maʿnā żarra
Görenekdür iki uluya hemen nām ile şān

61. Defʿaten ḳalḳma żıbar ……ayaḳ oturan
Ḳapıdaḳ oturan düşer daḫi yatdı lā bedān

62. Uyḫuya yatdı küsülme ve żıbarma uyuma
Uyanup ḳalḳma …….. sümülme

63. …….dir oldı dimek daḫi żıbarma
Ṭınuḳdur durmaḳ adı daḫi muṣayḳal ṣırlān

64. Tīz olan nesneye ammā yalab ü şab dirler
Ḳoya hīç dimekdür daḫi anduḳ deran

65. Nacaḳ gitdi dimek balta ḥavāle ḳılmaḳ
Hem tutuldanma söz söyleye ġażbān

66. Daḫi höykürmek esürmek ki ide ḫartı tevḥīd
Dün gice dañ sabāḥ dañ ʿaceb bañ eẕān

67. Ṭorba ve çorbaya dir ṭavra vü çorva yarpaḳ
Yapraġa ṭopraġa ṭorpaḳ mantar ṭomalan

68. Ṭomalan dir daḫi tāʿūna ……bite
Üveyiren dir daḫi envāʿ ile evrān ü ciyān

69. Żırżamaḳ ṭoluya bulġursa ḳırması adı
Hem seyircek dir aña ince yaġarsa bārān

70. Ḳuṣkusı olaġa menzilciye dir ḳuṣkuscı
Develerenüñ aḫura ḳaşuḳcı ṣığırtmac olan

71. Ṣaruġa ṭolaḳ hem ……dirler ḳavuġa
Şalvara şular ü göt örtüsi niteki ṭumān

72. Hem-cunān …….ki var anlarda ……..
Ṣormayan fehm idemez hem çü lisān-ı Ogan

Der-beyān-ı Havāle-i Teʿallüm-i Lisān an ḳavm-i Aydın

73. İsteyen dillerinüñ ekşeri istiḳsāya
Şāhidī ile Ferişte lüġatin göre nihān

74. Birbirinüñ dilini yine biri biri bilür
İçlerinde yā meger ṭurmış ola nice zamān

75. Sözleri kendülerüñ yüzlerine beñzer hep
Yaʿnī her vechle olda olınur istihcān

76. O yüz ile söz-ile nice ülfet itsün
Söylesün ḥaḳḳı severse hele ehl-i dil olan

77. Ḫāṣını ʿāmına ḳıl ʿāmını ḫāsına ḳıyās
Mehnevidür o hevā ile çü cümle ebdān

78. İçlerinde bulınur selb-i küll olmaz ḫāṣā
Niçe ʿilm ehli niçe efṣaḥ ü pākīze-lisān

79. Līk aḳ karġadan azdur olınursa taʿdād
Çün eḳall ekṯere tābiʿ olur uḳnūm ü beyān

80. Bī-mezā ḫaṣṣasıdur ki bu ḥāletler hep
O zemīnüñ ki redāʿetle olur bādı vezān

81. Yed-i ḳudret idicek anları tebcīl evvel
Māye-i turş ile taḫmīr olınmış īşān

82. Ḳara göñlümüz puşuyup ağın ağın yire baḳar
Ḳılıcından ṣanasın her birinüñ ṭamlar ḳan

83. Ber-i pür-kīneleri ……ṣıdḳ u ṣafādan ḥālī
Görmemiş resm-i vefā yinmemiş ʿahd ü peymān

84. Yüzüñe baḳsa ṣalābetle baḳar şöyle ki tā
Gūyiyā oġlunı ḳatl itmiş ṣan ki hemān

85. ʿUcb-ile altışar oḳḳa çekiyor her birisi
Ṭartılur ṣavlet u şıḳletden yüz altmış batman

86. Ṣaḳalın ḥaṣmına ṣaydırmamaḳ içün ḳırḳır
Bıyıġuñ hīç ṣaḳala minneti ḳalmaz o zamān

87. Uzadup perçemini şāribine yaṣduḳ ḳor
Ki bu heyʾetle gören aña diye tā Mervān

88. Ḫarḫari māṣarı lābüd miḳrin ṣarınur
Ṭīr-i ḥavekine gūyā dolar bir urġan

89. Eyle bed-şekl ü redī-ṭarz ṣararlar ki aña
Yā Ṭosun poḥı yā Lodos ḳumı dir o …

90. Zişt-rūluḳla tefāḫür idinürler tā kim
Gören ʿırż ehli diye şerrine ṣad-bar liʿān

91. Yek diger āḫeri medḥ itse bu vaṣf ile ider
Bir ḳolı ḳanlu ḳıyaḳ Ṭosun it oġlı oġlan

92. Acı söz ekşi yüz ü ḥiddet ü şiddet-pindār
Kibr ü kīn ü ʿaẓamet naḥvet ü ẓulm u ʿudvān

93. ʿĀdet-i dāime ……her gāhları
Cümle bu şīve idi fıṣḳ ile rūzı vü şebān

94. Reʾfet ü merḥamet u luṭf ü mürüvvet inṣāf
ʿAfv ü ṣafḥ ü kerem ü ḥürmet ü ḥilm ü iḥsān

95. N’iydügin bilmemiş işitmemiş anlar ebedī
Yeñilür mi içilür mi kesilür mi ol sān

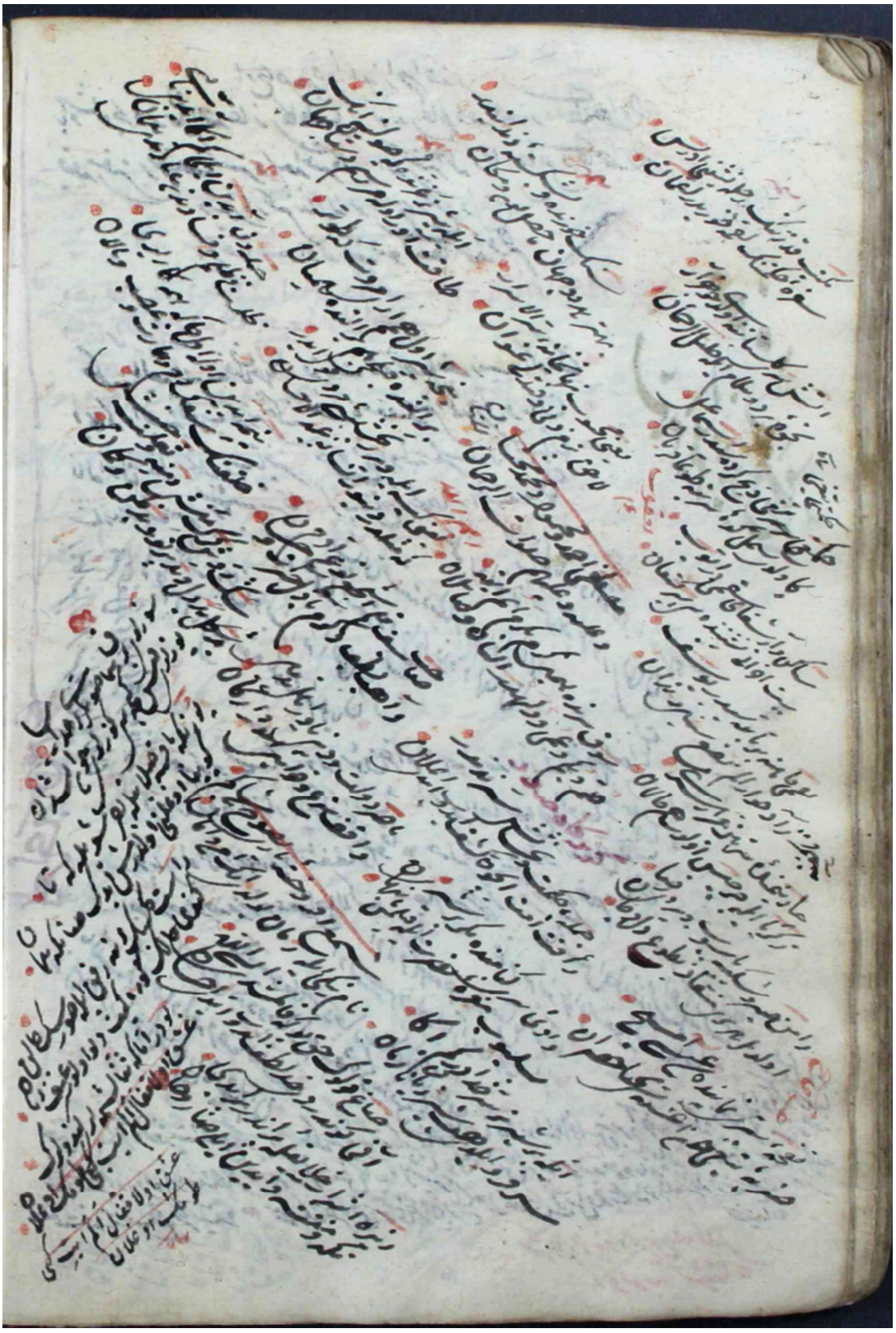
Ḍarb-ı meṣel

96. Bir güzel ḫūb ḥiṣārī aña virmişlerdür
Ki bedel ola ol emṣāle idüp istiftān

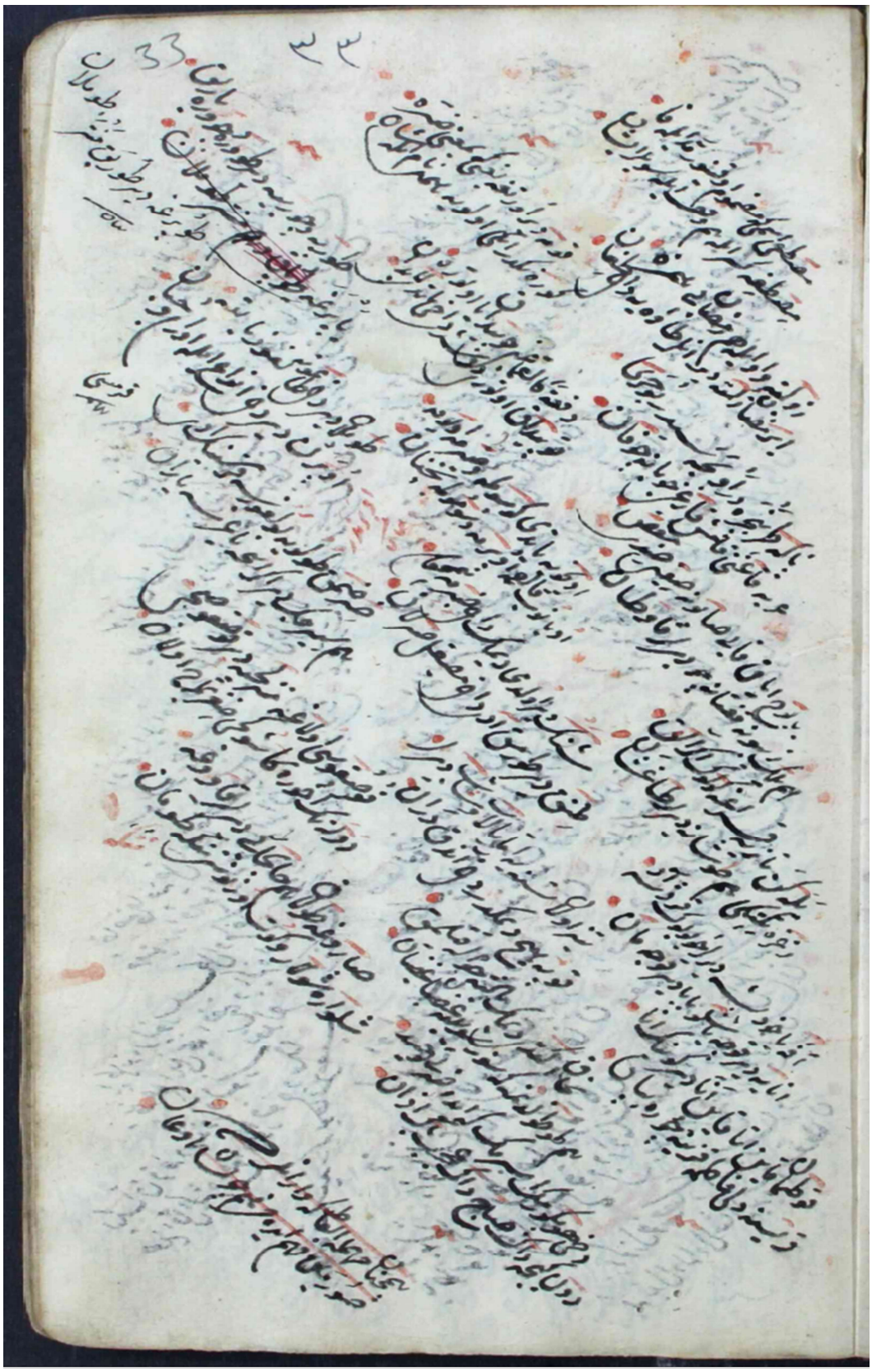
Tıpkıbasım

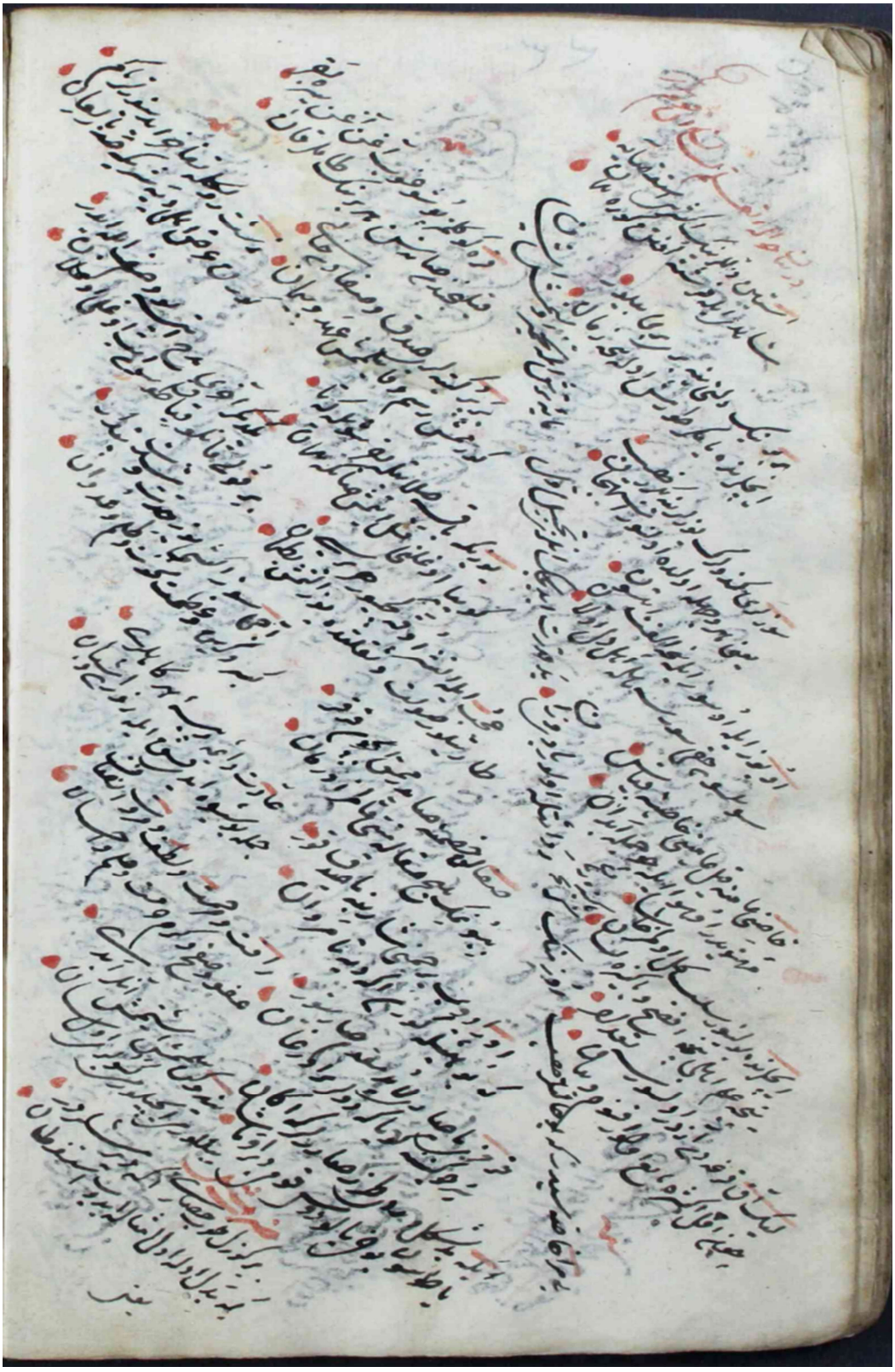
Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi, no. 3473, vr. 32ª

vr. 32[b]

vr. 33[a]

vr. 33[b]

4.12. Sıyâmî'nin Antakya Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

1. İlāhī cümlenüñ maḳṣūdı Allāh
   Bu ben egriye göster ṭoġrı bir rāh

2. Hidāyet eyle baña yā İlāhī
   Heme bī-keslerüñ sensin penāhı

3. Dilerem bakma yüzüm ḳarasına
   Baḳup raḥm eyle baġrum yarasına

4. Umaram olmayam yanuñda ʿāsī
   Budur eksüklerüñ cümle duʿāsı

5. Baş açuḳ rāh-ı ʿışḳuñda cünūnem
   Ḥalāṣ eyle esīr-i nefs-i dūnem

6. Göyünüp yañduruban pür-belāyı
   Ḳılur cānuma yüz biñ kez cefāyı

7. Beni iy ḫ*ā*ce eyle andan āzād
   Cenābuña budur ʿarż-ı murādād

8. Cihānı yoġ-iken sen eyledüñ var
   Kimini yār ü kimisini aġyār

9. Kimisi zühd-ile taḳvāda ṣādıḳ
Kimisi fācir ü kimisi fāsıḳ

10. Kimini ʿilm-ile dānā idersin
Kimin aḥvel kimin bīnā idersin

11. Kimi ʿışḳ-ile rüsvā-yı ḫarābāt
Kimisi Mūsī-i Ṭūr-ı münācāt

12. Ḳomışsın her birin bir işde ḥayrān
İder her biri bir vādīde seyrān

13. Bu şehr-engīze şöhret vir İlāhī
İçinde añayın bir niçe māhı

14. Zebānumdan maʿānīyi revān it
Bu şehr-engīzi gün gibi ʿayān it

15. Mışrdan ṭoġrı geldüm bu diyāre
Cefā tīġiyle sīnem pāre pāre

16. Dilerseñ almaġa gel sen de aḫbār
Bu şehre dirler Anṭāḳiyye iy yār

17. Görüp şehrini seyr itdüm tamāmī
Vilāyātüñ güzellige zamānī

18. Leb-i deryāya ʿazm itdüm revānı
Görüp deryāda bir niçe cüvānı

19. İderleridi deryā içre luʿbı
Yoġ-idi birinüñ ẕerrece ʿaybı

20. İderdi her biri nāz-ile bāzī
Ḳılup biri birisine niyāzı

21. Dutunmış kimi meyzerr-i siyāhī
Gören düşmüş ṣanur deryāya māhī

22. Deñiz mālikleri ṭutmış kenārı
Gören ʿışḳ ehlinüñ ḳalmaz ḳarārı

23. Benümle var-idi bir yār-ı ṣādıḳ
Enīs ü mūnis ü rind ü muvāfıḳ

24. Didi ben bendeye luṭf it **Ṣıyāmī**
İdelüm burada cüzʾi arāmī

25. Didüm emrüñ ne-y-ise di olalum
Dir-iseñ bu gice bunda ḳalalum

26. Didi medḥ eyle bunda olan cüvānı
Hemān ol maʿnī rāhına revānī

27. Sözinden çıkmadum ol yār-ı cānuñ
Devātın aluben yanuñdan anuñ

28. İdüben ibtidā nām-ı Ḫudāyı
Ṣalāvāt-ile añup Muṣṭafāyı

29. Diledüm daḫi pīrümden ʿināyet
Daḫi Gülşenīden de istiʿānet

30. Dururdı anda bir niçe dil-ārām
Yüzin kim görse itmez-idi ārām

31. Birini anlaruñ ser-defter itdüm
Güzeller içre anı mihter itdüm

Ġazel-i münāsib

32. Bir güzel gördüm bugün ser-defter-i ḫūbāndur
Mıṣr-ı ḥüsn içinde muṭlaḳ Yūsuf-ı Kenʿāndur

33. Yā perīdür yā melek ol dilber-i sīmīn-beden
Yoḳ keşāfet cism-i pākinde ser-ā-ser cāndur

34. Bende olmışlar bu gün erbāb-ı ʿışḳ ol dilbere
Kişver-i ḥüsn içre bildüm bī-gümān haḳandur

35. İy marīż-iʿışḳ cānānum diyen feryād ḳo
Ol ṭabīb-i cāna var derd ehline dermāndur

36. ʿArż-ı iẓhār-ı maḥabbet eyleseñ redd eylemez
İy **Ṣıyāmī** ol dil-ārām ṭālib-i ʿirfāndur

Vaṣf-ı dilberān-ı evvel

37. Bil ki nāmı Bütī idi o şāhuñ
Yüzi ḫūrşīd idi ol alnı māhuñ

38. İlāhī sen anı ṣaḳla İlāhum
Severem anı yā Rab ol güvāhum

Meḥemmed nām

39. Anuñ ……* Seydī Meḥemmed
Yüzini kim göre dir nūr-ı Aḥmed

40. Yaratmışdur derinden Ḥaḳ anuñ verd
İlāhī itme ʿilmüñden anı red

Muṣṭafā

41. Birisi Muṣṭafādur ol nigāruñ
Lebi müldür bil ol lāle-ʿiẕāruñ

42. Baña vaṣlın müyesser ḳıl o yāruñ
Ḳadi servi olan her gül-ʿiẕāruñ

* Metinde silik ve okunamayan bir kelime vardır.

Seydī ʿAlī

43. Biri Seydī ʿAlī şāh-ı velāyet
Kerem kānı ser-i sırr-ı hidāyet

44. Baña ol server itmezse ʿināyet
Beni cevr-ile öldüre nihāyet

Emīr Ḥasan

45. Biri daḫi Ḥasandur ol emīrüñ
Düşürdi yıldızın māh-ı münīrüñ

46. Cenābında bu gün bil ol emīrüñ
Hezārı var benüm gibi esīrüñ

Ḥüseyn

47. Ḥüseyn imiş birinüñ daḫi nāmı
Aña ḳurbān ider cānın **Ṣıyāmī**

48. Budur ʿaşıḳlaruñ yā Rab be-kāmı
Dilerler virmeye nā-beyte ʿāmı

Ḥamza Bālī

49. Birisi Ḥamza Bālī şāh-ı merdān
Emīr-i salṭanat serdār-ı meydān

50. Amān ol āfetüñ destinden amān
Yüz ü gözden anı ṣaḳlaya Yezdān

İbrāhīm Bālī

51. Biri İbrāhīm ol mihr-i cihānuñ
Ḫalīlidür bu gün devr-i zamānuñ

52. Didüm bir būse vir baña īmānum
Didi sen de bahā vir imdi begüm

Süleymān Şāh

53. Biri iḳlīm-i ḥüsn içre Süleymān
Getürdi ins ü cin emrine fermān

54. Didüm vaṣluñı eyle baña dermān
Didi gel sen de ol bābumda derbān

Vehhāb Bālī

55. Biri Vehhābdur ol ġamze-kāruñ
Cefā nāvekleriyle dil-figāruñ

56. Didüm öpsem olur mıydı ʿiẕāruñ
Didi senüñ benümle yok bazāruñ

Bostān Bālī

57. Biri Bostāndur ol gül-sitānuñ
Nihālidür bu gün devr-i zamānuñ

58. Didüm yoḳ mı nihāyātı cefānuñ
Didi adın sakın añma vefānuñ

Ḳoçī Bālī

59. Birinüñ daḫi bil Ḳoçīdür adı
Çaḳ ol şīrīn kelāmuñ Ferhādı[8]

60. Didüm şeftālüdür gönlüm murādı
Didi …….* gibi hiç aġzuñ dadı

Sefer Bālī

61. Seferdür biri vechi aya beñzer
Kelāmı sükkerī ḥelvāya beñzer

62. Ḳaşı misk tozlu ṣan bir yaya beñzer
Lebin ṣordum anuñ ḥelvāya beñzer

Receb Bālī

63. Recebdür biri alnı māha dönmiş
Ḳaşıyla gözi ṣunʿullāha dönmiş

64. Ḥarīm-i kūyı Beytullāha dönmiş
Gedādur ehl-i ʿışḳ ol şahā dönmiş

Şaʿbān Bālī

65. Biri Şaʿbāndur ol meh-likānuñ
Ḳomadı raġbetin şems-i duḫānuñ

66. Güzel ezberlemiş bābın cefānuñ
Ṣorarsañ adını bilmez vefānuñ

[8] Vezin bozuktur.
* Metinde silik ve okunmayan bir kelime vardır.

Dervīş Bālī

67. Birinin nāmı Dervīş kendi sulṭān
Olubdur ehl-i ʿışḳ yanında derbān

68. Didüm kūyuña eyle beni mihmān
Didi var git yanumdan bre ḥayrān

Maḥmūd Bālī

69. Biri Maḥmūddur serdār-ı ḫūbān
Leṭāfet kişverine oldı hākān

70. Didüm bir būse eyle baña iḥsān
Didi var geñ yaḳada eyle seyran

Beg-zāde Mīrzā

71. Biri Beg-zādedür mīr-i zamāne
Gören kāfir gelür yüzin īmāne

72. Anuñ vaṣfı bilüñ gelmez beyāne
Emīr oldı leṭāfetle zamāne

Meḥemmed Şah

73. Meḥemmed biri nūr-ı Muṣṭafādur
Emīr-i salṭanat sırr-ı Ḫudādur

Raḳīb-i kāfire kārı vefādur
Müselmānlar baña işi cefādur

Maḥmūd Şāh

75. Birisi Dede Maḥmūd Şāh-ı ḫūbān
Melāḥat mışr[ı] içre oldı sulṭān

76. Lebi esrārına ʿışḳ ehli ḥayrān
Göñül abdāl ol yolında ḳurbān

Ḫātime-i medḥ

77. Güzellerini medḥ idüb tamāmī
Münācāt içre depretdüm zebānı

78. Eyā iy vāḳıf-ı sırr-ı murādāt
Ḳapuña geldüm itmege münācāt

79. Murādum var cenābuñda İlāhī
Hidāyet ḳıl bize bir ṭoġrı rāhı

80. İlāhī bizi yā Rab itme gümrāh
Ḳapuña ḳulluġ içün geldük iy Şāh

81. Budur senden murādātı gedānuñ
Maḫalli geldi eyle anda ʿaṭānuñ

82. Bu şehr-engīzde olan ḳullaruñı
Cihān bāġında tāze güllerüñi

83. Bularuñ güllerin pejmürde ḳılma
Atasından buları tizcek alma

84. Cüvān-iken pīr eyle bunları sen
Dilerüm Ḥażretüñden bunları ben

85. Budur bunlara bendenüñ ṣenāsı
Ṣıyāmīnüñ daḫi cümle duʾāsı

86. İlāhī sen ḳabūl it yā İlāhī
Ḳamusınuñ sañadur ʿazm-i rāhı

87. Bu şehri ṣaḳla āfetden Ḫudāyā
Belā vü şūr ü şerden iy Teʿālā

88. Ṣaġīrini kebīrini belādan
Gözetle bunları faḳr u fenādan

89. Bu şehr-engīzde bī-ḥad olsa ger ʿayb
Anı kāmil ider bir noḳtadur ġayb

4.13. Ulvî'nin Manisa Şehrengizi [İstanbul Üniversitesi Nüshası]

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

Ulvī Çelebī Maʿnisā Şehr-engīzi

1. İlāhī baḥri ʿişyāna ġarīḳam
   Ṭutuşdum nār-ı hicrāna ḥarīḳam

2. Yaluñ yüzlülerüñ şevḳiyle yandum
   Kül oldum külli cānumdan uṣandum

3. Giriftāram ser-i gīsū-yı yāre
   Ḫudāyā ḳıl dil-i miskīne çāre

4. Siyeh kākülleri aldı ḳarārum
   Gidüpdür āh elinden iḫtiyārum

5. Ġam-ı bīmār-ı çeşm-ile żaʿīfem
   Mebānī gibi inceldüm naḥīfem

6. Gözüm yaşı beni düşkün idüpdür
   Yüzüm ṣuyı ḳatı çoḳdan gidüpdür

7. Seg-i nefsüm yider çeşm-i nizārı
   Yider ṣayyāddır ṣan kim şikārı

8. Vużūʾ içün elüme alsam ibrīḳ
Sebū-yı mey görinür baña taḥḳīḳ

9. ʿAceb mi mescide ʿazm eylesem ger
Baña mescid olupdur kūy-ı dilber

10. Ḳarār itmezdi dil mescidde bir ān
Eger olmasa seyr-i rū-yı ḫūbān

11. Cüvānuñ ṣūret-i seyrine farżā
Olupdur deyr-i dil büt-ḫāne gūyā

12. Ne mümkin oḳısam tesbīḥ ü evrād
Meger ḫāl ü ḥaṭṭ-ı yārı idem yād

13. Namāza yüz yumadum yā İlāhī
Muʿaẕẕeb eyleme ben rū-siyāhı

14. Güneh-kāram işüm cürm ü ḫaṭādur
Ḳara baḫtum gibi yüzüm ḳaradur

15. Reh-i ʿiṣyānda ḳaldum yā İlāhī
Meded yandum yaḳıldum yā İlāhī

16. Ḫudāyā pāk ẕātuñ ḥürmeti-çün
Şol esmā vü ṣıfātuñ ḥürmeti-çün

17. Resūl-i kibriyānuñ ʿizzeti-çün
Anuñ ḳadr ü celāli ḥürmeti-çün

18. Daḫi aṣḥāb u āli ḥaḳḳı-y-içün
Celāl-i dilber-i raʿnā ḥaḳı-içün

19. Kerāmet ṣāḥibi ʿāşıḳlar-içün
Yoluñda ṣubḥ-veş ṣādıḳlar-içün

20. Melāl-i ʿāşıḳ-ı şeydā ḥaḳı-çün
Benüm bu baġrumuñ başı ḥaḳı-çün

21. İdüp bu cism-i nā-bīnāyı pür-nūr
Baña ḳıl *şemme vechullāh*ı manẓūr

22. Ṭarīḳ-i Muṣṭafādan yā İlāhī
Şaşurma ḫışm-ile ben rū-siyāhı

23. Beni şol gözi açuḳlardan eyle
Seni görmege lāyıḳlardan eyle

24. Baña rehber olup īmān-ile dīn
Aġişnā yā ġıyāşe'l-müstaġīşīn

25. Seḥer-geh kim nesīm-i rūḥ-perver
Cihāna virmiş-idi zīb ü zīver

26. Cihān itdi yine ʿarż-ı cemāli
Bürūdet gitdi buldı iʿtidāli

27. Çıḳarup ḳākum-ı berfin çemenler
Yürürdi pīrehenle sīm-tenler

28. Behişt-āsā olup gülzār-ı ʿālem
Melālet gitdi herkes oldı ḫurrem

29. Mesīḥ-enfās olup bād-ı gülistān
Nebāt-ı mürdeye gūyā virür cān

30. Ḳurıldı ser-te-ser gülşende meclis
Ṭutar zerrīn-ḳadeḥ destinde nergis

31. Açılmış dāġ-ı sīnem gibi lāle
Ayaġ üstinde nūş eyler piyāle

32. Yine bezm-i gülistānda benefşe
Seḥer-geh jāleden içdi benefşe

33. Mey-i jāleyle mest olup gül-i ter
Açıldı yaḳasın çāk itdi yer yer

34. Ṣabā baṣduġı yiri bilmez oldı
Ṣadāsıyla gülistān bezmi ṭoldı

35. Olaldan cū-yı dil-cū ḳatı şerḫoş
Gehi pür-cūş oldı gāhī ḫāmūş

36. Naẓar ḳıldum bu ḥāline cihānuñ
Cünūnı ġālib oldı tende cānuñ

37. Ḳılup dil māsivādan cümle ʿuzlet
Görindi gözüme rāh-ı seyāḥat

38. Fenā şalın geyüb çarḫ-ı kühenden
ʿAlāḳa ḳaṭʿını itdüm vaṭandan

39. Elinden ṣabrın alsa ʿışḳ-ı dilber
Seferdür ʿāşıḳuñ kārı dimişler

40. Olup ʿışḳ-ı dil-ārā-ile şeydā
Diyār-ı ġurbete gitdüm dirīġā

41. Cihānı cā-be-cā geşt eyler-iken
İdindüm şehr-i Maʿnīsāyı mesken

42. İderken çārşū seyrini nā-gāh
Beni māt eyledi fī'l-ḥāl bir şāh

43. Görüp ol nazenīn ḫūbı dilā ben
Dil-i bī-çāreyi aldurdum elden

44. Dil-i ʿāşıḳ aḳar ṣudur be-her-ḥāl
Gel inṣāf eyle olmasun mı meyyāl

45. O şehri geşt iderken ʿāşıḳāne
Yolum düşdi benüm bir gülsitāne

46. İder bülbül hezārān āh ü şīven
Şükūfeyle ṭonanmış ṣahn-ı gülşen

47. Ḳarār itdüm o bāġ-ı dil-güşāda
Dil-i maḥzūn-ile oldum ṣafāda

48. Ġam-ı cānān idi her dem celīsüm
Belā vü ġuṣṣa olmışdı enīsüm

49. Ḳad-i dilber yirine cān-ı bī-ḫūş
Nihāl-i serv eylerdi der-āġūş

50. Gelüp nāgeh baña bir yār-ı mümtāz
Suḫandān ü żarīf ü nükte-perdāz

51. Didi kim iy suḫan-perdāz-ı ʿālem
Sana çün mülk-i naẓm oldı müsellem

52. Sözüñden ʿāşıḳ u şeydāsın ancaḳ
Ẓarīf ü ʿālim ü dānāsın ancaḳ

53. Żaʿīf itmiş seni ʿışḳ-ı dil-ārā
Ḳatı āşüfte olmışsın dirīġā

54. Nʾola bir naẓm iderseñ bunda īcād
Güzeller medḥi ile ola bünyād

55. Bu şehrüñ dilber-i raʿnālarını
Latīf ü nāzük ü ġarrālarını

56. Serīr-i mülk-i ḥüsne padişāhın
Sipihr-i evc-i nāze mihr ü māhın

57. Getür bir beyt her bir medḥin eyle
Anuñ her birisinüñ vaṣfın eyle

58. Güzeller şāhı olsun bir sehī-ḳad
Ḳara ḳaşı gibi eyle ser-āmed

59. Olup baḥr-i muḥīṭ-i nazma ġavvāṣ
Çıḳar içinden anuñ gevher-i ḫāṣ

60. Dür-i elfāẓın itdüm çünki ışġā
Ḫurūş u cūşa geldüm hem-çü deryā

61. Didüm ol yāre kim iy yār-ı cānum
Egerçi tende yoḳdur yār cānum

62. Müşevveşdür benüm ġāyetde ḥālüm
Ne ḥālüm kim ola medḥe mecālüm

63. Cihān içinde ḥālüm oldı meşhūr
Buyurmışlar ki *el-meʾmūru maʿżūr*

64. Dil ü cāndan baña çün itdüñ ibrām
Münāsib bu ki olam emrüñe rām

65. Biraz efkāre varup bu dil-i zār
Nice olsun dir-iken naẓm u güftār

66. Ṭulūʿ itdi dilā feyż-i İlāhī̄
Hemān ser-nāme ḳıldum nām-ı şāhı

67. Şeh-i şāhenşehān şāh-ı ʿālem
Saʿādet ḳaṣrına sulṭān-ı aʿżam

68. Serī̄r-i taht-ı ḥüsne ʿizz-ile şāh
Sipihr-i evc-i burc-i ḳudrete māh

69. Ki yaʿnī̄ Ḫān Selī̄m ibni Süleymān
Olupdur ʿadl-ile hakan-ı devrān

70. Olursa ʿadl ü dādı ol şehüñ yād
Olur Nūşī̄nrevānuñ ʿadli berbād

71. Cihānda luṭf-ıla ol sāye-i Ḥaḳ
Veliyyü'l-muṭlaḳ olmışdur muḥaḳḳaḳ

72. Başındadur külāh-ı ʿizzet ü taḫt
Elindedür līvā-yı devlet ü baḫt

73. Sitanbūl içre olmasına sulṭān
Sened olmışdur anuñ sīni her ān س

74. ʿAdālet üzre olduġına ol şāh
Delālet eyler anuñ lāmı her gāh ل

75. Boyı misfer degül midür ki ol yā ى
Müsellem ola aña mülk-i deryā

76. Olupdur mīmi anuñ mīm-i İslām م
İder luṭf-ile cümle ḫalḳa ikrām

77. İder ol dūsta ʿarż-ı cemāli
ʿAdūya gösterir tīġ-i celāli

78. Ṣadāḳat milkine ol şāh-ı taḥḳīḳ
Olupdur ṣanasın Bū Bekr-i Ṣıddīḳ

79. ʿÖmer gibi dilīr olup o sulṭān
Olupdur zübde-i evlād-ı ʿOṯmān

Der-medḥ-i Çār-Yār-ı Güzīn

80. Muḥibb-i çār-yār-ı Muṣṭafādur
Şecaʿātle ʿAliyyü'l-Murteżādur

81. Dırāz itme sözi medḥ ü ṣenā ḳıl
Duʿā-yı devletini eyle ey dil

82. Seḫā vü luṭf-ıla yā Rabbi ol Ḫān
Olupdur ʿāleme çün ẓıll-ı Yezdān

83. İrüp maḳṣūdına her laḥẓa vāṣıl
Murādı ḫürmetini eyle ḥāṣıl

84. Getürme yolına ġūl-ı racīmi
Naṣīb eyle aña rāh-ı selīmi

85. Anuñ şemşīrin üstün eyle her bār
Be-ḥaḳḳ-ı Aḥmed ü Maḥmūd-ı Muḥtār

86. Çün ey dil eyledüñ evṣāf-ı şāhı
Nicedeür söyle anuñ taht-gāhı

87. Zebān-ı ṭūtī-i bāġ-ı maʿānī
Kelāma açdı bu resme dehānı

88. Didi kim kāyināt içinde ḳaṭʿā
Bulınmaz şehr-i Maʿnīsāda hem-tā

89. Sevād-ı şevket-ile oldı aʿẓam
Olupdur āb-ı rūy-ı çeşm-i ʿālem

90. Öniñde görinür bir ḫub ṣaḥrā
Zemīni yemyeşil itmiş ser-ā-pā

91. Olupdur gūyīyā deryā-yı aḥżar
Dem-ā-dem mevc urur bād-ile yer yer

92. Naẓar ḳılsañ ḥiṣārında bedenler
Ṣanasın yelken açmış fülke beñzer

93. Yeñi ḳalʿa aña genc oldı her ān
Nʾola eski ḥiṣārı olsa vīrān

94. Bulınmazmış egerçi aña hem-tā
Benüm ḳalbüm gibi yıkılmış ammā

95. İçi ḳat ḳat binālardur o şehrüñ
O şehr oldı yüzi ṣuyı bu dehrüñ

96. Ḫuṣūṣā şāh-ı devrānuñ sarāyı
Zemīne ʿarż ider saḳf-ı semāyı

97. O şehr içinde vardur çün mesīre
Velī olmaz çenārına naẓīre

98. Aña beñzer ḳanı cāy-ı hevā-baḫş
Ḥayāt-efzā vü raʿnā vü ṣafā-baḫş

99. Elinden gitmesün tesbīḥi dāyim
Olur ehl-i ʿibādet gibi ḳāyim

100. İder el ḳaldurup Ḥaḳḳa münācāt
Virür erbāb-ı ʿışḳa vecd ü ḥālāt

101. Nʾola cennet disem ol şehre her ān
Olur dīdār-ı yāre anda imkān

102. Güzellerle müzeyyen içi anuñ
Görinür anda ḥavrāsı cinānuñ

103. Kimi Yūsuf kimi ḥüsn-ile raʿnā
Kimi Yaʿḳūb-veş ʿışḳ-ıla şeydā

104. Kimisi mihr ü kimi müşterīdür
Melāḥat evcinüñ meh-peykeridür

105. Kimi Leylī olupdur kimi Mecnūn
Biri birisine her biri meftūn

106. Kimi maʿşūḳ olupdur kimi ʿāşıḳ
Kimi ʿAẕrā durur kimi Vāmıḳ

107. Kiminüñ laʿli şīrīn kimi Ferhād
Olupdur her biri fenninde üstād

108. Kiminüñ ruḫları şemʿ-i şeb-efrūz
Kimi pervāne-veş olmış ciger-sūz

109. Kimisi şāh ü kimisi gedādur
Kimi bende kimisi pādişādur

110. Biri birisine ʿāşıḳ geçerler
Yolında ṣubḥ-veş ṣādıḳ geçerler

111. Ḳulı oldum sevüp bir pādişāhı
İderdüm rūz u şeb feryād ü āhı

112. Düşer mi hīç benüm gibi gedāya
Ḳapusında ḳul olmaḳ pādişāya

113. Göñül bir ʿişvesi çoḳ ḫūba düşdi
Göñül bir nāzenīn mahbūba düşdi

114. Egerçi sevmişem bir serv-ḳāmet
Ḳoparur başuma her gün ḳıyāmet

115. Olupdur āh kim ol yār-i meh-veş
Benüm āhum gibi ġāyetde ser-keş

116. O ṣaçı leylīnüñ Mecnūnı oldum
Niçe yıl ʿāşıḳ-ı maḫzūnı oldum

117. Mey-i laʿli beni mestāne ḳıldı
Velī kākülleri dīvāne ḳıldı

118. Siyeh zülfi ġam-ile bī-ḳarāram
Görelden çeşm-i bīmārını zāram

119. Beden mūya dönüpdür mūyeden āh
Fiġān ü nāleden nāl oldı ten āh

120. Çeküp derd-i fırākın ol cüvānuñ
Ziyāde oldı ʿışḳı ḫaste cānuñ

121. Ne deñlü yār-ile olsa burūdet
Ten-i pür-sūzda artar ḥarāret

122. Gözüm yaşına bakmaz māh-pārem
Düşüpdür yılduzum yoḳdur sitārem

123. Şafaḳ gibi döküp ḳanını her bār
Nücūm-āsā aġardı çeşm-i ḫūn-bār

124. Degül encüm felekde görinenler
Şerāre ṣaçdı āhum çarḫa yer yer

125. Ḳarardup ʿālemi āhum duḫānı
Şeb-i ẓulmet gibi dutdı cihānı

Ṣıfat-ı Şeb

126. Meger bir şeb sipihr-i lāciverdī
Aradan eyledi güm mihr-i zerdī

127. Niḳāb-ı çehre-i eflāke ol şeb
Ser-āmed ṭutdı çeşmine çü kevkeb

128. Cihānı ẓulmeti ile şeb-i tār
Ẓalām-ı ġamda çün baḫt-ı dil-i zār

129. Felek āyīnesi jeng-i şeb oldı
Gözi görmez olup ẓulmetle ṭoldı

130. Ḳanādīl-i nücūm olur şikeste
Sipihrüñ iki gözi oldı beste

131. Firāḳ-ı zülf-i yārı yād ḳıldum
Ḳara baḫtum gibi feryād ḳıldum

132. Şeb-i miḥnetde cevr-i dilberümden
Ḳara günümdeki derd-i serümden

133. Ḳılurdum ḥālümi bir bir ḥikāyet
İderdüm çarḫ-ı ġaddāra şikāyet

134. Görüp baht-ı siyāhum zāl-i ʿālem
Ḳaralar geydi ṭutdı baña mātem

135. Görinen kehkeşān ṣanmañ ki eflāk
İşidüp ḥālüm itdi yaḳasın çāk

136. Bulutlar ʿālemi ṭutdı ser-ā-ser
Benüm aḥvālüme aġlamaġ ister

137. Döküp bārān-ı eşkin çarḫ-ı mīnā
Fiġāna başladı raʿd idüb ışġā

138. Görüp seyrümde ol şeb ol cüvānı
Muṣavver oldı rūyı nāgehānī

139. Didi kim nāz-ile seyrümde ol yār
Yüri baḫtuñ gözin uyḫudan uyar

140. Meh-i ruḫsārumı bedr-i dücā bil
Cemālüm şevḳini şems-i ḍuḥā bil

141. Yine seyrümde ey dil yāre irdüm
Hemānā devlet-i bīdāre irdüm

142. İderken girye ḫandān oldı göñlüm
Düşinde yine sulṭān oldı göñlüm

143. Ḫayāl-i ḫ*a*ba beñzer vuṣlat-ı yār
Aḳar bir āba beñzer vuṣlat-ı yār

144. Yine bu çeşm-i ḫ*a*b-ālūd uyandı
Çerāġ-ı baḫt-ı ḫ*a*b-ālūd uyandı

145. Yanub nār-ı şafaḳla perde-i şeb
Seḥer-geh ġāyib oldı gökde kevkeb

146. Ṭulūʿ itdi yine sulṭān-ı ḫāver
Cihānı ṣubḥ-dem ḳıldı münevver

147. Yine şems-i ḍuḥā oldı hüveydā
Yine nūr-ı Ḫudā ḳıldı tecellā

148. Yine ṣubḥ-ı ṣafā şevk-ile bī-bāk
Libās-ı şāmı itdi ṣubḥ-dem çāk

149. Zümürrüd taḫta geçdi mihr-i enver
Degüldür şaʿşaʿa ṭaḳındı ḫançer

150. Diyār-ı şarḳdan ʿaskerle geldi
Seḥer feth itdi şāmuñ mülkin aldı

151. Gelüp yanına bir bir ḫayl-i envār
Başına geydi ol dem şems destār

152. Geçer şarḳ ile garba ḥükmi beñzer
Olupdur mülk-i dünyāda Sikender

153. Geyür egnine yine bir ser-ā-ser
Cihāna sīm ü zer virdi ser-ā-ser

154. Ne ḥikmetdür bu kim ḫūrşīd-i gerdūn
Naẓar ḳılsa ider ṭoprağı altun

155. Yine nūrānīlik irdi zamāne
Sipihr-i pīr döndi nev-cüvāne

156. Açıldı bāġ-ı ʿālem gülşen oldı
Göñüller ḥānesi hep rūşen oldı

157. Bezendi meclis-i Rūmīyi gördi
Ḳopuzın Zühre ortadan getürdi

158. Ṭoġup evc-i semādan mihr-i rūşen
Beni ḳurtardı hicrān ẓulmetinden

159. Görindi yine ol şems-i cihānum
Ṭutuşdı āteş-i mihriyle cānum

160. Yaturken dil ẓalām-ı ġamda bī-tāb
Ṭulūʿ itdi o ḫurşīd-i cihān-tāb

161. Sipihr-i ḥüsn içinde ol meh-i nev
Yine dil ḥānesine ṣaldı pertev

162. Görindi baña çün ol nūr-ı Aḥmed
Nʾola mümtāz idüp kılsam ser-āmed

163. Mürekkeble devāt-ı mihr doldı
İçinde şaʿşaʿa zer-ḫāme oldı

164. Anuñ vaṣfını yazmağa ʿUṭārid
İdindi āsumānī māʾi kāġıd

Der-vaṣf-ı ḫūbān Dervīş

165. Bu gün ser-defter-i ḥūbān arade
Güzel dirseñ eger Yazıcı-zāde

166. Anuñ Dervīşdür nām-ı şerīfi
Cihānı ḳul ider ḫulḳ-ı laṭīfi

167. Dehānı gibi hīç mānendi yoḳdur
Gözüm yaşı gibi ʿuşşāḳı çoḳdur

168. Reh-i ʿışḳında dil pā-māli oldı
Yolında baş açuḳ abdālı oldı

169. Beni ḳul itdi ol şāh-ı velāyet
İdersem nʾola dervişāne ḫıdmet

Der-vaṣf-ı ḫūbān Mū-miyān

170. Biri Mūtāb-zāde mū-mīyāndur
Dili ḳılca ḳoyan ol nev-civāndur

171. Nʾola yaḳmazsa mūya cism her dem
Gözine ḳılca gelmez ḫalḳ-ı ʿālem

172. Baña ʿarż itdi zülfin ol perī-şān
Dil-i āşüftemi ḳıldı perīşān

173. Tırāş olsa ʿaceb mi ḫaṭṭı her gāh
Ruḫı üstine ḳıl ḳondurmaz ol māh

174. Döginmekden ḳarardı ṣanmañuz ten
Yolında ḳara çullar geymişem ben

Der-vaṣf-ı ḫūbān Ḥüseyn Ḫān

175. Birisi Aşçı-zāde dilber-i ḫūb
Ḥüseyn olmışdur aña nām-ı merġūb

176. Zülāl-i lebleri yādına her ān
Yezīd olsun yolında virmeyen cān

177. Teb-i ġamla ṣararsam nʾola her gāh
Naẓar ḳılmaz bu rūy-ı zerde ol māh

178. Bu gün bir dānedür ol şāh-ı ʿālem
Ḳo sögsün aġzuma ṭuyınca her dem

179. Cemāli oldı gūyā ḥüsn ḫānı
Hemān baḫş-ı ġāyibdür dehānı

Der-vaṣf-ı ḫūbān ʿAlī Şāh

180. ʿAlī Bālī biri bir şāh-ı ḫūbān
ʿAlī sīretlüdür ol şīr-i Yezdān

181. Ḥasen-ṣūret melek-sīmā güzeldür
Reh-i ʿaşḳında cān virsem maḥaldür

182. Süvar-i Düldül-i nāz oldı ol şāh
Yolında Ḳanber olsam nʾola her gāh

183. Gören didi dükānında o şāhı
Görüñ gelmiş esed burcına māhī

184. Nice beñzer gözinde ḳıl nezāre
Her iki kirpigi bir ẕüʾl-feḳāre

[Der-vaṣf-ı ḫūbān Bostān]

185. Birinüñ dahi nāmı Bostāndur
Yüzi gül ḳāmeti serv-i revāndur

186. Cemālinde anuñ tıfl-ı dehānı
Okur gūyā kitāb-ı Bostānı

187. Beni bāġa ṣalup gīsūsı tenhā
İderler bostān seyrin be-aʿdā

188. Ruḫ-ı zerdüm görüp bozıldı ol ḫān
Ḫazān irüp ṣarardı ṣan ki bostān

189. Rakīb-i ḫarla gezse tañ mı her ān
Eşek başıyladur her yirde bostān

Der-vaṣf-ı ḫūbān İbrāhīm Ḫan

190. Biri ḫaffāfdur bir ḫūb dilber
Anuñ nāmına İbrāhīm dirler

191. Ḫayāl-i būse-i sākiyle bestem
Ayaġına düşersem ṭañ mı mestem

192. Ḳanı çizme baña dirsem o yāre
Dil-i pür-zaḥmı eyler pāre pāre

193. Yapışmış dāmenini ḳomaz elden
Çiriş geçmek düşer mi aña düşmen

194. Dilā başmaġı resmini o meh-tāb
Göñüller mescidinde ḳıldı miḥrāb

Der-vaṣf-ı ḫūbān Aḥmed Şāh

195. Birine peyk Ahmed Bālī dirler
Olupdur tācı anuñ şems-i enver

196. Ruḫı āyīne-i nūr-ı Ḫudādur
Cemāli maṭlaʿ-ı Şems-i ḍuḥādur

197. Cihānuñ yügrügidür ḥüsn-ile ol
Nʾola şehler ḳatında olsa maḳbūl

198. Başum tācıdır ol sulṭān-ı ḫūbān
Ayaġı tozı olsam ṭañ mı her ān

199. Aña itsem nʾola taḥsīn ü sābāş
Ki ḥaḳḳıdur güzellik tācı biñ baş

Der-vaṣf-ı ḫūbān Meḥemmed Şāh

200. Birisi Ḥācī Beg-zāde Meḥemmed
Ruḫı Kaʿbe cebīni nūr-ı Aḥmed

201. Olup saḳf-ı sarāy-ı ḥüsne şemse
ʿİẕārı ṭaʿn ider çarḫ üzre şemse

202. Görinen ṣanmañuz mihr-i dıraḫşān
Ruḫı pertev ṣalar eflāke her ān

203. Baña cevr idüp ol ḳaddi ḳıyāmet
Günāhum ʿafv idüp ḳılmaz şefāʿat

204. ʿAyān eyler yüzinde enfi gūyā
İki şaḳḳ olduġını māh-ı ġarrā

Der-vaṣf-ı ḫūbān Aḳ Yıldız

205. Birinüñ daḫi nāmı Aḳ Yıldız
Ruḫ-ı meh-tābına müştāḳ yıldız

206. İki aḫterdürür ʻayneyni lāmiʿ
Yanında burc-i ḳavsüñ oldı lāmiʿ

207. Nice beñzer naẓar ḳıl ol cemāle
Ḳaşı mirrīḥ üstinde hilāle

208. Görüp mihr-ile yandur ol cüvānı
Bu günden yıldızum sevmişdür anı

209. Ruḫı levḥin görüp bezm-i ṣafāda
Defin Zühre yire çaldı semāda

Der-vaṣf-ı ḫūbān Ḫalīl

210. Ḫalīl oldı birisi ḫūb dilber
Ṣanemler yolına cānlar virürler

211. Cemāli Kaʿbedür zülfi Ḥaremdür
ʿİẕārı gülşen-i bāġ-ı İremdür

212. Yanaldan nār-ı ʿışḳ ile dil ü cān
Ten oldı dağlarla bir gülistān

213. ʿAceb mi ol ḥasūdı itse merdūd
Ḫalīle dost olmaz çünki Nemrūd

214. Görenler ḫālini ḥaddinde dirler
Düşüpdür nāra İbrāhīm Āzer

Der-vaṣf-ı ḫūbān Ḥüseyn

215. Müʾeẕẕīndür biri bir ḥūb raʿnā
Ḥüseyn olmışdur aña nām-ı zībā

216. Ḥüseynī naġmesiyle ṭolsa āfāḳ
Nevāsın Būselik eylerdi ʿuşşāḳ

217. Ṣadāsını işitmez oldum anuñ
Bize vechi nedür bunca eẕānuñ

218. Müʾeẕẕin olalı ol serv-ḳāmet
Çalındı ʿālem içre penç-nevbet

219. Naẓar iden didi ḫaddinde ḫāle
Menār-ı Kaʿbede beñzer Bilāle

Der-vaṣf-ı ḫūbān Yūsuf

220. Birinüñ nāmı Yūsuf dilber-i ḫūb
Olupdur ḥüsni Yūsuf gibi merġūb

221. Serīr-i Mıṣr-ı nāre geçdi ol yār
Aḳarsa Nīl-i eşküm n'ola her bār

222. Cemālinde görinen ol zeneḫdān
İdüpdür başuma dünyāyı zindān

223. Sipihre n'ola baş egmezse ol şāh
Terāzūsından itmez mihr-ile māh

224. Cemāli muṣḥafında ḫaṭṭı gūyā
Olupdur sūre-i Yūsuf hemānā

Der-vaṣf-ı ḫūbān-ı zībā*

Der-vaṣf-ı ḫūbān Caʿfer

225. Birisi daḫi bir maḥbūb Berber
Anuñ nām-ı laṭīfi oldı Caʿfer

226. Çekerse başum üzre ḫançer-i med
Dil-i mecrūḥa olur baḫt-ı sermed

227. Temāşā eyleñüz ol nev-tırāşı
Hilāle egdürür her demde başı

* Metinde başlık olmasına rağmen beyitler yazılamamıştır.

228. Benem ol ġamzesi ḫūn-rīze ʿāşıḳ
Yolında ṣubḥ-veş miḥr-ile ṣādıḳ

229. Hümā-veş yüksek uçar ol dilāver
Hemānā Caʿfer-i Ṭayyāra beñzer

Der-vaṣf-ı ḫūbān Fażlī Şah

230. Birine daḫi Fażlī Şāh dirler
Kemāl-i fażl-ı Ḥaḳḳa oldı maẓhar

231. Ṭaleb ḳılmış ʿulūma ol dil-ārā
ʿAṭā ḳıl aña maṭlūbın Ḫudāya

232. Bulınmaz vuṣlatı fażlına miftāḥ
Hidāyetle meger feṭḥ ide Fettāḥ

233. Kitāb-ı ʿāşıḳ olup aña bī-bāk
Yaḳasını ider şiʿrüm gibi çāk

234. Bilelden suḫte olduġum ol māh
Kitābı gibi dürdi yüzini āh

Der-vaṣf-ı ḫūbān Ḫıżr Şāh

235. Melāḥat mülkine olmış biri şāh
Gezerken gözüme tūş oldı nā-gāh

236. Lebin āb-ı ḥayāt itmiş o dilber
Görinen bu ki nāmı Ḫıżra beñzer

237. Olurken nāmını ṣormaġa ṭālib
Dehānı gibi gözden oldı ġāyib

238. ʿAceb bilsem perīlerden mi ol cān
Kʾanuñ cism-i laṭīfin görmez insān

239. Görinürden görinmez gerçi çoḳdur
Nümāyişde anuñ mānendi yoḳdur

Der-vaṣf-ı ḫūbān Ḥasan Bālī

240. Ḥasan Bālī biri bir çeşmi āfet
Aña dellāllıḳ olmışdı ṣanʿat

241. Muʿanber oldı ṣanmañ ṣaḥn-ı ḥammām
Perīşān ḳıldı zülfin ol gül-endām

242. Felek bir ḳubbe-i ḥammāmı oldı
Meh-i nev tīġi encüm cāmı oldı

243. Beni ṣanmañ tırāş eyler o meh-rū
Ḳazar ser-levḥasından ḳara yazu

244. Baña ḫalvetde görinse o cānān
Gelür ḳabr içre güyā mürdeye cān

[Der-vaṣf-ı ḫūbān Zerrīn Küleh]

245. Biri bir sīm-ten zerrīn-külehdür
Melāḥat burcına ruḫsārı mehdür

246. Ḳuloġlıdur dilā ol şāh-ı ʿālem
Nʾola begler ḳulı olursa her dem

247. Eger pehlūya çekseydüm o māhı
Göge irgüreydüm ben külāhı

248. Yüzidür āfitāb-ı ʿālem-ārā
Külāh-ı şaʾşaʾadur aña gūyā

249. Hilāl-ebrūsını görüp o şāhuñ
Külāhı başına ṭar oldı māhuñ

Der-vaṣf-ı ḫūbān Meḥemmed Şāh

250. Birisi Ketḫudā-zāde Meḥemmed
Yüzinde ẓāhir olmış nūr-ı Aḥmed

251. Nice meh-rūlar anuñ bendesidür
Nice cānāneler efgendesidür

252. Gül-i nevrestedür tāze cüvāndur
Gözi ser-fitne-i aḫir zamāndır

253. Müsellemdür melāḥatle cihānda
Güzellik cümle ḫatm olmışdur anda

254. Nʾola ger ṣoñra añılsa ol āfet
Olur çün cümleden ṣoñra ḳıyāmet

[Der-vaṣf-ı ḫūbān Meḥemmed]

255. Murādum budurur senden Ḫudāyā
Yed-i ḳudretle naẓmum eyle ifşā

256. Aña şöhret virüp şehr içre her ān
Yirilür medḥi diyü itme pinhān

257. Bu naẓmum nʾola yayılsa cihāne
Çü her beyti olupdur ʿāşıḳāne

Ḳıṭʿa

258. Ne ḥaddümdür benüm evṣāf-ı ḫūbān
Ġaraż bunlara ancaḳ bir duʿādur

259. Görüp her birisinüñ iltiyāmın
Dil ü cāndan hemān medḥ ü ṣenādur

Ḳıṭʿa

260. Ḳatı hercāyīdür āvāre göñlüm
Sevüb bir dilberi olmadı ḳāniʿ

261. Anunçün cümlesin medḥ eyledüm kim
Güzeller içre ʿaşḳum ola şāyiʿ

Ḳıṭʿa

262. Söz oldur kim ola pür-ḥālet ü sūz
Vire erbāb-ı ʿaşḳa vecd ü ḥāli

263. Mesīḥī sözlerinüñ cānı yoḳdur
İde şemşīr-i naẓmumla cidāli

Ḫātime

264. Şu dilber kim ola maʿḳūla ḳāyil
Olur ʿuşşāḳına ʿālemde māyil

265. Cemāli āfitābı olsa raḫşān
Ṭutuşsun āteş-i mihr-ile devrān

266. Zevāle irmesün mihr-i cemāli
Olayın ẕerre gibi pāy-māli

267. Şehīd-i tīġ-i ʿaşḳı ola cānum
Fedā olsun aña rūḥ-ı revānum

268. Ḫudāyā anı serv-i ser-firāz it
Siyeh zülfi gibi ʿömrin dırāz it

Ḫātime

296. Şu dilber kim ola ḥüsnine maġrūr
İder cevr ile her dem ʿāşıḳın ḫūr

270. O da bir bī-vefāya ʿāşıḳ olsun
Dil-i ʿuşşāḳa itdügini bulsun

271. Olup maʿşūḳı anuñ bir cefā-kār
İder mi ʿāşıḳa görsün cefā kār

272. İderse ʿāşıḳın her dem muʿaẕẕeb
Aña inṣāf vir luṭf eyle yā Rab

273. Eger inṣāfa gelmezse o raʿnā
Benüm göñlüm gibi ḳıl anı şeydā

Ḳıṭʿa

274. Ciḥān ṭurdıḳça ṭursun her birisi
İlāhī bunlaruñ ʿömrin ṭavīl it

275. Cemāli güllerini eyle ḫandān
Melāḥat gülsitānı içre şād it

276. Viṣāle irgürüp **ʿUlvī** ḥaḳīri
Dil-ārālar yanında ber-murād it

4.14. Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

1. Be-ġāyet ḫūbdur āb-ı revānı
   Kişi baḳdıḳça ḥaẓẓ eyler revānīī

2. Varursañ seyr içün bir merġ-zāre
   Gelüp feryād ider her mürġ zāre

3. Öter ḳumrīī vü bülbül bāġ içinde
   Bu resme naġme olmaz bāġ-ı Çīnde

4. Bu şehr olduġı-y-içün mīīve-ḫāne
   Naẓar ḳılsañ ṭoludur mīīve ḫāne

5. Olup her ravżanuñ bir gülsitānı
   Geyer kemhāyi güller gülsitānīī

6. Ṣuyı cüllāb ü ḫāki ʿanber-i ḫām
   Naẓar ḳılsañ ḥiṣārı sīīm ü ruḫām

7. Ḫuṣūsā ḳullesi irmiş hevāya
   Nice yeltene düşmen ol hevāya

8. Ṭaşından bir gümiş ḳandīīle beñzer
   İçi ṭopṭoludur ḳandīīle beñzer

9. Leb-i deryāsı ḫod cāne ferah-baḫş
Buña çoḳ düşmiş oldıḳda ferah baḫş

10. Varurlar seyr içün anda güzeller
Görür ʿāşıḳları ġarrā güzeller

11. Girüp deryāya oynar sīm-tenler
Açılur aḳ gögüsler sīm-tenler

12. Muḥaṣṣal bī-bedel şehr-i muʿaẓẓam
Buña inkār bir kār-ı muʿaẓẓam

13. İçinde var melek-ṣūret ṣanemler
Ṭapar anlara deyr içre ṣanemler

14. Görüp şehr içre bu ḫoş yār-ı cānı
Kişinüñ tende ḳalmaz yarı cānı

15. Bu yıl ḫod Ḥażret-i Paşa-yı Ḳāsım
Ki oldur ḳullara erzāḳı ḳāsım

16. Saʿādet birle ḳışladı içinde
Müşerref ḳıldı ṭaşın da için de

17. İlāhī menzile irgür bu māhı
Saʿādet birle geçsün sāl ü māhı

18. Olup begler hemīşe aña bende
Olam kemter beg işigüñde ben de

19. Keremle luṭf u ḫulḳ ise ʿādet
Başından gitmesün tāc-ı saʿādet

20. Naẓar ḳıldı keremden ben ġarībe
Anuñçündür bu elfāẓ-ı ġarībe

21. Çü şehrüñ vaṣfı irdi intihāye
Yazılsun vaṣf-ı ḫūbān bī-nihāye

22. Bu gün ser-defter-i ḫūbān-ı şāhī
ʿAlī Beg oġlı Yūsuf hüsn şāhı

23. Ümīd olan vefādur ol güzelden
Nice bir aġlayup çıksa göz elden

24. Birisi şol Ḥüseyn oġlı Ḥasendür
Boyı serv-i revān ḥüsni ḥasendür

25. Gören taḥsīn ider zībā cemālin
İl aña ḫarc ider dünyāca malın

26. Birisi Ketḫudā oġlı Memi Şāh
Göñül mülkinde şimdi ol-durur şāh

27. Didüm vaṣlına ol şūḫuñ bahā ne
Didiler kim gerek aña bahāne

28. Ḳapucı oġlı birisi Meḥemmed
Muʿīni olsun Allah ü Muḥammed

29. Vefāsı ʿāşıḳına her dem olsun
İlāhī bu demi yüz biñ dem olsun

30. Birisidir Memi Şāh ibn-i Ḫüsrev
Lebi şīrīn özi pür-sūz Ḫüsrev

31. Göñül Ferhād-veş āvāresidür
Sürüp yüz işigine varesidür

32. Biri Rüstem Beg oġlı Beg ʿAlīdür
Ṣadef içinde ṣan kim bu ʿAlī dür

33. Naẓar ḳılsañ yüzi bedr aya beñzer
Şu kim sevmez anı bed-rāya beñzer

34. Ḳarındaşı Aḥmed ol şūḫ-ı cefā-kār
Ele mihr-i vefā aña cefa kār

35. Gözümüze görinmez çün müdāmī
Lebi yādına çekerüz müdāmı

36. ʿAcem-zāde birisi Ḫāce Bayrām
İrüp vaṣlına ide ḫāce bayrām

37. Kitāb-ı nāz oḳur yazar miṣāli
Ḳara gözlüler içre yoḳ miṣāli

38. Oruç oġlı birisi ism-i Yūsuf
Var-ise anda var[d]ur ḥüsn-i Yūsuf

39. Göñül mıṣrında sultāndur ḫayālī
Ḫayāline kimüñ ire ḫayāli

40. ʿAlīdür birisi Ṭurġud-zāde
Metāʿ-ı vaṣlını ḳoysa mezāde

41. Aña cān-ile göñlüm müşterīdür
ʿAceb almaz mı bulsa müşterī dür

42. Biḥamdillāh ki bu medḥ oldı āḫir
Ḳabūl ola duʿāmuz evvel āḫir

43. İlāhī Ḥażret-i Paşa hemīşe
Muẓaffer-fer ola Paşa hemīşe

44. Olup Sulṭān Süleymānuñ vezīri
Riʿāyet ide her bālā vü zīri

45. İki ʿālemde yā Rab ber-murād it
ʿAdūsın ḳahruñ-ile nā-murād it

46. İlāhī **Vechī**nüñ budur duʿāsı
Ki ḳapuñda ḳabūl ola duʿāsı

4.15. Za‘fî’nin Âbkır Şehrengizi

fāilātün/fāilātün/fāilātün/fāilün

Der-vaṣf-ı Meḥābîb-i Ābḳır

I

Söyle ey dil kim demidür olasın şîrîn-maḳāl
Ḫoş ḫurūş eyyāmıdır depret dilüñi olma lāl
Rişte-i şiʿr ile naẓm it gevher-i ʿıḳd-ı leʾāl
Tā ire ʿışḳ ehline andan niçe biñ vecd ü ḥāl
Ḳalma gel şerḥ eyle ʿışḳuñ ḥāletin fî külli ḥāl

II

Gel temāşā eyle sîmîn-ten semen-sîmāları
Ḫūbluk bāġında bitmiş lāle-i ḥamrāları
Gülşen-i ʿışḳ içre olsa bülbül-i gūyāları
Naẓm-ı rengîn ile vaṣf eyle gül-i raʿnāları
Ḫurde-dānlar olalar gördükde anı güng ü lāl

III

Ābḳır dilberlerin bir bir beyān it bî-ḫilāf
Tā bula andan ṣafā ḫāṭır göñüller ola ṣāf
Lākin urma daʿvî-i ʿışḳ eyleyüb bin dürlü lāf
Rāstlıḳ göster ṭarîḳ-i ʿışḳ çün olmaz güzāf
Ehl-i diller arasında olmasun dirsen suʾāl

IV

Evvelā şerḥ eyle Muṣlīnin ruḫ-ı zībāsını

Gülşen-i ḥüsn içre bitmiş şol gül-i ḥamrāsını

Secde-i şükrāne ḳıl görüp ḳaşı ṭuġrāsını

Cān gözin açup temāşā eyle gül sīmāsını

Kim ne yüzden gösterür her laḥẓada biñ biñ cemāl

V

ʿIşḳ ile iy dil Memi Şāhuñ oḳı şerḥin tamām

Yār-ı gendüm-gūn u şīrīn-leb cemāli bedr-i tām

Cennet kūyı olubdur ʿāşıḳa beytüʾl-ḥarām

Gelmedi gelmez anuñ miṯli budur söz veʾs-selām

Şāhid istersen kemān ebrūlar olmış aña dāl

VI

Gel Ḥasan Bālī cemāli şerḥine eyle şürūʿ

Aṣl ü neslini beyān eyle bilinsün tā fürūʿ

Ruḫları māhı çü ḳıldı burc-ı ḥüsn içre ṭulūʿ

Ḥayret alup aḳlumı kendüm yitürdüm ben ḫuşūʿ

Vālih ü şūrīdesi oldum anuñ aşufte-ḥāl

VII

Abd-ı raḥmanuñ ḳulı olmaḳ saʿādetdür baña

Ġamzesi ḫışm ile ʿayn-i ʿināyetdür baña

Ḳāmet-i bālāsı her demde ḳıyāmetdür baña

Cānumı yolında virmek özge ḥāletdür baña

Umaram anı müyesser eyleye ol Ẕü'l-celāl

VIII

Yolına ḳurbānlar olduġum Ḥüseyn-i nev-civān

Gözlerümde nūrdur cismümde hem rūḥ-ı revān

Kirpigi sehm-i saʿādet ḳaşları müşkīn kemān

Olmuş ol tīr ü kemān ile ser-āmed pehlüvān

Bārekallah āferīn olsun zihī ṣāḥib-cemāl

IX

Berber Aḥmeddür biri bir ḫūb dilber-i nev-tırāş

Açdı dükkān-ı melāḥat baş çatup ol iki ḳaş

Dil nedür ola fedā yolında anuñ cān ü baş

Alsa mūsī destine vaḳt-i tırāş ola baġrı ṭaş

Tīġ-i cevr-ile dökerse ḳanumı olsun helāl

X

Olalı Berber ʿAlī ḥüsn ü cemāl ile ḥasen

Her ne deñlü serkeş ise baş eger anı gören

Gören ol ḥüsn ü cemāli cān ü dille şevḳden

Mihr ü māh olmışdurur dükkān-ı ḥüsninde legen

Şānelerdür kiprigüm çeşmümdür āyīne-miṣāl

XI

Ḳorkma iy dil Ḳorkmazuñ vaṣf eyle ḫadd ü ḫālini

Ḫūbluk bāġında bitmiş serv-ḳadd ü dālını

Seyr iden dünyāyı hergiz görmedi emṣālini

Ḥayrete vardı göñül görüp ruḫunuñ ālini

Ḫoş yaratmış ṣunʿ ile anı Ḳadīm-i pür-kemāl

XII

Gülşen-i ḥüsn ü cemālüñ tāze ter bitmiş güli

Pīr olalı nev-cüvāndur nām ile Dervīş ʿAlī

Gözleri *mā-zāġa* küḥliye çekilmiş sürmeli

Çekmege derd ü belāsını anuñ didüm belī

Dönmezem hergiz sözümden ḥaḳ budur bī-ḳīl ü ḳāl

XIII

Bu ṭokuz encüm felekde sebʿa-i seyyāredür

Her birinüñ şevḳine mihr-i felek āvāredür

Ṣaçları sevdāsı ile baḫt-ı āşıḳ ḳaradur

Ġamzesinden her birinüñ **Żaʿfī** dil ṣad-pāredür

Yā İlāhī eyle āḫir demde erzānī viṣāl

4.16. Za‘fî’nin Meçhul Bir Şehir Şehrengizinden Parça

fāilātün/fāilātün/fāilātün/fāilün

Der sitāyiş-i maḥbūbān

I

Evvelā nāmı Meḥemmed ṣāḥib-i ḥüsn ü cemāl
Maḫlasın ḳılmış Hilālī bir hilāl-ebrū nihāl
Zehr-i kahrın çekmeden cism-i żaʿīfüm oldı nāl
İrmese tiryāk vaṣlı dil ḳalur aşüfte-ḥāl
Yā İlāhī irgür andan ḥaste-i cāna şifā

II

Ḫüsn-ile Muṣlī perī-peyker melek-manẓar güzel
Çeşm ü ebrūsı ḥaḳīḳat bu ki ġāyet bī-bedel
Āh kim meyl eyleyüp gözüm yaşına virmez el
Bir perī sīretlü ʿayyār-ı cihāndur pür-ḥiyel
Cān ü dilden ḥaḳ budur āşüfte-ḥāl oldum ana

III

Ḳadrī dirler bir ṣaçı ḳadr ü cemālidür berāt
Görmedi bir kimse anuñ gibi bir nādīde ẕāt
Naṭʿ-ı ḥüsninde beni ferzānelikle itdi māt
Ġadr ider ḳadrümce itmez ben gedāya iltifāt
Bu meẕeldür ʿār ider dervīş olandan padişā

IV

Biri Ṭāvūsoġlı olmuş ʿAbd-ı raḥman aña nām
Gülşen-i ḥüsnüñ tezervi yaʿnī kebk-i ḫoş-ḫırām
Āferīn cevlānına üslūbına olsun selām

Dergehinde ḫāk-i pāy olmaḳdur aḳṣā-yı merām

Naḳş-ı ḥüsnine dil-i dīvāne oldı mübtelā

SONUÇ

Son yıllarda klasik Türk edebiyatı çalışmalarında kendine daha fazla yer bulan şehrengiz türünün tanımında ve sınıflandırılmasında farklılıklar gözükmektedir. M. İzzet'in mezuniyet tezi (1935-1936) ilk çalışma olmasına rağmen ulaşılmasındaki zorluk yüzünden ancak son yıllardaki çalışmalarda yer almıştır. Agâh Sırrı Levend'in 1958 yılında yayımlanan kitabı konunun daha geniş bir şekilde ulaşılabilir olmasını sağlamıştır. Daha sonra yapılan çalışmalarda Levend referans alınarak onun tanımı ve sınıflandırması üzerinden devam edilmiştir. Daha sonra yayımlanan bibliyografik makaleler ve tezler de şehrengiz türünde şimdiye kadar neler yapıldığını gözler önüne sermiştir. Bütün bu çalışmalara ilaveten son on yıldaki çalışmalarla özellikle, makalelerle türün yeni örnekleri paylaşıldı. Bu çalışmaların daha çok makale tarzında olması sebebiyle sadece ele aldığı şairin şehrengizini incelenmiştir. Örneklerin çoğalması ile türün yeninden karşılaştırmalı bir şekilde ele alınması ihtiyacı ve fırsatı ortaya çıkmıştı. İşte biz de bu sebeple bu konuda bir çalışma yapmayı düşündük ve bu tez ortaya çıktı.

Türün adlandırılmasından yola çıkılarak şehrengiz kelimesi şeh(i)r-engîz sıfat-fiil (partisip) grubunun kısaltılmış halidir ve belirli bir şehir bağlamında kişilerin ele alındığı metinlere bu ad verilir şeklinde düzeltme yapılarak yeni bir tanım teklif edilmiştir. Buna göre; şehrengizler bir şehrin meşhur, tanınmış, bilinen kişilerini anlatan manzumelerdir. Kişi, şahıs merkezli bir türdür. Bazen bir kaside, mesnevi gibi sunulmak üzere yazılmışlardır, bu sebeple devlet büyüklerine ithaf edilmişlerdir.

Yapılan çalışmadan, tezimizden elde edilen bilgilere göre şehrengiz türü hakkında şimdiye kadar yapılan/var olan tanımlara ve gruplandırmalara tamamıyla uymadığı görülen birtakım farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Muhtevaya yönelik bu farklı görüşlere geçmeden önce ilk olarak şehrengiz türünün hangi edebiyatın ürünü olup olmadığı tartışmalarına dair ortaya konan değişik fikirlere değinmek gerekirse çalışmamızda Fars ve Arap edebiyatında muhteva ve şekil bakımından buna benzer daha eski ve daha geç örneklerin olmasına rağmen türün Türk edebiyatında Mesîhî tarafından Edirne için yazılan örnekle ortaya çıktığı, daha sonra nazire diyebileceğimiz benzer eserlerin yazılmasıyla geliştiği görüşü esas aldık.

İkinci olarak ilk şehrengizi kimin ve ne zaman yazdığı konusunda da Mesîhî'nin ismi ilk olarak zikredilmekle birlikte yazılış tarihi olarak genellikle 1512 yılı gösterilmekteydi. Mesîhî'nin beyitlerindeki ifadeleri tarihi gerçekler ile karşıklaştırdığımızda 1486'dan sonra yaklaşık olarak 1490'lı yıllarda kaleme aldığını söyleyebiliriz. İkinci örneği aynı şehir için yazan Zâtî ise tahmini olarak 1509 senesinden sonra yazmıştır.

Nazım şekli olarak daha çok mesnevi ile yazıldığı görülse de bu şekil dışında yazılan örnekleri de vardır.

Muhtevaya yönelik olarak ise şunlar söylenebilir:

Şehrengizlerde yer alan kişiler üzerinde daha önce de çok durulduğu gibi esnaf olabileceği gibi her zaman böyle olmamıştır. Mesleği belirtilmeyen, sadece ismi ve lakabıyla anılan kişiler de mevcuttur. Dolayısıyla tanımlardaki esnaf güzel vurgusu eksiktir.

Sınıflandırmalarda bazı örneklerin *sadece şehrin güzellikleri* veya *sadece güzellerini*, bazılarının ise *hem şehrin güzelliklerini hem de güzellerini* ele aldığı gibi üçlü ve daha fazla sıralamalar yapılmıştır. Şehrengizler yukarıda da bahsedildiği gibi sadece güzelleri, kişileri, şahısları anlatmak için kaleme alınmış eserlerdir. Şehir tasvirleri her örnekte farklılık gösterebilir. Bir şair, şehri uzun uzun ele alabilir, binalarını, doğal güzelliklerini, meşhur mahallerini uzun uzun tasvir edebilir, diğeri ise sadece şehrin ismini anmakla yetinebilir. Hatta şehrin isminden bahsedilmeyen bir şehrengizin, Neşâtî'nin Edirne için yazdığı örneğin var olduğunu hatırlayabiliriz.

Sergüzeştnane tarzında yazılan mesneviler de şehrengiz türüne dâhil edilmiştir. Şehrengizlerde şairler sebeb-i telif kısımlarında şergüzeştname özelliği taşıyan beyitlere yer verseler de bu ikisi farklı türlerdir.

Şehrengizlerde şair konu ettiği kişiler arasında bir aşk, sevgi bağı olduğu söylenilse de bunun bütün örnekler için geçerli olmadığı ortadadır.

Azîzî'nin İstanbul için yazdığı örnek haricinde, şehrengizler erkek güzelleri ele aldığı için tamamen aynı cinse karşı cinsellik mesajları içeren metinler olarak tanımlanmıştır. Örnekler incelendiğinde örtük, kapalı bir şekilde cinsellik anlamı çıkabilecek beyitlerin sayısının oldukça az olduğu görülür. Açık bir şekilde ifadeye ise neredeyse rastlanılmamıştır.

Mizahi eserler oldukları yönündeki görüşler için de aynı şekilde örtük, kapalı bir mizahın bazı beyitlerde hissedilebileceğini fakat tamamen mizahi metinler olmadıklarını söyleyebiliriz.

Son yıllarda türün tanımının genişletilmesi sebebiyle birçok manzume şehrengiz başlığıyla yayınlanmıştır. Bunlardan bazıları tür ile benzerlik gösterse de şehrengiz değillerdir. İşte bu şehrengiz başlığıyla yayınlanan bazı çalışmaların hangi özelliklerinden dolayı şehrengiz türüyle benzerlik gösterdikleri ve hangi yönleriyle de birer şehrengiz örneği olamayacakları da delilleri ile ortaya konmuştur.

Yine yapılan yanlışlıklardan biri olarak kütüphane kataloglarında bazı eserlerin şehrengiz olarak kaydedilmesiyle karşılaşıyoruz. Bu şekilde şehrengiz olarak kaydedilen eserlerden elde edileneler incelenmiş ve türün özelliklerini tam olarak taşımayan örnekler hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Şehrengizler konusunda yapılan bu ve diğer çalışmalardan elde edilen bulgularla öncelikle klasik Türk edebiyatında güzel, sevgili tipinin genel özelliklerinin belirlenmesi ve bu tipin şehrengizlerdeki güzellerle karşılaştırılması; Arap ve Fars edebiyatlarındaki örneklerin karşılaştırılmalı bir şekilde Türk edebiyatındaki örneklerle beraber değerlendirilmesi, yeni metinler tespit edildikçe farklılıklar ve benzerliklerin belirlenmesiyle şehrengiz çalışmalarının zenginleştirilmesi arzumuzdur. Konu ile ilgili olarak çalışmalarımız devam edecektir. Bu tez konunun genel bir manzarasını ortaya koymuştur. Ayrıntılı ve eksik kaldığını düşündüğümüz yönleri ise daha sonraki çalışmalarımızda ele alacağımızı belirtmek isteriz.

KAYNAKÇA

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim: "Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Beliğ'in Bursa Şehrengizi", **Türk Kültürü Araştırmaları**, C. XXV, sy. 2, 1987, s. 129-167.

Açıl, Berat: **On Altıncı Yüzyılın Tanıklarından Cûşî ve Dîvânı,** Ankara, Atlas Yayınları, 2016.

Adak, Abdurrahman: **"Za'fî-i Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Divânının İncelenmesi",** Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2006.

Afyoncu, Erhan: Sokulluzâde Hasan Paşa", **DİA**, C. 37, s. 366-368.

Akalın, Şehabeddin: "Nasuh Paşa'nın Hayatına ve Servetine Dair", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C. VIII, sy. 11-12, 1955, s. 201-208.

Akdağ, Ülkü: **"Millî Kütüphane'deki 06 Hk 436 Numaralı Şiir Mecmuası"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2011.

Akkuş, Metin: **Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Bursa Şehr-engizleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 1987.

Aksoyak, İ. Hakkı: "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, sy. 3, 1996, s. 157-176.

Aktepe, M. Münir: "Derya Kapdanı Mustafa Paşa ve Bir Vakfiyesi", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, sy. 15, 1968, s. 31-39.

Aktepe, M. Münir: "Kapdân-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'ya Ait Vakfiyeler",**Vakıflar Dergisi**, sy. 8, 1969, s. 15-35+IV.

Altaylı, Yasemin: "Macarca Mektuplarıyla Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa (1566-1578)" **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,** C. 49, sy. 2, 2009, S. 157-171.

Arslan, Mehmet: **Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2: İntizâmî'nin Sûrnâmesi**, İstanbul, Sarayburnu Kitaplığı, 2009.

Arslan, Mehmet: "İntizâmî", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü.** http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com

Atalay, Veli: **"Vechî, Dîvân-ı Vechî"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2017.

Avcı, İsmail: "Gül-deste-i Şuʿarâ Adlı Şiir Mecmuası ve Mecmuaya Göre Bursa Şairleri", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, sy. 35, s. 587-619.

Averbek, Güler Doğan: **Hacı Bayram-ı Veli soyundan Ahmed Nuri Baba ve Divanı**, California, Create Space Publishing, 2017.

Aydemir, Yaşar: "Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu", **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı**, 1999, s. 446-475.

Aydemir, Yaşar: **Behişti Divanı**, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.

Aydemir, Yaşar: "Hâdî'nin Saray Şehrengizi", **İlmî Araştırmalar**, sy. 12, 2001, s. 31-56.

Aydemir, Yaşar: "Sânî'nin Rodos Şehrengizi", **Türk Kültürü**, sy. 455, 2001, s. 167-174.

Aydemir, Yaşar: "Ravzî'nin Edincik Şehrengizi", **Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**", sy. 1, 2007, s. 97-126.

Aydemir, Yaşar: **Ravzî Divanı**, e-kitap, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.

Aydın, Elif: **"Divanlardaki Manzum Mektuplar",** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi, 2007.

Baran, Ali: **Ürgüplü Saz Şairi Mahfi (1791-1853)**, Kayseri Erciyes Matbaası, 1946.

Beyânî Mustafâ: **Tezkiretü'ş-şu'arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.

Boyraz, Şeref: "İlk Mensûr Sûrnâme Müellifi: İntizâmî", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, sy. 1, 1995, s. 227-231.

Canım, Rıdvan: **Latifî Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.

Coşkun, S. Vildan: Zâtî, **DİA**, C. 44, s. 150-151.

Çağlayan, Bünyamin-Balaban, Adem: "Cem'î'nin Podgorica ve İşkodra Şehrengizleri", **Doğunun Batısı Batının Doğusu-Uluslararası Balkanlar Konferansı**, 5-7 Haziran 2013, Prizren, Kosova.

Çakıcı, Bilal: "The Shahrangiz of Shtip by Za'fî", **International Journal of Central Asian Studies**, Volume 14, 2010, pp. 96-107.

Çakıcı, Bilal: "Za'fî'nin Vardar Yenicesi Şehrengizi", **Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları**, C. 32 sy. 1, 2008, s. 169-193.

Çapraz, Erhan: **Âşık Rûzî ve Şiiri- Sosyo-Kültürel Bir İnceleme**, İstanbul, DBY Yayınları, 2020.

Çavuşoğlu, Mehmed: "Hayretî'nin Belgrad Şehr-engizi", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sy. 2-3, 1973-1974, s. 325-356.

Çavuşoğlu, Mehmed: Hayretî'nin Yenice Şehr-engîzi", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sy. 4-5, 1975-1976, s. 81-100.

Çavuşoğlu, Mehmed: "Taşlıcalı Dukakin-zâde Yahya Bey'in İstanbul Şehr-engîzi", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,** C. XVII, 1969, s. 73-108.

Çavuşoğlu, Mehmed: "Edirne Şehregizi", **Yahyâ Bey Dîvan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 227-243.

Çavuşoğlu, Mehmed: "İstanbul Şehrengizi", **Yahyâ Bey Dîvan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 244-275.

Çavuşoğlu, Mehmed-Tanyeri, M. Ali.: "Şehrengîz-i İshak Çelebi", **Üsküblü İshak Çelebi Dîvan**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 87-99.

Çavuşoğlu, Mehmed-Tanyeri, M. Ali: "Şehrengîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb", **Üsküblü İshak Çelebi Dîvan**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 100-108.

Çelik, Büşra: "Müellifi Bilinmeyen Bir İstanbul Şehrengizi", **Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature**, C. V, sy. 1, 2019, s. 12-31.

Çetin, İsmail: "**Derzi-zâde Ulvî (Hayatı Edebî Şahsiyeti ve Divanının Tenkidli Metni)**", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi,1993.

Çetinkaya, Ülkü: "Bir Kadın Şehrengizi: Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. LIV, sy. 1, 2014, s. 229-268.

Dankoff, Robert: "The Lyric in the Romance: The Use of Ghazals in Persian and Turkish Masnavis," **Journal of Near Eastern Studies**, C.: 43, sy. 1, 1984, s. 9-25. [Tercümesi için bkz.: Güler Doğan Averbek, "Aşk Hikâyelerinde Lirizm: Farsça ve Türkçe Mesnevilerde Gazelin Kullanımı", **Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, C.: 2 sy.: 5, 2014, s. 183-211.]

Demirel, Şener: **16. Yüzyıl Şairlerinden Mânî Dîvân ve Şehr-engîz-i Bursa**, e-kitap, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2017.

Destanov, Yaşar: **"Mecmû'a-i Eş'âr (Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 4077) (vr. 1b-60b)"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2014.

Donuk, Suat: **Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı**, Ankara, Gece Kitaplığı, 2016.

Dursunoğlu, Halit: "Türk Edebiyatında Bir Şehrin Güzelleri ve Güzellikleri ile İlgili Eserler (Şehrengizler), **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, C. 51, sy. 2003/2, s. 57-74.

Ebem, Siyabend: "Seyrî ve Halep Şehrengizi", **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, C. II, sy. 2, 2015, s. 9-25.

Efe, Zahide: "Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, C. XII, sy. 23, 2019, s. 271-314.

Efe, Zahide: "Kâmî ve Revan Şehrengizi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. XII, sy. 66, 2019, s. 108-123.

Egüz, Esra: "İstanbul'a İçeriden ve Dışarıdan Bakışlar: Veysî, Nedim, Râmî ve Süheylî'nin İstanbul'a Dair Birer Manzumesi", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. 40, s. 35-93.

Emecen, Feridun: "İbrâhim Paşa, Makbul, **DİA**, C. 21, s. 333-335.

Erdoğan, Mustafa: "Bursalı Rahmî ve Yenişehir Şehrengizi", **Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, sy. 63, 2012, s. 89-125.

Erdoğan, Mustafa: **Hacı Bayram-ı Velî'nin Torunlarından Şair Ahmed Nuri Baba Divanı'ndan Örnekler,**

Ankara Şehrengizi ve Ser-Güzeşt'i, Ankara, Grafiker Yayınları, 2017.

Eren, Aysun: "**Defter-zâde Ahmed Cemâlî'nin Metâli '-i Cemâlî ve Şehr-engîz-i İstanbul Adlı Eserleri**", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2012.

Evecen, Doğan- Harmancı, M. Esat: "Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. XII, sy. 68, 2019, s. 159-167.

Gök, Taner: "Beyânî'nin Sinop Şehrengizi", **Turkish Studies**, C. X, sy. 8, 2015, s. 1107-1135.

Gök, Taner: "Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi**, C. XIV, sy. 21, 2016, s. 233-282.

Gökkaya, Recep: **"16. Asır Şairlerinden Seyrî ve Dîvân'ı [İnceleme - Metin - Dizin]",** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017.

Gölpınarlı, Abdülbâkî: **Mevlânâ Müzesi Abdülbâkî Gölpınarlı Kütüphanesi Yazma Kitaplar Kataloğu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Göre, Zehra: "Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi", **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, C. II, sy. 3, 2015, s. 17-41.

Göre, Zehra: "Za'fî-i Gülşenî'nin Moton Şehrengizi", **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, C.2, sy. 2, 2015, s. 41-57.

Gülhan, Abdulkerim: **"Nâzikî Dîvânı"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, Uludağ Üniversitesi, 1989.

Gülhan, Abdülkerim: "Şehrengiz Türü ve Ravzi'nin Edincik Şehrengizleri", **Turkish Studies**, C. VII, sy. 2, 2012, s. 515-545.

Gülhan, Abdülkerim: "Abdullah Nâzik'in Bursa Şehrengizleri", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVIII, sy. 33, 2017, s. 339.

Gülhan, Abdülkerim: "Rıfkî ve İstanbul Şehrengizleri", **Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature**, C. IV, sy. 1, 2018, s. 86-100.

Gürbüz Atik, İncinur: **Mecmu'atü'l-Leta'if ve Sandukatü'l-Ma'arif**, 3 Cilt, Cambridge, Harvard Universty, 2015.

Güven, Ahmet Emin: **Kayserili Mehmet Emin Efendi (Rûzî)**, Ankara 1993.

Güzelova, Hanzade: **"Abdî'nin Heft Peyker Mesnevîsi, (İnceleme-Metin-Dizin)"**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 2008.

Hadžiosmanović, Lamija-Trako Salih: "Šehrengiz Adli Čelebija o Mostaru", **Prilozi za orijentalnu filologiju**, nr. 35, 1985, s. 91-105.

Harmancı, M. Esat-Hasanoğlu, Murat-Kaya, Melis: "Bir Hakîrin Şehrengizi", **Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan**, Editörler: Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, Ankara, Yayınevi, 2018, s. 407-423.

Harmancı, M. Esat: **Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ Dîvân**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2007.

Harmancı, M. Esat-Evecen, Doğan: "Cefâyî'nin Şehrengizi", **Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan**, Editörler: Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, Ankara, Yayınevi, 2018, s. 392-406.

İntizamî, **Tuhfetü'l-ihvân**, Atatürk Kitaplığı, Belediye Kitapları, no. O.108.

İpekten, Haluk-vd: Sehî Beg, **Heşt-Bihişt,** e-kitap, Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.

İpşirli, Mehmet "Alâeddin Arabî Efendi", **DİA**, C. 2, s. 319.

İpşirli, Mehmet: "Hacıhasanzâde Efendi", **DİA**, C. 14, s. 503-504.

İsen, Mustafa - Burmaoğlu, Hamit Bilen: "Bursa Şehr-engîzi (Lami'î Çelebi)", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, sy. 3, 1987, s. 57-105.

İsen, Mustafa: **Usûlî Hayatı Sanatı ve Divanı**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1988.

İsen, Mustafa: "Usulî'nin Yenice Şehrengizi", **Mehmet Kaplan İçin**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988, s. 131-148.

İsmail Beliğ: **Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-eş'âr,** Haz.: Abdulkerim Abdulkadiroğlu, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1985.

Kâtib Çelebi: **Keşf-el-Zunun**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971.

Kahraman, Bahattin: "Lâlezâr Yenişehr-i Fenâr Şehrengizi", **Vahîd Mahtûmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 1995, s. 48-61, 774-819.

Kaplan, Mahmut: "Edirne Şehrengizi", **Neşatî Divanı**, İzmir, Akademi Kitabevi, 1996, s. 170-180.

Kaplan, Yunus: "**Hâlî, Hâlî Mehmed Efendi**", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com

Kaplan, Yunus: "Seyrî ve Halep Şehrengizi", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 14, 2015, s. 67-92.

Kaplan, Yunus: "Lebîbî ve Eyüp Şehrengizi", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sy. 56, 2016, s. 1063-1076.

Kaplan, Yunus: "Abdî ve Kütahya Şehrengizi", **Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature**, C. IV, sy. 3, 2018. s. 783-824.

Kaplan, Yunus: "Künûzî ve Kaşa Şehrengizi" **Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, C. 8, sy. 19, 2019, s. 178-202.

Karaca, Derya: "Zâtî'nin Edirne Şehrengizi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-**The Journal of International Social Research**, C. 11, sy. 55, 2018, s. 114-136.

Karaca, Derya: "Şairi Bilinmeyen Bir Siroz Şehrengizi", **RumeliDE Uluslararası Hakemli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, sy. 16, 2019, s. 428-444.

Karacasu, Barış: "Türk Edebiyatında Şehrengîzler", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD) Eski Türk Edebiyatı Tarihi-II**, C. V, sy. 10, 2007, s. 259-313.

Karacasu, Barış: "Esmâ-yı Bilâd-ı Ferdî: Kurnaz Yayımına Katkı" **Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları**, C. XXXII, sy. 1, 2008, s. 257-273.

Karakaş, Mahmut: **Urfalı Baba Cem'î Karadağ Destânı**, Şanlıurfa, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2006.

Kaya, Bayram Ali: "Şehrengiz", **DİA**, C. 38, s. 461.

Kaya, Doğan: **Şairnâmeler,** Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Kaya, Doğan: **Âşık Edebiyatında Esnaf ve İş Destanları**, Sivas 2019.

Kaya, Hasan: "Kâtib Davud'un İstanbul ve Vize Şehrengizi", **Turkish Studies**, C. 10., sy. 12, 2015, s. 631-686.

Kayabaşı, Bekir: **"Kâf-zâde Fâʿizî'nin Zübdetüʾl-Eşʿârı"**, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, 1997.

Kesik, Beyhan: "Yeni Bir Nüshadan Hareketle Hacı Derviş'in Mostar Şehrengizi", **Turkish Studies**, C. V, sy. 3, 2010, s. 368-399.

Kiel, Machiel: "Koron", **DİA**, C. 26, s. 208-209.

Kılıç, Filiz: **Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-Şu'arâ İnceleme-Metin**, 3 C., İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010.

Kılıç, Zeynep: "Şehr-engîz-i Şehr-i Edirne 'Afâ 'Anhü Kerîmî", **İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü TY-615 Numarada Kayıtlı Bulunan Mecmû'a-i Gazeliyyât (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2017.

Kırkkılıç, Ahmet: "Edirne Şehrengizleri ve Şairleri", **Yedi İklim**, sy. 47, Şubat 1994, s. 94-101.

Kınalızâde Hasan Çelebi: **Tezkiretü'ş-şu'arâ,** e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.

Koç, Munise: **"Nuruosmaniye Kütüphanesi 4962 Numaralı Mecmua (164a-247a) Transkripsiyonlu Metin-İnceleme),** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2019.

Koçu, Reşad Ekrem: "Esnaf Civanları, Güzelleri", **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 10, İstanbul, Koçu Yayınları, 1971, s. 5338-5344.

Koncu, Hanife: "Bir Eyüp Şehrengîzi (Şehrengîz-i Lebîbî Cüvânân-ı Ebî Eyyûb-ı Ensârî), **Ahmet Atillâ Şentürk Armağanı**, Ed.: Ahmet Kartal- Mehmet Mahur Tulum, İstanbul, Akademik Kitaplar, 2013, s. 457-473.

Köksal, M. Fatih: "Vechî", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü.** http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com

Köksal, M. Fatih: "XVI. Yüzyılda Yaşamış Üç Şairin Hezliyat Tarzında Manzum Mektuplaşmaları", **Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan**, Sivas, Sivas

Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 169-197.

Kuru, Selim S.: "Gazelde Sevgilinin Cinsiyetlendirilmesi Açısından Erkek İsimli Redifler", Çev.: Veysel Öztürk, **Kitap-lık**, sy. 107, Temmuz-Ağustos 2007, s.

Kurtoğlu, Orhan: **"Zâtî Dîvânı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1995.

Kut (Alpay), Günay: "Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar". **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**, 1973-1974, s. 223-252.

Kut, Günay: **Heşt-Behişt The Tezkire By Sehi Beg**, Cambridge, Harvard University, 1978.

Kut, Günay: "Veysî'nin Divanında Bulunmayan (Veysî'ye Atfedilen) Bir Kaside Üzerine", **Yazmalar Arasında (Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları 1)**, İstanbul, Simurg Kitapçılık, 2006, s. 41-48.

Levend, Agâh Sırrı: **Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul**, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1958.

M. İzzet: **"Türk Edebiyatında Şehrengizler"**, Basılmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1935-1936.

Mehmed Rızâ: **Rızâ Tezkiresi,** e-kitap, Haz.: Gencay Zavotçu, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.

Ménage, V.L.: "The Gül-i Sad-Berg of Mesîhi", **Osmanlı Araştırmaları,** sy. 7-8, 1988, s. 11-32.

Mengi, Mine: Mesîhî'nin Hayatı, Şairliği ve Eserleri", **Türkoloji Dergisi**, C. VI, sy. 1, 1974, s. 109-119.

Mengi, Mine: **Mesîhî Dîvânı**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995.

Mengi, Mine: "Mesîhî", **DİA**, C. 29, s. 312-313.

Mermer, Ahmet: "Bursa Şehrengizleri Üzerine Bir Karşılaştırma", **Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları**, C. XXIV, sy. 3, 2000, s. 279-288.

Mustafa Safâyî Efendi: **Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-âsâr min fevâ'idi'l-eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks,** Haz.: Pervin Çapan, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005.

Okiç, Muahmmed Tayyip: "Gazi Hüsrev Bey", **DİA**, C. 13, s. 453-454.

Okuyucu, Cihan: "Bosnalı İntizamî ve Tuhfetü'l-İhvân'ı", Basılmamış Bildiri, Şanlıurfa, **III. Milletlerarası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu- Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'ın 100. Doğum Yıldönümü Vesilesi,** 5-6 Mayıs 2014.

Özkat, Mustafa: **"Kara Fazlî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Marmara Üniversitesi, 2005.

Öztürk, Murat: "Maksadî'nin Yenice ve İştip (İştib) Şehrengizleri", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. XI, sy. 25, 2014 s. 51-80.

Özyıldırım, Ali Emre: "Sergüzeşt-nâmeler Üzerine Hasbihâl Veya Hasbihâlin Sergüzeşti", **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 4: Nazımdan Nesire Edebî Türler**, Haz.: Hatice Aynur vd., İstanbul, Turkuaz Yayınları, 2009, s. 134-165.

Özyıldırım, Ali Emre: **Mâşî-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkâr-ı Efkâr'ı**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2017.

Polat, Nazım H.: "Levend, Agâh Sırrı", **DİA**, C. 27, s. 147-148.

Rieu, Charles: **Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum**, London 1888.

Riyâzî Muhammed Efendi: **Riyâzü'ş-Şuara (Tezkiretü'ş-Şuara)**, e-kitap, Haz.: Namık Açıkgöz, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.

Sak Albayrak, Vesile: "Sıyâmî'nin Antakya Şehrengizi", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, C. X, 2018, sy. 20, s. 51-70.

Sak Albayrak, Vesile: **Sıyâmî Divanı İnceleme-Metin**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2019.

Sakallıoğlu, Tuncay: "Sani Beg Divanı", **Kastamonu İlk Haber**, 26 Ağustos 2019. https://www.kastamonuilkhaber.com/makale/sani-beg-divani-m1350.html (Erişim tarihi: 12.03.2020, 16.45).

Sehî Beg: **Heşt-Bihişt**, e-kitap, Haz.: Haluk İpekten vd., Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.

Schick, İrvin Cemil: **Hûbân-nâme-i Nev-edâ**, İstanbul, Kalem ve Hokka Yayınları, 2017.

Solmaz, Süleyman: **Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.

Sungur, Necati: **Taci-zade Cafer Çelebi Heves-name (İnceleme-Tenkitli metin)**, Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.

Sümer, Faruk: "Kasım Paşa, Güzelce", **DİA**, C. 24, s. 547.

Şahin, Ebubekir S.: "Ârif'in Kütahya Şehrengizi", **Türkoloji Dergisi**, C. XXII, sy. 1, 2018, s. 184-212.

Tanrıbuyurdu, Gülçin: "Beyânî'nin Sinop Şehrengizi", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sy. 57, 2016, s. 1637-1661.

Tanrısever, Mustafa: **"Şehrengiz-i Ulvi Çelebi (Manisa Şehrengizi)",** Basılmamış Mezuniyet Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1972.

Tansel, Selâhattin: **Sultan II. Bâyezit'in Siyâsî Hayatı,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.

Taşdelen, İshak: **Sani Beg Divanı**, Sivas, Express Baskı Merkezi, 2019.

Tavukçu, Orhan Kemal: **Halilî ve Fürkat-nâmesi Giriş-inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım**, Cambridge, Harvard Univesity, 2008.

Tezcan, Nuran: "Güzele Bir Şehrengizden Bakış", **Türkoloji Dergisi**, C. XIV, sy.1, 2001, s. 161-194.

Tığlı, Fatih "Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengiz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi", **Turkish Studies**, C. 2, sy. 4, 2007, s. 763-770.

Tığlı, Fatih: "Rahmî", **DİA**, C. 34, s. 421-422.

Tığlı, Fatih: "Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Câmi'î'nin Manisa Şehrengizi", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. XXXIX, 2008, s. 229-248.

Toska, Zehra: "**Veysî Divânı, Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği**", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1985.

Tuğcu, Emine: "**Şehrengizler ve Âyîne-i Hûbân-ı Bursa: Bursa Şehrengizlerinde Güzeller**", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Bilkent Üniversitesi, 2007.

Turan, Lokman: "Defterdar-zade Ahmed Cemâlî'nin Siroz Şehrengizi", **Osmanlı Araştırmaları**, sy. 37, 2011, s. 49-76.

Uluçay, Çağatay: Aydınlı Osman-Oğlu Nasuh Paşa", **Tedrisat Mecmuası**, C. III, sy. 28, 1954, s. 362-368.

Uluçay, M. Çağatay: "Üç Eşkıya Türküsü", **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası**, C. XIII, 1958, s. 90-98.

Üzüm, İlyas: "Hatibzâde Muhyiddin Efendi", **DİA**, C. 16, s. 463-464.

Veral, Türkan: **"Şehrengizlerde Söz Varlığı"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, 2020.

Yalap, Hakan: "Bir Defterin Peşinden Belgrad'a Yolculuk ve Bir Şehrengiz Denemesi", **Turkish Studies**, C. 11, sy. 15, 2016, s. 633-676.

Yavuz, Salih Sabri: "Kestelî", **DİA**, C. 25, s. 314.

Yazar, İlyas: "Dürrî'nin Şehrengizinden Gümülcine'ye Bakış", **Turkish Studies**, C. 2, sy. 2, 2007, s. 770-789.

Yazar, İlyas: "Dürrî'nin Moton Şehrengizi", **Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, sy. 55, 2009, s. 175-190.

Yazar, Sadık: Kara Fazlî'nin Eserlerine Dair Yeni Bilgiler", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 18, 2017, s. 525-562.

Yazar, Sadık: "Eylemişler Râsih'e Bühtân Bühtân Üstüne: Balıkesirli Râsih'in Eserlerine Dair Bilgilerin Tashihi", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,** sy. 24, İstanbul 2020, s. 637-673.

Yılmaz, Ülkü: "**İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: T 1532'de Kayıtlı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)**", Basılmamış Doktora Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2018.

Yoldaş, Kâzım: **"Taşlıcalı Yahyâ Bey Şâh u Gedâ (İnceleme-Metin)"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, 1993.

Za‘fî **Divân**, Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emirî Manzum no. 254.